4

HRVATSKA
KNJIŽEVNA
REVIJA

MARULIĆ

2000

ISSN 0350-4220

MARULIĆ

hrvatska književna revija
Izdavač i osnivač: Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Izdavača zastupa: Radovan Grgec
Uređuje uredničkí odbor
Glavni i odgovorni urednik:
Radovan Grgec
Tajnik uredništva: Mladen Jurčić
Godina izdavanja i tiskanja 2000.
Copyright:
HKD sv. Jeronima, Zagreb
Omot: Ante Starčević
Revija izlazi šest puta godišnje (veljača, travanj, lipanj, kolovoz, listopad, prosinac)
Rukopisi se ne vraćaju.
Uredništvo i uprava:
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Telefon: (01) 49 22 300
Stranke se primaju svakog dana osim subote, od 11 do 13 sati.
Godišnja pretplata 180 KUNA.
Žiro račun kod ZAP-a

30102-678-114327

Cijena ovoga broja: 30 KUNA
Godišnja pretplata za inozemstvo: 36 USA dolara.
Uplaćuje se na devizni račun kod Zagrebačke banke Zagreb:

30101-620-16
012103-2424116225

Tisak: TISKARA ZELINA d.d. Sv. Ivan Zelina

MARULIĆ ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST I KULTURU

BROJ 4 **ZAGREB, srpanj-kolovoz 2000.** **GOD. XXXIII**

Radovan GRGEC

Uz rub (132)

U uvodniku br. 2/2000. naše revije pozvali smo Hrvate na put prema zori i danu, prema Uskrsnuću. Taj se poziv odnosi na sve kršćane i sve ljude. Iako im je možda životna praksa drugačija, teoretski su svi manje-više uvjereni da nam, ako želimo opstati i živjeti, valja krenuti tim putem, "cestom mira i ljubavi" u "peace and love"-ozračju, o kojemu sanjaju i suvremeni tinejdžeri. Ipak, svjedoci smo kako su skretanja s tog puta još uvijek prisutna u našoj civilizaciji, dapače tenzije i antagonizmi ne popuštaju trajno ni u Europi, gdje je stalno prisutna polarizacija nakon što je *Karlo Veliki* omogućio svojem sinu da baštinu Svetog Rimskog Carstva podijeli između tri njegova unuka; ni na drugim kontinentima, gdje su i među "polucivilizirranima" u krvavim borbama za egzistenciju i vlast deformirane tradicionalne vrline gostoljubivosti i poštivanja života. Primjerice, ono što su donekle uspjeli ostvariti poslije II. svjetskog rata demokršćani *De Gasperi* i *Schumannn,* a pogotovu *De Gaulle* i *Adenauer* pomirbom Francuza i Nijemaca, još je uvijek upitno i prijeti raspadom u latentnoj romansko-germanskoj polarizaciji. Nedavno je francuski ministar unutrašnjih poslova *Jean-Pierre Chevènement* svojim "gafom" o latentnom njemačkom nacizmu doveo u pitanje diplomatske odnose dviju zemalja.

Dok Vatikan nastoji sanirati unutrašnju podvojenost katolika u Češkoj i Kini, koju je izazvalo kolaboracionističko djelovanje režimskih svećeničkih udruga "Pacem in terris" i "patriotskog klera" (kako li lijepih naziva, koji su maskirali pravu svrhu djelovanja tih udruga: pokazati svijetu da je velik "prostor slobode" u tim istočnim zemljama, gdje se tiskaju tolike publikacije, i po mogućnosti stvoriti "narodnu Crkvu" nezavisnu od Vatikana!!), dotle izbijaju na vidjelo tenzije između kontinentalne i tajvanske Kine, između "poženjenih" i neoženjenih klerika u Češkoj itd. Već smo pisali o tom kakvu su ulogu "paravana" odigrale razne "antifašističke" i "samoupravno-socijalističke" udruge i na našem terenu, zavodeći i dezinformirajući Zapad. Tako je npr. "Esprit"

posvetio posebni broj jugoslavenskoj "samoupravnoj" teoriji i praksi, a poznati teolog *Yves Congar* govorio mi je 1980. u Parizu nakon mojeg i *Verešovog* referata da on ne može shvatiti naše "invektive" jer je francusko društvo "ultrapluralističko", na što sam mu odgovorio da je naše, nažalost, "infrapluralističko". O našim referatima na tom međunarodnom simpoziju o *Jacquesu Maritainu* pisao je i pariški dnevni tisak.

Danas, deset godina nakon toga, izašla je u Francuskoj knjiga kineskog benediktinca "Evo zore na Istoku", u kojoj *Petar Zhou Banghiu*, opisujući svoje patnje na robiji, na kojoj je proveo 26 godina, zahvaljujući denuncijaciji kineskog "patriotskog" svećenika, naslućuje dolazak nove zore na Istoku (izdanje naklade Tequi 2000.).

* * *

Usprkos promjenama i promjenljivosti političke situacije, i mi Hrvati očekujemo dolazak nove zore i dana. Međutim, znamo da bez opće hrvatske solidarnosti neće biti boljitka ni napretka, koliko god mi bili otvoreni "progresu" i "pluralizmu" u "otvorenom" civilnom društvu. Stoga sam i prije desetak godina pisao na ovom mjestu da glasujem za HS (Hrvatsku solidarnost). Isto tako znamo da neće biti napretka bez socijalne pravde, supsidijarnosti i prave demokracije (ne toliko one "reprezentativne", koliko "participativne demokracije"). Uostalom, sve bi to moralo karakterizirati i pravo demokršćanstvo, koje, iako je u nekim zemljama mrtvo, još uvijek ima nešto reći u suvremenoj politici.

No, pravde i pravednosti nema bez ljubavi,odricanja i požrtvovnosti. Kako mogu ta načela shvatiti oni koji vjeruju u globalizacijski "progres" i probitak kao jedine "dogme" gubeći iz vida one koji, bolesni, slabi, nespretni i nesretni, nisu osposobljeni ni za kakva "tržišna takmičenja". S jedne strane broj siromašnih i hendikepiranih raste, dok bogati postaju sve malobrojniji i sve bogatiji, pa nisu više kadri ni da opstanu u demografskom smislu. Kako će sve stariji i malobrojniji bogati starci moći odvojiti dovoljne doprinose za mlade, za nezaposlene!? U Italiji statistički podaci govore o tom kako je sve više onih koji su skloni "ein- ili zweikinder sistemu", a u Americi ima sve više onih koje nazivaju "dinkies" ("double income - no kids", što znači ni jedno dijete i dvostruki prihod). *Don Milanijevo* geslo "I care" (Preuzimam odgovornost) sve više ustupa mjesto buržujskom "Je m'en fiche" (Briga me). Kao kršćani, diveći se, doduše, spremnosti pojedinih ekstremističkih boraca na žrtvu, ne možemo prihvatiti njihov revanšizam, nego prihvaćamo "globalizaciju solidarnosti", o

kojoj je govorio Ivan Pavao II. 1.V.2000. u Rimu na blagdan sv. Josipa radnika, istaknuvši prioritet rada nad kapitalom i općeg dobra nad privatnim i individualnim. Nije li to u skladu s preporukom dubrovačkoga Velikog vijeća "Obliti privatorim,publica curate!"? (Zaboravivši na privatnu korist, brinite se za opće dobro).

Nije li to također u skladu s preporukama razboritih crkvenih dostojanstvenika da se "osvećujemo" dobrotom i opraštanjem? Već je ilirac *Antun Nemčić* u svojoj pjesmi srpanjskim žrtvama zaklinjao Hrvate da se osvećuju silnicima i krvnicima pravim rodoljubljem i domoljubljem: "Hrvaćani, na tom groba pragu / zaklinjem vas: spomenite žrtve! / U vlastitu uzdajte se snagu, / domoljubljem osvetite žrtve!" Uostalom, svi znamo da se "čišćenje memorije" ne postiže zaboravljanjem pravde te da se pravim domoljubljem ne izjednačuju agresori i žrtve, koje u obrambenim bitkama postaju "klica svjetlije budućnosti" prema onoj Tertulijanovoj: "Sanguis martyrum - semen christianorum".

Danas, pak, ima među našim kozmopolitima i pristašama svijeta "bez granica" sve više onih za koje su "domoljublje" i "požrtvovnost" olinjali ideali, a i sve više ciničnih, "kaustičnih" i hedonističkih literata i "žmanfišista" koji kažu da "za ideale ginu budale" i kojima su važniji kulinarski recepti od povijesnih činjenica.

* * *

Zaista, danas susrećemo sve više ljudi, među kojima su mnogi intelektualci i katolici, kojima "puca prsluk" te, zatvoreni u svoju kulu bjelokosnu", podrugljivo gledaju svisoka na angažirane i požrtvovne, koje obično zovu "usijanim glavama", "neelastičnim seljačinama", totalitaristima, klerikalcima i sl. U br. 2/2000 "Marulića" pisali smo o tom kako i vjerski komentatori i kolumnisti,koliko god inače bili lucidni, mudro i "izbalansirano" zaobilaze ili prešućuju vruće teme i delikatne probleme. Pa, istina je ionako ambivalentna ili polivalentna (kako je običavao govoriti jedan od naših najobrazovanijih "vjerskih" mislilaca), zar ne? (U novoj Danici za 2001. nismo ga uvrstili u kalendarijsku dvanaestoricu, premda možda ni on, da mu nisu prije i poslije njegove smrti objavili duhovite kozerije i znanstvene članke u posebnim knjigama, ne bi bio "ukoričio" nijedno svoje djelo, za razliku od onih koji iz svake svoje usputne "inspiracije", pisma ili propovijedi stvaraju pjesmu ili knjigu.)

Mislimo da bi i naši "kolumnisti", pa i naši biskupi, morali otvorenije govoriti o vlastitim "grijesima struktura" i propustima (ne nalazimo li se u godini opraštanja i traženja oprosta?) kao i o dužnostima vjernika. Na primjer, mnoge

biskupske konferencije u Europi i Americi shvatile su uoči izbora da treba konkretnije progovoriti o tom što se krije pod općenitim naputkom o "glasovanju po savjesti". Nedavno preminuli njujorški kardinal *O'Connor* bio je jedan od onih koji su se na konkretan način zalagali za poštivanje života od začeća i trudnoće do umiranja i smrti. Djelovalo je potresno, a nekima i pomalo smiješno, kad su njegove posmrtne ostatke na vječni počinak, uz dugotrajni aplauz,ispratile stotine tisuća, među kojima su se u prvim redovima nalazili najugledniji američki političari, pa i katolici, koji su iz taktičkih razloga ili čak iz uvjerenja zaboravljali na kršćansko "pro life" usmjerenje. Zbog toga "antiabortističkog" opredjeljenja porasle su šanse mlađega *Busha* na idućim predsjedničkim izborima.

I umni pobornici ekonomske i političke "globalizacije" i "mundijalizacije" u trci za profitom i uvećanjem bogatstva pokazuju katkada krajnju ravnodušnost prema većini svojih "birača" od kojih mnogi prije ili kasnije shvate da svoj revolt protiv "divljeg kapitalizma" valja i konkretno pokazati, kao što su to učinili pred WTO-ovim diskutantima u *Seattleu* i u *Davosu*. Svi ti "tajkuni" i "menedžeri", koje mnogi smatraju "mecenama" i glavnim promicateljima slobode i demokracije, morali bi znati da tajna pravednosti leži u iskrenoj angažiranosti za čovjeka patnika, bio on susjed ili "urođenik" iz neke prekooceanske zemlje (kojemu katkada valja i oprostiti dugove, za što se zalaže *Ivan Pavao II.*). Od viška hrane odn. kolesterola umiru bogati kao mnogi siromašni od manjka hrane. Naša "teorija pravde" zasniva se na što pravednijoj raspodjeli dobara, čak i u nerazvijenim zemljama u kojima vladaju , uz glad i korupciju, sida i međusobni krvavi obračuni u borbi za vlast i za humanitarnu pomoć bogatih zemalja.

I tu i opet dolazimo do onoga o čemu pišemo već najmanje trideset godina i što se može izraziti stihom *Marina Sabića*: "Ja sit sam uma, Gospode" i krikom patnika: "Više srca!", jer srcem se misli i vidi dublje i dalje nego umom, a ljubav je veća i "vidovitija" od "kalkulantskog" racionalizma. Simbol te ljubavi jest sigurno i pobožnost Srcu Isusovu, koju su neki naši "avangardni" teolozi uvijek proglašavali antiliturgijskom, pijetističkom, fideističkom, "doloristickom" itd., a njihovi "učeni" simpoziji okupljaju na molitvu mnogo manje vjernika nego npr. pobožnost Gospine krunice ili prvih petaka. Zbog toga, ne mogu odoljeti da i opet ne uputim na naše knjige: "Neoklerikalizam i pučki katolicizam", "Razmišljanja jednog kršćanina" i dvije knjige o sv. *Antunu Padovanskom.*

* * *

Pobožnost hrvatskog puka bolje su razumjeli "antiklerikalac" *Starčević* ili biskup *Lang* nego razni "mecene" i dobrotvori, zvali se oni *Strossmayer, Rittig* ili kako drugačije. Uzgred, valja istaknuti da, nakon objavljivanja, u

nakladi Hrvatskog državnog arhiva, korespondencije "*Strossmayer-Vanutelli*", valja revidirati mnoga uvriježena mišljenja o đakovačkom biskupu. Inače, i među mnogim svećenicima političarima, naročito u Dalmaciji, bilo je onih čija imena još uvijek sjaju na stranicama hratske povjesnice (npr. *Pavlinović, Klaić, Bulić* itd.).

Danas su vremena mnogo "sitnija", kako bi rekao naš daroviti člankopisac, koji inače, usprkos svojemu nekadašnjem "herostratskom" i "ikonoklastičkom" rušenju prononsiranih veličina (npr. *Čajkovskog*), itekako cijeni "intelektualce". Mi, pak, mislimo o njima ono što smo bjelodano mogli uočiti u raznim teškim situacijama, primjerice na robiji,u vojsci, na suđenju *Stepincu* itd.), naime da upravo intelektualci u "sitnim" vremenima mogu biti "sitni" i ravnodušni prema svemu (osim prema vlastitoj koristi ili vlastitoj "pisaniji"). I opet se vraćamo na *Bendinu* sintagmu "tarahison des clercs" i na biblijsku osudu onih "koji nisu ni vrući ni hladni".

Uz dva Green(e)a *(Julien Green* i *Graham Greene*) na europsku misao i umjetnost doista su velik utjecaj izvršili francuski pisci *François Mauriac* i *Georges Bernanos.*

Dok je Bernanos bio kao i naš *Matoš* "sav pobuna i žar", Mauriac je nastojao prevladati emocije racionalnom analizom, naročito u esejima, ali se na njega ne bi mogle primijeniti riječi koje Isus u filmu "The Day Christ Died" upućuje Judi: "Previše misliš, premalo osjećaš", jer je kao i Bernanos ili *Bloy* bio

F. Mauriac

G. Bernanos

"vjeran sin Crkve". Klerici su dokučili kako njihove kaustične invektive protiv dvoličnosti i bogatstva u crkvenim redovima Crkvi koriste više od svih "incenzuma" pobožnih "laudatora" i protiv proračunatih "kleričkih satelita". Ako itko, njih su dvojica učinili zaista mnogo kao preteče koncilskih smjernica o autonomiji vremenitih vrednota i o jednakosti klerika i laika u dostojanstvu, a različitosti u funkcijama. (Ipak je Bernanos prigovarao Mauriacu da je "malo previše intelektualac"). I prije enciklike "Fides et Ratio", obojica su, svaki na svoj način, nastojali naći neki sklad između "intellego" i "credo", kao, uostalom, toliki svestrani geniji ljudske kulture, znanosti i umjetnosti kroz povijest od *Platona* i *Aristotela, Augustina* i *Akvinca, Galilea* i *Kopernika, Cervantesa* i *Shakespearea, Dantea* i *Claudela, Lomonosova* i *Dostojevskog, Leonarda* i *Michelangela, Pascala* i *Newtona, Bacha* i *Poulenca, Papinija* i *Chestertona, Newmana* i *Kettelera, Maritaina* i *Heideggera*, od fanatika koji su u ime Razuma, vjere u Revoluciju ili u kršćanske istine u nekoliko godina pobili više ljudi nego sve inkvizicije zajedno, do naših prosvjetiteljskih "križarskih ratova", do naših kulturnih i nekulturnih kritika "čistoga" ili "ciničkog"uma.

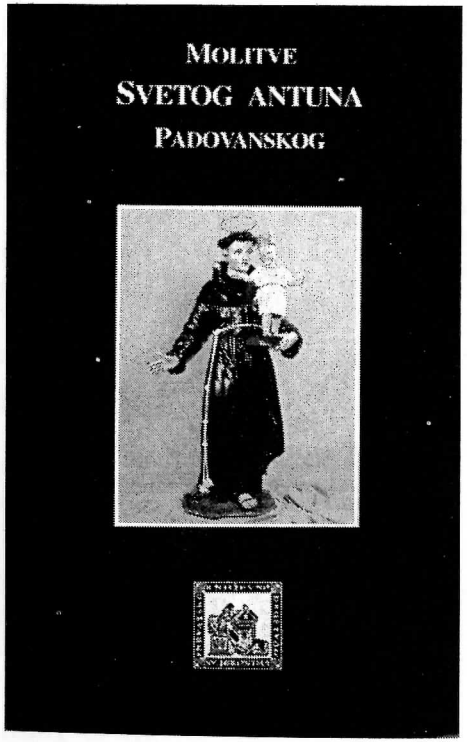

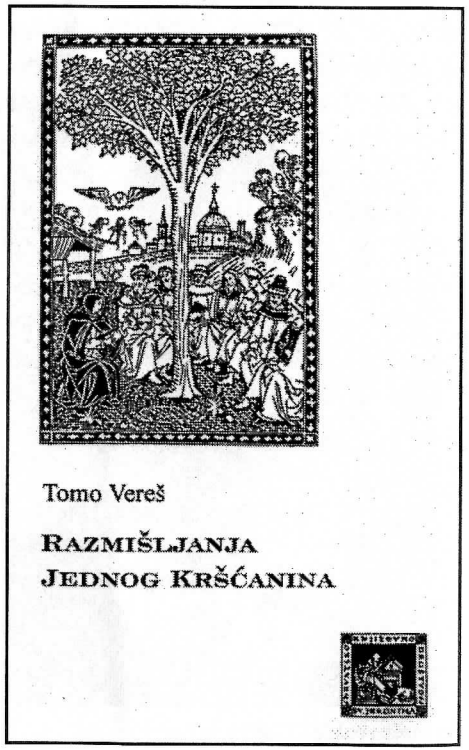

Matej JELIČIĆ

Rječita šutnja [1]

(Jessica Powers i njena duhovnost)

Uvodna napomena

Kritičarka Macianne Kappes objavila je 1994. godine pod naslovom "Na tragu mistika, Jessica Powers i njena duhovnost" u Kansas Cityju, kod nakladnika Sheed & Ward, studiju u kojoj svoj sud o toj američkoj pjesnikinji sažima ovim riječima:

"Duhovna ostavština koju nam je namrla Jessica Powers, ta neukrotiva 'ciganka' tijekom osamdeset tri godine, vrlo je bogata, jer je njeno pjesništvo svjedočanstvo o onim ritmovima duhovne suhoće što se izmjenjuju s ciklusima duhovne utjehe kod ljudi koji su prisno povezani sa živim i ljubljenim Bogom, a istodobno su ograničeni zemaljskim življenjem. Jessica Powers je preko šezdeset godina snažno utjecala na široki krug američkih čitatelja, katolika i nekatolika, pa i na popularnoj razini, u novinama, časopisima i ostalim povremenim izdanjima. Svojim je djelom uvela Amerikance u svijet biblijskih i karmelićanskih tema, jer su se s njenim izričajem i smislom onoga što je izrazila mogli poistovjetiti, pa sve to i ugraditi u svoj osobni život. Na taj je način djelo Jessice Powers životno utjecalo na oblikovanje američke duhovnosti u dvadesetom stoljeću. Kao što je i sama željela, njenim su se pjesništvom i drugi koristili u svom traženju Boga. Održali su se tragovi ove mističarke".

Na tragu životopisa i poetike

Agnes Jessica Powers rođena je 7. veljače 1905. u Maustonu, Wisconsin, kao treće od četvero djece Johna Powersa i Delije Trainer Powers. Tuga joj je rano dotaknula srce. Starija sestra, Catherine Dorothy, umrla je u šesnaestoj godini od tuberkuloze 8. lipnja 1916. Dvije godine potom umro joj je i otac od srčanog udara, dok je župniku dovozio ugljen. Ispit zrelosti položila je na maustonskoj gimnaziji u proljeće 1922. Od jeseni 1922. te u prvoj polovici 1923. pohađala je Novinarsku školu na sveučilištu Marquette u Milwaukeeju, Wisconsin. Od druge polovice 1923. do kraja 1924. radila je kao tajnica u Chicagu, Illinois. U to doba Jessica je živjela sa svojom tetkom. Kad joj je 1925. umrla majka, smjesta se vratila na farmu u Maustonu. Održavala je kuću i brinula se za svoju braću, Johnnyja i Dannyja, od 1925. do 1936.

1 U ime čitatelja naše revije i ovom prigodom htjeli bismo zahvaliti Mateju Jeličiću, našem dugogodišnjem znancu i suradniku, koji nam je bez oklijevanja, usprkos iscrpljujućim zdravstvenim tegobama, pomogao da ovu vrsnu pjesnikinju *premijerno* predstavimo našoj čitateljskoj javnosti, prevevši izbor pjesama (koje je još za života odabrala Margherita Guidacci) i dijelove opsežne bilješke o autorici što nam ih je s Interneta posredovao Robert Mlinarec (*prim. ur.*).

Prije 1936. objavila je preko sto zrelih pjesama, što u novinama, što u časopisima i pjesničkim glasilima. Ona o svojim pjesmama (*poems*) govori kao o *songovima*, pa je doista moguće da njena lirika govori jednako blisko i unutarnjem kao i vanjskom uhu. Što se tiče svijeta naravi, naglo ga je upoznala i ništa od njega nije zanijekala, ali mu je žustrom jasnoćom, snažnom slikovitošću, dubinom zapažanja i vjernošću ljudskoj prirodi dala lirsku ljepotu. Njezino rano pjesništvo neobično jasno odražava njeno wisconsinsko podrijetlo i tamošnja iskustva. Wisconsinske pjesme su nužni uvod u njene potonje kontemplativne i mističke pjesme. Kao mističarka, Jessica je svojim pjesništvom uspjela izraziti izravnu, napregnutu, blisku prisutnost Božju. Ona je suvremena pjesnikinja u drevnoj tradiciji Ivana od Križa.

Pošto su se njena braća poženila, otišla je u New York City da živi s Jessicom i Antonom Pegis. Pegis je bio profesor filozofije na sveučilištu Fordham. Provodila je vrijeme posvećujući se brizi za djecu Pegisovih. Taj posao joj je oslobađao duh da se uz najmanju mjeru rastresenosti može usredotočiti na dublje životne istine. Bilo joj je omogućeno da živi u intelektualnom ozračju i da se poveže s akademskim krugovima pisaca i pjesnika. Postala je članicom Američkoga katoličkog pjesničkog društva. Bilo je to razdoblje kad su joj pjesme odražavale slike i teme nezadovoljstva, iskorijenjenosti i čežnje za duhovnošću. Njena prva zbirka pjesama *Upaljena svjetiljka* izlazi iz tiska 1939.

Jessica Powers ušla je 24. lipnja 1941., kao postulantica, u karmelićansku redovničku zajednicu (Karmel) Majke Božje u Milwaukeeju. Morala je poći na bolovanje, jer je nanovo oboljela od tuberkuloze koja se u nje prvi put javila još 1922. Na svečanosti redovničkoga oblačenja 25. travnja 1942. primila je karmelićanski habit i redovničko ime sestra Miriam od Duha Svetoga.

Mnoge njene pjesničke refleksije na koje su utjecala životna iskustva u karmelićanskoj samostanskoj zajednici od 1941. mogu se naći u zbirci pjesama *Mjesto svjetlosti* (1946.). Pjesnička razmatranja o smislu života i o zbivanjima od 1958. do 1988. sabrana su u tri njezine knjige: *Gorski vrabac* (1972.), *Putovanje u Betlehem* (1980.) i *Kuća počinka* (1984.). Objavljena joj je i knjiga za djecu *Mala abeceda* (1955.).

U 83. godini nije preživjela moždani udar. Umrla je 18. kolovoza 1988. Posmrtna misa zadušnica služena je u Karmelu Majke Božje 22. kolovoza. Pokopana je na groblju sv. Križa u Milwaukeeju, Wisconsin.

Redovnice Karmela Majke Božje, već dugi niz naraštaja, neprestano mole za one čiji su im životi bliski, ali i za bezbroj drugih koje ne poznaju i koji nikad nisu čuli za njih. One rado navode stihove iz jedne Jessikine pjesme: "Ljubav je biljka jednostavna poput Pirike Skromne: kada pusti korijen, njen dar je da se širi". U spomen na Jessicu Powers, koja je bila zaljubljena u ljepotu Wisconsina i njegovih stvorenja, prenosimo riječi Dolores R. Leckey, koja je o njoj napisala predivnu knjigu: "Zalasci se sunca još rasprskavaju nebom Wisconsina, kao i uvijek, ptice svih mogućih vrsta gnijezde se u granama drveća. Snijeg ostaje činjenica zimskog života. Svjetiljka je još upaljena u Karmelu Majke Božje: maleno, postojano svjetlo na brdu pokraj jezera Pewaukee".

Jessica POWERS

MJESTO SVJETLOSTI [2]

Let noćnih sokola

Poniru sokoli i uzlijeću gdje treba
Između mene i grimiznih litica:
Crna krila naspram blijeda neba
U sutonu... i eto, let tih ptica

Ugrožava sve ono što rekao je dan,
Kao da glavnoj riječi manjka slovo,
Kao da je nekakav predgovor potreban
Da bi se shvatilo ovo.

Ako ničega nemaš

Kretnja kojom se daruje dostaje!
Ako ničega nemaš: ni lovorova lista,
Ni cvijeta, ni ploda, ni sjemena što ostaje,
Ne očajavaj, nije dostojna zemlja da čista
Suza tvoja ljepotom na njoj zablista.

Nema dara dostojnog Boga, nek nije te strah.
Nema plodova vrijednih da se do Njega vinu.
Pa ako ničega nemaš, suspregni dah,
Visoko podigni ruke i srce u isti mah
Da pružiš svoju prazninu.

2 To je doslovni prijevod naslova druge zbirke pjesama J. Powers iz 1946. Međutim, kada se Margherita Guidacci prihvatila da na talijanski prevede izbor iz pjesništva J. Powers, odlučila se upravo za taj naslov, koji savršeno odgovara značaju tog pjesništva. Prevodeći s američkog izvornika ovo nekoliko pjesama iz dvojezičnog vatikanskog izdanja (naklada Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano, 1982.) nisam imao razloga da ne prihvatim to izvrsno rješenje Margherite Guidacci (nap. prev.).

Veliki prosjak

Mnogo je bijednih prosjaka koji se posvuda vrte,
Od onih što olovke prodaju do slijepaca po uglovima svijeta
Koji sipljivom glazbom vergla u prolazu posramljuju škrte,
No, najgori si, Isuse, ti - prosjače iz Nazareta.

Zar se doista moraš smjestiti na svakom uglu,
U svakoj ulici, da mi oduzmeš mir koji volim?
Zar nema mjesta na zemlji gdje me neće izvrći ruglu
Tvoje žalosno lice, tvoj tužni šapat: Molim!

Privlače me blještavi izlozi ovodobnih dućana,
Ali, ne kupujem ništa, jer vidim tebe bosa.
Kako da potrošim i novčić kraj tvojih prosjačkih rana,
Dok ti suze teku niz lice, dok je tebi okrvavljena kosa.

Pa i onda kad ti milostinju pružim,
Novčiće ljubavlju skovane, i dalje prepune muke
Tvoje me oči motre. Kako da ti se odužim?
Zar moram sve što imam dati u tvoje ruke?

Isuse, prosjače moj, što hoćeš još od mene?
Oca i majku, dragoga za kojim čeznem uveče,
Djecu koju bih prigrlila poput majke i žene,
Pa čak i krv koja mi srcem i žilama teče?

U prosjake ću poći. Jer nakon sviju muka, u meni neodoljivo jača
San da ti sve dam i jer si sâm da budem s tobom gdje se grca,
Na tmurnom nekom uglu punom plača,
Da uznemirujem ljude, da tražim njihova srca.

Misao na smrt

Nema tog mjesta na zemlji gdje bih se mogla skriti
Od smrti ili od misli na smrt.
Zato sam svoju kuću pripremila za nju.

U prozore sam vitke i zlatne sviećnjake stavila,
Prostrla modri sam sag od baršuna
Za njene bijele noge:
Govorila sam joj na moru, na vjetru, pod zvijezdama
I pred licima onih koje volim,
A ona mi je odgovorila.

Ulazeći u Karmel

Na kraju povečerja kraj je i dnevnog luka.
Udarilo je zvono i kao da je neznana ruka
Bičem ošinula posred vanjskih i nutarnjih buka.
U kapelu ću poći da molim: O, Duše Tihi,
Daj da i za me započne doba dubokog muka.

Odjeća Božja

Bog u mom srcu sjedi na prijestolju od tame.
Jedino on je Bog i nema drugog do njega.
Do njegovih sam nogu, dijete u sjeni sjene.
Radost je moja što me gleda, a tuga bila bi za me
I pomisao da je lice odvratio od mene.
Odjeven je u odjeću svog milosrđa, jaču od svega,
Ne mekušnu na dodir poput baršuna i svile,
Već od gruboga sukna da je i bezumna ruka može zgrabiti,
Pa se nje čvrsto i ja držim u svojoj zabiti.
Ovo je krik moje vjere, dubine njene me sile
Da priznam Bogu da sam prah,
Ovo je zavjet pouzdanja i tu prestaje strah.
Ne treba da kroči mi noga
Na brda rječitosti i u zaleđe zvuka
Da bi mi ušao vikač u dušu duboka muka.
Moćnu molitvu imam u dobru i usred muka:
Ovdje u tami čvrsto se držim za odjeću svog Boga.

Samo jedan glas

Samo jedan glas,
No, on je pjevao,
Pa su riječi zaplesale i plešući digle visoko,
O, s koliko dražesti, svoje svijetle kupe radosti.
Čak i u mraku mi znali smo da plešu,
No nitko od nas ni slutio nije što se sve može dogoditi.
U neko doba i usred pokreta, okreta, pirueta,
Kupe polete i izliju se
I mi se smočismo do kože
U našoj kukavnoj noći.

Samo jedan glas,
No jutro se probudilo na svome ležaju, slušalo je ležeći,
Zatim je izašlo i pohitalo brdima
Da čuje, da vidi,
A voda i svjetlost i zrak i visoka stabla
I mladi ljudi i starci počeše pjevušiti
Napjev koji se lako, lako pamti
I svi su plesali i svi su sve,
Pa je čak i zadnje korijenje hrasta što podrhtava
Vjerovalo u život.

Fortitudo et décor

Onima koji su slabi, koji su strašljivi, njima treba
Da budu zajedno, u nekoj skupini ispod gologa neba.
Samo snažni podnose da su sami, da idu sami.
O, mislim na dostojanstvenu snagu Joakimove kćeri
Koja je u sebi nosila Riječ, bezglasnu Riječ,
Koja je svoju bijelu strogost gradila od šutnje
Nalik na odjek, na sliku Njegove šutnje.

Odjevena je, kako mi Izreke kažu, snagom i dostojanstvom.
No, mnoge njezine kreposti valja mi mimoići
Da zastanem pred snagom: stijena je poput Sina Stijene
I odražava Njegovu granitnu ljubav prema pravdi,
Jednako kao i Njegov mir bez mijene.

Jedino snažna duša može čuvati tajnu slave
Skrivene duboko. Je li otkrila Marija
Otajstvo koje je u njoj životom procvjetalo?
Sve dok je Elizabeta nije nazvala Beata,
Djevica nije kliknula svoj Veliča.
Njeno je dijete bila Očeva Riječ, On ju je imao reći
Po svojoj volji.
Bila je zatvoren slog kraj Sina svog, Tajne i Riječi,
Stvorena riječ koja šuteći kleči.

Autor prijevoda s američkog izvornika
Matej Jeličić

Tomo VEREŠ

Sveučilište u Zagrebu nije najstarije u Hrvatskoj

Uvod

Premda su Stjepan Krasić[1] i Tomo Vereš[2] neosporno dokazali da je najstarije hrvatsko sveučilište (*studium generale*) utemeljeno 14. lipnja 1396. u zadarskom dominikanskom samostanu i premda su tu istinu priznali i prihvatili brojni kompetentni stručnjaci u svojim javnim nastupima i recenzijama njihovih knjiga[3], ipak ta istina još nije službeno priznata jer Ministarstvo znanosti i tehnologije i dalje tvrdi: "Sveučilište u Zagrebu je najstarije (...) hrvatsko sveučilište, a pripada među najstarija sveučilišta u Europi. Službeno je osnovano 23. rujna 1669. godine."[4] Sličnim riječima sebe prezentira pred svekolikom javnošću i samo Sveučilište u Zagrebu. *U Statutu Sveučilišta u Zagrebu* (pročišćeni tekst) izdanom u Zagrebu 1997. na str. 3. čitamo naime da je "Sveučilište u Zagrebu (...) najstarije hrvatsko sveučilište." Ta se tvrdnja ponavlja, doduše s jednom važnom precizacijom, i u *Vodiču za brucoše* Sveučilišta u Zagrebu za akademsku godinu 1997-1998., Zagreb, 1997. na str. 7.: "Sveučilište u Zagrebu najstarije je sveučilište s neprekinutim djelovanjem u Hrvatskoj i među najstarijima u Europi. Njegova povijest počinje 23. rujna 1669."[5] Dakle, najviši školski forumi u Hrvatskoj i dalje ostaju u raskoraku s dokazanom povijesnom istinom o najstarijem hrvatskom sveučilištu, prihvaćenom od većine hrvatskoga stručnog općinstva. Njihovo prešućivanje Krasićeve i Verešove teze, izbjegavanje javne i dokumentirane rasprave o njoj i o njezinim dokazima, te uporno ponavljanje službenoga stava od 1969. godine do danas, premda je taj stav u više navrata razložno stavljen u pitanje zaista nije dostojno ni znanstvenog ni europskog ugleda Hrvatske i njezinih službenih visokoškolskih foruma. Vrijeme je, dakle, da se neugodna šutnja prekine, da se istina o najstarijem hrvatskom sveučilištu znanstveno raspravi i da se konačno službeno prizna. Nije naime sporedno za kulturno-znanstvenu povijest Hrvatske da li je njezino prvo sveučilište utemeljeno 1669. ili 1396. godine. Ta razlika ima ne samo dalekosežne posljedice za povijest hrvatskog visokog školstva i znanstvenog razvitka Hrvatske, nego također određenu povijesnu težinu za svekoliki hrvatski narod u okviru njegova položaja u zajednici europskih naroda.

Stoga u ovome prilogu želim ukratko prikazati razloge zbog kojih su hrvatski znanstvenici postupno došli do uvjerenja da Sveučilište u Zagrebu nije najstarije u Hrvatskoj, budući da je ona već krajem XIV. stoljeća ušla u krug školski visoko razvijenih kulturnih zemalja Europe.

Već četiri godine nakon službenog proglašenja Sveučilišta u Zagrebu najstarijim hrvatskim sveučilištem Miljenko Pandžić je u svome vrlo dokumentiranom članku "Počeci Sveučilišta u Rijeci"[6] pokazao da je Isusovačka akademija u Rijeci 1633. godine od cara Ferdinanda II. dobila ista sveučilišna prava koja je Isusovačka akademija u Zagrebu 1669. dobila od cara Leopolda I., što je lako razabrati iz usporedbe paralelnih tekstova dviju povelja. Ferdinandovu povelju Pandžić donosi samo djelomično od § 49. do kraja, i to kako na izvornom latinskom jeziku (str. 34.-35), tako i u prijevodu na hrvatski (str. 36-37). Ključni tekst povelje o podjeljivanju sveučilišnih prava Isusovačkoj akademiji u Rijeci nalazi se u § 50. koji u prijevodu na hrvatski jezik glasi:

"Također na sličan način određujemo i odlučujemo da se studenti, bilo kojeg staleža, s gimnazije ovih otaca (tj. Družbe Isusove, op. T. V.) služe, primaju, uživaju i koriste istim privilegijama, sloboštinama, milostima i prerogativima kojima se služe, koriste i koje primaju i uživaju svi članovi, zajedno i pojedinci, naše gradačke i bečke Akademije ili Sveučilišta i drugih, bilo kojih Sveučilišta Evrope."[7]

Sličnu formulaciju, pisanu ponešto opširnijim stilom, nalazimo i u Leopoldovoj povelji kojom se Isusovačkoj akademiji u Zagrebu 1669. podjeljuju sveučilišna prava:

"... našom carskom, kraljevskom i apostolskom diplomom odlučujemo da ova zagrebačka akademija (tj. Družbe Isusove, op. T. V.), (...), smije, može i bude kadra uživati zajedno i pojedinačno sve povlastice, oproste od javnih daća, izuzimanje od nametâ, prednosti, posebna ovlaštenja, dopuštenja, prava, oproste i milosti, koje na kakav god način, bilo po običaju, bilo po pravu, imaju, njima se služe, koriste i uživaju ih ostale gimnazije, generalni studiji, akademije i sveučilišta na bilo kojem mjestu i u bilo kojem narodu po rimskom carstvu i po kraljevinama i po pokrajinama svih austrijskih knezova."[8]

Premda je, dakle, Isusovačka akademija u Rijeci po dobivanju sveučilišnih prava 36 godina starija od Isusovačke akademije u Zagrebu, Pandžić ipak ne naglašava tu vremensku prednost - jamačno zato da ne bi izazvao polemike s nedavno proglašenim službenim stavom o najstarijem hrvatskom sveučilištu - nego ukazuje na različit povijesni razvoj dvaju sveučilišta.

No, ono što Pandžić nije otvoreno rekao, učinio je Ivan Škunca u svojoj recenziji Verešove knjige. On bez oklijevanja prihvaća tezu i argumente da je Dominikansko opće učilište u Zadru najstarije hrvatsko sveučilište, a oslanjajući se zacijelo na Pandžićev članak odlučno tvrdi da je Riječko sveučilište drugo po starosti u Hrvatskoj, a Zagrebačko tek treće.[9]

Međutim, začudo, nitko se nije osvrnuo ni na Pandžićev vrlo dokumentirani znanstveni članak, ni na Škuncinu izazovnu tvrdnju. Njihovi su dokazi jednostavno prešućeni, prepušteni zaboravu.

Još značajniju prekretnicu u datiranju najstarijega hrvatskog sveučilišta donosi opširna rasprava Stjepana Krasića "Filozofsko-teološki studij dominikanskog reda u Zadru (1396-1806)"[10] u kojoj objavljuje obilje do tada potpuno nepoznatih podataka do kojih je došao višegodišnjim istraživanjima po domaćim i inozemnim pismohranama. Autor u ovoj raspravi dokazuje da su hrvatski dominikanci već 1396. imali u Zadru provincijalno filozofsko-teološko učilište koje 8. prosinca 1495. postaje generalnim (*studium generale*)[11], dakle sveučilištem s dva fakulteta, a 1553. povlaštenim sveučilištem (*universitas privilegiata*) s pravom podjeljivanja najviših akademskih naslova magisterija i doktorata, što ih je doista davalo do svoga ukinuća početkom XIX. stoljeća.

Krasić potanko prikazuje statute i odredbe zadarskoga generalnog studija, vrlo zahtjevno dugogodišnje školovanje studenata od početnika do doktora teologije te donosi podroban popis magistara i doktora koji su na njemu stekli visoke akademske naslove od 1553. do 1790. godine.

Naš povjesničar s pravom ističe da je osnivanje ovog učilišta značilo ujedno početak organiziranog visokog školstva na istočnoj obali Jadrana i ukazuje na njegovo međunarodno obilježje, što dokazuje činjenicom da su na njemu predavali i profesori iz Italije, posebice iz gradova Brescie, Verone, Coma, Vicenze, Mantove, Venecije, Riminija, Napulja i Molfette, zatim dva studenta iz Poljske i jedan iz Njemačke. Stoga autor u zaključku svoje rasprave s pravom upozorava hrvatsko općinstvo, napose visokoškolske forume:

"Značenje generalnog studija u Zadru za povijest visokog školstva u Hrvatskoj jedva se, po našem mišljenju, može precijeniti. Njegovu stvarnu povijesnu ulogu u okviru općih kulturnih, političkih, društvenih i vjerskih prilika i gibanja trebat će tek ocijeniti. U svakom slučaju već sada možemo sa sigurnošću ustvrditi da se njegovim ustanovljavanjem znatno pomiču u prošlost počeci visokog školstva u našim stranama. U tom smislu dovoljno je navesti činjenicu da je pavlinska akademija u Lepoglavi, koja je do sada smatrana najstarijom visokoškolskom ustanovom u Hrvatskoj, imala svoju filozofiju tek g. 1656, a teologiju g. 1683., dok je prvi doktorat podijelila tek g. 1715."[12]

Tako je zahvaljujući Krasićevim istraživanjima i konkretnim dokazima iznesenima u raspravi iz 1987. godine osnutak najstarijega hrvatskog sveučilišta datiran godinom 1495. Ali na autorovu pomnjivo dokumentiranu raspravu, koja donosi doslovni tekst isprave o osnivanju Zadarskog sveučilišta od 8. prosinca 1495. na izvornom latinskom jeziku[13] i koja poimence spominje magistre i doktore promovirane između 1553. i 1790. godine nije se osvrnuo nijedan hrvatski znanstvenik, povjesničar, filozof ili teolog, nego se poslije nje pojavljuje teza o pavlinskom filozofsko-teološkom studiju u Lepoglavi kao najstarijem hrvatskom sveučilištu.[14]

Ne mogavši se složiti s tom tezom u raspravu se uključio dr. Franjo Šanjek, profesor crkvene povijesti na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu. U svome članku "Kada nastaje prvo pravo sveučilište u Hrvata?"[15] on najprije opovrgava tvrdnju da je pavlinski filozofsko-teološki studij u Lepoglavi - osnovan 1671. bulom pape Klementa X. - prvo sveučilište u Hrvata, jer je dvije godine ranije 1669. kralj Leopold I. ista sveučilišna prava i povlastice podijelio Isusovačkoj akademiji u Zagrebu. Ali, nastavlja naš povjesničar, "*prvo* sveučilište u Hrvatskoj stvarno datira od 8. prosinca 1495., kada je 'studium solemne' (tj. provincijalni studij, op. T. V.) zadarskih dominikanaca (osnovan 14. lipnja 1396.) dobio prerogative 'generalnog studija' sa svim sveučilišnim povlasticama."[16] U potvrdu ove teze i činjenice da su na generalnom studiju dominikanaca u Zadru promovirani brojni magistri i doktori teologije Šanjek izričito upućuje na Krasićevu raspravu iz 1987. godine.

Činilo se da će naši povjesničari prihvatiti 8. prosinca 1495. kao datum osnutka prvog hrvatskog sveučilišta. Ali to se zbog nekih zagonetnih razloga nije dogodilo. Naime, prof. Šanjek postojano zastupa tu tezu sve do danas u svim svojim knjigama i člancima[17], štoviše pridobiva za nju ugledne povjesničare Agnezu Szabo i Tomislava Raukara[18], dok ju je prof. Krasić, njezin autor i glavni nosilac kroz dvadeset godina, napustio jer se na temelju najnovijih istraživanja uvjerio da je Dominikansko sveučilište u Zadru osnovano zapravo 14. lipnja 1396.[19] Neobično je, dakle, da spomenuti povjesničari ne slijede više Krasića, niti ulaze u raspravu s njegovom novom tezom i s njezinim argumentima, niti pokušavaju dokazati ispravnost svoga stava. Još više iznenađuje činjenica da naša tri istaknuta povjesničara ne respektiraju izvornu formulaciju ispravâ generala Dominikanskog reda, ne analiziraju značenje temeljnih pojmova kao što su "studium solemne" (svečano učilište) i "studium generale" (opće učilište), nego ih upotrebljavaju kao po sebi razumljivu stvar. Posljedica je toga da npr. ispravi generala Reda Rajmunda iz Kapue od 14. lipnja 1396. potpuno proizvoljno pripisuju sintagmu "studium solemne" (svečani studij), koja se u toj ispravi uopće ne nalazi, nego se nalazi "studium theologiae" (teološko učilište)[20], pa tako bitno iskrivljuju narav toga učilišta. Isto tako, naši povjesničari nigdje ne tumače izvorni smisao naredbe generala Reda Joakima Turrianija od 8. prosinca 1495. prema kojoj "neka se u istome (zadarskom) samostanu uredi opće učilište" (In eodem conventu (Jadrensi) ordinatur studium generale).[21]

Što naime znači ta naredba generala Dominikanskog reda? Zacijelo ne to da on istoga dana, tj. 8. prosinca 1495., odjednom utemeljuje u zadarskom samostanu dva fakulteta, filozofski i teološki, koji zajedno čine "studium generale" (opće učilište). Takav je čin, s obzirom na nužan povijesni slijed od filozofskoga fakulteta do teološkoga, jednostavno nezamisliv, a u povijesti visokoga školstva nije se nikada ni dogodio.

Naredba generala Reda Joakima Turrianija, promatrana u svom povijesnom kontekstu, znači zapravo da se prethodno postojeće generalno učilište, koje je osnovao general Rajmund iz Kapue 14. lipnja 1396. u zadarskom dominikanskom samostanu - a koje je u drugoj polovini XV. stoljeća zbog turske provale u zadarsko područje prekinulo s radom - nakon smirivanja prilika moralo ponovno uspostaviti i urediti.[22] Stoga je znakovito što general Turriani u svome dokumentu ne naređuje da se generalno učilište u zadarskom samostanu osnuje, utemelji (assignatur)[23], nego da se uredi (ordinatur), što potvrđuje imenovanjem triju glavnih dužnosnika: Ivana iz Zadra za tumača Biblije (cursor), Dominika iz Senja za učitelja učilišta (magister studii), tj. za rektora, i Antuna iz Modruša kojega služba u registru nije navedena.

Prema tome, u Turrianijevoj naredbi od 8. prosinca 1495. radi se o ponovnom uspostavljanju i uređenju jednoga zbog povijesnih neprilika privremeno ukinutog generalnog učilišta, koje je osnovano 1396. u zadarskom samostanu, a ne o njegovu utemeljenju. Tvrditi da je prvo hrvatsko sveučilište utemeljeno 1495. znanstveno je neodrživo. Ta se tvrdnja može medijski propagirati, ali se ne može valjanim razlozima dokazati, ni službeno prihvatiti.

Prvo hrvatsko učilište utemeljeno je u Zadru 1396.

Teza koju ovdje zastupamo temeljito je obrazložena u Krasićevim i Verešovim publikacijama navedenima na početku ovoga priloga.[24] Ona je također prihvaćena od velikog dijela stručnog općinstva, što smo potvrdili brojnim činjenicama.[25] Da bismo je učinili shvatljivom i prihvatljivom onima koji još nisu uočili njezinu istinu i razloge potrebno je prije svega iznijeti neke osnovne podatke iz povijesti Dalmatinske dominikanske provincije.

Ona je osnovana 3. ožujka 1380. bulom *Sedis Apostolicae* pape Urbana VI. koji ju je osamostalio u odnosu na dotad jedinstvenu provinciju cijelog ugarsko-hrvatskog kraljevstva. Sjedište novoosnovane Dalmatinske provincije bijaše od samoga početka u zadarskom samostanu. Nakon početnih podijeljenosti i sukoba što ih je izazvalo stvaranje nove provincije - primjerice oko osobe novoga provincijala - ona je ipak početkom devedesetih godina XIV. stoljeća sredila svoj život te je prema propisu *Konstitucija* (Uredaba) u zadarskom samostanu god. 1391. otvorila svoje filozofsko učilište (*studium artium ili philosophiae*) na kojemu je studij tada trajao pet godina.[26]

O postojanju i radu toga učilišta nedvojbeno svjedoče pisma generala Dominikanskog reda poslana u Hrvatsku između 1392. i 1396. godine u kojima se spominju neki studenti filozofije Dalmatinske provincije koje vrhovni poglavar Reda šalje na znanstveno usavršavanje na generalna učilišta u Italiju s namjerom da stvori profesorski kadar za buduće generalno učilište u Zadru. Stoga svake godine

šalje samo jednoga studenta koji je na domaćem učilištu dokazao svoje znanstvene sposobnosti. Tako general Rajmund iz Kapue 1392. šalje na dvogodišnji studij filozofije Marina Dračanina u Veneciju, 1393. Grgura Dračanina na dvogodišnji studij u Paviju, 1394. Marina Dračanina na trogodišnji studij u Vicenzu, 1396. Nikolu Splićanina na dvogodišnji studij u Padovu itd.[27]

Kada je, dakle, god. 1396. Dalmatinska provincija ispunila petogodišnji filozofski tečaj, pred njom se pojavio problem otvaranja teološkog učilišta, što nije spadalo u njezinu nadležnost, nego u generalovu, budući da je taj čin značio osnivanje generalnog učilišta s dva fakulteta. Stoga general Rajmund iz Kapue 14. lipnja 1396. šalje pismo upravi Dalmatinske provincije kojim utemeljuje teološko učilište dodajući ga prethodno postojećem filozofskom učilištu, te na taj način osniva generalno učilište Dalmatinske provincije. Sažetak generalova pisma u prijevodu na hrvatski jezik glasi: "Dne 14. mjeseca lipnja (1396) bijaše naređeno da se osnuje teološko učilište u zadarskom samostanu, te dopušteno provincijalu i vijećnicima provincijalnoga zbora da se tamo mogu pobrinuti za dužnosnike."[28]

Već sama činjenica da *general* Reda naređuje osnivanje teološkog učilišta dovoljno je jasan dokaz da se radi zapravo o osnivanju generalnog učilišta u zadarskom samostanu, dakle sveučilišta. Naime, prema dominikanskom zakonodavstvu, general Reda ne osniva provincijalna učilišta i doista ih nije nikada ni osnovao. To je bila dužnost svake pojedine provincije. Osnivanje generalnih učilišta spadalo je isključivo u kompetenciju generala Reda i Općeg zbora (*Capitulum generale*) koji on saziva.

Osim toga, u navedenom dokumentu pada u oči činjenica da general Reda *dopušta* provincijalu i vijećnicima provincijalnog zbora da se pobrinu za dužnosnike zadarskog učilišta, tj. za profesore i vršioce upravnih službi. Naime, kao što u generalovu nadležnost spada osnivanje generalnog učilišta, tako je njegova zadaća da se pobrine i za njegove dužnosnike. Međutim, general Reda - jamačno zbog nepoznavanja članova Dalmatinske provincije i njihovih sposobnosti - prenosi svoju vlast na dalmatinskog provincijala i njegove suradnike *dopuštajući* im da se pobrinu za dužnosnike novoosnovanog općeg učilišta. Ova činjenica također bjelodano svjedoči da se u dokumentu iz 1396. radi o osnivanju generalnog učilišta u zadarskom samostanu, tj. sveučilišta, a ne provincijalnoga za koje uopće nije bilo potrebno generalovo posebno dopuštenje.

Drugi ključni dokument u prilog teze da je prvo hrvatsko sveučilište utemeljeno u Zadru 14. lipnja 1396. jest pismo generala Reda Rajmunda iz Kapue od 26. srpnja iste godine kojim talijanskom studentu fra Bonaventuri iz Ferrare naređuje da studij teologije nastavi na novoosnovanome teološkom učilištu u zadarskom samostanu, dok dalmatinskom provincijalu dopušta da mu može podijeliti bilo koji akademski naslov ili službu kao da se radi o članu njegove provincije.[29] Nema nikakve dvojbe da je general tim činom htio naglasiti međunarodno obilježje generalnog učilišta u

Zadru, jer bitno je obilježje svakoga generalnog učilišta da je otvoreno prema studentima i profesorima svih narodnosti bez ikakve nacionalne diskriminacije. A povijest zadarskoga sveučilišta svojim je šarolikim nacionalnim sastavom obilno potvrdila svoje međunarodno obilježje, kako smo ukratko pokazali (v. str. 651.), dok je fra Bonaventura iz Ferrare, čini se, prvi strani student koji se upisao na prvo hrvatsko sveučilište i pohađao ga radi stjecanja visokoškolske izobrazbe i akademskih naslova.

Konačno, treći neosporan dokaz da je u Hrvatskoj već krajem XIV. stoljeća (točnije od 14. lipnja 1396.) postojalo generalno učilište jest pismo generala Rajmunda iz Kapue kardinalu Filipu iz Alençona u kojem izričito tvrdi da u svakoj provinciji Dominikanskog reda, dakle i u Dalmatinskoj, ima jedan samostan u kojemu djeluje generalno učilište. U tome pismu naime general odgovarajući na kardinalovu zabrinutost zbog teških disciplinarnih podijeljenosti unutar Reda priznaje, doduše, da te podijeljenosti postoje, ali je Red u znanstvenom pogledu ostao na visini. To pak potvrđuje sljedećom značajnom rečenicom: "*Svaka provincija* u mome Redu *ima* jedan samostan u kojemu je osnovano *generalno učilište;* pa htjele ne htjele, moraju napredovati u znanosti, te pošto su (braća) tamo uznapredovala, postaju predavači i magistri po raznim samostanima. Zatim se na njihovo mjesto šalju drugi i tako braća postaju znanstvenici."[30]

Budući da je vrhovni poglavar Rajmund iz Kapue upravljao Dominikanskim redom od 1380. do 1399. godine, njegova se tvrdnja nužno odnosi i na Dalmatinsku provinciju utemeljenu u spomenutom razdoblju i zadarski samostan u kojemu je 14. lipnja 1396. osnovao generalno učilište, kako smo neosporno dokazali na temelju dokumenata (v. str. 654.).

Navedena isprava je, po našem mišljenju, jedan od najodlučnijih dokaza o postojanju i djelovanju prvoga sveučilišta na hrvatskim prostorima krajem XIV. stoljeća, kada su uostalom i drugi europski narodi imali svoja sveučilišta.

Vrijeme je da se ova istina više ne prešućuje, da se njezini razlozi temeljito rasprave, da se uoči njezina važnost za kulturnu povijest Hrvatske i da se napokon ta istina otvoreno prizna pred nama samima i pred svjetskim općinstvom.

BILJEŠKE:

1 S. KRASIĆ, Generalni studij Dominikanskog reda u Zadru (1396 - 1807), u: *Zmajevi Zadru u čast*, Zadar, 1995, str. 41-73. - ISTI, *Generalno učilište Dominikanskog reda u Zadru ili 'Universitas Jadertina' 1396-1807*, Zadar, 1996.

2 T. VEREŠ, Dominikanski red utemeljitelj prvog hrvatskog sveučilišta u Zadru (1396), u: *Danica 1996*, Zagreb, 1995, str. 103-109. - ISTI, Dominikanci - osnivači prvog hrvatskog sveučilišta u Zadru. U povodu 600. godišnjice osnutka, u: *Subotička Danica (Nova)* 1996, Subotica, 1995., str. 205-214. - ISTI, *Dominikansko opće učilište u Zadru (1396-1807). Prvo hrvatsko sveučilište*, Zagreb, 1996.

3 Krasićevo djelo je dobilo najviše promotivne pohvale u Zadru, Splitu, Zagrebu, Dubrovniku i Rimu, ali iznenađuje činjenica da su se pojavile samo tri kraće recenzije: S. KOŽUL, Generalno učilište Dominikanskog reda u Zadru ili Universitas Jadertina 1396-1807, u: *Službeni vjesnik Nadbiskupije Zagrebačke*, LXXXIV (1997) 1, str. 25-26. - P. GALIĆ, Nedostaci značajne knjige, u: *Marulić*, XXX (1997) 4, str. 882-883. i T.

VEREŠ, U potrazi za najstarijim hrvatskim sveučilištem, u: *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, XXV, Br. 1-2 (49-50), Zagreb, 1999., str. 220-230. - O Verešovoj knjizi objavljene su brojne recenzije od kojih izdvajamo: P. M. RADELJ, Zadar, a ne Zagreb, u: *Moderna vremena*, I (1995)2, str. 44. - ISTI, When was the First University in Croatia founded, u: *International Dominican Information*, Number 341, May 1996, str. 99. Ista recenzija objavljena je na njemačkom, francuskom, talijanskom i španjolskom jeziku. - S. SLAMNIG, Argumenti za novo datiranje početka hrvatske sveučilišne nastave, u: *Marulić*, XXIX (1996)4, str. 826 - 828. - P. STRČIĆ, 600 godina prvog sveučilišta u Hrvatskoj, u: *Novi list*, L, Br. 254, Rijeka, 15. rujna 1996, str. 18. (Prilog "Mediteran", str. 2.) - H. LASIĆ, Dominikansko opće učilište u Zadru (1396 - 1807). Prvo hrvatsko sveučilište, u: *Filozofska istraživanja*, 16(1996)3, str. 780 - 781.-A. GAVRIĆ, Prvo hrvatsko sveučilište u Zadru. Uz 600. obljetnicu osnivanja (1396-1807), u: *Živa zajednica*, Br. 9 (173), Frankfurt am Main, rujan 1996, str. 26. - ISTI, Uz 600. obljetnicu prvog hrvatskog sveučilišta u Zadru (1396-1807), u: *Hrvatska kulturna zajednica*, Br. 76, Zürich, listopad 1996, str. 19. - R. BOGIŠIĆ, Hrvatsko sveučilište u XIV. stoljeću, u: *Hrvatsko slovo*, II, Br. 78, Zagreb, 18. listopada 1996, str. 5. - F. MARUNICA, Dr. Tomo Vereš, The Dominican University in Zadar (1396 - 1807). The first Croat University, u: *The South Slav Journal*, Vol. 17, No 3-4 (65-66), London 1996, str. 149-150. - S. BAČIĆ, Polemike o sveučilištu, u: *Glas ravnice*, VIII (1997)74, Subotica, siječanj 1997, str. 22. - T. ČOKOLIĆ, Tomo Vereš, Dominikansko opće učilište u Zadru (1396. - 1807). Prvo hrvatsko sveučilište, u: *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, XXII (1996) 1-2 (43-44), str. 365-369. - L. DŽIDIĆ - T. VEREŠ, Razgovor o prvom hrvatskom sveučilištu, u: *Marulić*, XXX (1997) 4, str. 713-716.

4 Usp. *Visoka učilišta u Republici Hrvatskoj*, Zagreb, svibanj 1997, str. 10.

5 Precizacija u *Vodiču za brucoše* da je Sveučilište u Zagrebu "*najstarije* sveučilište s *neprekinutim djelovanjem* u Hrvatskoj" (podcrtao T. V.) također ne odgovara istini jer je Dominikansko sveučilište u Zadru djelovalo 411 godina (1396 - 1807), dok Zagrebačko sveučilište djeluje do danas 331 godinu (1669 - 2000). Osim toga, oba su sveučilišta na kratko vrijeme prekinula rad zbog povijesnih neprilika.

6 M. PANDŽIĆ, Počeci sveučilišta u Rijeci, u: *Dometi*, 6(1973) 1-2, str. 29-37.

7 *Isto*, str. 36, čl. 50. - Latinski tekst na str. 35, § 50.

8 Privilegij kralja Leopolda I., u: N. KLAIĆ, *O postanku Zagrebačkog sveučilišta*, Zagreb, 1969, str. 36. Paralelni latinski tekst nalazi se na str. 37.

9 I. ŠKUNCA, Zagrebačko sveučilište najstarije u Hrvatskoj?, u: *Primorsko-goranski dnevnik*, god. 1, br. 30, Rijeka, 11. srpnja 1996, str. 15.

10 *Zadarska revija*, XXXVI (1987) 1-2, str. 3-42.

11 Ovu je tezu S. Krasić zastupao skoro dvadeset godina, od svoje doktorske disertacije *Congregatio Ragusina Ord. Praed. (1487-1550)*, Romae, 1972, str. 118. do svog intervjua A. Seferoviću objavljenog pod naslovom "Zadar - kolijevka hrvatskog visokog školstva" u *Slobodnoj Dalmaciji*, 30. svibnja 1991, str. 11, stup. 1. i 2. O tome vidi opširnije: T. VEREŠ, *Dominikansko opće učilište u Zadru (1396-1807). Prvo hrvatsko sveučilište*, Zagreb, 1996, str. 17-24. Kasnije je naš povjesničar napustio spomenutu tezu zbog opravdanih razloga, a zadržao ju je bez razloga njegov kolega F. Šanjek.

12 S. KRASIĆ, Filozofsko-teološki studij dominikanskog reda u Zadru (1396-1806), u: *Zadarska revija*, XXXVI (1987)1-2, str. 40.

13 *Isto*, str. 16, bilj. 19.

14 Povod je bila izložba 1989. "Kultura pavlina u Hrvatskoj 1244-1786" i istoimena monografija u izdanju "Globusa". U brojnim prigodnim publikacijama isticalo se da je pavlinski filozofsko-teološki studij u Lepoglavi prvo sveučilište u Hrvatskoj.

15 *Glas Koncila*, 20. kolovoza 1989., str. 5.

16 *Isto*, stup. 3. - Podcrtao F. Š.

17 F. ŠANJEK, *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru*, Zagreb, 1991., str. 179. - *Crkva i kršćanstvo u Hrvata*, 2. izd., Zagreb, 1993, str. 291. - *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru*, 2. izd., Zagreb, 1996, str. 328-329. Kao glavni urednik časopisa *Croatica Christiana Periodica* tijekom 1994. i 1995. u brojevima 33-36. objavljuje dossier "Zadar, kolijevka hrvatskog visokog školstva", a uvodnik br. 33. naslovljuje "Petstota obljetnica prvog hrvatskog sveučilišta (1495-1995)". - Pripomenimo da je autor u pogledu datiranja generalnog učilišta u Zadru nesiguran, nestalan. U članku "Dominikanci u našim krajevima" (usp. *Bogoslovska smotra*, br. 3-4/1966, str. 722) i u knjizi *Crkva i kršćanstvo u Hrvata*, Zagreb, 1988, str. 291. tvrdi da je generalni studij osnovan 1553., a počevši od 1989. da je utemeljen 1495. Nije razvidno zbog čega je promijenio svoje mišljenje.

18 A. SZABO, Sveučilište (univerzitet), u: *Hrvatski leksikon*, II. sv. Zagreb, 1997, str. 505; T. RAUKAR, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, Zagreb, 1997, str. 470. U bilj. 148. Raukar doduše, djelomično citira pismo generala Reda J. Turrianija od 8. prosinca 1495., ali s greškom "In eo..." (treba: In eodem...) i bez tumačenja ključnih riječi "ordinatur studium generale".

19 Usp. Generalni studij Dominikanskog reda u Zadru (1396-1807), u: *Zmajevi Zadru u čast*, Zadar, 1995, str. 41-73. i *Generalno učilište Dominikanskog reda u Zadru ili 'Universitas Jadertina' 1396-1807*, Zadar, 1996.

20 *Registrum litterarum Fr. Raymundi de Vineis Capuani Magistri Ordinis 1380-1399*. Ed. Th. Kaeppeli O.P., Romae, 1937, str. 218., br. 38.

21 S. KRASIĆ, Regesti pisama generala dominikanskog reda poslanih u Hrvatsku (1392-1600), u: *Arhivski vjesnik*, XVII-XVIII (1974-1975) 17-18, str. 236, br. 821.

22 To sam potanko obrazložio u svojoj knjizi *Dominikansko opće učilište u Zadru (1396-1807). Prvo hrvatsko sveučilište*, Zagreb, 1996, str. 44-49.

23 Da izraz "asignacija" u tadašnjem dominikanskom zakonodavstvu znači upravo "osnivanje", "utemeljenje" i "ustanovljenje" dokazao sam u svojoj raspravi "U potrazi za najstarijim hrvatskim sveučilištem", u: *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, XXVI (1999) 1-2 (49-50), str. 228.

24 Vidi bilj. 1. i 2.

25 Vidi bilj. 3.

26 Petogodišnji studij filozofije uveden je na Općem zboru Reda u Genovi god. 1305. (usp. *Acta Capitulorum Generalium Ordinis Praedicatorum*, vol. II, Romae-Stuttgardiae, 1899, str. 12-13.). O petogodišnjem studiju filozofije na dominikanskim učilištima, dakle i na zadarskom, vidi naš članak "Počeci sustavnog filozofiranja u Hrvatskoj", u: *Filozofska istraživanja*, 17 (1997) 3, str. 789-796.

27 *Registrum litterarum Fr. Raymundi de Vineis Capuani Magistri Ordinis 1380-1399*, ed. Th. Kaeppeli, Roma, 1937, str. 214-218., br. 2, 15, 18, 31.

28 *Isto*, str. 218, br. 38.: "Die 14 mensis Iunii (1396) fuit assignatum studium theologiae in conventu Iadrensi, et concessum fuit provinciali et diffinitoribus capituli provinciali eiusdem provinciae quod possint ibi providere de officialibus."

29 Dokument na izvornom latinskom glasi: "Die 26 iulii (1396) frater Bonaventura de Ferraria fuit assignatus studens theologiae in conventu Jadrensi provinciae Dalmatiae, et concessum fuit provinciali illius provinciae, quod possit dictum fratrem Bonaventuram promovere in sua provincia ad quaecumque officia ac si esset frater illius provinciae." (usp. S. KRASIĆ, Regesti pisama generala dominikanskog reda poslanih u Hrvatsku (1392-1600) u: *Arhivski vjesnik*, XVII-XVIII (1974-1975), 17-18, str. 166, br. 52.

30 B. RAYMUNDI CAPUANI, *Opuscula et litterae*, Romae, 1899, str. 58-59: "*Quaelibet Provincia habet* in Ordine meo Conventum, in quo est assignatum *studium generale;* et si volunt, et si nolunt, oportet ut proficiant in scientia, et postquam ibi profecerunt fiunt Lectores, et Baccalaurei per diversos Conventus. Et iterum alii mittuntur loco illorum et sic efficiuntur Fratres scientifici." - Podcrtao T. V. - Pismo nije datirano, ali je nedvojbeno napisano između 14. lipnja 1396., kada je osnovano generalno učilište u zadarskom samostanu Dalmatinske provincije, i 16. kolovoza 1397. kada je kardinal Filip iz Alençona umro.

Zoran VRANJICAN

Zeus *

Zeus sam,
mlad kralj što rodi se da umre
i što umre da se rodi.
Uvijek u novom svijetu osvješćujem svoje novo tijelo.
I sada, nakon beskrajnih dana
u razgranatim sobama živim
što nadovezuju se jedna na drugu i pupaju
gomilajuć se ko bobe na grozdovima,
ko otvarena imaginarna ljubav
u mekoj pjeni moje ciparske sestre
ili niska užarenih i neuhvatljivih kretskih bisera.

Zeus sam, u suncu rođen tako davno
da me nijedan sudnji dan očarat ne može
jer opet sam mlad.
Svake godine, kad se zlatni stolovi obrnu,
moj početak, uvijek drukčiji se vraća.
Iz smrti s travom se uzdižem;
s neba gusta supstanca očiju mojih
s kišom pada.
Ali, iako sam sve već vidio, ravnodušan ne mogu biti
jer mi zapamćeni okus kozjeg mlijeka
s proljeća grije stare, utrnule prste.

Zeus sam, što odlučnost i tvrdoću duha otjelovljujem
i snagu svoje muške plodnosti svim životinjama
s radošću dijelim.
A ponekad, umoran od tolikih prolaznosti,
pogrbljen od sjaja tolikih zvijezda,
za snom žudim, kraj vrtnih razigranih voda,
dok mi se novogodišnje djetinjstvo bliži,
novo kolo, novi vrtlog usamljenog snatrenja.

I sada, nakon beskrajnih dana,
u sobama prašnjavim, svojim se knjigama vraćam.
U tome novom životu, sve ih već odavno znam.
Ko djeca su mi, izgubljena, pa nađena.
Pod prašinom i plijesni, iza staklenih ormara,

noćni ih leptiri čuvahu željeznom strpljivošću
kroz sve alternativne vjekove,
čekajuć moje rođenje, čekajuć da im dođem.
A ja ih, o dragosti moje, grlim, prvi i nebrojeni put.
I sve je opet novo, sve je Babilon i cesta i trava,
ovogodišnja i ona od prije kiša i kiša.

I posrnulo kamenje sva sjećanja svoja može
pohraniti u moje okrilje. Uvijek će biti mjesta.
Jer staro i novo se stapa u uvijek isto
u tome mom krilu,
u zagrljaju starca koji na svom izdisaju
već postaje novo dijete ravnodnevlja.

U razgranatim zagušljivim sobama
slušam glazbu eona.
Evo mog novog doma
iz kojeg nikada izlazio nisam.

Jer, Zeus sam, mlad kralj
što rodi se da umre
i što umre da se rodi.
Ko biće kameno što svojim idealnim proporcijama
i savršenošću ideje
i ne htijući
zabija klin u pukotinu vremena.

---

* Ovo je bilješka za Toma Maretića, koji ima problema sa shvaćanjem smisla mojih pjesama, te me zbog toga optužuje za "hermetičnost".
Na ideju za ovu pjesmu došao sam čitajući Gravesove "Grčke mitove". Sâm "Zeus" je ovdje višeznačan - on je i godišnji ciklus rađanja i umiranja, ciklus sunčane godine; on je i Gravesov Sveti kralj iz doba matrijarhata, kojega je kraljica svake godine ritualno ubijala. Napokon, on je i čovjek - običan čovjek, pojedinac kao potencijalni bog koji nikada neće moći ostvariti ono za što je **potencijalno** sposoban. On je i apstrahirani osjećaj ljudskosti što ga čovjek nosi u sebi - ne uvijek svjesno - sada ili bilo kada u prošlosti ili budućnosti. Označava, dakle, one osobine čovjekove koje se od pamtivijeka ne mijenjaju - onu ljudsku jezgru - ma gdje i ma kada on živio. Mislim da zlatni stolovi, po Gravesu, označavaju ciklus sunčane godine. Kozje mlijeko: Zeusa je na Kreti othranila koza Almateja, što je metafora sjećanja na djetinjstvo, koje budi nadu u novi život, a to je sjećanje, osim možda ljubavi između dva bića, najviše nabijeno pozitivnim (a opet melankoličnim) emocijama. To je povezano i s ciklusima: rađanje - umiranje, bilo u okviru ljudskog pojedinačnog života, bilo u okviru prirodnog godišnjeg ciklusa, bilo na najvišoj razini, naime: postanak - smrt - ponovni postanak svemira (za što postoje, barem, naznake u suvremenoj kozmologiji). Noćne leptire shvaćam kao ljude s osjećajem dužnosti, koji čekaju spasenje - kroz vjeru ili nekako drugačije. Ravnodnevlje = ekvinocij = važna stvar kod starih naroda. Klin u pukotini vremena može se zgodno povezati s čovjekom kao pukotinom bitka (Sartre), a savršenost sa starom idejom da će svemir prestati postojati onda, kad se odgovori na sva pitanja i kad se otkriju sve tajne - to je ujedno i odgovor na pitanje kada će poezija izgubiti smisao, odnosno zašto sam ja "hermetičan"...

Mladen JURČIĆ

Ogled o čistoći

Pojam čistoće - i imperativ stalna pročišćavanja - nalazimo na svim najznačajnijim ljudskim putovima: u vjeri, umjetnosti, filozofiji, ćudoređu, na njega neprestano ukazuju i naglašavaju ga sveci, mistici, mudraci i umjetnici, pa naizgled ima bezbroj oblika, grana, primjena i definicija, ali je u biti jedan jedini (iako to mnogi ne vide), bilo da ga uzimamo u umjetničkomu, duhovnomu, ili spolnomu smislu, posve apstraktno i metaforički, ili vrlo konkretno, u svagdanjoj bitci za usavršavanje. Kao što se zbilja vrhunski umjetnik, svjestan mogućnosti i zahtjevnosti svoje umjetnosti, zdušno trudi da mu se ne omakne nijedan loš, ni banalan stih, potez na slici, ili udar dlijeta koji ne pridonosečvrstoj cjelini dojma, kao što zaista dobar pripovjedač sebi ne dopušta mlak, naprosto komercijalan, kompromisa pun roman, osrednju, "tanku" priču, ili brzoplet, neosmišljen esej, tako si ni vjernik, koji se svakodnevno izgrađuje, ne dopušta nijedan nemoralan postupak, okrutnu bezobzirnost, pad u živo blato pohote, pa čak nijedan požudan pogled koji vodi u unutrašnji kaos, zbrku, sve veće raspršivanje bića, slabljenje i izopačenje duha, u unutrašnja previranja, srazove i temeljni nesklad, kao što, obratno, stalno pročišćavanje kršćanina vodi redu, skladu, posvetnoj milosti, i spoznaji iskupljujućega, vrhovnoga sjaja kojemu takvo pročišćavanje omogućava pristup. Tu je najviša stuba svetost, a i umjetnika rad na stalnu pročišćavanju, usavršavanju i brušenju vodi vrhovima onoga što može izreći, do precizna, jasna, snažna i zaokružena remek-djela. (Slike dobro prikazuju pakao kao nekontroliranu, razularenu vatru koja sve proždire, a raj kao najistančanije ushitnu modrinu beskrajnoga nebeskoga prostora, koja odgovara suptilnim, tajnim preljevima pročišćene duše.) I umjetnikov i vjernikov cilj isti je: ugušiti u sebi, iz sebe počistiti sve što nije dio temeljnoga pokreta najvišemu sjaju.

U svim tim oblicima, u vjeri, umjetnosti i ćudoređu, čistoća je dakle ista, nedjeljiva, jedan je od najuzvišenijih pojmova i ciljeva ljudskoga traženja, središte u kojemu se sreću naizgled posve različite osobe, s različitim težnjama: vjernik, svetac, umjetnik i moralist, pa možemo reći da su, primjerice, pjesnik Paul Valéry i Alojzije Gonzaga, na svojim posve različitim poljima, veliki sveci čistoće i braća po shvaćanju toga pojma.

"Postoje tek dva pravca u duši", kaže Valéry. "Jedan idući prema čistoći i zatim prema konstrukciji te čistoće, a drugi idući prema mutnom i zbrkanoj nečistoći", a veliki se američki književnik Henry David Thoreau pita: "Tko zna kakva bi vrst života proizašla da postignemo čistoću?...Duh vulgarnu putenost u nama može preobraziti u čistoću i pobožnost. Plodna energija koja se, kad smo raspušteni, raspršuje i onečišćuje nas, u uzdržljivosti nas krijepi i nadahnjuje.

Čistoća je čovjekovo cvjetanje, a ono što zovemo Genijem, Junaštvom, Svetošću i slično, samo su različiti plodovi koji proizlaze iz čistoće. Kad se otvori kanal čistoće, čovjek odmah poteče Bogu. Blagoslovljen je onaj tko je siguran da u njemu svakodnevno umire životinja, a ustanovljuje se božansko biće..."

Kad biblijski Job ukazuje na svoju pravednost, između ostaloga kaže: "Sa svojim očima savez sam sklopio da pogledat neću nijednu djevicu", a Krist upozorava: "Tko god s požudom pogleda ženu, već je s njome učinio preljub u srcu. Ako te desno oko sablažnjava, iskopaj ga i baci od sebe. Ta bolje je da ti propadne jedan od udova, nego da ti cijelo tijelo bude bačeno u pakao."I: "Oko je tijelu svjetiljka. Ako ti je dakle oko bistro, sve će tijelo tvoje biti svijetlo. Ako ti je pak oko nevaljalo, sve će tijelo tvoje biti tamno. Ako je dakle svjetlost koja je u tebi tamna, kolika će istom tama biti?"

Naoko različite vrste čistoće o kojima se govori u tim navodima, umjetnička (stvaralačka) i ćudoredna (spolna), čistoća uma, rada, pogleda, umjetničkoga oblikovanja (koje se, kroza strog odabir i dugo brušenje, bavi samo onim bitnim, izvornim i rijetkim) - sve one zapravo imaju isti izvor, isto polazište. Paul Valéry, glasoviti zagovaratelj "čiste poezije", proveo je život u zadivljujuće upornu sređivanju i pročišćavanju svoga intelekta i rada, u neumornu "organiziranju svoje glave", kako se izrazio. Duboko nezadovoljan svime što je kaotično, neskladno, površno, u biti nepotrebno, banalno i glupo, bio je nemilosrdno kritičan glede svakoga nečista pjesništva, od "blata i zlata", dobrih i loših dijelova, pa je sanjao o savršenoj uzor-knjizi, koja bi sadržavala samo vrhunski pročišćene, najjasnije, najdublje i najtočnije spoznaje, ideje i melodije, a o Alojziju Gonzagi se priča da se krajnje savjesno i pomno (baš kao neki idealni Valéryjev protagonist) usavršavao i da je tako težio potpunoj čistoći da nikad nije izravno, u lice, pogledao nijednu žensku osobu, pa ni vlastitu majku. Mnogi se rugaju takvoj osobitosti fascinantnoga sveca, no ta nam biografska pojedinost govori o krajnje dosljednoj, požrtvovnoj upornosti u nužnomu pročišćavanju, o izbjegavanju i same mogućnosti, makar i sjene onečišćenja. Tako žarku, iznimnu nastojanju mogu se smijati i rugati samo debelokožni neznalice. Veliki sveci i mistici gotovo nam svakim svojim činom pružaju dragocjenu, višeznačnu pouku, njihovi mnogima neshvatljivi, smiješni, pa i odbojni postupci imaju duboku svrhu, smisao, dok je "uobičajeno" ponašanje većine "normalnih" ljudi bez ikakva značaja, podložno kaosu sveopćega besmisla. Koliko nam se god ponašanje sv. Gonzage činilo pretjeranim, ta je težnja za savršenom čistoćom zapravo njegov oblik istog onoga puta što su ga, svaki na svoj način, slijedili, ili barem pokušavali slijediti, najveći duhovi čovječanstva, a neki su, puni slutnje svih blagodati čistoće duha, života, stvaranja, ponašanja itd, mnogo žrtvovali ne bi li dohvatili djelić toga plodnoga otajstva.

Sveci su i mistici spoznali da bez duga, teška i posve beskompromisna pročišćavanja nema napretka u približavanju duše Bogu i beskraju, kao što bez slična, nesmiljena pročišćavanja ni u stvaralaštvu nema približavanja punu sjaju,

točnosti i izvornosti izraza, a ni u životu nema sklada, sređenosti, vjernosti, smisla. Kad pročišćavamo sebe, razbistrujemo svoju cjelokupnu stvarnost, svoj svijet, pa stoga, barem mikroskopski - i svijet uopće. Mistici i umjetnici (a i "obični" vjernici) čiste se na isti način, samo primijenjen na zahtjevnost različitih grana djelovanja: odbacivanjem kaotičnoga, neskladnoga, onečišćujućega, pogrešnoga, grješnoga, suzdržavanjem od svega poročna i neumjerena što vodi u jalovo komešanje i pustinjska lutanja, čiste se do te mjere da je Valéry u svojoj poeziji izbjegavao svaku natruhu banalnoga, već viđenoga i nepromišljenoga, svaku "blatnu mrlju", slično kao što je sveti Alojzije Gonzaga, obredno se pročišćujući, izbjegavao i pogledati žensku osobu. Možda su to, po mišljenju "svijeta", pretjerani, ludi postupci, ali su itekako smislene "vježbe" na otajstvenu putu odabranih u višu stvarnost.

Najljepši, najdojmljiviji, najpoticajniji, u najvećoj mjeri nadahnjujući prizori ovoga svijeta, a i njima srodna čistoća-graditeljica u nama, slike su i odsjaji potpune, vrhovne ljepote i čistoće u onkraju: veličajno rasprostiranje krajolika, snažno, čisto bujanje zelenila, ili jutarnjega sjaja nad pučinom. Svaka nečista, kaotična misao ili radnja na otajstven su način narušavanje bitnoga, iskonskoga sklada svijeta, tajnoga suptilnoga ustrojstva čistoće i zato je ono što nazivamo grijehom, svojom bitnom pogreškom i razornim zastranjenjem, bilo da je riječ o zlom vladanju, ili kaotičnoj požudi tijela i očiju - uvreda te čiste, plodne zakonitosti.

Ne postoji apstraktna, umjetnička, ili "pjesnička" čistoća koja ne bi bila povezana s konkretnom, svagdašnjom, pa i spolnom, jer glede čistoće ništa nije nevažno, sve je jedinstveno, povezano: od najobičnijih pogleda do najgorega kaosa, ili pak najuzvišenijega pročišćavanja duha, kao u Kristovoj rečenici o požudnu pogledu kao izvoru zla, što mnogi ne razumiju, jer se zaustavljaju na površnomu. Ali za evanđelja, kao i za cijelu Bibliju, karakteristična je začudna, neiscrpiva dubina sažetih višeznačnosti, koje se mogu istraživati i proučavati cijeli život, a da ne stignemo do dna, do krajnjega značenja, niti se ikada zasitimo meditacija o tim istinama. Sv. Gonzaga je, primjerice, vrlo dobro razumio duboko značenje toga Kristova upozorenja, kao što je Valéry shvatio svu zahtjevnost pjesništva - najuzvišenijega ljudskoga izraza, prema kojemu se pjesnik mora odnositi s najvećom odgovornošću i čistoćom. Samo neznalice i neosjetljive, posve plitke osobe mogu se smijati sv. Alojziju Gonzagi. Odabrati uspostavljanje i održavanje unutarnje sabranosti lišene svih onečišćujućih natruha, u najvećoj mjeri isključiti "svjetski" kaos, između ostaloga i isključivanjem uskomešano spolnoga, kao najočitije tvarnoga, tjelesnoga i u svemu tomu ustrajati do te mjere da dobro pazimo i na same poglede, pomnim se unutrašnjim obredima beskompromisna pročišćavanja uspinjati k sveopćoj, mističnoj čistoći i neprestano joj, svakodnevno, u svakoj prilici, dokazivati svoju nepokolebivu zauzetost i odlučnost - velik je, otajstven pothvat i upravo je u tome golema vrijednost i duboka poruka "smiješne ekscentričnosti" sv. Alojzija Gonzage. Bit je njegova postupka potpuno čišćenje čak i *izvanjskoga* pogleda, kako bi se u otajstvenosti čistoće objedinilo unutarnje i vanjsko, tjelesno

i duhovno (poništenjem, ili bolje preobraženjem tjelesnoga u duhovno), kako bi se tjelesni pogled stavio "u funkciju" duhovnoga gledanja. Nije to nikakva smiješna besmislica, nego duboko smisleno i dosljedno odbijanje da se ma i gleda vanjski, mogući izvor sablazni, kako bi se uklonila i sama *mogućnost* onečišćenja i kako bi se, kroz jasne vedrine, ugledalo duhovno, mistično Božansko. U pjesništvu je pak Paul Valéry trajnim, svjesnim, pomnim, prosvjetljujućim intelektualnim radom uklanjao "blato" i kaos banalnoga, nesvjesnoga, nečistoću svaštarskoga pisanja, stalno se otvarajući divotnoj mogućnosti "čiste poezije". Zaista, svoje pjesništvo, svoju misao, intelekt, osjećajnost, radnje i sam život, dakle cjelokupno Ja i cijeli svijet toga Ja, pronaći u čistoći i čistoću u njima, nepokolebivo težeći k čistomu prasredištu, Stvoritelju svega, a i naših duša, koje su stvorene upravo za uspon k takvim vedrinama, postojati, misliti, djelovati, stvarati, vjerovati iz jedinstvenoga čistoga središta nečistoga svijeta - uzvišeni je cilj i slavno postignuće.

Kako kaže Krist - i sam pogled u izvanjsko mora biti čist, jer je pogled zračenje unutrašnjega, a osim toga, kružno se vraća u unutrašnje i određuje ga, pročišćuje ili onečišćuje, osvjetljava, ili potamnjuje, donosi sklad ili kaos. Stvoreno (izvanjsko) znak je i odsjaj božanske jezgre. Pročišćavanje pogleda u ono izvanjsko, tvarno i opipljivo, obred je i znak, konkretni korak za konkretno pročišćavanje duha, duše.

Za nas uvid, pravilno razumijevanje stvari, čišćenje i rast postaju onoliko ostvarivi koliko u sebi uspijemo suzbiti, srušiti zapreke taštine, okamenjenih predrasuda, pohote, umišljenosti, svoje Ja pročistiti od nakupina smeća i srušiti visoki zid koji to naše Ja odvaja od slobodna, čista prostora mogućega puta k božanskome. (Kršćanstvo ima pravo - poniznost je bitna vrlina, koja kida zastor taštine pred očima, a na temelju poniznosti gradi se čistoća.)

Što bi se dogodilo da iz uma izbacimo sve predrasude, taštine, zasljepljujuće, ponižavajuće pohote i sve negativne utjecaje? Velika je moć onoga tko se zaista otvori čistoći i ostvari je u intelektualnom, osjećajnom (zbrku osjećaja dovede u potpun sklad, uklonivši sve negativno), vjerskom i ćudorednom pogledu, pa misli, osjeća, stvara i djeluje *čisto,* sve jasno sagledava i proniče - od vjerskih, filozofskih, do umjetničkih istina i društvenih odnosa. Pročišćen velikim naporima i odricanjima, jasno vidi cijelu zbrku, sve nečistoće i nedostatke kako pojedinaca, tako i društvenih struktura oko sebe, ima vrlo točno gledanje i primjedbe, pa se više ne može poistovjetiti ni s kim, primjerice, ni s jednom dnevnom prevladavajućom idejom, strujom ili grupacijom, jer vidi da je sve puno "blata" koristoljublja, prolaznosti, zabluda, nečiste pohlepe, taštine i beskrupulozne ambicioznosti. Zato može upasti u sraz sa svojom okolinom, ali čak ako je nepripadnik i izgnanik koji ne nailazi na razumijevanje, ipak ima najbolju zadovoljštinu: sebe samoga i svoje Ja u čistoći.

Čistoća, dakle, u svakom: vjerskom, umjetničkom, ćudorednom, spolnom, i psihološkom pogledu - jedan je od najvažnijih, najzahtjevnijih i najstvarnijih pojmova, koji nas uvodi u začudnu, obnovljenu zbilju kako naših svakodnevnih

postupaka i proživljavanja, tako i najviših duhovnih i umjetničkih uzleta i mogućnosti, spona je između svagdašnje konkretnoga i neopipljivoga, između ovoga i budućega svijeta. Mnogi su velikani, najbolji umovi i duhovi duboko i žarko težili čistoći, nastojali je dohvatiti, mukotrpno se trudili, patili, borili se sa samima sobom, poražavali i pobjeđivali sami sebe, izgrađivali se u znaku toga pojma koji obuhvaća, određuje, ustrojava, gradi, procjenjuje cijelo naše biće i sudi mu.

Zato sam vrag kao da kaže: "Upravo se o čistoći nikako ne smije govoriti ljudima, upravo nju treba zamagliti, posve poraziti nesmiljenim izrugivanjem i klevetanjem, jer čistoća je ono najgore za mene i za moje pobjede u svijetu, ona je predznak i temelj moga poraza. Ljudima se do mile volje može propovijedati i *pri*povijedati o potrebi humanizma, socijalne pravde i djelovanja, tolerancije, ravnopravnosti i jednakosti za sve, to dopuštam, jer s time se mogu boriti, sve to mogu preokrenuti, preobraziti svojom filozofijom i uporabiti za svoju svrhu, ali to nikada i nikako ne mogu učiniti s pojmom čistoće, jer je po samoj svojoj naravi nedodirljiv i nepokvarljiv. Mogu ga napadati i gušiti samo navodeći ljude da mu se smiju, rugaju, omalovažavaju ga, podcjenjuju, da ga smatraju ludim, bijednim, anakronim, fanatičnim i fantastičnim. Zato je Gonzaga još i danas za mene jedan od najopasnijih svetaca, čiji utjecaj ne mogu posuvremeniti, sekularizirati, niti ga učiniti bezopasnim, skrenuvši ga u humanističke i socijalne, ili neke druge ideološke vode. Njegov 'ljiljan svete čistoće' mogu samo prekriti zastorom smijeha, ali ga ne mogu promijeniti, uzevši ga u svoje ruke i pod svoje okrilje."

Zaista, u današnje vrijeme čistoća je tajna čije blagodati, vrijednosti i ljepote, čini se, razumiju samo odabrani i samo se njima ta tajna i njezino plodno umjetničko, intelektualno i ćudoredno jedinstvo mogu razlagati u svojoj dubini (dok je ono sotonsko posvuda). Ako rulja reagira okrutno glupim smijehom i zlobnom porugom, onda zaista treba biti poseban da bi se spoznala otajstvena bit toga pojma.

Mladen JURČIĆ

Stanka

Jezivom, tvrdom divotnošću stijenja
samotni vrh strogo procjenjuje čuvstva.

Pa stihom dalje...čistoći skrivenoga,
golemoj, pradavnoj riznici
što sazviježda joj, valovi, tajne,
srce mi, šume i vedrine teže...

Mladen JURČIĆ

Noćno more

Noć kao i more - meka, titrajima bića
divotno, tjeskobno uzgibana pučina,
isto tako majčinski središnja,
pozivom briše granice odveć sigurnih oblika,
ogrće nas, obnavlja onim što vidimo
samo kao mrak,
jer anđeoske traži, davno,
davno nam izgubljene uvide.

Noć kao more - tajno more noći koje bi nas,
da zbilja dublje zađemo u nj, proždrlo, potopilo,
brišući sve površno, bezvrijedno, kukavičko,
tašto i slabo u nama, pa ne bi ostalo ništa,
čak ni potporanj kostura, neka čvrsta kost bića,
znak da nismo meduze što se na suncu
ili na suncu noći tope, rasplinjuju.

Ista strašna tajna što istom bi nas
sveobuhvatnom poništila ljubavlju,
neizbježno bi nas, nepovratno progutala
kad bismo je nešto više nego naslutili
nečim većim od drhtaja
na samom već pragu preduboke,
pličinama nam zabranjene jeze...

Tajna o nama i samo za nas,
ali kakvi bismo bili i kakvi bismo razumjeli
da odavno u pustoš ne zabludjesmo zaborava...
razmrvljena, rasuta, zbog svih neotiskivanja,
zbog neosvojenih, izgubljenih vrhova
od nas povučena tajna,
kao more slutnja praslike onoga
zbog čega nam je i ulivena pučina,
što krivnju nam je zaborava
neizbrisivom proklelo zebnjom.

Kao more slojevita, zahtjevna, proturječna,
da u svojoj jalovosti nikad ne budemo posve mirni,
da nas podsjeti da nismo i da ne možemo
- iako strašno je i to! -
da nismo i da ne možemo biti
posve zaboravljeni.

Objava

Tijek proljetnih šuma opet
srcu, svom ušću navire,
propupala bi mi se grana uz sjećanje privila,
nagonski tu ćuteć prisnost svoje srži.

Promašen, prokockan, rastrošen,
al smislom mlada zelenila
još u milosti kruga posvećenja,
ipak ponad propadanja,
gdje puninom trenutka još traje iskon,
kroza me svijet još svojih
sjeća se temelja...

Što čujem da tako smireno,
skoro prvotnom mi nježnošću objavljuje?:
"Zbog lednih te promašaja neću sasjeći,
niti ću te tvojim posve uništiti otpadanjima,
vrtlozima, gađenjima, pljesnjivošću, čamom.
Zbog svih ću ti modrina
ostatak ostatka izgubljenih slika
ostaviti da ipak nadživi
sve što si izdajnički, uludo rasuo..."

Mladen JURČIĆ

Ono

Nego ono neuhvatljivo, izjedajuće, nespoznatljivo,
što nalogom mrvi spoznaje,
sva druga pregnuća
plamnom ništi usredotočenošću,
glazbom izdvojenom visoko
nad jednoličnо zujanje dana,

ono najbolnije nježno,
beznadno ukleto ljubavlju i čežnjom,
pijano, divlje, zaludno, nedostižno,
kristalna kapljica plodnosti
krasotno večernjih samoća,
ono davno izgubljeno
za sablasnom kućom djetinjstva,
jutarnje nužno, po čemu sam ipak
životni djelić nečega,
tek mrvica, al zatvorsko ništa bez toga...

ono u srcu mi neprilagođenosti
nesuvremenosti, neuspjeha,
golemi teret beskorisna,
od svega drugoga različita blaga,
ono što izluđujuće, ponekad vihorno,
ponekad modro, tako voljeno,
strasno i životno bježi,
nesmiljeno me, nedoknadivo odvlačeći
sve samotnije, prisnije, strašnije,
sve ushitnije, gorče, neophodnije, dublje,
sve nepovratnije, sve dalje i dalje
od života...

Stanko TENŠEK

Provansalski pjesnici na hrvatskom

Jedna mala i nesvakidašnja zbirka osvijetlila je slabo poznatu stranicu francusko-hrvatskih književnih odnosa.* Riječ je o trojezičnoj, hrvatsko-okcitansko--francuskoj antologiji provansalskoga pjesništva *Popevke z provansalskoga* [1] u izboru i kajkavskom prepjevu pjesnika Dragutina M. Domjanića. Najprije ćemo ukratko izložiti život i djelo toga pjesnika i prevoditelja, izložiti današnje stanje hrvatskoga književnog jezika te bogatstvo i književnu ulogu hrvatskih narječja, naznačiti obrise hrvatsko-francuskih kulturnih i književnih odnosa, a zatim ćemo progovoriti o pokretu *felibriž*, prisjetiti se njegovih odjeka na tlu Hrvatske i opširnije analizirati Domjanićeve prepjeve najistaknutijih *felibara* predvođenih sretnom Mistralovom zvijezdom.

Dragutin Domjanić

Domjanić se rodio 12. studenoga 1875. u mjestu Krčima kraj Zeline, blizu Zagreba, u staroj hrvatskoj plemićkoj obitelji. Nakon djetinjstva, koje je proveo na djedovu vlastelinskom imanju, nastanio se u Zagrebu, gdje je završio gimnaziju i studij prava. Život je posvetio sudačkoj službi, ali je bio i vrlo djelatan u hrvatskom političkom i kulturnom životu (vijećnik Banskoga stola, predsjednik zagrebačkoga PEN-a i Matice hrvatske, član HAZU). Umro je u Zagrebu 7. lipnja 1933.

Već prva zbirka pjesama, na štokavštini [2], jasno ocrtava njegov književni lik. Zatim se okrenuo drugome hrvatskom narječju - svomu rodnom kajkavskom, na kojemu je napisao svoje tri glavne zbirke [3], čime je ponovno i snažno popularizirao hrvatsku kajkavsku dijalektalnu književnost i uvelike pridonio njezinu preporodu u ovome stoljeću.

Usporedimo li pjesničke domete tih dvaju Domjanićevih načina izražavanja, ustanovit ćemo da je u kajkavskome izričaju jači. Da bismo tu tvrdnju potkrijepili, navest ćemo najprije hrvatskoga povjesničara književnosti Slavka Ježića: »Svojim je kajkavskim pjesmama Domjanić ušao u srca svih Hrvata, pogotovo kajkavaca, i po njima je stekao daleko veću popularnost nego što bi je dosegao štokavskim pjesmama. Narječje kojim on pjeva, u stvari je izgrađen književni jezik na podlozi govora zagrebačke inteligencije... Taj je jezik pun melodioznosti i muzikalnosti..., a Domjanićeve pjesme na njemu pune su najrafiniranijega artizma« [4]

* Ovo je hrvatska verzija članka koji je napisan na francuskom jeziku i pod naslovom *Les Félibres traduits en croate* objavljen u reviji Slavističkoga odsjeka Sveučilišta Toulouse-le-Mirail SLAVICA OCCITANIA, Toulouse, 5, 1997, str. 249-262.

Zato su skladatelji u Domjanićevoj poeziji našli bogato vrelo glazbenoga nadahnuća. Neke njegove uglazbljene pjesme, na primjer *Fala*, *Kaj* i *Popevke sem slagal*, postale su pravim narodnim popijevkama. Svojom poetskom porukom i melodioznošću one diraju srce svakoga Hrvata te postaju njegovom kulturnom baštinom i duhovnom popudbinom.

Navedimo još bilješku Rose Tomulic o tome hrvatskom liriku koja se nalazi na početku male antologije koju predstavljamo: »Domjanić je vrlo popularan pjesnik. Njegova poezija, osobito ona na kajkavskom dijalektu, melodična je i autentična; prožeta je nostalgijom i melankolijom, pa nas osvaja velikom jednostavnošću osjećaja kojima se nadahnjuje i koje pobuđuje kod čitatelja.« [5]

Hrvatska tronarječnost

Hrvatska se književnost i kultura odlikuju jezičnom, narječnom i pismenom višeobličnošću. Spomenimo najprije njezina tri narječja *(tronarječnost)* koja se nazivaju prema trima odgovarajućim oblicima upitno-odnosne zamjenice *što*, *kaj* i *ča* : štokavsko, kajkavsko i čakavsko narječje. Danas u Hrvatskoj i na čitavome hrvatskom govornom području književnici uglavnom pišu štokavskim narječjem, koje je najraširenije, ali su se i čakavskim i kajkavskim narječjem kroz duga stoljeća pisala vrijedna književna djela: čakavskim na hrvatskom priobalju i na otocima, osobito od 14. do 17. stoljeća, a kajkavskim na sjeveru Hrvatske u vrijeme reformacije pa sve do početka 19. stoljeća. Međutim, ta dva narječja nisu postala pukim dijalektalnim ili regionalnim idiomima, nego su sačuvala svoje književno dostojanstvo, pa su i danas u uporabi i vrlo se cijene.

Hrvatski se jezik odlikuje i trima izgovorima *(troizgovornost)*: ikavskim, ekavskim i (i)jekavskim, prema odrazu staroga slavenskog glasa *jata* (e, ê), npr. mliko, mleko, mlijeko. Kajkavci su uglavnom ekavci, većina čakavaca su ikavci, a štokavsko je područje uglavnom (i)jekavsko i ikavsko i, rjeđe, ekavsko.

Hrvatski jezik i kulturu obilježuju također tri pisma *(tropismenost)*: glagoljica, latinica i hrvatska ćirilica ili bosančica, a hrvatsku književnost i tri jezika *(trojezičnost)*: staroslavenski/starocrkvenoslavenski hrvatskoga tipa, latinski i hrvatski.

Sve su te trojnosti, u svome povijesnom slijedu, suživljenosti i isprepletanju, prava *differentia specifica* hrvatskoga jezika i kulture. Danas se u Hrvatskoj govori hrvatskim jezikom i piše latiničnim pismom. Hrvatski jezik, u svojoj sinkroniji i dijakroniji, obuhvaća sve te trojnosti, što je uvjetovano povijesnim, narodnim i psihološkim razlozima. Sva ga ta obilježja razlikuju od susjednih južnoslavenskih jezika, posebice od srpskoga književnog jezika. Uostalom, svaki od tih jezika ima svoj broj u sklopu univerzalne decimalne klasifikacije (UDK) što ju je ozakonila Međunarodna federacija za informaciju i dokumentaciju u Den Haagu, a obvezuje

svijet znanosti i kulture. Srpski jezik, na primjer, ima broj 808.61, hrvatski 808.62, slovenski 808.63, makedonski 808.66, a bugarski 808.67 (broj 808 zajednička je oznaka svih slavenskih jezika, brojka 6 označuje skupinu južnoslavenskih jezika, a brojke 1, 2, 3... pokazuju da se radi o posve zasebnim jezicima.

Dragutin Domjanić, rekli smo, svojim je pjesničkim djelom uvelike pridonio procvatu hrvatske dijalektalne književnosti pisane kajkavskim narječjem. Taj je preporod započeo u zoru 20. stoljeća Antun Gustav Matoš (1873.-1914.) svojom pjesmom *Hrastovački nokturno*, nastavili su ga Fran Galović (1887.-1914.) i Ivan Goran Kovačić (1913.-1943.), a svoj je umjetnički vrhunac dosegnuo djelom Miroslava Krleže (1893.-1981.), posebno njegovom zbirkom kajkavske poezije *Balade Petrice Kerempuha*.

Veliko razdoblje hrvatske dijalektalne književnosti pisane čakavskim narječjem okrunjeno je jednim veličanstvenim djelom 1501., kada je «otac hrvatske književnosti », splitski humanist Marko Marulić (1450.-1524.) čakavskim narječjem ikavskoga izgovora napisao svoju slavnu poemu *Juditu*, spomenuvši na koricama da je to priča o svetoj udovici Juditi « v versih harvacki složena «. Književni preporod toga hrvatskog narječja u novije doba započeo je čakavskim djelima Vladimira Nazora (1876.-1949.), posebice njegovom pjesmom *Galiotova pesan*, kao i djelima Pere Ljubića (1901.-1952.), Drage Gervaisa (1904.-1957.) i Marina Franičevića (1911.-1990.).

Ovaj ćemo pregled o višeobličnosti hrvatskoga jezika i književnosti, posebice o njezinoj višenarječnosti, zaključiti navodom jednoga drugog povjesničara hrvatske književnosti, Ive Frangeša: »Zahvaljujući djelovanju Nazora i Domjanića u poeziji, vratili su se u književnost privremeno odstranjeni čakavski i kajkavski dijalekt, izrazi koji su stoljećima, i to vrlo uspješno, funkcionirali kao književni jezici. (...) Upravo ta neugašena sposobnost hrvatskih dijalekata da izraze sve teme, i da se ne daju stjerati u humoristički rezervat, jamči im usporedan, umjetnički ravnopravan život s književnim, štokavskim.« [6]

Upravo u tu višeslojnost i višeobličnost hrvatskoga jezika treba smjestiti pjesničko djelo Dragutina Domjanića i njegov prijevod provansalskih pjesnika.

Domjanić i hrvatsko-francuski književni odnosi

Dragutin Domjanić bio je prisno vezan s francuskom književnošću, posebice s onom Paula Verlainea, i s rafiniranim ukusom fin du siècle a. Neke njegove pjesme imaju čak i francuski naslov *(Noblesse, L'oiseau bleu, Intérieur)*, a za pjesmu *Mjesečina* inspirirao se sličnim Verlaineovim motivom. Nije, dakle, bio samo simpatizer nego i baštinik, intimno vezan s tom književnošću, osobito s poezijom francuskih simbolista.

Francusko-hrvatski odnosi, koji su bili obostrani, mjere se stoljećima, a započeli su u 8. stoljeću, o čemu svjedoči dvojezična, hrvatsko-francuska knjiga *Hrvatska/Francuska. Stoljetne povijesne i kulturne veze - Croatie/France. Plusieurs siècles de relations historiques et culturelles* [7]. U njoj nalazimo mnogo priloga o hrvatsko-francuskim književnim odnosima, osobito iz novijega vremena, npr. onaj Drage Šimundže *Hrvatsko-francuske kulturne i književne veze u 19. stoljeću* [8], ili prilozi Provansalca Jeana Dayrea *Zanimanje Francuza za hrvatsku književnost u 19. stoljeću* i *Francuski kroatofili u 19. stoljeću* [9], ili pak prilog André Tuiliera *Hrvati na Sorbonnei* [10]. Povrh toga, treća knjiga biblioteke *Povijest svjetske književnosti* u cijelosti je posvećena francuskoj književnosti i književnosti francuskoga govornog područja[11]. U njoj smo našli kratak pregled Ivana Slamniga o provansalskoj književnosti, od trubadura 12. i 13. stoljeća do felibara Frédérica Mistrala, Josepha Roumanillea i Théodorea Aubanela, uz podsjećanje na ulogu Antoinea Fabrea d'Oliveta, preteče felibriža, i na onu Languedočanina Antonina Perbosca, koji je, uz Valèrea Bernarda, kako nam tvrdi Charles Camproux [12], »najveći od provansalskih pjesnika od Mistrala do najnovijega vremena«.

Felibriž

Što je felibriž (franc. Félibrige)? U rječniku *Larousseu* možemo pročitati: »Književna škola utemeljena 1854. da bi se provansalskome vratila uloga književnoga jezika.« [13] Rječnik *Le Petit Robert* dodaje da su tu školu osnovala »sedmorica mladih felibara«[14], među kojima je »jedan od utemeljitelja« i »najslavniji predstavnik« Frédéric Mistral [15]; on je 1854. razradio program da se poradi »ne samo na obnovi provansalskoga jezika nego i čitave zemlje Okcitanije« [16]. Taj je program osnažen kada se felibriški pokret raširio na sve krajeve okcitanskoga jezika, koji su do tada bili podijeljeni na pokrajinske i lokalne škole; radilo se na tome da se »ujedine i potpomognu ljudi koji proučavaju jezik i rade u interesu ove zemlje« [17]. Ivan Slamnig u svome pregledu govori o pojmu *felibar*, koji je 1854. skovao sam F. Mistral; radi se o igri riječi, pa *félibre* ima istodobno trostruko značenje: slobodna vjera *(foi libre)*, oslobođen *(libéré)* i knjigotvorac *(celui qui fait des livres)*. Kako bilo da bilo, felibriž nije imao samo kulturnu ulogu nego je također bio izraz narodnoga i političkog preporoda, zbog čega su središnje upravne vlasti neke felibre optuživale za separatizam.

Što je danas ostalo od felibriža? Ponajprije »postojanje provansalske književnosti, s vlastitim obilježjima«, zatim »osjećaj pripadnosti jezičnoj zajednici koji i dalje živi usprkos granicama, spreman da snažno zatitra, samo ako mu se za to pruži i najmanja prilika, i preko Pireneja i preko Alpa«, kako u Uvodu svoje knjige tvrdi Charles Camproux [18], dodajući pri njezinu kraju: »Provansalska je književnost spremna izvršiti svoju ulogu: da bude cementom zajednice koja se nanovo rađa u srcu Nove Europe - Okcitanije.« [19]

Provansalsko-hrvatski književni dodiri imaju dugu povijest, pa su Domjanićevi prijevodi samo nastavak toga procesa koji je započeo hrvatskom renesansnom lirskom poezijom, u kojoj su trubadurski elementi već bili vrlo prisutni, i traje do naših dana. U 19. se stoljeću i felibriž inspirirao sličnim pokretom kod austrijskih Slavena, poimence i Hrvata, kako je to 1851. izrijekom napisano u predgovoru zajedničke zbirke *Li Prouvençalo* koja najavljuje taj novi pokret. Ta su svjedočenja dobro protumačena u prilogu Mirka Tomasovića u kojemu on predstavlja Domjanićevu antologiju provansalske poezije [20].

Mistralova je poezija pobudila pozornost pjesnika hrvatske moderne, posebice Matoša i njegovih učenika. Povrh toga, odraze felibriža na hrvatske pjesnike, osobito na sljedbenike *gričke škole,* istraživao je Tomislav Prpić [21] i tu bi temu valjalo pobliže istražiti.

Domjanićeva antologija sadržava sedam provansalskih pjesama - tri Mistralove, dvije Aubanelove, jednu Roumanilleovu i jednu pjesnikinje A. Bremond. Najprije donosi provansalski izvornik, pa hrvatski prepjev i prijevod na suvremeni francuski.

Da bi hrvatskoj i francuskoj publici predstavio poeziju Frédérica (Frederia) Mistrala (1830.-1914.), Domjanić je posegnuo za njegovom najboljom poemom *Mirčio* (franc. *Mireille*). To je djelo objavljeno 1859. i Mistralu donijelo golem uspjeh: Lamartine ga je pročitao »jedne besane noći pune ekstaze«, ono je svome autoru priskrbilo besmrtnu slavu, tako da su ga čak uspoređivali s Homerom, Vergilijem i Danteom. Iz te sentimentalne epopeje, smještene u pokrajinu Camargueu, koja (epopeja) ima dvanaest dijelova i pjeva o romantičnoj ljubavi Mireille i Vincenta, Domjanić je na hrvatski kajkavski preveo treće pjevanje koje nosi naslov *Magali*. Riječ je o ljubavnom razgovoru između Magali i njezina prosca koji (razgovor) plijeni našu pozornost svježim i prštavim poetskim slikama. Domjanić je u prepjevu savršeno prenio pjesnički kolorit toga dijela zbirke *Mirčio*, koja pripada riznici svjetske poezije. To podjednako vrijedi za prepjev pjesme iz zbirke *Lis Oulivado* (1912.) kojoj je naslov *Rodo que roudaras, au rode tournaras* i koja u idiličnoj atmosferi pjeva o bajkovitom krajoliku Provanse i o ljepoti žena s Juga. Da bi preveo naslov, Domjanić je posegnuo za kajkavskom izrekom koja djeluje kao poslovica: *Kam god i pojdeš, pak doma dojdeš*. Kada znalac pročita neke kitice toga prepjeva, stječe dojam da čita pjesmu samoga Domjanića, ili pak koju od pjesama njegova kajkavskog pjesničkog sudruga Đure Prejca (1870.-1936.) zbog bliskosti toga prepjeva njegovoj popijevci *Vu plavem trnaci*.

Za treći prepjev iz Mistralova opusa - *Zazivanje duše Provanse (Invoucacioun à l'Amo de la Prouvençò),* Domjanić je izabrao početak prvoga pjevanja njegova epskog djela *Calendau* (1867.) u kojemu pjeva o ljubavi jednoga ribara. To je pjesma pohvalnica majci zemlji, Prirodi, duši Provanse, i usrdna molitva da se ta ljepota i sklad zemlje, ta »pobožna duša domovine« utjelovi u njegovim provansalskim

stihovima. Mistralova pjesma ima pet kitica, a najuspjelija je posljednja, što također vrijedi i za Domjanićev prepjev. Znalac hrvatske književnosti naći će sličnosti između te pjesme i pjesme Antuna Gustava Matoša *Kod kuće*, koja također pjeva o duši jednoga hrvatskog kraja - Hrvatskoga zagorja, jednoga od najljepših područja Hrvatske, i u kojoj nalazimo dvije prekrasne poredbe: *Duša naša čaroban je kraj* i *Duša naša zagorski je kraj*. Zar nije posve prirodno da se uspoređuje Zagorje i Provansa? Zar nije također posve prirodno da je Domjanić izabrao kajkavsko narječje Hrvatskoga zagorja da bi nam predstavio Provansalce?

Théodore Aubanel (Teoudor Aubanèu) iz Avignona (1829.-1886.) najveći je provansalski pjesnik poslije Mistrala. Domjanićevu su pažnju privukle dvije ljubavne pjesme iz njegove zbirke *La Mióugrano entre-duberto* (1860.) u kojoj pjeva o ljepoti svoje ljubljene Jenny Manivet (Zanie), koja je postala Laurom provansalske poezije. Nosila je haljinu tamnocrvene boje, što je nadahnulo pjesnika da svoju prvu zbirku naslovi *Poluotvoreni šipak*. Prva Aubanelova pjesma koju je Domjanić preveo, dvanaesta u zbirci, ima naslov *Ah, hižica to ipak ta je... (Ah! vaqui pamens la chambreto...)*, u kojoj pjesnik, u obliku prekrasnoga razgovora s njezinim zrcalom, opijeva sve mijene svoje neuzvraćene ljubavi. Druga prevedena pjesma, petnaesta u zbirci, s naslovom - nadjenuo joj ga je Matoš - *Popevka od ljubavi (Canto d'amour),* samo je nastavak ljubavne jadikovke jer nema ništa od zamišljena sretnog života budući da se njegova »chatouneto» povukla u samostan. Valja istaknuti živi ritam pjesme i njezin tugaljivi pripjev, koji vješto dočaravaju stanje pjesnikove ojađene duše. Domjanićev je prepjev vješto prenio te dvije izražajne osobine izvornika.

Joseph Roumanille (Jóusè Roumaniho) jedan je od »trojke« felibriškoga glavnog stožera, zvan također ocem felibriža (rođen u Saint-Rémy-de-Provence 1818., umro u Avignonu 1891.). Taj »francuski pisac provansalskoga izričaja« (tako Larousse definira sve felibre), više organizator pokreta i prozaik nego pjesnik, u Domjanićevoj je antologiji predstavljen samo jednom pjesmom - *Gde bi štel vumreti... (Mounte vole mouri...)*. To je sonet u kojemu »vrtlarov sin i profesor«, u idiličnoj i bukoličkoj atmosferi, prožetoj melankolijom, odaje počast svojim izvorima, svojoj »mas«, svojoj »maire« i svojoj »bresso« (kolijevka). U njoj je pjesnik »auceloun« koji pjeva svoju nostalgičnu pjesmu za napuštenim cvjetnim rodnim gnijezdom i Bogu upućuje posljednju žarku molitvu: da u njemu zauvijek zaklopi oči. Bez sumnje, riječ je o Roumanilleovu remek-djelu, koje je Domjanić majstorski prepjevao. Navedimo samo posljednju kiticu (provansalski, hrvatski, francuski):

Vous n' en prègue, o moun Dièu! que vostro man benido
Quand aurai proun begu l' amarun de la vido,
Sarro mis iue mounte siéu na.

Moj Bog, naj blagoslovljena Ti ruka hoče
Te oči, kad bu dost življenja mi žuhkoče,
Tam stisnut, gde sem rodil se.

Je vous en prie, oh! mon Dieu, que votre main bénie,
quand j'aurai assez bu l'amertume de la vie,
ferme mes yeux, là où je suis né.

Jedna ali predivna! Dok su učenjaci Provansu nalazili u rukopisima i knjigama, »Roumanille ju je našao u svome srcu, u ljubavi prema rođenoj grudi, u svome kršćanskom i umjetničkom nadahnuću«, ustvrdio je 1851. profesor Saint-René-Taillandier. Imao je pravo jer Roumanilleova pjesma *Mounte vole mouri...* to najbolje potvrđuje.

Alexandrine (Aleissandrino) Bremond (1865.-1898.), jedna od najboljih provansalskih pjesnikinja svoga naraštaja, predstavljena je također samo jednom pjesmom. Njezina tugaljiva inspiracija, prema Ch. Camprouxu, očituje »životom ojađenu dušu, koja se izražava otmjenom suzdržanošću«. Domjanića je osvojila pjesma *Fontana (La Font)* iz njezine posmrtne zbirke *Lou Debanaire flouri* (1908.). Pjesma je dobar primjer finoće autoričina pjesničkog umijeća. Ljupki razgovor djeteta i fontane simbolizira život i ljubav, kada se smijemo i plačemo istodobno. Kako protumačiti tu »mističnu tajnu« smijeha i suza? Poslušajmo pjesnikinjin odgovor:

I'a ges de cor sènso doulour:
Vaqui lou secrèt de mi plour.

Mai de vèire qu'is iue dóu mounde,
Moun dóu, souto li flour l'escouade,
De moun rire es l'escrèt
Secrèt!

A gde je srce, tu boli.
To tajnu suzah mi veli.

A to da znam, da očim sveta
Si tugu morem skrit spod cveta,
To smeha mistična
Je tajna vsa!

Il n'est pas de coeur sans douleur:
voilà le secret de mes larmes.

Mais, de penser que, sous les fleurs,
je puis cacher mon deuil aux yeux de monde,
voilà le mystérieux secret de mon rire!

A. Bremond predstavljena je samo jednom pjesmom ali također predivnom! Takav je i prepjev, jedan od najuspjelijih! A to vrijedi i za prijevod na suvremeni francuski!

Zaključak

Domjanićev prepjev provansalskih pjesnika na hrvatski kajkavski idiom neosporan je uspjeh. Na čemu se on temelji? Na vanjskoj i unutarnjoj srodnosti. I Hrvatska i Provansa imale su sličnu povijesnu sudbinu. Hrvatski narodni teritorij - nakon četiri stoljeća narodne nezavisnosti pod hrvatskim knezovima i kraljevima, od 8. do 11. stoljeća - bio je devet punih stoljeća razdijeljen između susjednih kraljevstava i carstava. Zato je u Hrvata bez prestanka bila prisutna volja i želja da ponovno steknu i sačuvaju svoju političku i kulturnu samosvojnost. Domjanić je, nadalje, započeo prevoditi Provansalce u prigodi stote obljetnice Mistralova rođenja, kada su mnogi žestoko osporavali felibriški pokret optužujući ga zbog obnavljanja prošlosti ili čak natražnjaštva. Domjanić se prijevodima felibara svrstava uz svoje napadane prijatelje i osjeća se sretnim da tako može vratiti malu protuuslugu književnosti čijim se baštinikom i sljedbenikom i sam smatrao.

Kad je riječ o unutarnjoj srodnosti, podsjetimo da je pjesnički senzibilitet Provansalaca bio vrlo blizak Domjanićevu. Dvije srodne poetske duše odmah su se prepoznale. U duhu istoga suglasja izabrao je kajkavsko narječje da bi preveo felibre na hrvatski jer je bio uvjeren, i s pravom, da je taj idiom najprikladniji za prenošenje svih finesa provansalskoga izvornika, i na prozodijskome i na stilističkome planu. Riječi poput *hiža, hižica, zibka, brajda* i sl. imaju u kajkavskome specifičnu ekspresivnost, pa ih je upravo zbog toga Domjanić izabrao da bi prenio ozračje i lokalnu boju provansalskoga izvornika kao ekvivalente provansalskim riječima *mas, oustau, chambreto, triha, bresso* i dr. Bi li se mogli naći slični adekvati u čakavskome? Možda.

Okcitanski je tisak (npr. *Li Nouvello de Prouvènço* iz Avignona 1990.) pozdravio objavljivanje te trojezične zbirke reklamirajući je naslovom *Mistral revirat en croate*. Provansalac Pierre Mazodier iz Okcitanske knjižnice (Salindres, Gard) također ju je toplo pozdravio napisavši *Popevkama z provansalskoga* Predgovor kojim je izrazio veliku radost i zahvalnost nakladnicima (Udruga francusko-hrvatskoga prijateljstva i Martine i Rémy Poutiers, autori ljupkih crteža), i dodao kako se nada da će ta antologija biti djelatan prinos »upoznavanju kvalitete naše književnosti i bogatstva naše jezične i kulturne baštine«.

Navedimo pri kraju dvije divne programske rečenice pjesnika Pierrea Seghersa, nakladnika antologije hrvatske poezije u Francuskoj: »Nitko ne može tvrditi da voli i poznaje neku zemlju ako ne poznaje njezine pjesnike. Nije li najdublji i najistinitiji glas, glas što izvire iz tla i krvi, upravo glas poezije?« [22] Domjanić nam je svojom antologijom i svojim djelom otkrio izvorni glas provansalske i francuske poezije, a Seghers nam je u svojoj antologiji razotkrio izvorni glas hrvatske poezije. Živu vodu iz obaju poetskih vrela valja piti i o njoj meditirati. Ljubav će biti logična posljedica.

BILJEŠKE:

1. *Popevke z provansalskoga (Poèmes traduits du provençal)*, trad. Dragutin M. Domjanić. Textes croate, occitan et français. Publication de l'Association France-Croatie, série crote, 3, 1989.
2. *Pjesme*, Zagreb, 1909.
3. *Kipci i popevke*, Zagreb, 1917.; *V suncu i senci*, Zagreb, 1927.; *Po dragomu kraju*, Zagreb, 1933.
4. S. Ježić, *Hrvatska književnost od početaka do danas*, Zagreb, 1993., str. 316.
5. »D. Domjanić: poète et traducteur«, u *Poèmes traduits du provençal, op. cit.*, str. 3.
6. I. Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb -Ljubljana, 1987., str. 259. i 260.
7. D. Katunarić (ur.), *Hrvatska/Francuska. Stoljetne povijesne i kulturne veze - Croatie/France. Plusieurs siècles de relations historiques et culturelles*, dvojezično hrvatsko-francusko izdanje, édition bilingue, Zagreb, Editions de l'Association des écrivains croates, 1995.
8. *Ibid.*, str. 77.-90. i 221.-236.
9. *Ibid.*, str. 71.-75., 213.-220., 91.-96. i 237.-242.
10. *Ibid.*, str. 31.-52., i165.-187.
11. G. Vidan (ur.), *Povijest svjetske književnosti*, knj. 3., Zagreb, 1982.
12. Ch. Camproux, *Histoire de la littérature occitane*, Paris, Payot, 1971., str. 187.
13. *Dictionnaire encyclopédique*, 1, Paris, Larousse, 1994., str. 432.
14. *Le Petit Robert, Dictionnaire*, Paris, 1970., str. 692.
15. *Dictionnaire encyclopédique*, 2, Paris, Larousse, 1994., str. 1523.
16. Ch. Camproux, *op. cit.*, str. 168.
17. *Ibid.*
18. *Ibid.*, str. 6. i 8.
19. *Ibid.*, str. 248. i 249.
20. M. Tomasović, *Kam god i pojdeš, pak doma dojdeš*, u *Poeti i začinjavci. Studije i eseji o hrvatskim pjesnicima*, Dubrovnik, 1991., str. 151.-153.
21. T. Prpić, *Hrvatski književni regionalizam*, Zagreb, 1936.
22. S. Mihalić - I. Kušan (ur.), *La poésie croate des origines à nos jours (Hrvatsko pjesništvo od početaka do naših dana)*, Paris, Seghers, Anthologie » Autour du Monde «, 1972., str. 5.

SAŽETAK

Autor prikazuje malu antologiju provansalske poezije (F. Mistral, Th. Aubanel, J. Roumanille, A. Bremond) što ju je svojedobno na hrvatski kajkavski idiom preveo Dragutin Domjanić, a objavila Udruga francusko-hrvatskoga prijateljstva iz Pariza 1989. Domjanićev kajkavski prijevod ocjenjuje vrlo uspješnim, a kajkavsko narječje, zbog njegovih prozodijskih i stilističkih osobina, vrlo prikladnim za izražavanje značenjskih i stilskih osobitosti provansalskoga izvornika. Autor izvješćuje o životu i djelu pjesnika D. Domjanića, o današnjem stanju hrvatskoga književnog jezika te o bogatstvu i književnoj ulozi hrvatskih narječja, naznačuje obrise hrvatsko-francuskih kulturnih i književnih odnosa te upućuje na odgovarajuću literaturu.

RÉSUMÉ

L'auteur présente la petite anthologie de la poésie provençale (F. Mistral, Th. Aubanel, J. Roumanille, A. Bremond), traduite dans son temps en croate de l'expression kaikavienne par le poète croate Dragutin Domjanić et publiée à Paris en 1989 par l'Association France-Croatie. Il estime cette traduction poétique de Domjanić très réussie, et le dialecte kaikavien, pour ses qualités prosodiques et stylistiques, très approprié pour transmettre les finesses sémantiques et stylistiques de l'original occitan. L'auteur relate la vie et l'oeuvre du poète D. Domjanić, informe de l'état actuel de la langue littéraire croate, de la richesse et du rôle littéraire de ses dialectes, esquisse les relations culturelles et littéraires croato-françaises, en indiquant la bibliographie correspondante.

Boris NAZANSKY

*Kamen koji diše**

(haiku)

muk predvečerja
niz bijelu stijenu
silazi zvizdan

prodisao je
pod svjetlom mjesečine
svaki kamičak

kamenje sluša
do zvijezda dopire
pjesma zrikavca

svitanje ljulja
svijetlosivu zipku
polumjeseca

u traku sunca
zazlatio se zorom
kamen što diše

* Nadahnuto citatom Ivana Raosa: *Pogledaj ovo kamenje. Čim padne mjesečina, vidjet ćeš kako se tihano nadimlje i diše.*

Dužnosnici

Dužnosnici su dužni
valjda dragovoljno
zašto preuzeše
zaduženja i dugove?
ružni od dugova
od kužnih zaduženja
tužni

Prav im budi
zašto se uznose?
zato nose
zašto se uzdižu?
zato gmižu

Dužnosnici su tu
da dugove nose
a ne da noseve dižu
etimologika je neumoljiva
kao svaka logika

Semantika je opasna
kao doslovna mantika
na sljedećim izborima
prestaje romantika
dugi nosevi
magareće uši

Zašto ste htjeli
nositi dugove?
sebedarje
samožrtva
zbog nas ostalih
ponizno nošenje sramote?
Ili ste samo digli nos
izdužili se
uznosili ponosni
nošenjem križa?

Dužni ste, dužni
služenja
jer ste htjeli biti
službenici
pa ako niste radosno
odslužili
tko će to platiti
ako ne vi?
pa ako se niste radosno
odužili
zašto bi se tužili
što su vas ružili?

Pa ako si htio
snositi zaduženja
nesnosne snošaje
i nanose dugova
ako si imao petlje
da se stratiš
i sve platiš
onda si dužnosnik pravi
i skidam glavu s kape
pa ti se klanjam

Ako si tek funkcionirao
u funkciji funkcionera
kao jednadžba
tužba vražba
utjerivanje dugova
a sam si bio nezadužen
funkcionalno nefunkcionalan
fiktivno operacionalan
ako si glumio šumio
svakoga izbezumio
služio skužio
ostale ružio

ako si funkcionirao
da bi samo sebe
promovirao
a drugoga šutirao
zašto se čudiš
što ti je jalan?

Funkcioner ima funkciju
da druge učini funkcionalnima
upregnutim i stegnutim
donekle jalnima

Funkcionar nadfunkcionalni
ne kao u Japanu
gdje su funkcioneri
čiste funkcije
kamikaza
i harikirija
strastveno uloženi
razložno razdani
pa radnici funkcioniraju
kao roboti poneseni
funkcionalno zaduženi
i sve je savršena funkcija
proizvodna smisla

već funkcioner nefunkcionalni
prodani brat
Oblomov na lenu
pijani svat
balkanskoga plemena
tupi birokrat
rastrošnik vremena

Visoko strše funkcije
nefunkcionalnih funkcionera
što ih to tjera
u smjeru trajnih nevjera?

Duguju dužnosnici funkcije
funkcioniraju zaduženi
izrugani poruženi
platit će i vratit će
funkcijice poniženi

Budilica

U meni kuca budilica
rajski i pakleni stroj
kotačić vrti zaključke
titra tranzistor sumnje
možda je kratki spoj
uzrok ove pjesme

Input, input
više dijete u meni
i skenira svijet

Output, output
pjeva tranzistor
prespajajući podatke
riskantnom ludošću igre
potaknut virusom
nebeskoga hakera

Stanko TENŠEK

Francuz opjevao hrvatsku pobunu*

Pobuna hrvatskih vojnika iz sastava 13. dobrovoljačke SS-divizije» Hrvatska » protiv nacista 17. rujna 1943. u južnofrancuskome gradu Villefranche-de-Rouergueu već je dobro poznata hrvatskome općinstvu. To prvotno zahvaljujemo očevicu tih tragičnih ratnih zbivanja Villefranšaninu Louisu Erignacu i dvama izdanjima njegove knjige »La révolte des Croates« (1980. i 1988.) te njezinu hrvatskom prijevodu »Pobuna Hrvata« što ga je 1996. priredila i objavila Udruga francusko-hrvatskoga prijateljstva iz Antonya. Istraživanja bivšega opunomoćenog predstavnika Republike Hrvatske u Francuskoj i profesora na Sorbonnei dr. Henrika Hegera »Nepoznati aspekt hrvatske prisutnosti u Francuskoj u 20. stoljeću: pobuna u Villefranche-de-Rouergueu (17. rujna 1943.) i kolektivni identitet ustanika«, objavljena u dvojezičnome hrvatsko-francuskom izdanju zbornika »Hrvatska/Francuska. Stoljetne povijesne i kulturne veze« (Društvo hrvatskih književnika, Biblioteka »Relations«, Zagreb, 1995.), vrlo su dobro osvijetlila motivaciju hrvatskih ustanika i opovrgnula mnoge krivotvorine glede kolektivnoga nacionalnog identiteta villefranških ustanika. »Pobunjenici iz Villefranchea«, s podnaslovom »Pobuna jednoga bataljuna SS-snaga u Villefranche-de-Rouergueu, rujan 1943.«, najnovije je djelo o toj temi, objavljeno na francuskome 1998. u Parizu. Tu vrsnu knjigu napi-sali su povjesničar znanosti Mirko Dražen Grmek i francuska književnica Louise L. Lambrichs na temelju arhivskih istraživanja i razgovora s preživjelim očevicima pobune. Djelo je vrlo važno i vrijedno, i kao povijesni dokument i kao literarno štivo.

Manje je poznato našim čitateljima da je hrvatsku pobunu protiv nacizma u jeku Drugoga svjetskog rata ovjekovječio svojom poemom »Hrvatski sinovi« (»Fils de Croatie«) Villefranšanin Yves Mouly. Saznavši za Udrugu francusko-hrvatskoga prijateljstva - koja već desetljećima njeguje spomen na hrabre hrvatske mladiće koji su daleko od domovine žrtvovali svoje mlade živote za njezinu slobodu - poslao joj je 17. rujna 1984. rukopis pjesme, uz popratno pismo u kojemu čitamo: »Pjesmu sam napisao u spomen hrvatskim vojnicima koje su u Villefrancheu, pri pokušaju pobune, Nijemci divljački poubijali... Rođen sam u Villefrancheu dvije godine poslije tih krvavih događaja te smatram da sam uime svoga grada dužan odati počast toj djeci Hrvatske koja su umrla na tlu gdje sam se ja rodio i kojemu sam najdublje privržen.« Svoju pjesmu, koja, dakako, prvotno ima dokumentarnu vrijednost, objavio je pod pseudonimom Franc Ville u tjedniku »Villefranchois« 14. rujna 1984., a u prosincu iste godine prenio ju je i »Le Courrier de la Bièvre« (br. 14), lokalne novine gradova Antony (sjedište Udruge) i Bourg-la-Reine, južno od Pariza. Dvojezični zbornik »Mémoire qui dure - Čuvali smo uspomenu« (1996.)

* S francuskim pjesnikom Yvesom Moulyem razgovarao Stanko Tenšek (prim. ur.).

donosi preslik Moulyeva pisma i pjesme, uz hrvatski prijevod dviju posljednjih kitica.

Za čitatelje »Marulića« priredili smo novi, cjelovit prijevod pjesme i razgovor s njezinim autorom, koji smo vodili 17. rujna 1998, o 55. obljetnici hrvatske pobune u Francuskoj (1943.-1998.).

Gospodine Mouly, na početku našega razgovora o Vašoj pjesmi »Fils de Croatie«, predstavite se ukratko hrvatskim čitateljima.

- Rođen sam 28. svibnja 1945. u Villefranche-de-Rouergueu. Nakon studija književnosti na Filozofskom fakultetu u Toulouseu nekoliko sam godina bio nastavnikom. Novinar sam u regionalnim dnevnicima. Od 1970. radim kao namještenik Socijalnoga osiguranja u Aveyronu, a od 1978. ravnatelj sam Središnjice platnoga prometa u Villefranche-de-Rouergueu. Član sam SACEM-a. Od 1983. do 1995. bio sam savjetnikom u Gradskom poglavarstvu Villefranchea.

Tko Vas je potaknuo i što Vas je ponukalo da napišete i 1984. objavite lijepu i dirljivu pjesmu »Fils de Croatie«?

- Od rane mladosti pišem tematski raznolike pjesme, od prigodnica, kojima obilježujem javna i obiteljska zbivanja, do ozbiljnijih poema u kojima obrađujem općeljudske, društvene i gospodarske teme.

Ja nisam povjesničar i moj tekst »Fils de Croatie« tek je, u biti, »krik srca« koji je iz mene izletio zbog hrvatske pobune koja se zbila u mojem gradu prije nego što sam se rodio, ali o kojoj se govorilo od moje najranije dobi, u godinama poraća. Ti su tragični događaji opečatili povijest našega grada, a time su postali i baštinom njegovih stanovnika kojima i ja pripadam.

Moja je, dakle, pjesma nadahnuta lokalnim događajem, a ne povijesnom činjenicom koja je postala sastavnicom Drugoga svjetskog rata, premda se i moja zemlja, poput tolikih drugih, borila protiv nacizma i njegovih grozota.

Jesu li na Vas poticajno djelovala gospoda Louis Erignac, pisac knjige »Pobuna Hrvata«, i Jean Thouvenin, koji je već 1944. odao počast ljudima »koji su prvi imali hrabrosti pobuniti se protiv tlačitelja«, i drugi članovi ANACR-a?

- Nisam imao doticaja s članovima ANACR-a. Poznavao sam g. Erignaca po viđenju i cijenio ga, ali nisam nikada imao prilike s njime razgovarati. Vrlo poštujem bivše članove Pokreta otpora, kao uostalom i sve ljude koji se diljem svijeta bore za slobodu.

Zašto ste izabrali oblik pjesme da biste posvjedočili o pothvatu hrvatskih vojnika i odali im počast? Zašto ste pjesmu potpisali pseudonimom Franc Ville?

- Oblik pjesme izabrao sam zato što je to za mene najbolji način da izrazim što više osjećaja sa što manje riječi. Nadalje, volim muzikalnost stihova, osobito

aleksandrinaca, a moj tekst »Hrvatski sinovi« trebao je biti popijevkom, kad već ne može biti himnom, spomenpjesmom o nečemu što je trajno prisutno i živo.

Upotreba pseudonima proistekla je iz želje da on predstavlja moj grad, jer Franc Ville samo je obrnuti oblik od Ville-Franche (što je u srednjem vijeku značilo: slobodni grad).

Koliko još ima očevidaca te pobune u Vašem gradu? Je li uspomena na žrtvu hrvatskih vojnika još živa u svijesti Vaših sugrađana? Poznaju li mladi Villefrancheani njihov pothvat iz 1943? Jesu li privrženi uspomeni na njih?

- Ne mogu brojkom izraziti koliko je još živih svjedoka hrvatske pobune jer o tome nisam proveo posebna istraživanja. Sigurno je, međutim, da je očevidaca, zbog neumitna tijeka vremena, iz godine u godinu sve manje. Što se pak hrvatske pobune tiče, ona je još prisutna u sjećanju Villefrancheana, ali ne mogu sa sigurnošću tvrditi da je ona živa i među mladima. Kako bilo da bilo, u našem gradu postoji Hrvatski prilaz (Avenue des Croates), vrlo prometna ulica koja, među ostalim, vodi do Polja mučenikâ i do spomenika podignuta njima u čast.

Također mi je poznato da ANACR u osnovnim i srednjim školama organizira informativne sastanke o francuskom Pokretu otpora, ali ne znam kakav im je sadržaj. Moguće je da se na njima govori i o pobuni Hrvata jer su se preživjeli pobunjenici pridružili regionalnim francuskim partizanskim postrojbama.

Kako ste doživljavali godišnje komemoracije hrvatske pobune 17. rujna? Kako su one protjecale do 1990., a kako poslije te godine kada je uspostavljena samostalna hrvatska država? Prisustvujete li redovito tim proslavama?

- Svake su se godine 17. rujna održavale komemoracije hrvatske pobune, kojima su pribivali predstavnici Jugoslavije. Kad sam god mogao, prisustvovao sam toj ceremoniji. Čini mi se da su događaji koji su se zbili u bivšoj Jugoslaviji i rađanje neovisne hrvatske države donekle poremetili protokol gradskih vlasti. Kako im ne pripadam, suzdržat ću se od svakoga komentara.

Kako ste Vi i Vaši sugrađani proživljavali velikosrpsku agresiju na Hrvatsku?

- Kao skromni villefranški građanin, bez ikakve povijesne izobrazbe, proživljavao sam stanje i događaje kroz koje je prolazila Hrvatska uglavnom na humanitarnome planu, posebno suosjećajući sa žrtvama sukoba koji nadilazi moje znanje. Kao običnom čovjeku stalo mi je da ostanem solidaran sa svim ljudskim nevoljama ne ulazeći u njihove političke prosudbe. Moje se uvjerenje u biti temelji na poštivanju prava svakoga čovjeka, njegova integriteta, osobnosti i mišljenja.

Miro Mahečić s Hrvatske televizije snimao je u Villefrancheu prošloga rujna dokumentarni film. Razgovarao je i s Vama. Što Vas je pitao i što ste mu Vi odgovorili?

- Doista, predstavnici Hrvatske televizije uspostavili su sa mnom vezu kad su snimali dokumentarac u Villefrancheu, u rujnu 1997. U toj sam prigodi krasnoslovio poemu »Fils de Croatie«. Tako sam jedino i mogao sudjelovati u tome jer ja nisam specijalist za hrvatsku pobunu.

Kako bi se, po Vašem mišljenju, ubuduće trebala odvijati proslava obljetnice hrvatske pobune? Što bi valjalo učiniti da se ona poboljša?

- Mislim da proslava obljetnice hrvatske pobune ovisi o dogovoru među dvjema državama - Hrvatskom i Francuskom. Ta manifestacija mora biti predmetom diplomatskih razgovora na kojima će se dogovoriti službeno odvijanje svečanosti. Mimo toga političkog aspekta, koji ne spada u moj djelokrug, predložio bih bratimljenje Villefranchea i jednoga hrvatskog grada, koje bi se moglo izraziti raznolikim društvenim i kulturnim razmjenama, što bi sve omogućilo nastavak međusobnoga upoznavanja naših dviju zemalja koje je započelo u krvi. Možda će tako i smrt »hrvatskih sinova« na tlu jedne francuske općine uroditi i razmjenom među ljudskim bićima. Ne simbolizira li Udruga francusko-hrvatskoga prijateljstva upravo to?

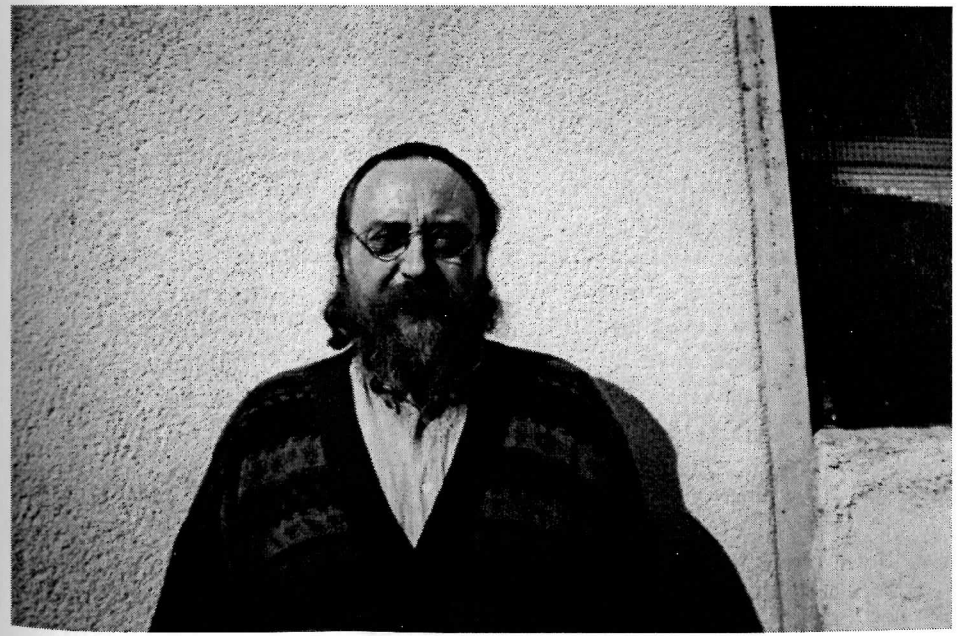

Yves Mouly

Avenue des Croates (Hrvatski prilaz) - ulica u Villefranche-de-Rouergueu

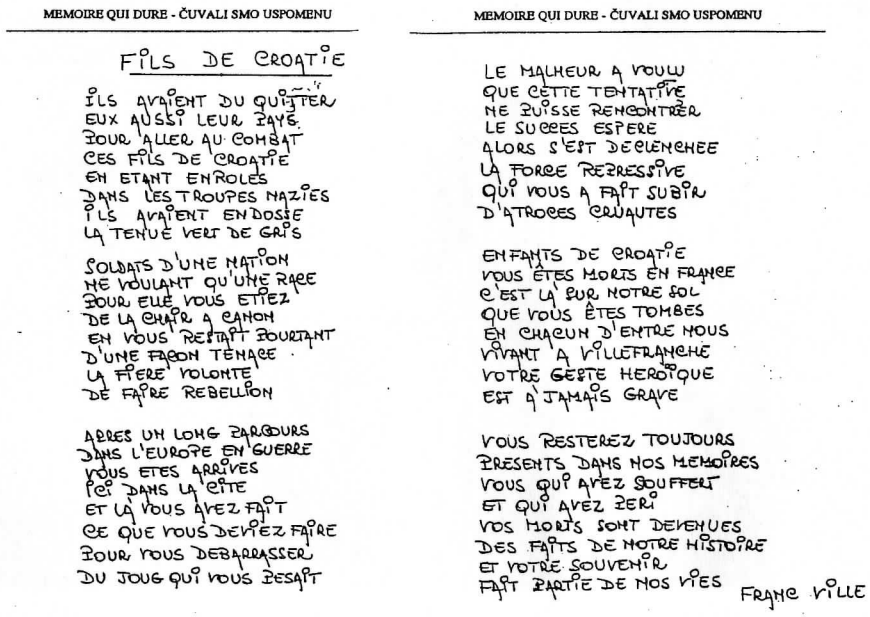

MEMOIRE QUI DURE - ČUVALI SMO USPOMENU

FILS DE CROATIE

ILS AVAIENT DU QUITTER
EUX AUSSI LEUR PAYS
POUR ALLER AU COMBAT
CES FILS DE CROATIE
EN ETANT ENROLES
DANS LES TROUPES NAZIES
ILS AVAIENT ENDOSSE
LA TENUE VERT DE GRIS

SOLDATS D'UNE NATION
NE VOULANT QU'UNE RAGE
POUR ELLE VOUS ETIEZ
DE LA CHAIR A CANON
EN VOUS RESTAIT POURTANT
D'UNE FAÇON TENACE
LA FIERE VOLONTE
DE FAIRE REBELLION

APRES UN LONG PARCOURS
DANS L'EUROPE EN GUERRE
VOUS ETES ARRIVES
ICI DANS LA CITE
ET LA VOUS AVEZ FAIT
CE QUE VOUS DEVIEZ FAIRE
POUR VOUS DEBARRASSER
DU JOUG QUI VOUS PESAIT

MEMOIRE QUI DURE - ČUVALI SMO USPOMENU

LE MALHEUR A VOULU
QUE CETTE TENTATIVE
NE PUISSE RENCONTRER
LE SUCCES ESPERE
ALORS S'EST DECLENCHEE
LA FORCE REPRESSIVE
QUI VOUS A FAIT SUBIR
D'ATROCES CRUAUTES

ENFANTS DE CROATIE
VOUS ÊTES MORTS EN FRANCE
C'EST LA SUR NOTRE SOL
QUE VOUS ÊTES TOMBES
EN CHACUN D'ENTRE NOUS
VIVANT A VILLEFRANCHE
VOTRE GESTE HEROÏQUE
EST A JAMAIS GRAVE

VOUS RESTEREZ TOUJOURS
PRESENTS DANS NOS MEMOIRES
VOUS QUI AVEZ SOUFFERT
ET QUI AVEZ PERI
VOS MORTS SONT DEVENUES
DES FAITS DE NOTRE HISTOIRE
ET VOTRE SOUVENIR
FAIT PARTIE DE NOS VIES

FRANCE VILLE

Preslik rukopisa poeme *Fils de Croatie*

Yves MOULY

Hrvatski sinovi

Ti hrvatski sinovi,
kao toliki drugi,
zemlju su svoju napustiti morali
i u boj su krenuli.
U trupe nacističke
njih unovačiše,
odoru sivozelenu
oni obukoše.

Vojnici jednoga naroda
jednu samo rasu htjedoše,
a za njih vi samo
topovsko meso bijaste.
Vas je pak stalno
upornost resila,
ponos i volja
spremna za pobunu.

Poslije duga puta
Europom zaraćenom,
u naš grad ovamo,
napokon stigoste.
I tu učiniste
što učiniti moradoste
jaram da svrgnete
što vas pritiskaše.

Sudbe zbog nesretne
pothvat vaš smjeli
uspjehom željenim
okrunjen ne bi.
Onda se na vas
odmazde sila sruči
i vi pretrpjeste
zvjerstva strahote.

Djeco iz Hrvatske,
vi u Francuskoj umrijeste
i svoju mladost
na tlu našem ostaviste.
Svakoga od nas
što u Villefrancheu živi
junački vaš čin
zauvijek opečati.

U sjećanju našem
vječno ćete živjeti,
i zbog patnje svoje
i zbog pogibije.
Smrt se vaša
u našu povijest utkala,
uspomena na vas
živote je naše prožela.

S francuskoga preveo
Stanko TenšeK

Mato MARČINKO

Posmrtni razgovor sa slikarom Brunom Bulićem

(Nastavak teksta iz prošlog broja)

Zlamalikova želja, da povjesnici umjetnosti u povodu Bulićeve sedamdesete godišnjice života prirede sveobuhvatnu retrospektivu njegovih slikarskih ostvarbi, nije se ispunila. Tek za osamdesetu godišnjicu Bulićeva rođenja Igor Zidić je priredio izložbu njegovih slika u zagrebačkoj Galeriji Schira (8.-19. XII. 1983.). Ova je izložba u naznakama sažela prijeđeni slikarev put i ponudila uzorak za temeljitiju retrospektivu. Iz Kataloga izložbe citiram *Rečenice* Igora Zidića:

"Bruno Bulić nije čovjek od velikih riječi: nema u njega ni 'Crvenih stjegova', ni 'Zelenog kadra', ni 'Domagojevih strijelaca'. Zemlju ne gleda Bulić s visoka - kao da je anđeo ili avijatičar - nego s laktova: kao knjigu."

"Da predoči svijet, Buliću je dostatno dijete, sitan predmet, zaklana patka, teleća glava: najbolji je kad slika bezazleno, isluženo, nezaštićeno. On je otac čak i stvarima."

"U većini se takvih motiva razabire temeljni ljudski sadržaj: *biti i proći*. Sve, bez povišena tona, izgovara tu dramu opstanka. Jaja su već u tavi, rakovi su na stolu i u loncu, patka je na pladnju, teleća je glava u zdjeli, cvijeće je u vazi; lubanja je nekog Yoricka položena na kartu Europe kao kupus u novine. Niti će jaja iz tave, niti će patka s pladnja, niti će smrt mimo nas."

"Otkud u Bulića to strasno *pripadanje stvarima?* Možda otud što se nikad nije vezao ni uz jedan krajolik. Po ocu Poljičanin, po majci dubrovački Župljanin, po narodnosti Hrvat, po rođenju Tršćanin, djetinjstvo je proveo u Župi, Trstu, Omišu; prošao je njemačke, talijanske i hrvatske škole: studirao je u Veneciji i Zagrebu, boravio u Parizu, živio u Trstu, Bolu, Zagrebu, Beču. Nije imao svoga Zagorja kao Babić, ni Splita kao Vidović: umjesto mitskog pejzaža on je sa sobom, cijelog života, nosio kovčežić uspomena. Gdje se skrasi - tu ga i otvori; povadi stvarce, razmjesti figure. Njegove rane kompozicije - one najbolje - nisu ni izbliza toliko spontane koliko su vjerodostojne."

"Kruh u košari: nokturno, anticipacija Vanište. - Bulićev teatar: *Dobar dan!* (sebi u zrcalo; autoportreti). - Autoportreti su Bruna Bulića srebrnjaci s likom i naličjem. Na liku piše: *Jesam!*, s naličja se čita: Addio!"

Godinu dana nakon izložbe u Galeriji Schira Bruno Bulić slika najljepšu *posljednju večeru* u hrvatskomu slikarstvu i jednu od najljepših u svjetskomu. Tu je *večeru* naručio fra Leonardo Buljan za blagovaonicu franjevačkoga samostana u Donjemu Karinu, a po preporuci fra Ivana Savića. Uljena slika od 130 cm visine i 430 cm dužine naslikana je u prostorijama karinskoga samostana od 16. lipnja do

21. srpnja 1984. Bulić je tada imao osamdeset i jednu godinu. Sliku je sam auktor nazvao *Gospodinova večera*. Za karinski samostan Bulić je izradio još jednu sliku, koja prikazuje Krista na Golgoti u ognju i muci križa. Nadpis nad Kristovom glavom izpisan je glagoljskim slovima, u počast benediktincima i franjevcima koji su se glagoljicom služili u najvješćivanju Riječi Božje.

Bulićeva *Gospodinova večera* ikonografski je - ne samo nazivom - osebujno umjetničko djelo. Godine 1986. opisao sam je (pod pseudonimom Tomislav Heres) ovim riječima:

"Bulić ne slijedi ni jednu od poznatih ikonografija, pa ni Leonardovu (Leonardo da Vinci). Njegova prikazba je izvorna, bulićevska. Večera je arhitektonski smještena u jednostavnu seljačku konobu, u kutu koje na ognjištu gori vječna vatra. Stol je četverokutan i dug, ali je naglašeno skroman - izdjeljan je od grubo obrađena drva. Jedina raskoš na stolu je bijeli stolnjak, kakvim seljaci pokrivaju stol, kada im u posjete dođu ugledne ili osobito drage osobe. Apostoli nisu prikazani svetački, nemaju ni zlatokruga oko glave, nego kao obični ljudi iz naroda. O posebnu i uzvišenu značenju Večere govore tek nježne mimoze na stolu i cvijeće na podu pred Isusom."

"Središnja osoba Bulićeve večere je Isus Krist. Da bi to naglasio, slikar ga je naslikao zlatnožutom bojom sunčane palete pojačavši dojam stišanim ružičjem plašta. Krist je prikazan kao Bogočovjek, koji izsijava svjetlost i dobrotu. Apostoli su portretno individualizirani i kao da svaki od njih muči svoju mukų. Njihova živost ili mirnoća nije odjek na Judinu izdaju, jer im ta izdaja nije vidljivo nagoviještena. Stoloravnatelj i osoba do njega brinu se za podvorbu. Slikar (Bulić) zapisuje, da je posao dovršen. Na licima svih nazočnih - bilo da povjeravaju svoje brige jedan drugomu, bilo da se zbog nečega opravdavaju Isusu ili mu se utječu za posebnu milost, bilo da jednostavno pobožno gledaju u Isusa - vidi se, da su sretni, što su u društvu s Kristom Gospodinom."

"Osobito je dojmljivo Bulić prikazao odnos između Isusa i Jude Iškariota. Kao da ostale Isus i ne gleda, nego samo Judu. I ne gleda ga s osudom i prezirom, nego tek prijekorno i samilostno. A Juda osjeća taj pogled. Žeže ga više, nego da je to pogled strogoga Sudca. Zbog toga je zdvojan, očajan, ali ne bez ikakove nade. Možda se i njega barem okrzne milost bezkrajnoga milosrđa Božjeg. Počinio je doduše najteži grijeh, grijeh izdaje. Nu to će i platiti najtežom kaznom, svojim životom. Izdajničke škude koje stišće u ruci peku ga bolnije od žeravice, jače od užarena željeza, nepodnošljivije od ognja paklenoga."

"Na stolu Bulićeve Večere nema simbolične ribe, iako je Karin na moru. Podrijetlom iz nekadašnje Poljičke Republike, on nam nudi jela, vino i voće, što se mogu naći na gozbenu stolu srednjih Poljica. Na sredinu u kojoj je slika nastala podsjećaju masline i krajolik s rječicom Karišnicom. Gozba je oplemenjena strukom mimoza, cvijećem stidljivih, osjećajnih duša. Bulićeva Večera nije Posljednja

večera, onako kako je dosadašnja ikonografija prikazuje. Ona je stalni poziv na gozbovanje s Gospodinom. Na nju su pozvani svi ljudi dobre volje. Simbol ove gozbe je kruh, san gladnih, koji utažuje i duhovnu i tjelesnu glad."

"Nu od sadržaja i ikonografske izvornosti za umjetničku vrijednost slike odlučniji je, kako bi rekao francuski nobelovac Claude Simon, prikaz slikovite stvarnosti kao odnos crtovlja i boja. Treba na Bulićevoj slici samo vidjeti onu svjetlost zlatastoga sunčanoga žutila kojom zrači Isusov lik, te pratiti tu svjetlost kako se žari iz mimoza, svjetluca odbljescima na stolnjaku, miluje lica nazočnika, ili okom slijediti palucavo crvenilo koje plaminja na čitavu prostoru slike: na odjeći, na licima, s pršuta, iz čaša, na jabuci, u staklenci. Na Judinoj kosi crvenilo je zatamnjeno, a na kesi mu se prelijeva crnom bojom krvi. Ono pak crvenilo koje s ognjišta grije i razvedrava, nad ušćem Karišnice krvavilom zapadajućega sunca ruji zacrnjene oblake."

"Povjesničari umjetnosti ističu snagu, temperamentnost i izražajnost Bulićeva slikarskoga poteza - osobito u sakralnim ciklusima ulja i freskokompozicijama. Njegove psihološki snažne i pronicave portrete i autoportrete karakterizira, kažu, profinjeni humor i tankoćutna razčlanba karaktera i razpoloženja. Mrtve su mu prirode, slikane širokim potezom, iztaknutih kromatskih vrijednosti. Kolorit mu je jedar i sočan, a modelira širokim namazima otvorenih boja. Temelj je Bulićevih slika čvrst, konstruktivan crtež. Sve te nabrojene izvrstnoće Bulićeva slikarstva nalazimo u punoj mjeri i u njegovoj slici *Gospodinova večera*. Upravo je čudesno s koliko je zamaha, snage i svježine naslikao tu sliku. A kada ju je slikao, bijaše mu osamdeset jedna godina. Reklo bi se, njegov labuđi pjev. Ne, nego mladenački uzlet u zreloj i mudroj starosti. Mrtve prirode izložene na *Gospodinovoj večeri* sočnošću boja i uvjerljivošću namaza jednake su njegovim najboljim antologijskim ostvarenjima (Glava teleta, Kruh u košari, Patka)" (Tomislav Heres, *"Gospodinova večera" Bruna Bulića,* "Marulić", XIX./1986., broj 2., Zagreb 1986. i posebni otisak, str. 146.-147.).

Gospodinova večera najdraža je Posljednja večera Momčilu Popadiću: "A ja gledam 'Posljednju večeru'. Svaka čast drugu Leonardu i ostalima, ali ova mi je najzanimljivija. Najdraža. Laik Bruno (Bulić) složio je po trpezi i pršut, mladu kapulu, bocun je tu i žmul i sve što mu treba, naslikao je i sebe kao Apostola (treći s lijeva), Isukrst je jedini neznan, a svi ostali Apostoli su fratri koje je Bruno u samostanu upoznao. Juda je despetozan, drži kesu s onih trideset srebrnjaka (da li je inflacija uhvatila srebro?), a žmul mu se iskrenuo i vino prolilo" (Momčilo Popadić, *Nema blata do karinskog,* "Slobodna Dalmacija", 27. studenoga 1987.).

Franjevački samostan u Donjemu Karinu, župa Kruševo, pratila je zla povijestna sudbina. Sagrađiše ga benediktinci u početku IX. stoljeća ili ranije i posvetili su ga sv. Jurju. Navodno je taj samostan bio razoren oko godine 1000., ali za to nemamo pouzdanih dokaza. Svakako se i kasnije spominje u benediktinskim

ljetopisima i u jednoj oporuci. Na njegovim razvalinama, kada ga napustiše benediktinci, franjevci su godine 1428./9. sagradili svoj samostan. U njega su nakon pada Bosne pod osmanske Turke došli franjevci bjegunci iz Bosne Srebrene, jer su Turci opustošili tamošnje njihove samostane. Turci su karinski samostan zauzeli godine 1527. i na karinskoj gradini sagradili svoj kaštel. U doba kandijskoga rata (1645.-1669.) Turci su karinski samostan zapalili i razorili, pa ga franjevci napuštaju. U početku XVIII. st. samostan je vraćen franjevcima. Njegova je obnova dovršena oko godine 1732., dok je samostanska crkva konačno obnovljena godine 1735. Obnovljena karinska crkva i samostan posvećeni su Neoskvrnjenu Začeću Bl. Dj. Marije (Gospa od Anđela). Samostan je uvršten u popis hrvatskih kulturnih spomenika. Pobunjeni Srbi samostan su težko oštetili 26. kolovoza i 14. listopada 1991., a miniranjem razorili 1993. Nadgrobne ploče grobova preminulih gvardijana i redovnika miniranjem su razvalili. Bulićeva *Gospodinova večera* srećom je spašena od razornoga uništenja prije stradavanja samostana. Dodajemo, da crkva sv. Nedjeljice Srbske pravoslavne crkve u Donjemu Karinu nije oštećena u osloboditeljskim akcijama Hrvatske vojske "Bljesak" i "Oluja".

Tonko Maroević pisao je o Bruni Buliću nepunu godinu prije njegove smrti. Došavši u Trst, gdje je sudjelovao u razgovorima o knjigama Umberta Eca *Ime ruže* i Claudia Magrisa *Dunav,* Maroević se Bulića sjetio lunjajući pučkim, plebejskim Trstom dućana i gostionica "u koji su utkane i mnoge hrvatske, posebno srednjodalmatinske niti". O tomu duhovnomu susretu s Bulićem Maroević piše:

"Misao na Bulića znači zahvalnost za njegovo slikarsko djelo, baš u Trstu inicirano, i zahvalnost za njegova literarno lijepo uobličena sjećanja - kako na Trst tako i na Poljica i Župu Dubrovačku. Misao na Bulića podrazumijeva i iznimno plastične razgovore o Ivanu Rendiću, koji je imao značajna utjecaja na njegov životni izbor, zatim razgovore o solidno organiziranoj tršćanskoj obrtnoj školi, a posebno o profesoru slikaru Karlu Wostryu, pa razgovore o Marcellu Mascheriniu, slavnom kiparu i školskom drugu iz davnih dana. U Trstu se Bulić također rado družio sa Slovencima, kolegama i učiteljima, naučivši čak slovenski jezik, ali ne zanemarujući nimalo svoja ishodišta."

"Misao na Bulića prirodno se začinje u Trstu, ali se logično grana i na sve druge postaje slikareva života i rada. Znamo, primjerice, da je Akademiju likovnih umjetnosti započeo pohađati u Veneciji, pa su prihvatljive i asocijacije o njegovoj usporedivosti s dominantnim tokovima talijanskog slikarstva dvadesetih i tridesetih godina, a prije svega s neoklasicizmom i 'magičnim realizmom' grupe Novecento. Znamo također da je diplomirao na zagrebačkoj Akademiji 1931. godine, u klasi Vladimira Becića i pod mentorskim pogledom Ljube Babića, pa je u javnost i ušao u njihovu društvu, izlažući najprije kao gost slavne 'Grupe trojice' (Babić-Becić--Miše) a zatim kao član 'Grupe hrvatskih umjetnika'. Poznato je isto tako da je Bulić vrlo malo grupno, a još rjeđe samostalno izlagao, a da je dobar dio stvaralačke

energije uložio u sakralne kompozicije i fresko cikluse (posebno u poratnom razdoblju), čime je još reducirao broj raspoloživih radova u galerijskom i muzejskom opticaju, pa nehotice umanjio i kritičko-povjesničku recepciju."

"Ipak nije ni najmanje dvojbeno da s nekoliko antologijskih ostvarenja ulazi u najuži likovni saldo ovostoljetne hrvatske umjetnosti."

"U važnoj dionici 'povratka redu' i 'čistoga oka', dakle pretežno unutar poetika dominantnih tridesetih godina, Bulić ima posebno istaknuto mjesto, ovjereno reprezentativnim uljima na platnu s jasno modeliranim oblicima i sočno poantiranim koloritom. Valjda najvažnija jest serija mrtvih priroda, čvrste kompozicije i živo uočenih karakterističnih detalja: 'Hljeb', 'Jaja', 'Zaklana patka', 'Rakovi', 'Glava teleta', 'Rđa', 'Četrnaesti ožujka' i (simbolično, programatski okršten rad) 'U čast Manetu'. Podjednako su uspjeli i mnogi portreti, a među njima naročito česti autoportreti, koje slikar radi s mnogo duha i podsmješljivosti, humora i autoironije, ne ulazeći pritom u domenu karikaturalnosti."

"Svježa opservacija i jedrina boje odlikuju i Bulićeve krajolike, nastale uglavnom u posljednja tri desetljeća, još uvijek u dosluhu s nekim postimpresionističkim premisama."

"Misao na Bulića u Trstu vodi nas, međutim, i do nemalo traumatične teme izgubljenih, nestalih slika. Stari je majstor, naime, u jednom času bio poželio izlagati u svojem rodnom gradu (Trstu, gdje je rođen 7. prosinca 1903. - nap. M. M.), te je prihvatio prijedlog kolege Josipa Crnoboria da se zajedno tamo predstave. Do te izložbe pak nikada nije došlo, a njegovim se radovima zameo svaki trag. Možda je i ta situacija pridonijela da Bulićevo izbivanje iz izložbenih salona bude tako evidentno, uz gotovo zanemarive iznimke (1969. u Strossmayerovoj galeriji, 1983. U Salonu Schira). U svakom slučaju ostaje nam nimalo prigodna želja da Bulićevo slikarstvo jednom što potpunije sagledamo, u retrospektivnim razmjerima, kao što ostaje i obaveza sredine da njegov likovni i spisateljski prinos okupi unutar jedinstvenih korica monografije. Dotad će povremeni susreti s pojedinačnim djelima potvrđivati vitalnost uloga" (Tonko Maroević, *Misao na Bruna Bulića,* "Vjesnik-Panorama subotom", broj 598., Zagreb, 23. prosinca 1989., str. 14.).

Za života Bruno Bulić nije dočekao retrospektivu svoga slikarskoga djela. Sestrica Smrt, koju je naslikao u košljunskoj kapelici sv. Franje, kucala mu je na vrata. Najavila mu se u zagrebačkoj bolnicina Jordanovcu. Tamo ga je dva mjeseca prije smrti posjetio velikan hrvatskoga kiparstva *Ante Starčević*. O svomu razgovoru s Brunom Bulićem Starčević piše:

"Na 29. rujna 1990. našao sam ga u sobi kako leži s još jednim bolesnikom. Kad sam mu na njegovo pitanje, imam li za njega vremena, odgovorio da imam više od sat vremena, počeo je pričati glasno, namještajući slušnu spravu...Pričao mi je o Beciću, Kljakoviću, Meštroviću, Dulčiću, o freskama, o tehnologijama slikanja na zidu, i mokrom i suhom. Poštivao je i volio svoje profesore Becića i Babića. Čini se

da su i oni njega voljeli i podržavali, jer su ga pozvali da s njima izlaže na onoj poznatoj izložbi Becić-Babić-Bulić-Miše. Tako je velika hrvatska trojka dobila i četvrtog, mladog Brunu Bulića. Zvali su ga hrvatski Van Gogh! Volio je zagasite jesenske sjetne tonove i boje, boje kartona, ljepenke, žutu, oker i smeđu, boju papira i sivila. Moje je osobno mišljenje da njegova zvijezda tek počinje sjati. Sjetimo se njegovih slika: jaja u tavi, kruh u košarici, u počast Manetu, šipci, maslinici, dječji portreti, autoportreti, portreti malih i velikih ljudi. Tome treba dodati bezbroj crteža, ilustracija i sakralnih djela. Jedno veličajno djelo i gotovo 60 godina rada."

"Volio je fratre, kod kojih je mnogo radio. Ipak se ljutio na sinjske fratre, koji su skinuli i uništili njegove freske i slike sa zidova i stropa sinjske crkve. Smatrao je to vandalizmom, i ta ga je uvreda silno boljela. Nikada više nije stupio nogom u sinjsko svetište."

(Pričao je Bruno Starčeviću o otoku Košljunu, gdje je u vrijeme gvardijana o. Mavre Velnića izradio mnoge freske i slike u ulju. Tamo je oslikao i Kapelu Bulicianu. Posebno je pričao o Posljednjoj večeri, koju je izradio na Košljunu.)

"Kad sam radio skice - reče - došao sam do spoznaje da valja naslikati Krista i apostole. Krista sam stavio u sredinu, s malim pomakom, u jednom posebnom svjetlu: lik se nazire kao na Veronikinu rupcu. Točno sam prepolovio apostole: šest na jednu, šest na drugu stranu. Prva šestorica su živi i nemirni, a druga polovica pobožni i mirni! Čini mi se da je takva i Crkva, presječena po sredini kao jabuka: jedni su nemirni, a drugi pobožni."

"Bruno je - nastavlja Starčević - portretirao moju majku Anu, a ja njega. Bilo je u veljači 1974. u mom atelieru. Poslije dva mjeseca moja je majka umrla. Ostao je jedan čudesan portret u ulju, čudesan i toliko stvaran da mi se koji put, kad se u nj zagledam, učini da mi je majka živa, toliko živa da mogu s njom razgovarati. A i on je prepoznao sebe u svom portretu u bronci, što sam ga ja izradio. Bio je ponosan na njega."

"Na dugo mi je pričao kako ga je 1945. šikanirala nova vlast, posebice njegove kolege koji su po nekoliko mjeseci pri kraju rata proveli u partizanima. Tako ga je lukavi Krsto Hegedušić, koji je za vrijeme rata zajedno s njim radio na likovnom uređenju crkve u Mariji Bistrici, samo da ne bi otišli u rat i izgubili glavu, nakon rata, htijući ga udaljiti s akademije, poslao u Istru da popravlja i kopira istarske freske. U tom kontekstu se sjetio i slučaja s Matom Lovrakom kome je nakon rata izradio ilustracije za knjigu *Vlak u snijegu*. Predao ih je voditelju posla Mirku Ostoji. Crteži su se zagubili, a posao je dobio Raul Goldoni, potom Detoni i na kraju Vaništa. Mati Lovraku je bilo veoma žao, jer su mu se Brunine ilustracije veoma svidjele, ali su neke sile bile jače i od njega! Bruno nikada nije dobio ni honorara ni crteža natrag. Boljela ga je ta nepravda, zato ju je i spomenuo."

"Moderna galerija u Zagrebu posjeduje 17 Bulićevih ulja, a samo je jedno ponekad izloženo. To je samo jedan od primjera koliko je prešućivan i koliko je imao neprijatelja u JAZU. Kad je otišao u mirovinu, potpuno je zaboravljen. Nikad u

životu nije dobio nijedno državno priznanje ili odličje. Znao se toliko puta na to požaliti, ali i našaliti: 'Ipak imam orden na srcu. Dobio sam pace-maker. Čujte kako kuca'."

"Bruni Buliću je nakon rata priređena jedna mala izložba u pokostarskom salonu Schira, ali mu do danas nije štampana monografija ni priređena dostojna retrospektiva. Teško je biti Hrvat - katolik - slikar! Nastojao je proslijediti hrvatsku liniju od Račića preko Becića do Bulića. Sad vam je jasno zašto je trebalo tu nit presjeći. Lakši mu je bio onaj grubi šamar u Trstu (od iredentista) nego ovaj hrvatski led 'stručnjaka' i 'akademika'. Ali Poljičanin se nije predao. Povukao se u kuću, samostane, šumarke i iskonski kao Van Gogh slikao. Radio je polako, studiozno. Najprije bi finim ugljenom nacrtao na platnu portret ili pejsaž, a onda bi počeo slikati bojom. Gledajući ga satima kako radi, nikad nisam bio siguran je li bolji crtež ili gotovo ulje. Jednom mi je bio bolji crtež, drugi put ulje."

"Prateći Bulićev rad kroz 35 godina, često se s njim posjećujući i dopisujući, posve sam osvjedočen da sam imao čast družiti se s jednim od *najvećih hrvatskih slikara* - stoika. Nikad nije izgubio vjeru u Krista i vjeru u slikarstvo. Nije puno govorio, razgovarao je samo s intimnim prijateljima. Klonio se društva. Mnogo je čitao i pisao. Veselim se što znam da je on dosta toga ostavio i u rukopisima i da je mnoge portrete obradio literarno. Ne mogu napisati sve što mi je stari majstor tog dana rekao. Jedan mi pjesnik reče da je mnogo lakše pisati o rugobi i negativcima nego o pozitivcima. Zato se danas trudim biti svjedokom Bulićeve istine."

"Poslije četiri i pol sata digao sam se i oprostio od starog majstora. Oprostili smo se i izljubili. Nisam primijetio da se Bruno umorio. On je znao da se više ne ćemo vidjeti, a ja sam znao da sam ga volio."

"Post scriptum: Na 26. studenog 1990. Bruno Bulić je umro, a 30. istog mjeseca pokopan je na zagrebačkom Mirogoju. Došli su se s njim oprostiti pobožni, a oni nemirni nisu. Bio je lijepi broj fratara, njegovih prijatelja i rodbine. I govornika je bilo. I nekoliko umjetnika. Neprijatelji mu nisu došli na sprovod, da mu se barem mrtvu ispričaju. A mnogih više i nema među živima. Neke smo već i zaboravili, toliko su bili ružni. Ali mi smo gledali cvijet u groznom trnju i šikari. Taj cvijet i ta dobrota i taj talenat bio je Bruno. Tijelom malen, ali duhom velik!"

"Spasi BOG! Tako bi mi završavao pisma. Sve sam ih sačuvao. I ove papiriće, pak ću sve to jednog dana i objelodaniti" (Ante Starčević, Bruno Bulić - Kapela Buliciana - Kapela uskrsnuća, "Naša ognjišta", XXI./1991., br. 1. i 2. (169.), Tomislavgrad, siječanj-veljača 1991., str. 19.).

U pismu profesoru teologije i pjesniku dr. Ivanu Golubu od 28. siječnja 2000. smrt Brune Bulića opisuje njegova kći Made ovim riječima:

"Sjećam se posljednjeg dana i posljednjih minuta kada je život moga oca prestao na zemlji...Zanimljivo je što nije volio govoriti o smrti - o toj vječnoj nepoznanici za koju se moramo postepeno pripremati već od samog rođenja.

Pretposljednji dan pozvao nas je k svojoj postelji i obratio nam se riječima: Nemojte se bojati smrti to nije ništa strašno. Bio je to nagovještaj...imao je produhovljeni i veseo izgled uz dobro ili nepromijenjeno opće stanje koje nije ukazivalo na skoru smrt. Drugog dana nalazila sam se po običaju u bolnici Bistra. Oko 10^h - odjurila sam ravnatelju s molbom da me pusti kući. To je bio vis maior. Ušavši u stan otišla sam u sobu gdje mi je ležao otac. U sobi je bilo mračno. Upalila sam svjetlo...u agoniji okrenuo je pogled prema žarulji, nasmiješenog lica podigao je i svoju desnicu prema svjetlu i prozborio: Bio sam tamo...Pristupila sam rubu postelje, sjela, uhvatila njegove već hladne ruke i počela moliti Stvoritelja da se smiluje i uzme njegovu dušu. Izmolila sam Očenaš, nastupila je nagla promjena boje i moj je tata izdahnuo..."

O Bruni sam u svojemu *In memoriam* pod pseudonimom Tomislav Heres napisao:

"Kao čovjek i umjetnik Bruno Bulić je bio toliko povučen u sebe, skeptičan, kritičan i samokritičan, da je svoju prvu samostalnu izložbu priredio tek kad se povukao u mirovinu...Bulić nam nije ostavio samo zlatne plodove svoga kista, nego i zrele plodove svoga pera. Dio svojih književno izvrstnih autobiografskih zapisaka objavio je u Bulletinu Instituta za likovne umjetnosti JAZU (sada: HAZU), časopisu "Marulić" i godišnjaku "Poljica". Pregršt svojih misli i aforizama objavio je u vjerskom listu "Marija" i u vjerskomu listu hercegovačkih franjevaca "Naša ognjišta" (ovaj list je stanovito vrijeme izlazio pod nazivom "Sveta baština"). Već iz ovoga što je Bulić objavio za svoga života mogla bi se načiniti knjiga...Bulićevi autobiografski zapisci bogat su izvor podataka o hrvatskim slikarima i kiparima s kojima je dolazio u doticaj (Rendić, Meštrović, Becić, Kljaković, Babić, Miše, Dulčić, Hegedušić i dr.), pa bi ih već zbog toga trebalo objaviti. Također bi trebalo makar izbor iz Bulićeva obilata dopisivanja objaviti u posebnoj knjizi (samo je auktoru ove prigodnice napisao tridesetak pisama). O velikom hrvatskom slikaru Bruni Buliću još nije napisana monografija. Niti je priređena retrospektivna izložba njegova i vrijednošću i brojem golemoga slikarskoga djela. I jedno i drugo mu već odavno duguju povjesničari umjetnosti" (Tomislav Heres, *U spomen slikaru Bruni Buliću,* "Poljica", god. XVI., broj 16., Gata 1991., str. 305. - 306.).

Istina je, da je Bruno Bulić za života priredio samo dvije samostalne izložbe. Nu ne zbog toga ili ne samo zbog toga, što je bio povučen u sebe, skeptičan, kritičan i samokritičan. Nego zbog prilika u kojima je živio i djelovao i ljudi, koji su ga zbog ideoložkih razloga šikanirali, gurali u stranu i prešućivali. O tomu smo ovdje već govorili, a govori i on sam u svojim *Zapiscima.* U njima on piše:

"Dogma i 'Vjerujem' počela je u to vrijeme (nakon jugokomunističkoga prevrata 1945., nap. M.M.) da hvata i kod nas sve više maha. Da se razumijemo! Moralo se je predstavljati ne samo lijepu stranu života, nego tu ljepotu trebalo je i frizirati, šminkati, jednom riječju krivotvoriti. Zapravo, svaka vladajuća klasa u povijesti propisivala bi i svoje sadržaje, ali stvaralački čin prepuštala bi ipak samim

umjetnicima. Sada je bilo i to onemogućeno. Cenzori su unaprijed kazali i rekli što će biti umjetnost, a što umjetnost ne će biti. Slikari intimisti, profinjeni i kultivirani u staklenicima Europe, počeli su da se osvrću na 'masovno', 'parole', transparente i plakate."

"David, Courbet, Daumier. Onda Käthe Kollwitz, Georg Grosz (samo u prvo vrijeme). Naposlijetku Gerasimov i stop. - Nicali su motivi Prve Petoljetke. U detaljima poneki uspio je da se dokaže kao veliki i pravi slikar, ali u cjelini zlo i naopako! U kiparstvu prevladavala je ilustracija. Obligatno je bilo donašati portrete Visarijonoviča Džugašvilija, Lava Tolstoja (tu i tamo), Gorkoga i naravno istaknutih domaćih boraca. Kipari su znali i tu ostati kipari, ali ne vazda. Jao si ga onome koji nije znao dočarati naramenice, gumbe, zvijezde, puške i ostale vojničke rekvizite. To, a ne čovječnost i duševne kvalitete portreta dobivalo bi prolaznu ocjenu. - Što da radim? Kako da ostanem svoj? Imao sam uvijek srodnost sa stvarnim prikazivanjem života i vremena. Nijesam se bojao prikazati likove pionira, djece, radnika i tvornica. Samo nijesam bio voljan da budem kozmetičar društva i vremena. Umjetnik je uvijek bio raspet između diktata društva i svoje stvaralačke težnje slobodnijem istraživanju. Služi na čast Burbonima, što su Goyi omogućili da barem neko vrijeme nesmetano stvara sadržaje, koji su bili i antiburbonski. Soc-realizam će kod nas doživjeti svoje jalove dane životareći i nadimajući se u agoniji suvišnog i dotrajalog izraza. Umro je bez parade i pompe, jer živjeti nije imao uzroka...Ja sam međutim morao svoje tvrde kore kuružnjaka zaraditi na terenskom radu" (*Zapisci Bruna Bulića,* neobjavljeni rukopis).

Kao "čisti slikar" Bulić se nije htio podvrći socrealističkim receptima. Kao što se nije želio podvrći ni ideološkim receptima abstrakcije. Prodor abstrakcije na hrvatsku bušju tržnicu opisuje ovako:

"Tu je par smionih (a njih i Bog pomaže) poduzeo uvozne zadatke da idejice likovnih centara Europe i Amerike vulgarizira na našoj buvjoj placi. Netrpeljivost spram sveg onog što bi ih moglo primorati da svladaju kao uvjet jedne daljnje izgradnje naše stvarnosti u umjetnosti. Od soc-realizma okrenuli su se za 360° u informel. Ta nova orijentacija donijela im je zgražanje naše zaostale javnosti, a to ih je sve skupa dovelo do popularnosti i monopola. Novine, TV, predavanja, prenemaganja i jao si ga onomu koji posumnja! Rezultati su bili više nego bijedni. Ja sam ostao po strani. Sve to skupa za mene je bilo staro i prožvakano. Već od doba dvadesetih godina s jednim Kandinskym na primjer, pa onda Marinettijevi futuristi i ostala čeljad. Nemoć da se svlada osjetilni svijet s odgovarajućom meštrijom, dovela je do nakaze i čudovišta. Zavladala je bolesna infantilna manija da se ponizi samog sebe u talogu podsvijesti. Naša likovna umjetnost baš s time bila je zrcalo naše nemoći da se uzdignemo do ljudskosti, ljudske plemenitosti i cilja, prema boljoj budućnosti. Govorilo se je mnogo o slobodi u kulturi. Slobodi da se bude opsjenar vrlo jeftine vještine i vašarske rabote. Svaki narod ima onakvu umjetnost kakvu zaslužuje" (*Zapisci Bruna Bulića,* neobjavljeni rukopis).

Nije Brunu Bulića "donekle i njegovom zaslugom, slava posve mimoišla" (Ivanka Reberski). Niti je Tonko Maroević posve u pravu kad tvrdi, da "sam autor za života nije gotovo ništa učinio za svoj uspjeh i recepciju, za bolji odjek u javnosti i određenije kritičko prepoznavanje" (Tonko Maroević, U čast Brunu Buliću (1903-1990), "Makarska vila", str. 175.-176.). Baš to što je ostao po strani i od socrealističke prisile i od modnoga i mondenoga pritiska abstrakcije glavni je razlog, da ga sunce slave nije obasjalo za života i da ga nisu prepoznali službujući kritičari oba spomenuta ideološka tabora. Unatoč Bulićevoj povučenosti prepoznali su ga naši najbolji povjesnici umjetnosti, među njima i sam Maroević.

(Nastavak u idućem broju)

Aleksandar KALMAR

Riječi

Želje kao gorska zahuktala rijeka,
drhte od života pucajući od htijenja.
I grade svoj put kroz otpore od stijenja,
da kao riječi stignu susretu što čeka.

Riječi, riječi, riječi, tople ljudske riječi,
što vesele uho kao zvonjava majska.
Pa negdje u duši, u uskršnju svijeću
postavljaju vjeru u nadanja rajska.

Te riječi, o, Bože, daj mi, da ih stavljam
i desno i lijevo, dok mislim i želim.
Skrhano što posta, s Tobom da obnavljam,
Tvoga Mira slast da nanosim na pelin.

Da me ljudi pamte, ja da pamtim njih,
po onom što dobro uvijek je u nama.
I gdje svjetlom posta, što bijaše tama,
kad Ti duši dođe, kao lahor tih.

Pjesme o Dravi

U ogledalu rijeke

U ogledalu rijeke promatram sebe
I vidim svoj lik iza vrtloga
A iznad se mrgodi tamnoplavo nebo

Glava se moja njiše među vrbama

Oči se upiru bolno u slike oblaka
Ruke grle breze i topole i šikaru
A tijelo osvijetljeno podnevnim suncem
Nosi u sebi boje pšenice i raži

Noge ranjave utonule su u pijesak riječni
u trnje i šiblje

Kosa vijori na vjetru prozirnom

Čini mi se da stojim iznad provalije
A nepoznati vjetrovi igraju se sa mnom
i rijekom
Čvrsto uz obalu drži me samo šiblje

Tiha si i čarobna na mjesečini

Tiha si i čarobna na mjesečini
Noći ti daruju nove boje i obrise
Oči ti postaju tamnoplave i bakrenaste
A tijelo se proteže od gipkosti i ljepote

Smješkaš se, bjelasaš i tetošiš
Obalu ranjavu u blagoj tišini

Vrbe i jaseni obnažuju ti stas
Koji otkrivaš povjerljivo i bezbrižno
Kao dijete začuđeno igračkom novom

Uz tebe može se voljeti i želi postojati
Ako se misli raščlane i dade maha srcu

U cijelom biću iznenada stvaraš svjetlosti
Koje oslobađaju i zovu u nova svitanja

Iz dubina rijeke slušam poeziju šumova

Iz dubina rijeke slušam poeziju šumova
I nastojim uhvatiti početak melodije
Sanjam dah mirisni sladostrasti prirode

Prevalila sam daljine i stigla do obale
Gdje se prošlost oprašta od budućnosti
I gdje se vide obje strane života

Nepatvoreni bljesak i bistri brzaci
Vrtlozi tamni i dubine crne

Zrak ovdje ponekad legne na srce
A ponekad zamiriše s bagremom u cvatu

Zemlja rodna jednostavna plava od lana
Jutra od sjete razgaljena
Bude se s dušom kukuruza i gaveza
Gdje bliješte kaplje znoja ljudskog
I gdje cvrčci tkaju najtanje niti poezije

Zdravko MUŽINIĆ

Mozaik dragocjenih podataka

(O nekim pismima književnika Olinka Delorka)

18. veljače ove godine ugasio se život Olinka Delorka, jednog od najistaknutijih, najsvestranijih, a sigurno i veoma uspješnih hrvatskih pisaca novijeg vremena koji je započeo rad još između dvaju ratova, nastavio za rata i NDH (zbog čega je imao neprilika od novih komunističkih vlasti) i poslije završetka rata.

Rođen 10. siječnja 1910. u Splitu, najveći je dio života proveo u Zagrebu kao profesor i službenik Instituta za narodnu književnost. Dosta je putovao pa i živio vani, osobito u Italiji.

Bio je vrlo agilan i, što treba posebice istaći, svestran a ništa manje i uspješan književnik pa je pisao liriku, poetsku prozu (nerijetko i u aforističkom obliku), pripovjedačku književnost, ogledao se, dalje, i kao kritik i esejist, s uspjehom je i prevodio, osobito s talijanskog - istakao se osobito po tome što je poslije smrti. M. Kombola nastavio prevoditi "Božanstvenu komediju", konkretno "Raj", proučavao je također i narodnu književnost i skupio par knjiga te građe, sastavio je s Tadijanovićem antologiju "Hrvatska moderna lirika" i s Nizeteom "Talijansku liriku"... Tiskao je preko 20 knjiga, ušao u više antologija i zbornika, uz ostalo u korpus "Pet stoljeća...", Pavletićevu "Zlatnu knjigu..." a nedavno i u moj zbornik "Kazivanja o Splitu". Delorko je drugovao s nizom književnika, npr. s D. Ivaniševićem, T. Ujevićem, V. Perkovićem, S. Kolarom, V. Vlaisavljevićem, i o tim piscima iznio mnogo biografskih i književnih podataka.

Bio je ne samo agilan i uspješan književnik nego i etično i rodoljubno bezrezervno opredijeljen čovjek koji se cijelog života zalagao za dobro i plemenito, a ništa manje i za aktualne interese hrvatskog naroda zbog čega je bio u nekim momentima prešućivan, šikaniran. Imponira kod njega susretljivost, plemenitost i dobrota, a usto i nenametljivost pa i otmjenost. Uspravan i (politički) neprilagodljiv, nije se nametao, ali se djelima i rezultatima pak nametnuo. Dobio je i brojne nagrade, ali ga rodni grad nije počastio nagradom za životno djelo.

Bit ćemo neskromni i pohvaliti se da smo s pok. književnikom bili u višestrukim vezama - s jedne sam strane, naime, pratio i proučavao njegov rad pa i pisao o njemu, u više navrata, a s druge smo strane nas dva bili i u pismenim vezama. Posredstvom prijatelja, odvjetnika, pok. Smiljana Parage obratio sam se književniku pred 20-ak godina s nekim pitanjima u svezi s njegovim književnim radom a poslije toga smo nastavili pismene kontakte sve do njegove smrti. Još čuvam 20-ak njegovih vrlo zanimljivih pa i važnih pisama, neka su od njih usto i

prilično duga, a manje-više sva su bogata podacima, pretežito, dakako, književnog karaktera. Kako o njegovu radu i životu, tako i o radu i životu nekih drugih književnika, često podrijetlom iz Splita, pa o književnim prilikama..., a osim pisama dobio sam od njega tijekom godina i veći broj dopisnica kao i čestitki za Božić, Uskrs (dakako, i ja sam njemu godinama redovito čestitao blagdane, a 30. siječnja svake godine i rođendan). Poklonio mi je ljubazni književnik i neke svoje knjige s posvetom (naravno, nisam propustio da i ja njemu poklonim neke knjige i radove). Navodim još i to da smo se g. 1987. sastali te dugo i zanimljivo popričali (bila je tom susretu nazočna i njegova supruga, kao i pok. književnik-odvjetnik dr. Branko Radica).

Obratio sam se, dakle, Delorku travnja 1982. moleći ga za neke informacije o njegovu književnom radu, posebice da mi kaže je li i koliko je njegov pjesnički rad nadahnut Splitom (pok. književnik rođen je u Splitu). Evo, s neznatnim skraćivanjem, njegovo pismo-odgovor od 27. travnja 1982.

Poštovani g. Mužiniću,

Primio sam Vaše odulje pismo, pa ću nastojati da Vam na postavljena pitanja odgovorim. Niste Vi meni nepoznati, čitao sam ja neke Vaše radove, a o Vama mi je vrlo lijepo govorio i dr. Branko Radica s kojim za vrijeme njegova boravka u Zagrebu često sjedim u Gradskoj kavani za istim stolom.

Što se tiče Splita i mog književnog stvaranja, on je dosta prisutan u znatnom dijelu mojih radova, kako u stihu, tako i u prozi. Tako npr. u pjesmama koje možete pročitati u zbirkama "Izgaranja", Zgb, 1958, "Tamni i svijetli sati", Zgb, 1961., "Lirski Eden", Split, 1965. i "Dolaze oblaci", Zgb, 1978. Pjesama inspiriranih Splitom i njegovom najbližom okolicom u zbirci "Izgaranja" ima 28; u zbirci "Svijetli i tamni sati" ima ih 15; u zbirci "Lirski Eden" 21 je takva pjesma te u zbirci "Dolaze oblaci" 17, dakle u svemu u te četiri zbirke koje su objavljene nakon drugog svjetskog rata 82 su pjesme inspirirane Splitom i njegovom okolicom.

A ima ih nešto i u ranijim zbirkama ali znatno manje, tako npr. u zbirci "Razigrani vodoskoci", Zgb, 1940. ima ih u svemu jedanaest i u zbirci "Uznosite slutnje", Zgb, 1944. ima jedna. No, kad se zbroje ove pjesme iz predratnih zbirki s onima iz poratnih, dobiju se devedeset i četiri pjesme, a to svakako nije malo, uzme li se u obzir da ih nisam usve ni objavio više od tri stotine (ako sam i toliko). Nešto ih je ostalo izvan publiciranih zbirki u periodici pa nemam pregleda nad njima.

Nakon knjige "Zgode poremećene sreće" i stanovitog uspjeha kod tadašnje kritike (J. Benešić, Lj. Maraković, T. Smerdel, L. Salvini i dr.) ja sam s njegovanjem takve proze nastavio i objavio nekoliko radova, tako npr. proze "Nekadašnji susjedi" (HR, 1944), "Šećući" (ibid), "Izlet" (Hrv. kolo, 1943), "Djetinjstvo" (ZR, 1957), "Trg" (Kult. radnik, 1957), "Afroditine spletke" (ZR, 1978) kojih je radnja povezana sa Splitom. Taj je grad vrlo čest doživljaj i nekih priloga u mojim "Zapisima" koje sam počeo objavljivati u "Zadarskoj reviji" g. 1962. i u

"Dometima", Rijeka, 1970, nastavio u "Republici" od g. 1970. do g. 1981. (otprilike po dva niza godišnje).

Antu Cettinea, pjesnika koga neobično cijenim i s kojim sam se dopisivao posljednjih godina njegova života i koji je bio posrednik između mene i Ž. Jeličića glede suradnje u "Mogućnostima", nismo unijeli D. Tadijanović i ja u antologiju "Hrvatska moderna lirika" jer je on u to vrijeme gotovo isključivo surađivao u beogradskim književnim časopisima ("Misao", "Život i rad", "Srpski književni glasnik"), pisao ekavštinom, bio integralni Jugosloven (kao i Ivo Andrić, G. Tartalja i Sibe Miličić) pa nismo znali da li bi mu bilo pravo da se nađe u našoj antologiji isključivo hrvatskog karaktera (godinu dana nakon toga tj. g. 1934. on je dozvolio M. Kombolu da ga unese u svoju antologiju "Antologija hrvatske lirike", pa štoviše i da mu pretvori ekavštinu u ijekavštinu kod dviju odabranih pjesama, ali to je za nas bilo kasno).

Inače, ja sam A. Cettineu posvetio svoju pjesmu pod naslovom "Tiho su se valovi" ("Izgaranja") i napisao čitav ogled o njemu u "Zadarskoj reviji" kratko vrijeme nakon njegove smrti i poslije taj ogled prenio u svoju knjigu eseja "Radost i bol čitanja" pod naslovom "Od zvjezdanih do zemaljskih staza", Zgb, 1978.

Što se tiče "Senjske ulice" i onog detalja u njoj koji je nalik detalju jedne Marinkovićeve novele ("Samotni život tvoj"), mislim da smo obojica radili nezavisno jedan od drugoga na tom motivu. Taj motiv mi je ispričala još kao dječaku od 11-12 godina žena mesara Piplovića. Ali, zanimljivo je da je taj motiv obradio i suvremeni talijanski prozaik Dino Buzzati u svojoj knjizi "I misteri d' Italia" prema čemu moramo zaključiti da je taj motiv pripadao mediteranskom krugu općenito (a Split i Vis dobro se uklapaju u taj krug).

Ne, nikako ne spadam među one Splićane koji odseliše u Zagreb a da se s nostalgijom ne sjećaju Splita. Štoviše, taj mi je grad neprestano pred očima a i na srcu, a to što se toliko promijenio i oblikom i strukturom stanovništva ne predstavlja nikakav izuzetak. I sam Zagreb se promijenio kao što se mijenjaju svi gradovi koji se šire, granaju, napreduju. Ali stara gradska jezgra, pa jedinstveno lijepo brdo Marjan ostali su isti, a osobito onaj dio Velog varoša koji ide od crkve sv. Frane do židovskog groblja. Šetnje uz to groblje, ograđeno zidom, do crkvice sv. Nikole i danas su mi nezaboravne, pa pogled na staru luku, sam grad te obližnje otoke koji toliko razblažuju dušu onoga koji ih gleda a posebno kad je dan ugodno topao, obasjan suncem pa sve obuhvaća svojom vedrinom. Ma i za najkraćeg boravka u Splitu obavezno hodočastim tim predjelima, koji su bili i predjeli mog djetinjstva i moje prve mladosti.

Nakon netom ispisanih redaka možda će Vam biti razumljivo da od tolikih svojih pjesama inspiriranih Splitom najviše volim sljedeće pjesme: "Izgaranja": Rodnoj kući, Blagdan, Uz zalazak sunca, Ukor, Dječakov grob, Mornar, Lučki prilaz, Povratak, Poljanica, U luci, Davna ljubav, Igrasmo se nekad, Tiho su se valovi, Poslije rata, Uvijek ta kuća, "Svijetli tamni sati": Na gatu, Odlazak, Na

rimskim iskopinama u Solinu, Solinski pejzaž, Lađa puna naranača, Dugo mu se, dugo, Ulica uska, "Dolaze oblaci": Časovita omama prošloga, Ne kao nekad, Još jedan proplamsaj prošloga, Do ruševna zida. I u zbirci "Lirski Eden" ima pjesama koje su inspirirane Splitom a također mi se posebno mile. To su npr. pjesme: Osamnica, Kad padne noć, Danima i danima, Lučki prosjačić, Pater familias životinja i Više od jednog puta.

Moj se najnoviji književni rad sastoji u pisanju proznih "Zapisa" koje bih želio publicirati u jednoj knjizi. Ta bi knjiga obuhvaćala oko tri stotine stranica, ali nakladnik kome sam ih ponudio zasad još nije donio odluku da li bi ih objavio ili ne bi. Jedan moj rukopis pod naslovom "Usmena književnost kod Hrvata" koji je bio već pred tiskom u Splitu nastojanjem Ž. Jeličića, zbog svega onoga što se dogodilo sa splitskim "Književnim krugom" sad se nalazi u Nakladnom zavodu MH i čeka na red, ukoliko ga dočeka.

U velikom korpusu "Pet stoljeća hrvatske književnosti" imao bi ove godine biti objavljen jedan manji izbor iz mog sveukupnog rada (sa mnom će se još u knjizi nalaziti Oto Šolc i Viktor Vida). Izbor iz mog rada obavio je M. Šicel.

Što se tiče lirskih pjesama, njih sam prestao pisati već dulje vrijeme, i ne osjećam više potrebe za njihovim oblikovanjem, a i sama suvremena poezija u nas krenula je sasvim drugim putem od moje, pa se s te strane osjećam pomalo kao slavuj u pjesmi "L' usignolo e i suoi rivali" Giovannija Pascolija. A možda i proza koju sada njegujem (ne pripovjedačka) bolje odgovara raspoloženjima kasnih godina života.

Malo nakon ovog pisma poslat ću Vam na poklon svoje dvije knjige ("Radost i bol čitanja" i "Dolaze oblaci") za koje pretpostavljam da ih ne posjedujete.

Srdačno Vas pozdravlja

Olinko Delorko

U daljnjem pismu od 6. ožujka 1984. (dvije godine nakon prvog pisma), nakon manje važnih obavještenja o zdravlju, preboljenoj gripi odn. virozi, izraza zahvalnosti na separatu o Uvodiću koji sam mu poslao, pok. književnik nastavlja obavještenjem o književnom radu:

"Glede mog književnog rada, mogu Vam samo napisati da je jedno zagrebačko nakladno poduzeće prihvatilo jedan moj rukopis uz obećanja da će ga objaviti g. 1985. U tom su rukopisu skupljene proze koje sam posljednjih godina pojedinačno publicirao u zagrebačkoj "Republici". U tim je zapisima Split i te kako prisutan iako možda ne toliko po broju stranica, koliko po intenzitetu doživljaja." Pismo završava pozdravom našem zajedničkom prijatelju dr. Branku Radici.

Petnaestak dana poslije tog pisma, točnije 21. ožujka 1985, pok. mi je književnik uputio daljnje pismo. U tom pismu dominiraju podatci iz njegova života, neobično važni za svakog tko se bude bavio ovim piscem.

"Budući da ste mi u pismu postavili", kaže pok. pjesnik, "nekoliko pitanja, nastojat ću Vam odgovoriti i to onim redom kako ste mi ih postavili.

U Kistanjima, malom mjestancetu Bukovice, živio sam od svoje druge do osme godine (od g. 1912. do g. 1918) u obitelji svoje tetke (starije sestre moje majke) i njezinog supruga Ernesta Vide, inače Kotoranina čija se obitelj doselila iz Cremone. Kako oni nisu imali djece, zavoljeli su mene kao vlastito dijete i zadržali me kod sebe. Poslije sam s njima živio i u Splitu od g. 1918. do g. 1932, pa od g. 1932. do g. 1937. u Zagrebu sve dok se nisam oženio.

Taj moj stričević ili, kako sam ga zvao, barba bio je u Kistanjima upravitelj Poreznog ureda, a moja majka, pa tako i moja tetka pripadale su obitelji Fagarazzi (brat im je bio u svoje doba vrlo dobro poznati srednjoškolski profesor Mirko Fagarazzi. Inače, obitelj Fagarazzi mletačkog je podrijetla i ne tako davnoga).

U Kistanjima sam od najmlađe dobi naučio govoriti čistom ijekavskom štokavštinom i to mi je poslije pomoglo kao piscu pri oblikovanju književnih zamisli. Inače, u mojoj se obitelji, dakle u obitelji Vida, govorilo talijanski, a osobito za austrijske vladavine, već i zato da nas okolina ne razumije. Moj otac Ante bio je trgovac u Splitu i umro je vrlo mlad naglo od sunčanice. Obitelj Dell' Orco doselila se u Dalmaciju iz Pulje (Bisceglie, Provincia di Bari) u drugoj polovini XIX. st. preko Dubrovnika, a nastanili su se neki (obitelj je bila brojna) u Zadru a neki u Splitu. A bilo ih je i u Obrovcu. Dakle, kako vidite, cij. doktore, potekao sam iz činovničko-trgovačkih krugova s jakim postotkom talijanske krvi, ali to mi nije smetalo da se osjećam dobrim Hrvatom.

Inače, u doba moga djetinjstva Kistanje su idilično mjesto bogatih trgovaca i posjednika te činovnika koje je Austrija dovela iz raznih svojih područja ali mahom katolika jer je tamošnje stanovništvo bilo najvećim dijelom pravoslavno. Radnja romana "Lomnom stazom" R. Nikolića dešava se u tom mjestu a u tom je mjestu rođen i pjesnik M. Korolija. Prema tome pastiri (i još kakvi) pa ovce, krave, jagnjad, konji, nisu u mojoj poeziji plod lektire nego stvarno proživljena bića u realnom krajoliku.

No, previše sam se raspisao o tome, poštovani doktore, pa se bojim da ću Vas zamoriti.

I moj je boravak u Splitu bio idiličan, najdulje sam stanovao u Senjskoj ulici i to pri vrhu te ulice, gotovo na domak samog židovskog groblja u vili Giovanelli. S prozora moje sobe pružao se pogled na splitsku luku (tada vrlo živu i punu velikih prekooceanskih brodova) i jedan dio Bračkog kanala.

Što se tiče Cettineove pjesme "U susret zvijezdama" prvi put od Vas doznajem da je mala pokojnica Nives pripadala obitelji Tafra, o kojoj obitelji ja inače ne znam ništa. Tu sam vrlo uspjelu Cettineovu pjesmu povezao s pjesmom C. Govonija jer im je sam doživljaj sličan a nadasve završetak sa slavujem koji će odsada maloj pokojnici pjevati uspavanku umjesto majke. Tu je Govonijevu pjesmu popularizirala Papini-Pancrazijeva antologija "Poeti d' oggi" (ed. Vallecchi,

Firenze, 1920.) i ona se mnogo čitala u našim stranama pa je možda za nju znao i Vama a i meni toliko dragi pok. A. Cettineo. A možda se radi i o slučajnoj srodnosti. Vi dobro upućujete i na G. Pascolija koji je jako utjecao na C. Govonija, ali u ovom slučaju mislim da je bliži primjer Cettineovoj pjesmi idila "Nel cimitero di Corbetta".

Što se tiče mojih radova, mogu Vam samo javiti da su moji "Zapisi" tiskani u svoje doba u zagrebačkoj "Republici" pa se skupljeni pod naslovom "Otimanja zaboravu" nalaze u Nakladnom zavodu MH i tamo čekaju da budu publicirani kad nakladne prilike to dozvole. A možda to i ne bude tako daleko.

Najsrdačnije Vas pozdravlja želeći Vam sve najbolje
odani Olinko Delorko."

Bruno ZORIĆ

Iza zatvorskih koliba

Iza prašnjave ulice
Veliko svjetlo gori.
Pokriveno lice
U tami svjetla stoji.

Prekrižene ruke
I jecaji
Nebo kroji naše sudbine
Iza kiše
Koja tamni nebo
Povorke
Povorke
Ubogih
Nose križ
Pognuti
I slijepi
A negdje
U nečijem krilu
Zaurla bura
I rodi se suza
Od teških veriga
i zarđalih uza
Tamnice škripe
Prokleti
Obješeni
Strijeljani
Na ledini jednoj
promrzli
Poredani
Kao bezvrijedne stvari
Ukleti
kao strašila
golaći
Na Golom otoku
i Svetom Grguru
Mole se
Svojim sjenama.
U daljini
Nade
Otkrivaju svoja lica.

Božo KUKOLJA

Ravnodnevica ili o najavljenim a nedosegnutim nebesima

Ni jednog dana u snu
ni jednog svjetla u noćima
što se kao plima grozničava širi obalama naših
riječi
nebom naših zvjezdanih pjesama

Ušutkano vrijenje vulkana u potresu zemlje
koja nas je rodila

I čujem već plač bilja po nepreglednim perivojima
gradova u koje su sve naše nade utkane

A naše crne riječi posve su se izbezumile
i zbog toga vrtovi više nemaju svog pravog imena

Čujem svjetlost kako vrišti
i vidim šum vjetra kako se približava

Olujna vrtoglavica tišine
na naše se snove survala

Nepogoda i zbrka u krajolicima zanosa
gomila čuda u grmu pogleda

Planine jada u srcu oblaka

Milost za naše grijehe,
milost za naša bezumlja

Ali očajanje ne poznaje milosti
I život je naš pretvoren u munje
a riječi u potmule gromove

I zemlja gle gotovo sva drhti
a more se pjeni
i rascvjetava u ružu vrh obzorja
bez boje i prolaznog mirisa

Ravnodnevica slobode i poraza

Ulazak u tunel bez svježine i vidikovca
gdje više nema igara bezbrižnog djetinjstva
i gdje se svjetlost dana u očima noći
zauvijek ugasila

Dok kiše po ulicama grada
još uvijek predu
svoju pjesmu jesenju o najavljenim
a nedosegnutim nebesima.

Marko MALIĆ

Molitva

Tamo negdje, ostade sva borba,
za dom i vjeru,
u ćelijama daleke i studene zemlje
koja ni ime nam ne zna izgovoriti.
Šapću crni plaštevi,
plaćeni židovskim i arapskim zlatom,
šapću kroz smijeh.
A suze same idu.
Znam, bilo je zla,
al bilo je zla i nad nama.

Bila je izdaja,
bila je prevara,
bila su spaljena sela
i poklana ognjišta, naduta stoka
mrtva već danima.
Bili su logori po stadionima
i starim kaštelima.
Bili su ubijeni fratri, skršeni oltari
i štale po crkvama.
Bili su dječaci u odorama,
mučeni do smrti.
Bila je Lašva, krvava u sumrak.
Ezan se orio sa spaljenih strana.

Znam bilo je zla
i to puno više nego što rekoh,
i nikom ništa.
Samo muk i tišina.
Znam, Bog će suditi svima,
al' da l' će se sjetiti
kad je od nas digao ruke.

Tamo negdje,
osudi ukletog generala,
uklete vojske,
za neke proklete dane,
prokleti sud, za šaku škuda.
I zatvori se zadnja stranica Kur'ana
u rukama debelog imama
i on tiho šapnu;
"E, za ovo sam molio Alaha."

Milivoj KOVAČIĆ

Tri dobra prijatelja, ugledna građanina i lepoglavska zatvorenika

(Zagrebački nadbiskup dr. Alojzije Stepinac, prim. dr. med. Ivan Vedriš i koprivnički župnik, dekan i kanonik Stjepan Pavunić)

Da se stečeno prijateljstvo u dobru dugo održava, cijeni, produbljuje i ne zaboravlja, to nam je svima dobro poznato i znamo iz vlastitoga iskustva. Međutim, to dugogodišnje održavano i produbljivano iskreno prijateljstvo, nastavljeno silom prilika i neprilika u zlu, lišenju slobode, teškoćama, neugodnim, nepredviđenim i po život opasnim situacijama, kao što je to bio slučaj s navedenom trojicom dugogodišnjih prijatelja, postaje neraskidivo, odnosno još se više učvršćuje i produbljuje i traje sve do kraja ovozemaljskog života pojedinog prijatelja.

Od ova tri navedena prijatelja prvi je bio visoki crkveni dostojanstvenik, doktor teologije, zagrebački metropolita i nadbiskup. Drugi doktor medicine, kirurg, primarijus ravnatelj koprivničke javne bolnice, a treći koprivnički župnik, dekan, začasni kanonik Kaptola čazmanskog i Apostolski protonotar.

Alojzije Viktor Stepinac i Ivan Vedriš rođeni su iste, 1898. godine, prvi u Brezarićima, zaseoku kod Krašića, drugi u podravskom selu Novigradu Podravskom, dok je najstariji od njih, Stjepan Pavunić, rođen 1875. godine u najvećem podravskom selu Virju. Sva trojica potječu iz zemljoradničkih seljačkih obitelji, što ne začuđuje jer se početkom dvadesetog stoljeća preko 80% našega stanovništva bavilo zemljoradnjom, odnosno poljoprivredom.

Zašto, gdje i kad su postali dobri i nerazdruživi prijatelji? Na ovo ću pitanje pokušati odgovoriti kroz kratak prikaz njihova života, opis prilika i događaja u vremenu kada su se upoznali, živjeli, djelovali i robijali.

Dr. Alojzije Viktor Stepinac, zagrebački nadbiskup

U Krašiću je Alojzije Viktor Stepinac polazio i završio četiri razreda osnovne škole. Školovanje je nastavio u Zagrebu, a na preporuku mjesnog župnika primljen je u zagrebački orfanotrofij. Na gornjogradskoj klasičnoj gimnaziji završio je šest razreda, a kako je namjeravao postati svećenik, primljen je u Nadbiskupsko sjemenište na Kaptolu u Zagrebu. U liceju je završio sedmi i osmi razred a ispit zrelosti, veliku maturu položio je 28. lipnja ratne 1916. godine.

Kako je kao polaznik sedmog razreda gimnazije 8. svibnja 1916. navršio osamnaest godina, pozvan je na stavnju (novačenje, regrutacija) i proglašen sposobnim za ratnu službu, ali je nastavio školovanje. Odmah se poslije položene

velike mature, tj. 29. lipnja 1916., morao prijaviti u 96. karlovačku pukovniju i tako je postao vojnik. Kao vojnik s položenom velikom maturom upućen je u Rijeku na pripravni skraćeni časnički tečaj koji je 20. veljače 1917. završio. Kao kadet poslan je na talijansko ratište i uvršten u vojnu postrojbu 96. pješadijske pukovnije. Uskoro je unaprijeđen u čin zastavnika a do zarobljavanja dobio je čin poručnika kod 96. pukovnije zvane Mitra.

Kao časnik sudjelovao je u borbama kod Gorice i u proboju sočanske fronte. Sudionik je velike neuspješne austrijske ofenzive koja je započela 15. lipnja 1918. na Piavi. U protuofenzivi talijanske vojske, koja je započela 2. srpnja 1918., Stepinac je zarobljen u tijeku borbe, najvjerojatnije sredinom srpnja. Kao talijanski zarobljenik otpremljen je najprije u logor ratnih zarobljenika Mestre kod Venecije, zatim u Noceru Umbru, gdje je boravio do prosinca 1918. godine.

Među zarobljenim vojnicima bivše austrougarske vojske bila je velika promidžba za pristupanje u "jugoslavensku legiju". Kako Stepinac, a ni mnogi drugi u zarobljeništvu nisu htjeli ostati, to ih se većina početkom studenog 1918. dobrovoljno javila u tu "legiju". Iz zarobljeničkog logora dopraćeni su najprije u Rim, a zatim su 6. prosinca prebačeni u Solun, gdje su boravili tri tjedna u propisanoj karanteni. Kako je solunski front već u rujnu 1918. bio probijen, Stepinac je kao natporučnik redovite vojske poslan u Vranje, Gnjilane i Prištinu. U proljeće 1919. godine demobiliziran je kao rezervni poručnik i na veliko se veselje i radost obitelji vratio u Krašić.

Ovaj dio životopisa Alojzija Stepinca, tj. školovanje, boravak u vojsci i na bojnom polju u Prvom svjetskom ratu, kao i boravak u zarobljeništvu, opisao sam u svezi s izlaganjem o njegovu ratnom prijatelju Ivanu Vedrišu, kasnije liječniku, kirurgu u Koprivnici, s kojim se rado susretao za posjeta i boravka u podravskom kraju i gradu Koprivnici. Dr. Ivan Vedriš kao član crkvenog župskog odbora župe sv. Nikole nekoliko je puta sa župnikom Pavunićem bio u posjetu kod nadbiskupa dr. Stepinca na Kaptolu u Zagrebu.

Primarijus dr. med., kirurg Ivan Vedriš

Potječe iz seljačke poljodjelske obitelji, rođen je u mjestu Novigradu Podravskom 1898. godine i bio je vršnjak Alojzija Stepinca. Djetinjstvo i četiri razreda pučke škole završio je u rodnom mjestu, a peti i šesti razred više pučke škole realnog smjera u Virju. Školovanje je nastavio u Zagrebu gdje je na Kraljevskoj II. realnoj gimnaziji polazio i završio od trećeg do osmog razreda, te ispit zrelosti položio 25. lipnja 1916. godine.

Vedriš je kao i Stepinac odmah poslije položene velike mature mobiliziran u vojsku koncem lipnja 1916. godine. Jesu li kao abiturijenti bili možda i u istoj vojnoj školi, a kasnije i u istoj vojnoj postrojbi, nisam do sada uspio utvrditi. Točno je da su bili na istom bojnom polju i borbama kod Gorice, Soče i Piave gdje je i Vedriš

zarobljen u srpnju 1918. godine. Prema pisanim i vjerodostojnim dokumentima, Ivan Vedriš vratio se iz zarobljeništva veoma brzo kući, jer je već u listopadu 1918. godine upisao prvi zimski semestar na novoosnovanom Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Nakon završenih osam semestara i s propisno položenim ispitima, Vedriš je studij medicine bio primoran nastaviti od 1922. godine na Medicinskom fakultetu u Grazu, jer nastava za deveti i deseti semestar nije se mogla održavati u Zagrebu. Profesorski zbor Medicinskog fakulteta preporučio je studentima da završe svoje studije u inozemstvu, u koju je svrhu razdijeljen velik broj stipendija. Vedriš je 9. srpnja 1923. godine apsolvirao, a početkom 1925. godine diplomirao medicinu na Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Grazu. Nakon obavljena propisanog jednogodišnjeg liječničkog staža u bolnici u Bjelovaru, dr. Vedriš dobiva stalno mjesto u kirurškom odjelu koprivničke gradske javne bolnice gdje radi od početka 1926.godine. Šefom kirurškog odjela i ravnateljem koprivničke bolnice imenovan je u srpnju 1941. godine.

U spomenici župe sv. Nikole, a u vezi s posjetima nadbiskupa dr. Alojzija Stepinca i susretima s dr. Ivanom Vedrišom u Koprivnici i Zagrebu, kronološki su zapisani sljedeći događaji (zapisao ih je župnik Stjepan Pavunić). Nadbiskup koadjutor dr. Alojzije Stepinac prvi je put došao u Koprivnicu zajedno s hrvatskim metropolitom dr. Antunom Bauerom 21. svibnja 1934. godine da podijeli sakrament sv. Potvrde i tom prigodom sastao se s dr. Ivanom Vedrišem. U vezi s tim u spomenici na 28. stranici, među ostalim, napisano je: "Pozdravni govor izrekao je u ime građanstva kao ratni drug mladoga Nadbiskupa vrlo lijepo i srdačno dr. Ivo Vedriš, primarijus bolnice". Prilikom kanonske vizitacije dr. Alojzija Stepinca 23. svibnja 1935., napisano je: "Kanonska vizitacija kod koje je prisutna grupa župljana pod vodstvom dr. Ive Vedriša....".

Drugi put je nadbiskup koadjutor dr. Stepinac boravio u Koprivnici za održavanja Euharistijskog kongresa, došavši u grad 8. kolovoza 1937., drugog dana održavanja Kongresa. U opširnom zapisu, u spomenici, o tim zbivanjima na strani 163. župnik Pavunić je zapisao: "Preuzvišeni je (...) posjetio i neke prijatelje, a napose dr. Ivu Vedriša, svog ratnog druga s talijanske fronte za vrijeme Prvog svjetskog rata. Po podne otputovao je brzovlakom u Zagreb. Pratio ga je dr. Vedriš na kolodvor".

Prilikom instalacije koprivničkog župnika Stjepana Pavunića za Apostolskog protonotara, koju je obavio 28. travnja 1938. nadbiskup zagrebački dr. Alojzije Stepinac, među prisutnim je crkvenim dostojanstvenicima bio, kako je zapisano u spomenici koprivničke župe, i dr. Ivan Vedriš.

16. i 17. studenog 1940. godine zagrebački nadbiskup dr. Alojzije Stepinac boravio je u mjestu Peterancu nedaleko od Koprivnice, u kojem je u nedjelju 17. studenog u župnoj crkvi sv. Petra i Pavla služio svetu misu i tom prilikom održao govor. Bio je to ujedno sastanak bivših ratnika iz Prvog svjetskog rata, a kršćansku pouku prisutnima nadbiskup je održao pod naslovom: "Pravi muževi ne sagiblju

koljena pred lažnim duhom vremena!". Moram napomenuti da je u to vrijeme peteranečkom župom upravljao vlč. Mijo Jurić, inače vojni dušobrižnik u ratu 1914. - 1918. godine. Na jednoj fotografiji, najvjerojatnije snimljenoj tom prilikom u Petrancu, vidi se uz nadbiskupa dr. Stepinca dr. Ivan Vedriš, vlč. Vilim Cecelja i drugi.

Dr. Ivan Vedriš, primarijus, kirurg, osim uspješna dugogodišnjeg djelovanja kao kirurg u koprivničkoj bolnici, bio je poznat i kao društveni djelatnik u katoličkim, športskim i kulturnim društvima. Po političkom uvjerenju i opredjeljenju kao aktivni radićevac i član Hrvatske republikanske seljačke stranke, a kasnije mačekovac imao je zapaženih uspjeha u političkom djelovanju u gradu Koprivnici i ovom dijelu Podravine.

Apostolski protonotar, koprivnički župnik Stjepan Pavunić

Rođen 13. kolovoza 1875. u mjestu Virju u srednjoj Podravini. Školovao se u Virju, Bjelovaru i Zagrebu, završio teologiju na zagrebačkom Bogoslovnom fakultetu, ređen 29. srpnja 1900. u Zagrebu, prvu je svetu misu služio u rodnom mjestu. Kao kapelan službovao je u Jamnici, Miholcu, Vrbovcu i Krapini, upraviteljem župe bio je u Vrbovcu i Koprivnici.

Već kao kapelan a kasnije kao župnik u spomenutim mjestima isticao se kao inicijator i vrsni organizator crkvenih i društvenih manifestacija. Uvjereni starčevićanac, bio je aktivan u politici naročito za službovanja kao kapelan i župnik u Vrbovcu. Kandidat na listi Stranke prava 1913. godine, izabran je tad u hrvatski Sabor u kojem je aktivno sudjelovao do njegova raspuštanja 1918. godine. Dolaskom u Koprivnicu početkom 1924. godine prestao je politički djelovati, posvetio se samo crkvenom, karitativnom i društvenom radu. Bio je inicijator i organizator dva Euharistijska kongresa 1927. i 1937. koji su održani u Koprivnici. Uspješno je uvježbao i organizirao prikazivanje Pasionskih igara već za boravka u Vrbovcu, a nastavio po dolasku u Koprivnicu.

Pavunićevo poznanstvo i prijateljstvo s nadbiskupom koadjutorom dr. Stepincem započelo je najvjerojatnije u Koprivnici kada je zajedno sa zagrebačkim nadbiskupom dr. Antunom Bauerom Stepinac došao 21. svibnja 1934. godine podijeliti sakrament sv. Potvrde. Prema zapisu u spomenici župe sv. Nikole od 23. V. 1934. nadbiskup koadjutor obavio je kanonsku vizitaciju, i to potvrdio svojim vlastoručnim potpisom. Drugom Euharistijskom kongresu koji je u Koprivnici održan od 7. do 9. kolovoza 1937., kao zamjenik metropolite dr. Antuna Bauera bio je dva dana prisutan nadbiskup koadjutor dr. Alojzije Stepinac. Iste godine 16. prosinca, ali ovaj put kao zagrebački nadbiskup, dr. Alojzije Stepinac obavio je posvetu na otvorenju nove željezničke pruge Koprivnica - Varaždin. Bio je to njegov prvi službeni obred koji je obavio kao zagrebački nadbiskup, a započeo ga

je riječima: "Na putu mira i napretka poveo nas Svemogući i milostivi Gospod". Toj svečanosti, posveti i prvoj vožnji vlakom od Koprivnice do Varaždina, bio je uz nadbiskupa nazočan i koprivnički župnik vlč. Stjepan Pavunić.

Priznanjem dodijeljenim od Svetog Oca pape Pija XI., Stjepan Pavunić dobio je naslov Apostolski protonotar s pravom nošenja mitre. Instalaciju na taj svečani čin obavio je 28. travnja 1938. godine zagrebački nadbiskup dr. Alojzije Stepinac u kapelici Nadbiskupskih dvora na Kaptolu u Zagrebu.

Na već spomenutom izlaganju za katoličke muževe, bivše ratnike iz Prvog svjetskog rata, što ga je nadbiskup dr. Stepinac 17. studenog 1940. godine održao u župnoj crkvi u Peterancu prema fotografiji među ostalima bio je prisutan i koprivnički župnik Stjepan Pavunić.

Prilikom velikog nacionalnog hodočašća u Mariju Bistricu 10. srpnja 1941. godine, po osobnoj želji nadbiskupa dr. Alojzija Stepinca, koprivnički župnik Stjepan Pavunić vodio je glavnu procesiju od crkve na Kalvariju i tamo održao značajnu propovijed koju je slušalo oko deset tisuća vjernika - hodočasnika.

Kao gimnazijalac u Zagrebu započeo je surađivati u novinama "Preporod", često se javljao člancima u glasilima koja su izlazila u Virju, "Podravac" i "Preporod". Kasnije je pisao u glasilu Stranke prava "Hrvatskoj", zagrebačkom časopisu "Prosvjeta", listu "Hrvatski Zagorac" iz Krapine, "Glasniku sv. Franje" i nekim drugim katoličkim časopisima. Knjižicu-brošuru pod naslovom "Dođi, Duše Sveti" napisao je i dao tiskati 1912. godine, pučki igrokaz u tri čina naslovio je "Margareta Bukovačka", a u njemu su obrađeni i opisani povijesni događaji i zbivanja iz života Petra Zrinskog i Krste Frankopana. O poznatom marijanskom svetištu Močilama nedaleko od Koprivnice, napisao je kratku knjižicu "Majka Božja Močilska", koja je objavljena 1925. godine. Najopširnija knjiga koju je Pavunić napisao ima naslov "Hrvatski hodočasnici pred Lurdskom špiljom", a u njoj opisuje svoj boravak u Lurdu. Imao je namjeru izdavati jednom mjesečno župni list "Vjesnik župe sv. Nikole" ali u tome nije uspio, osim što je 1932. izdao nekoliko brojeva.

Osim organiziranja vjerskih i crkvenih manifestacija i sudjelovanja na njima, Pavunić je često, i rado bio na raznim nacionalnim i društvenim priredbama. Sudjelovao je kao predsjednik na pjevačkim nastupima Hrvatskog pjevačkog društva "Podravec", u humanim akcijama dobrovoljnog vatrogasnog društva, posveti spomenika 1000. obljetnici hrvatskog kraljevstva 1928. godine u Kunovcu nedaleko od Koprivnice, spomenu lipanjskim žrtvama u organizaciji Hrvatskog Sokola na koprivničkom groblju (1928.). Bio je nazočan na dočecima mnogih državnih poglavara koji su posjećivali Koprivnicu prije i za vrijeme Drugog svjetskog rata što mu je naročito zamjerano i za zlo uzeto poslije dolaska jugokomunista na vlast u svibnju 1945. godine.

Uhićeni, neistinito optuženi, nepravedno osuđeni, kažnjeni, logoraši, lepoglavski robijaši, amnestirani, pušteni kućama gdje su smireno i dostojanstveno dočekali kraj svojeg ovozemaljskog života, ne samo Stepinac nego ni njegova dva prijatelja, hrvatska rodoljuba, ne bi smjeli biti zaboravljeni. Već u prvim mjesecima nastanka jugokomunističke Jugoslavije uhićeni su, neistinito i krivo optuženi i po "Narodnom sudu i u ime Naroda" osuđeni na višegodišnje kazne lišenja slobode i prinudnog rada. Župnik Stjepan Pavunić i dr. Ivan Vedriš prvo su bili u logoru Velikoj Pisanici, zatim u kaznionici Stara Gradiška, da bi se nešto kasnije našli sa zagrebačkim nadbiskupom dr. Alojzijem Stepincem na izdržavanju kazne u zloglasnoj kaznionici Lepoglavi koja se službeno nazivala Kazneno-popravni dom - KPD.

Dr. Alojzije Stepinac, zagrebački nadbiskup, 11. listopada 1946. godine u namještenu sudskom procesu u Zagrebu osuđen je na kaznu od šesnaest godina lišenja slobode s prisilnim radom. U kaznionicu u Lepoglavu doveden je 19. listopada 1946. na izdržavanje izrečene kazne. Od 5. prosinca 1951. boravi u župnom dvoru u Krašiću, kamo je upućen na "uvjetni otpust" i gdje je proveo godine zatočenja u veoma teškim uvjetima i u izolaciji pod stalnom policijskom kontrolom. Kardinalom imenovao ga je 12. siječnja 1953. papa Pio XII. Prvi znakovi bolesti pojavili su se u travnju 1953. godine i dijagnosticirani su od liječničkog konzilija kao *morbus Vaques - Polycythaemia rubra vera*. Od te je bolesti umro u Krašiću 10. veljače 1960. godine. U kripti zagrebačke katedrale sahranjen je 13. veljače 1960. godine.

Prim. dr. med., kirurg, Ivan Vedriš, presudom vojnog suda u Bjelovaru vojne oblasti zagrebačke JA (Jugoslavenske armije) od 31. srpnja 1945. osuđen je na kaznu lišenja slobode s prisilnim radom u trajanju od deset godina. Izdržavati kaznu započeo je u logoru Velika Pisanica, nastavio u kaznionici Stara Gradiška a od 3. travnja 1947. nastavio je robijati u Lepoglavi. Amnestiran je i otpušten iz KPD-a Lepoglava 26. veljače 1949. godine. Zbog "verbalnog delikta" koncem 1949. godine osuđen je na prisilni rad u trajanju od dvije godine, kaznu je izdržavao u Turopolju na šljunčari. Koncem 1950. amnestiran je i otpušten kući. Jedno vrijeme bio je bez zaposlenja, a onda je samo kao liječnik opće medicine radio po nekim manjim mjestima (Senj, Otočac, rudarska ambulanta u Raši), a najzadnje u ambulanti opće medicine u Koprivnici. Umro je 4. veljače 1958. u koprivničkoj bolnici gdje je liječen od raka na želucu, i pokopan na gradskom groblju Sv. Duha u Koprivnici.

Koprivnički župnik, dekan i Apostolski protonotar Stjepan Pavunić, prema optužnici vojnog suda vojne oblasti zagrebačke, osuđen je u Bjelovaru 11. srpnja 1945. godine na smrt strijeljanjem. Rješenjem vojnog suda JA prvobitna je kazna preinačena u kaznu lišenja slobode s prinudnim radom u trajanju od dvadeset godina. Kaznu je započeo izdržavati u kažnjeničkom logoru u Velikoj Pisanici, a najvjerojatnije od početka ožujka 1946. nastavio u kaznionici Stara Gradiška ili,

kako se službeno zvala, "Zavodu za prisilni rad" a kasnije KPD. U kaznionicu u Lepoglavi primljen je 27. studenog 1946. dopraćen iz KPD-a Stara Gradiška. Ukazom o pomilovanju od 31. prosinca 1950. pomilovan je i 4. siječnja 1951. otpušten iz Lepoglave u dobi od sedamdeset i pet godina.

Iscrpljen, bolestan, malaksao i psihički slomljen vratio se u Koprivnicu gdje ostaje nominalni župnik i dekan do smrti 9. ožujka 1959. Uz nazočnost velikog mnoštva ljudi, ne samo iz Koprivnice i okolice, već i iz ovog dijela Podravine, pokopan je na groblju Sv. Duha. Sprovod je vodio zagrebački nadbiskup dr. Franjo Šeper uz asistenciju mnogo svećenika.

Na kraju možemo zaključiti da su kardinal i zagrebački nadbiskup dr. Alojzije Stepinac, prim. dr. med. kirurg Ivan Vedriš i svećenik Apostolski protonotar Stjepan Pavunić, časno živjeli, uspješno djelovali svaki u svojem zvanju i pozivu. Strpljivo i dostojanstveno podnosili uhićenja, preslušavanja, suđenja i izdržavanje nepravedne kazne zatvora, logora, robije, tamnice i prisilnog rada. Do kraja života bili su odbačeni, izolirani, šikanirani i ponižavani, umrli su mirne savjesti jer su bili uvjereni da su za života radili i htjeli samo dobro ljudima i djelovali uvijek za dobrobit hrvatskog naroda i domovine Hrvatske.

Barbara TANODI-KUKOLJA

Tri želje

Kad budem jelen vitorogi
preskakivat ću najviše borike
što pod svojim granama čuvaju jezera
s pitkom vodom
za ptice nebeske i šumske životinje

Kad budem bor visoki
skrivat ću u svojoj sjeni izvor-vodu
za jelene vitoroge
što ih zli lovci progone

Kad budem žitorodno polje
javit ću se brzoglasom svim gladnima
neka dođu i neka se nasite
da na zemlji više gladi ne bude.

Zijad DURAKOVIĆ

Srpanj

Pritisnuta jara teret vjetra nosi
Ispucalo granje mlohavo leluja
Pandže visu diže kovitlaca struja
Dodirom bodljavim plete ga u kosi.

Umiruće ptice još su znaka niti
Netragom ih nosi obzor raspucali
Prahovi sa stijenja maglom popadali
Nestaju u trenu kroza luk saviti.

Vidik siv i prašan teška glazba ljulja
Nestajućim bljeskom nad oblake daljem
Ostaju glibovi otvrdloga mulja.

Nizom bez prekida orkan halje vije
Svaku razavija praska tvrdim maljem
A gora uvela suhe suze lije

Kap po kap

Čvrsta je ruka kamena stisnula
Škripom, što odzvanja nad tihim dolom.
Zraka je blijede tragove prosula.

Bistrina neba traga je rasula
Zibajuć krajolik nečujnim molom.
Glava je teško nad stijenjem usnula.

Daleki je odjek što nosi pjesmu
Nestao netragom u krasu bijelom.
Kap po kap sudba slijeva u česmu.

Neravnog vrha čaša je puna
Zakrita za dalja prozirnim velom.
Za kojim nestaje nadanja struna.

Bijeg nepovrata

Težak korak vjetra krajolik zatresa
Sa uzdahom dalja odlaze i riječi.
Niska od vremena gubi svog uresa.

Bijeg nepovrata javlja se zvoneći
Po strani se njiše životna zavjesa
S koje nova resa odlazi lebdeći.

Ostaje praznina što više ne nudi
Odjeke iz klatna koji kažu vrijeme
Samotno što čami i ništa ne budi

Do teret godina koji teža breme
A krhka se ruka više i ne trudi
Držati tegove što svijaju tjeme.

Negve

Mekane su ruke obzor obavile
Drveća klonulog podižući stase
Razmičući sjene, što su ga zavile
Sivom vlažnom sjetom, tomeći mu glase.

A dašak topline, što korom prolazi
Hrapavim borama koje povez steže
Strujanjem lahora u vis ne odlazi
Već teška tereta uze čvršće veže.

Želja ka odlasku kroz deblo pristiže
Raznoseć nutrinom zvuk vječitih zvona
Duž puta beskraja tamom se uzdiže.

Korijen negve stežu, priječeć mu uspona
I što više želju ka visu podiže
Dah mu sve je kraći i čvršća je spona.

Marijan i Katarina CIPRA

Marko Aurelije - car i filozof

Još danas se na rimskom Kapitolu izdiže spomenik konjanika, jedini te vrste sačuvan iz antičkih vremena, koji predstavlja rimskog cara i filozofa Marka Aurelija. Punim imenom kao car zvao se Imperator Caesar M. Aurelius Antoninus Augustus. Rođen je 26. travnja 121. (odnosno 3. siječnja 121. po nekim izvorima) poslije Krista, a vladao je rimskim carstvom od 7. ožujka 161. do 17. ožujka 180. Bila su to burna vremena sukoba Rima s nadirućim barbarskim plemenima i narodima i upravo je začudno kako je car uspijevao pokraj svih svojih državničkih i vojnih poslova toliko biti uronjen u filozofiju i u dijalog sa samim sobom kako glasi njegovo glavno djelo - "Eis heauton" (Samome sebi). Osim tog djela sačuvana su i brojna pisma u kojima je Marko Aurelije osim privatnih poruka slao i filozofsku poduku usklađenu s njegovim svjetonazorom koji običavamo pripisivati stoičkoj filozofskoj školi. Marko Aurelije je ujedno i posljednji stoik vrijedan tog imena i njegov utjecaj bio je velik na sve kasnije etičke mislioce koji su velikim dijelom kročili sustavima analognim antičkom stoicizmu. Još i danas se spominje riječ stoički - stoik - tamo gdje je riječ o pojedincu koji ima čvrste moralne stavove, živi u skladu s umom i hrabro izdržava sve udese i udarce sudbine podnoseći ih upravo stoički. Na kraju razdoblja grčke kulture, u vremena helenizma nakon što je Aleksandar Veliki razbio granice i okvire grčkog polisa razvija se po čitavom tada poznatom svijetu osjećaj kozmopolitizma, gdje društvena i državna cjelina izmiče vidokrugu pojedinca i on se osjeća sve više izgubljenim u rastućem svjetskom rimskom carstvu. Kao glavno utočište u općoj krizi starih vrijednosti pokazuje se za dušu ona sama, njena vlastita nepokolebljivost i relativna trajnost, kao mjesto kamo se može uteći od vanjskih zbivanja koja izmiču kontroli pojedinca.

Solilokvij, razgovor sama čovjeka sa sobom logičan je onda nastavak platoničkog i atenskog dijaloga, jer kad nema više ćudoređa manje zajednice u kojoj je pojedinac bio sklonjen, to se moralna norma i regulativi trebaju potražiti u samome sebi, u svom ispitivanju što je najbolji život i u čemu se sastoji ljudska sreća. Sam takvu situaciju opisuje i Marko Aurelije na početku svojih razmatranja: U životu je čovjeka sve samo točka u vremenu, njegovo je postojanje u neprestanu tijeku, osjetila su mutna, čitavo tijelo podliježe raspadanju i truleži, duša luta uokolo, sudbina je zagonetka, naš glas sumnjiv. Jednom riječju, sve što sačinjava tijelo rijeka je, a što je u vezi s dušom san i dim. Život je borba i putovanje stranca; posmrtna slava je zaborav. Što nas tu može voditi? Jedino i samo filozofija. Platonov ideal državnika filozofa kao da se utjelovio u Marku Aureliju, ali ovaj car je trijezan i ne zanosi se utopijama. Svjestan kako malo pojedinac može promijeniti u toku svijeta koji je podložan Usudu - *heimarmene* - on je zadovoljan i malim što ovisi o njemu. Jer po etičkom učenju stoika samo ono moralno dobro ovisi o nama, sve drugo nas treba ostavljati ravnodušnim, sve drugo su ravnodušne stvari - *adiafora*.

U čemu stoik vidi moralnu normu i kriterij za pravi život? Njegov je ideal živjeti u skladu s prirodom. Priroda je u cjelini savršena, a mi smo njeni dijelovi i trebamo se ravnati prema cjelini. Priroda međutim nije shvaćena kao puki mehanizam koji podliježe zakonu uzroka i posljedice, već je ona ujedno i umna te živjeti u skladu s prirodom znači živjeti u skladu s umom. Priroda nije samo ljudska, već je ona u svom najvišem smislu i obliku i božanska i svime upravlja Zeus shvaćen kao univerzalno božanstvo. Sve druge mitološke predodžbe iz predaje stoici odbacuju te im tako ostaje samo jedan božanski princip koji oni poistovjećuju s dobrim. Pa ako je priroda na taj način i dobra, odakle onda pojam i stvarnost zla u čovjekovu iskustvu? Stoici odbacuju ideju da bi bilo što u prirodi bilo zlo jer sve je u njoj nužno i onaj koji je shvatio opći zakon ne buni se ni protiv čega. U takvom primirenom tonu i pomirenom sa svime zaključuje Marko Aurelije svoj razgovor sa samim sobom: Čovječe, ti si radio kao građanin u ovom velikom gradu. Svejedno da li je to bilo pet godina ili tri. Tà djelatnost prema zakonu za svakoga je jednaka. Što ima loše u tome, ako te iz grada šalje van ne neki tiranin ni neki nepravedni sudac nego priroda koja te je u njega dovela? Kao kad pretor otpusti glumca kojeg je uzeo u službu. "Ali ja nisam odglumio pet činova nego samo tri!" Ispravno, ali u životu su tri čina čitava drama. Jer dogotovljeno određuje onaj koji je jednom odgovoran za složaj, a sada za raspadanje. Ti ni za jedno nisi odgovoran. Pođi dakle vedro s ovoga svijeta jer onaj koji te je otpustio vedar je.

Ni smrt nije neko zlo nego samo promjena jednog dijela prirode. U svemu tome treba vidjeti nužnost ili fatum koji svime upravlja na najmudriji način. *Fata volentem ducunt, nolentem trahunt* - sudbina one koji to hoće vodi, one koji neće vuče. A specifično ljudsko zlo ili zla potječu iz pomanjkanja spoznaje o toj sveopćoj nužnosti. Mudrac se poistovjećuje s umom i za njega nema zla kao za obična čovjeka. I najgoru muku on će shvatiti kao pravedno dosuđen udes. Gubitak nije ništa drugo nego promjena, preobrazba. Tome se raduje sva priroda, tako je to bilo oduvijek i u beskonačnost će tako biti.

Kozmopolitski osjećaj naveo je stoike i na mišljenje da su svi ljudi rođeni kao jednaki i slobodni - misao koja već nadilazi svijet robovlasničke antike i upućuje na učenje koje će se afirmirati tek s kršćanstvom. Uopće u stoicizmu ima mnogo elemenata koje će usvojiti kršćanstvo i dati im novo značenje u cjelini svog svjetonazora. Postoji i apokrifna predaja da je apostol Pavao imao pismeni ili usmeni dodir i s filozofom Senekom, ali to može biti i legenda...

Stoička etika nije poput novovjekovnih etika autonomna, nego se oslanja na metafizičko poimanje svijeta. Zato etici prethodi fizika koja uči kako je sav svijet dušom obdarena materija koja se sastoji od četiri elementa, vatre, zraka, vode i zemlje.

Priroda nije mehanizam, ali u njoj se sve događa po nužnosti, sve ima dovoljan razlog svog postojanja. Ta priroda ima dušu i pojedinačna ljudska duša samo je dio svjetske duše, kao što je i pojedinačni um dio svjetskog uma. Zato se i filozofija stoika dijeli na fiziku, logiku i etiku. Da bi se umno živjelo treba proučiti najprije ustroj svijeta prirode što čini fizika, zatim zakone mišljenja čime se bavi logika i naposljetku kao kruna svega nastupa etika. Ako svime vlada um, kako onda stoici objašnjavaju tako česte nerazumnosti prije svega kod ljudi? To dolazi od nedovoljna znanja i prevlasti afekata u čovjekovoj duši. Čovjek podložan afektima ne može djelovati umno i zato je nužno da filozofija radi na prosvjećivanju čovjeka. Samo uman čovjek doista je slobodan, jer živi u skladu sa svjetskim umom.

Stoici su imali i poseban stav prema religiji. Politeizam antičkog svijeta oni su prevladali svojim monizmom prirode, ali u svjetlu napetosti između uma te afekata i požuda oni su ipak unijeli u svoj sistem i jedan dualizam. To nije toliko dualizam idealnog i realnog svijeta kao kod Platona, nego dualizam između onog jednog mudrog do čega se vinuo mudrac i mnijenja gomile koja ne zna pravu istinu o stvarima. U najširem smislu ovo neznanje je karakteristika svijeta i zato se mudrac povlači u sama sebe da bi istinu pronalazio u svojoj nutrini više nego u okolnom svijetu i u uhodanim mnijenjima. Tu će spisi Marka Aurelija, Epikteta i Seneke biti jedan od izvora za filozofiranje i svetog Augustina koji razvija također svoje solilokvije i izlaže sama sebe javnosti u svojim Ispovijestima. Sve je to svojstveno kasnoantičkom i helenističkom duhu, taj povratak duše u samu sebe, samoponiranje u istinu otkrivenu u čovjekovoj unutarnjosti.

Zanimljivo je da je Marko Aurelije inače ostao imun na druga strujanja u filozofiji svoga doba. Nigdje ga nije zahvatio platonički zanos koji se razvio u neoplatoničkoj akademiji i kod Plotina. Ovo ulaženje u sebe koje je bilo nekarakteristično za helenističko razdoblje, kod Plotina je poprimilo ekstatičke razmjere.

Dok stoici u prirodi, produševljenoj i umnoj, vide svu realnost, platonisti se uzdižu u svijet natprirodnog idealnog carstva vrijednosti i ideja, sve do onog najvišeg Jednog po čemu je sve što jest. Ni gnostička filozofija nije utjecala na Marka Aurelija. Gnostici su htjeli objasniti zlo ovoga svijeta na temelju dva principa u samoj metafizičkoj biti stvari. Ta su dva principa uzvišeni dobri Bog na jednoj strani i na drugoj demiurg ili stvoritelj ovog, zlog svijeta. Osim toga htjeli su pomiriti i objediniti vjeru i mudrost - *pistis sofia*. Začudno Marka Aurelija nije dotaklo ni kršćanstvo koje je u to vrijeme već bilo rašireno po rimskom carstvu. Neki su pomišljali da je i Marko Aurelije donosio odluke o progonu kršćana, ali Tertulijan ga oslobađa te krivnje. Iz njegove državničke i carske perspektive kršćanstvo nije bilo zamijećeno.

Na početku 1. knjige djela "Samome sebi" koje ima 12 knjiga Marko Aurelije sjeća se svih onih koji su na njega utjecali i kod kojih je stjecao svoje znanje, obrazovanje i odgoj. Budući da su mu roditelji rano umrli, posvojio ga je djed po

majci kome zahvaljuje svoju dobrohotnost i odsustvo svake srdžbe. Od oca je naslijedio suzdržljivost i muževnost, od majke pobožnost, velikodušnost i odvratnost prema svakom zlu djelu, pa čak i prema pomisli na tako nešto; k tome jednostavnost u načinu života i lišenost uobičajenih poroka bogatih ljudi. Od svoga pradjeda da nije išao u javne škole i da je u kući imao dobre učitelje te da je spoznao kako za to treba imati mnogo novaca. Od svog odgojitelja naučio je da izbjegava strančarenje, te ustrajnost, nepotrebitost, bavljenje ozbiljnim stvarima i samoinicijativu; izbjegavanje prevelike zaposlenosti i bavljenja nevažnim stvarima te otpornost na sve moguće podvale i klevetanja.

Usred svih promjena, prevrtljivosti i nestalnosti života treba sačuvati unutarnju slobodu i održati snagu vlastite istine jer se time najbolje može odolijevati udarcima vanjskih moći i pritisku nenadanih i nezasluženih nevolja.

"Budi kao stijena o koju se postojano lome valovi; ona neoborivo stoji i stišava bijes valova koji huče oko nje." (IV 49) Bol je zlo ili za tijelo ili za dušu. Ali je ona sposobna sačuvati svoju vedrinu i potpuno spokojstvo te da ne povjeruje da je bol neko zlo. Jer svaki sud, svaki nagon, ljubav ili mržnja rađaju se u nama, a u našu unutrašnjost ništa ne ulazi (VIII 28). Stalno imaj na pameti: od mene sad zavisi da duša bude bez ikakve slabosti, bez prohtjeva ili bilo kakve smetnje. Ja sve vidim onako kako uistinu jest i svaku stvar upotrebljavam prema njenoj vrijednosti. Neka ti je ta sposobnost, dar sveopće Prirode uvijek na umu (VIII, 29).

Hegel se u svojoj Povijesti filozofije osvrće na stoike i hvali ih kako su oni proveli u svojoj filozofiji princip uma i samosvijesti. Ali on ujedno ukazuje na to da je um ovdje shvaćen formalno, apstraktno i samo subjektivno, naime s obzirom na pojedinca. Um tu još nije zadobio objektivnu formu u ustavnosti, ćudoređu, zakonima. Kod stoika postoji unutrašnja sloboda, ali ona nema snage da se nametne i objektivno u vidu umnog društva ili države. Hegel posebno hvali Marka Aurelija za kojega kaže: Ne postoji ništa izvrsnije što bi se moglo pročitati o moralu, jačini dobre volje i o meditaciji o samome sebi, od onoga što je o tome napisao Marko Antonin. On je bio car cijele tada poznate kulturne zemlje, pa i kao čovjek on se u privatnom životu ponašao plemenito i pravično. Ali ovaj car filozof nije izmijenio stanje rimskog carstva, štoviše njegov nasljednik koga je on sam imenovao veoma je loše vladao.

Sastavni dio učenja stoika o svijetu bilo je vjerovanje u kružni tok prirode. U prirodi sve što nastaje ujedno i nestaje, beskonačno se puta ponavlja i zato mudrac nema što žaliti jer sve se vraća u vječnom kruženju jednakog. Ono što je mnogo stoljeća kasnije potaklo Nietzschea da vidi optimizam u svom nihilizmu. Vječno vraćanje jednakog za Nietzschea je izazov čovjeku da se uzdigne do nadčovjeka koji svemu odvažno može reći DA. Za stoike vječno je vraćanje jednakog izvor smirenosti duše da za nju ništa nije izgubljeno, jer sve što je bilo opet će jednom doći i tako u beskonačnost.

Tek s kršćanstvom doći će u ovaj helenski svijet ideja o stvaranju i konačnosti svijeta i ujedno će se stoička etika modificirati u smislu transcendentnog optimizma gdje se duša može nadati vječnom otkupljenju kružnog toka prirode i time će se čovjek izdignuti iz poganske slike svijeta gdje nije bilo mjesta za jednog i osobnog transcendentnog Boga. I danas monumentalni konjanik na rimskom Kapitolu ponosan je spomen kroz vjekove i čini se da nam je pravičan usud s razlogom očuvao sjećanje na pravednog čovjeka i vladara.

Zdravko KURNIK

Misli

Narod se samo jedanput okrenuo prema prošlosti
i već su mu pokušali ukrasti budućnost.

*

Jezik je najljepša ostavština naših predaka.

*

Velikim problemima ne treba stati na kraj već na početak.

*

Putovanje u strane zemlje jedan je od načina spoznavanja ljepota vlastite domovine.

*

Neljudski su zakoni kojima se moraju pokoravati i istina i pravda.

*

Uskogrudan čovjek ne može imati veliko srce.

*

Savjetovati glupana isto je kao ulijevati vodu u šupalj vrč.

*

Paradoks: najlakše se gutaju knjige s pokvarenim sadržajima.

*

Dužnik nema pravo na gubitak pamćenja.

*

Pokušao je duboko misliti, ali se jedva izvukao!

*

Najveći hrvatski naivci su Ivan Generalić i general Blaškić.

*

Za padanje uvijek se nađe pomagač.

*

Na kraju nekih autobiografija trebalo bi dopisati: netočno precrtati!

*

Dobrota je sve rjeđa, ali ju je nemoguće iskorijeniti.

Vjera MAJSTROVIĆ

Haiku

Kratkotrajan ushit
crvenog tulipana -
rasute latice.

Možda bih
sa zvijezda vidjela
bolji svijet.

Ponesen metlom
još jedan šareni list
poljubio prozor.

U suhom jarku
ostavljene cipele
dobrodošle skitnici.

Mokra klupa,
samo pas prolazi
jesenjim parkom.

Projure vranci -
vrelom danu poklone
oblak prašine.

Zamirisao
zumbul na papiru
malog crtača.

U staklu prozora
još jedan jablan,
oblaci i ptica.

Jutarnja šetnja:
u zelenom beskraju
rosne cipele.

Polomljen stolac -
u srušenoj kući
nekoga čeka.

S vjevericom
se i mrtvo lišće
u šumi oglasilo.

Tri žute kruške
u osami krošnje -
prve pahulje ...

U tamnoj noći
samo se jedna zvijezda
tiho smješka.

Pas trči
za svojom sjenom
bez prestizanja.

Kakav pljusak!
Čak i pod kišobranom
okupani ...

Zvuk pile -
na deblu jablana
krupne suze.

U predvečerje
sunce baca mrežu
u more ...

S tenisicom
i žuti list potrči
pločnikom.

U ritmu valcera
noge ne broje
godine ...

Bistra noć,
gromkost žaba čuje
Mjesec na dnu bare.

Mirko VARGA

Haiku za 3. milenij, Ludbreg 2000
("Legendarni centar svijeta")
2001 - Prvi korak u treći milenij

Sve veće širenje haikua u nas okrunjeno je u Ludbregu - legendarnom centru svijeta - prvim hrvatskim međunarodnim haiku natječajem pod motom: *Prvi korak u treći milenij - Ludbreg 2000.*

Za razliku od mnogih znamenitih gradova i svjetskih metropola, Ludbreg jedini je grad u središtu svijeta. Još od davnina oko Ludbrega ocrtani su krugovi zemaljski i na njihovim obodima smještene europske metropole. Glavna zasluga za otkriće te činjenice u starim pismohranama i za njezinu međunarodnu reputaciju pripada švicarskom filozofu dr. Erasmusu Weddigenu.

Na raspisani natječaj prvi takve vrste u Hrvatskoj, stiglo je više od 500 radova - koji su se isključivo primali na engleskom jeziku - od 87 autora. Naravno, najviše je bilo pjesnika iz Hrvatske, ali veliko je zadovoljstvo što su sudjelovale i zemlje koje u haiku svijetu imaju primat kao što su: JAPAN i SAD. Naravno bili su prisutni i haiku pjesnici iz Velike Britanije, Njemačke, Austrije, Slovenije, Jugoslavije, Novog Zelanda, Kanade i Grčke. Natječaj je bio objavljen u vodećim svjetskim haiku časopisima u Japanu, SAD-u, Njemačkoj te na svjetskoj računalnoj mreži Internetu.

Ocjenjivački sud djelovao je u sastavu: Dubravko Bilić, Zdravko Kurnik, Boris Nazansky, Zdenko Oreč i Mirko Varga. Od imenovanih osoba u žiriju četiri su suradnici časopisa *Marulić*. Žiri je imao vrlo težak zadatak u izboru najboljih haikua. Inače poznato je da i sam izbor (ocjenjivanje) najboljih haiku pjesama nije potpuno u duhu haikua. Zbog toga je vrlo teško odabrati najbolji haiku, a pritom sasvim isključiti subjektivni faktor.

Žiri je nakon dosta vijećanja donosio odluke koje su u većini slučajeva poduprli svi sudionici žirija, od kojih su većina i renomirani haiku pjesnici, koji su dobili značajna priznanja u domovini haikua Japanu (pisac ovih redaka je prošle godine dobio drugu svjetsku nagradu odmah iza Japanca, te na temelju toga besplatno boravio prošle godine u Japanu tjedan dana).

Rezultati su objavljeni na već tradicionalnom IV. haiku susretu haiku pjesnika iz cijele Hrvatske u Ludbregu 10. lipnja ove godine. Od posebno istaknutih gostiju svakako treba spomenuti izaslanicu japanskog veleposlanstva Yuri Kayamoto, koja se nazočnima obratila na hrvatskom i engleskom jeziku te prepoznala i pohvalila hrvatsko haiku stvaralaštvo, čiji je začetnik na ovim prostorima najpoznatiji naš japanolog prof. dr. Vladimir Devidé, koji je također bio nazočan ovom susretu.

Evo i rezultata koje je objelodanio ocjenjivački sud:

I. NAGRADA - Grand Prix - za ovu godinu nije dodijeljena

II. NAGRADU - dijele Željko Funda, Hrvatska i Kris Kondo, Japan.

Night-time fishing.
The float is still
in the moon.

Ponoćni ribolov.
Plovak miruje
u mjesecu.

Željko Funda, Varaždin

In a corner of the sky
where I'd never seen before
half a moon

U kutu neba
gdje ga nikad prije ne vidjeh
polumjesec

Kris Kondo, Japan

III. NAGRADU (ravnopravno dijele: an'ya, USA (an'ya = umjetničko ime!)
Ljerka Antolić, Hrvatska i
Boris Vrga, Hrvatska

Night of stars
doubled in number
by the lagoon

Zvjezdana noć
udvostručena
lagunom

---

an'ya, USA

withered burr
alone in the wind
patching up a fishing-net

Suhi čičak
sam na vjetru
krpa ribarske mreže

Ljerka Antolić, Osijek

Drinking of tea
Camoline smell revives
my mather's face

Pijući čaj
miris kamilice oživljava
majčino lice

Boris Vrga, Petrinja

Rezultati su objelodanjeni na svjetskoj računalnoj mreži Internetu (vidi adresu: http: //www.asahi.com/english/haiku/indeks.html) od 27. lipnja 2000., zahvaljujući glavnom uredniku vodećeg japanskog haiku časopisa Davidu McMurray-u s kojim pisac ovih redaka izvanredno dobro surađuje, a koji je rezultate publicirao u svojem časopisu *Asahi Network* koji izlazi osim papirnog izdanja ("hard copy") odnedavno i "on line" tj. na Internetu!

Iako prva nagrada nije dodijeljena, jer se po mišljenju ocjenjivačkog suda nije istaknuo nijedan haiku koji bi to zaslužio, osim navedenih nagrada dodijelit će se još dosta poticajnih nagrada.

Najbolji izabrani haikui bit će objavljeni u Haiku Kalendaru 2001., koji će tako predstavljati svojevrsnu antologiju.

Haiku nije kao ikebana - on ne inzistira da izražajna sredstva budu prepoznatljivo japanska. Kad sjeme haiku-a naiđe na plodno tlo, on raste različito: kao tanka i visoka stabljika ili kao kratka i žbunasta s mirišljivim cvjetovima ili pak s trnovima i već prema kulturnoj klimi to sjeme će proklijati s visokom ili manjom bujnošću. Ako svoju bocu zapitam kakav će sadržaj imati haiku, u njezinom staklu se već vidi kromatski i akromatski haiku, božanski haiku, haiku koji prekoračuje vrijeme, u kojem su prošlost i budućnost spojeni sa sadašnjošću, i najzad kružni haiku u kojem čitatelj može birati *gdje haiku počinje ili gdje završava*. Netko je primijetio: najbolji haiku je čarobna izreka bliska tišini.

Iako mu je na grbači već nekoliko stoljeća, haiku još uvijek živi i cvjeta. Osobno mu želim i predviđam veliku budućnost. On pristaje ovom vremenu koje hoće brzo doći do suštine, a pri tom mu idu na ruku i suvremene informacijske tehnologije posebice Internet.

Ali haiku prezentira nešto sasvim drugo od onoga što nam nudi svijet strojeva i kompjutora (mada ima već pokušaja da se kompjuterski generiraju haiku pjesme!). Podsjeća nas na to da smo svi mi dio jedne veće prirode koja se ne sastoji samo od *krizantema i cvjetova trešnje*, nego i od osjećanja, nagona, čežnji i strahovanja u nama.

Čini mi se da je u ovom svijetu globalizacije nužna tješnja veza i razmjena poetskih načina izražavanja u različitim kulturama. Možemo se uzajamno oplođivati i tako pridonositi tome da se ne samo održi i transformira jedna profinjena forma kulture - haiku poezija, već da se ona afirmira i na svjetskom nivou.

Zato nam je potrebna još veća suradnja izvan nacionalnih i jezičnih granica. Svaka međunarodna antologija, pogotovo višejezična, pridonosi boljem razumijevanju, nasuprot mržnji među narodima i rasama. Za kraj bih želio na dva ilustrativna primjera pojasniti, kuda haiku može krenuti:

Susjedov novi auto	*ili*	Ja sam
tri dana ga je -		tamo gdje je moj -
činio sretnim		mobitel

Mnogi će reći da ova dva primjera ne ilustriraju zapravo "pravi haiku", iz više razloga: najprije što ne poštuju propisanu formu od 17 slogova (5 : 7 : 5) mada je i to u novije vrijeme prevladano (*"Pravila su zato da se krše!"*), nemaju riječi za godišnje doba ("kigo"), ne iskazuju sadašnji trenutak... itd.

Pa ipak mnogi će spontano zaključiti: "Da, to je prava stvar!" I zar to onda nije vrijedno truda?

Mladen JURČIĆ

Pečat

Kako li se šuma mojim smračuje titrajima
polako mi se iznutra *sutoni...*
Na ušću večeri
tamna joj punina mnome *sanja svitanje.*

Kad li me je samo tim plodnim razdiranjem
tako neizbrisivo opečatila
da još dubinom joj tražim
središnji svoj, čisti i istinski dio?
(Čudesne li tajne prekrasnih nam ptica
visoko...previsoko u krošnjama duše!).

Bukve, lipe, hrašće, borovi
- šum neznane jezgre stihovlja u meni.

Jer mogu samo sanjati
visoke trave tako *ljubavnih čistina,*
prem velika jezgra tu je, pokraj mene,
svim bolnim je živcima nedohvatnu ćutim...

Pavao GALIĆ

Ipak se vratila...

Češki je predsjednik Vaclav Havel (kada je 1992. godine primljen u francusku Akademiju političkih znanosti) izjavio: *Otkako se komunizam srušio, Zapad kao da ne zna što bi sa svojom pobjedom.* To je i duhovito i točno.

Čini mi se da smijemo kazati da taj zapadni svijet danas kao da žali, što je nestao njegov saveznik iz Drugoga svjetskog rata, a neprijatelj nakon toga rata! Kao da ne mogu jedan bez drugoga! Iz toga slijedi i ponašanje Zapada prema velikim i malim žrtvama boljševizma - kao da ne želi ni čuti ni čitati o toj temi.

Dobro je uočio to čudno ponašanje Aleksandar Solženjicin. On kaže: *Evo zagonetke, kojoj mi suvremenici ne uspijevamo naći ključ. Zašto je Njemačkoj dano da kazni svoje zločince, a Rusiji ne?*[1]. *Tuđe rane malo bole*[2]. *O, slobodoljubivi "lijevi" mislioci Zapada! O, lijevi laburisti! O, napredni američki, njemački, francuski studenti! Za vas - sve je ovo malo? Za vas - i ova moja knjiga bit će ništa!...*[3].

Crna knjiga komunizma (iz pera skupine francuskih povjesničara) razotkriva nam zašto se Zapad upravo tako ponaša. Evo samo nekoliko rečenica, koje su dovoljne za ovaj uvod.

> *Zašto komunistička zlodjela imaju tako slabu jeku u javnom mnijenju? Nalazimo li se pred nemogućnošću shvaćanja ili se radije radi o svjesnom odbijanju saznanja ili strahu od shvaćanja?*[4]. *Zapad je pružio dokaze nevjerojatna sljepila... a to je sljepilo vladalo na Jalti*[5]. *Sudjelovanje komunista u ratu i u pobjedi nad nacizmom imalo je za posljedicu konačnu pobjedu pojma antifašizam. Taj je pojam postao konačna etiketa za komunizam... S obzirom da je poraženi nacizam dobio savezničku etiketu apsolutnog zla, komunizam je skoro automatski prešao na područje dobra*[6].

* * *

Prije nekoliko sam godina objavio na ovom mjestu članak pod naslovom *Vjera privatna stvar - eufemizam za vjerske progone*[7], u kojem sam dvije stranice posvetio slučaju svoje sestre Helge...

Danas, nakon njezine smrti, opet razmišljam o progonu vjere, *malom, većem...* svejedno. Smatram da je potrebno zapisati i manje događaje - za buduće naraštaje.

Koristim se dvjema spomenutim stranicama napisanim 1996. godine i molim dobrostiva čitatelja da mi dopusti to korištenje. Znam da nije uobičajeno, ni preporučljivo ponoviti istu temu. Možda je iznimka dopuštena?

* * *

Jednog dana 1954. godine (mislim da je bilo proljeće) vozio sam se u zagrebačkom tramvaju i našao se baš blizu svog sveuč. profesora dr. Mirka Deanovića. On je na Sveučilištu bio poznat i po tome što se uvijek zanimao za sve svoje bivše učenike i nastojao im pomoći u njihovu radu. Upitao me što je s mojom sestrom (koja je također bila njegova studentica), gdje radi i sl. Odgovorio sam mu da radi u jednoj zadarskoj školi. Profesor mi reče otprilike sljedeće: *Recite svojoj sestri da će se u Zadru uskoro otvoriti Institut za historijske nauke, a kada bude objavljen natječaj, neka se natječe za asistenticu. Ona je sposobna za taj posao, a ja ću preporučiti njezinu molbu.*

Neka mi ovdje bude dopuštena veća digresija, kako bi se događaji bolje razumjeli. Moja je sestra bila primljena u državnu službu i postavljena u talijansku osmogodišnju školu u Zadru za profesorskog pripravnika rješenjem savjeta za prosvjetu, nauku i kulturu NRH od 18. III. 1953. Rješenjem pak Narodnog odbora gradske općine Zadar od 1. IX. 1953. bila je premještena po potrebi službe u II. osmogodišnju školu u gradu Zadru. Profesorski je ispit položila na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 14. III 1955.

U listu ocjenjivanja II. osmogodišnje škole u Zadru za šk. god. 1954./55. od 27. VI. 1955. piše da je predavala francuski jezik. Za "moralno-političke osobine" dobila je ocjenu *politički nije zainteresirana,* što je zapravo bila vrlo negativna ocjena elegantno formulirana. Oni koji su tada živjeli znaju što je značilo *politički protivnik* ili slično... jednom riječju - nogom niz stubište tamnice! Pretpostavljam da je sličnu ocjenu dobila i na kraju prethodne školske godine.

I fašizam je poznavao ocjenu iz moralno-političkog ponašanja, ali je ona bila nedvosmislena. Takvu je ocjenu dobio, kao stranac, moj otac Paško 1933. godine. Na listu *"Soggiorno degli Stranieri in Italia"* talijanska je policija zapisala: *Galić Pasquale... risulta di regolare condotta morale e politica.*

Vratimo se sada zadarskom Institutu i natječaju, koji je objavio "Vjesnik". Evo teksta:

> Natječaj / Fakultetski savjet Filozofskog fakulteta u Zagrebu raspisuje natječaj za popunjavanje dvaju mjesta asistenata... te jednog od tih mjesta za romansku filologiju na Institutu za historijske nauke u Zadru... / Fakultetski savjet Filozofskog fakulteta.

Dakle, po savjetu prof. Deanovića moja se sestra natjecala za asistenticu u spomenutom Institutu u Zadru, koji je bio osnovan da posluži kao jezgra budućega Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Nije bilo drugih natjecatelja za romansku filologiju osim moje sestre, pa nije bilo nikakva razloga da ne bude primljena, posebno zato što je njezinu kandidaturu podržavao prof. Deanović. Tih godina još nije bilo famoznog samoupravljanja.

Međutim, natječaj je za romansku filologiju poništen, pa je bio izabran jedan asistent za neku drugu struku.

Nisam uspio utvrditi razloge poništenja tog natječaja, ali smijem zaključiti da je na to poništenje utjecala ocjena iz "moralno-političke podobnosti", "privatno--javno" vjersko ponašanje moje sestre i mišljenje svemoćnih gospodara zadarske prosvjete i kulture.

Uostalom, u boljševizmu je postojalo tzv. *telefonsko pravo*, koje je označavalo pojavu, da su se suci u imalo težim predmetima, prije odluke, uvijek morali telefonski savjetovati s mjesnim sekretarom KP[8].

Ako je, dakle, postojalo *telefonsko pravo*, još je više postojala *telefonska administracija*, pa smijem zaključiti, da je poništenje natječaja riješeno telefonskim putem.

Spomenuti je Institut svečano otvoren 1. studenoga 1954.

A sada nešto o putovnici. Mislim da je moja sestra jedna od rijetkih u onim godinama imala volje i strpljenja zahtijevati putovnicu. Naime, tada je za tu ispravu bilo potrebno imati desetak raznih uvjerenja, a bilo je gotovo sigurno da će molba biti odbijena. U Zagrebu joj je jednom uspjelo (uz pomoć odvjetnika!) dobiti putnu ispravu, pa se ponadala, da će uspjeti i u Zadru 1955. godine.

Zadarske policijske vlasti odbile su joj molbu, pa je poslala žalbu u Split na drugi stupanj i pošla osobno u Split, da bi i usmeno zamolila za pozitivno rješenje žalbe.

Nakon nekoliko dana pozvali su je u zadarsku Policiju, gdje joj je svemoćni policajac, mašući putovnicom, srdito kazao otprilike sljedeće: *kako ste se usudili poći osobno u Split na policiju i tražiti putovnicu... evo vam je, ali dobro upamtite, da vam je ovo posljednje putovanje u inozemstvo.* Taj je gospodin/drug umro u Zadru 1994. godine, a pokopan je na Ižu. Uživao je pune četiri godine demokratsku mirovinu RH... demokracija je lijepa stvar! A moj otac nije imao nikakve mirovine punih 25 godina, premda je marljivo radio čitav život... i umro je bez mirovine...

Tko je na svoju nesreću živio u tom vremenu, zna kako su te ili slične policijske prijetnje mogle prestrašiti čovjeka. Tada se čovjek strašio baciti samo pogled na zgradu policije. Mladima sigurno neće biti razumljiv taj osjećaj iz naše nedavne prošlosti.

Sjećam se dobro da je iza tog susreta u Policiji moja sestra došla k meni u Znanstvenu knjižnicu, a ja sam sjedio za stolom bibliotekara u čitaonici. Ona mi pokaza putovnicu, još uvijek ustrašena...

Otišla je u inozemstvo jednog dana kolovoza - i nije se više vratila. Premda bih mogao jedan od razloga za njen nepovratak naći u njenoj dinamičnoj naravi (svakako dinamičnijoj od moje), ipak smatram da su vlasti krive što se ona odlučila za taj korak, koji nije željela. Vjerski progoni, prevara s natječajem, drskost i prijetnja policajca, a sigurno i sjećanje na ranije obiteljske nevolje - kakvu su posljedicu mogli imati?

Mislim da je na ovom mjestu nužna mala digresija. Moja se sestra zacijelo sjetila posebno druge jugoboljševičke nacionalizacije iz 1948. godine, koja je naše roditelje ostavila bez ikakvih sredstava za život. Te se godine moja sestra već nalazila u Zagrebu na studijima. Tada su neki ljudi male pameti savjetovali mom ocu da zatraži stipendiju od vlasti, kako bi moja sestra mogla nastaviti školovanje. Moj je otac odbio takve loše savjete smatrajući da bi taj čin bio ispod čovjekova dostojanstva. On je rekao: *Paško ne treba državnu milostinju, neka mi vrate ono što su mi uzeli, a ako već moram prositi, onda ću prositi kod svojih prijatelja i znanaca, a ne kod onih koji su oteli moje*. Cijenio sam tada stav svoga oca, a danas ga cijenim još više.

Moja se sestra zaposlila u Zagrebu u Gradskoj štedionici i radila jednu školsku godinu, 1948./49. Prodala je u staretinarnici za lijepe novce jedino očevo novo odijelo, koje je slučajno spašeno od anglo-američkih bombi, i tako uspjela preživjeti još nekoliko mjeseci. Prodavala je ljekarnama stare, male staklenke, kojima su ljekarne oskudijevale... i to je koristilo za koju skromnu večeru. Božja providnost učinila je ostalo!

No, vratimo se nepovratku moje sestre. Nije potrebno posebno tumačiti, kako smo mi doživljavali njezin nepovrat.

Ali, time nije sve kazano. Mi smo mjesecima živjeli u strahu od mogućeg pretraživanja stana. Naime, tada je vladao zakonski/nezakonski običaj ili propis da se pretraži stan odbjeglog građanina, ili onoga koji se nije vratio, premda je zakonito prešao granicu. Osim pretraživanja, bilo je i zapljene njegovih predmeta. To se npr. dogodilo zadarskom svećeniku don Ivi Gregovu, koji je s propisnom putovnicom otišao u Italiju, ali se nije vratio. U njegovu stanu u Zadru policija mu je zaplijenila knjige (a bit će i druge stvari), predala ih Općini, a ova Znanstvenoj knjižnici u Zadru uz popratni dopis, koji je otprilike ovako glasio: *...u prilogu vam šaljemo za vašu upotrebu knjige zaplijenjene u stanu odbjeglog popa Gregova...* Srećom, kod nas nije bilo pretresa...

U mom se gradu dosta pričalo o nepovratku moje sestre, jer je radila u prosvjeti, ali i jer sam ja radio u knjižnici. Sigurno je, da je barem za neko vrijeme vlast gledala na moju obitelj s "posebnim zanimanjem", što starijima ne treba posebno tumačiti.

Za nepovratak moje sestre saznao je, dakako, i moj ravnatelj Vjekoslav Maštrović. On je bio u stanovitoj mjeri znatiželjan, no smijem misliti, da su ga i vlasti o tom slučaju obavijestile, premda za tu sumnju nemam dokaza.

Jednog mi dana Maštrović reče: *dakle, vaša je sestra pobjegla.* Odgovorio sam: *ne, nije pobjegla, nego se još nije vratila.* Okoristio sam se tim eufemizmom misleći ublažiti čitavu stvar. Maštrović se malo zamislio, pa mi reče: *kolega Galiću, možda je dobro što je tamo ostala, jer onaj koji živi u komunizmu mora imati neku posebnu izdržljivost. Ako toga nema i ako smatra da ne može izdržati komunistički ritam, onda je bolje da se makne.*

Nisam znao kako protumačiti te Maštrovićeve riječi, a bile su uistinu istinite. Mislio sam, da je htio nešto od mene saznati, da me htio po nalogu vlasti provocirati itd. Nisam ništa odgovorio, a vrijeme je potvrdilo njegovo razmišljanje.

Kako se moja sestra snašla u stranom svijetu? Zatražila je vjersko utočište! Desetak godina u novom sustavu za nju je bilo sasvim dovoljno.

Najprije je bila par godina u Italiji, a onda otputovala u Ameriku. Radila je na raznim mjestima i razne poslove: u školama, knjižari, knjižnici i konačno u zavodu za socijalno osiguranje.

Njezine su misli, međutim, bile stalno preko oceana i s one strane Jadranskog mora - u Zadru. Svake nas je sedmice telefonski nazivala i obavljala već ritualni razgovor o zadarskim stvarima. Slala nam pakete i sagradila sebi i nama kuću - u stalnoj nadi da će doći dan kada će moći biti opet u rodnom gradu, stalno ili povremeno.

(Usput rečeno, dolarima, koje je slala za gradnju kuće, pomagala je izravno ili neizravno sustavu koji ju je prognao i koji je požudno čekao stranu valutu...)

No, bez obzira na nadu nije nikad smogla snage posjetiti stari kraj, pa ni onda kada je oštar sustav nešto otupio...

Maštrović je imao, dakle, pravo, a ja sam na dane shvaćao njezin postupak, a na dane ne... Nije bila jedina koja je tako reagirala na progon!

Međutim, iako je Amerika daleko, mi smo se skoro svake godine sretali u Italiji ili Austriji.

Prilika za povratak ukazala se nenadano, kada je šaptom pao Berlinski zid - ali, jao, iza toga je u Hrvatskoj izbio rat, koji je trajao do kolovoza 1996. godine.

Rat je odgodio njezin povratak, ili barem posjet, rodnom kraju, a nije potrebno tumačiti što za stare ljude znači pet ili šest godina.

Posljednji put smo se našli u Beču za Uskrs 1995. godine. Bili smo zajedno na misi u crkvi sv. Petra. Oprostili smo se na vratima hotela *Schönbrunn* u Schönbrunnu - nekadašnjoj carskoj rezidenciji - i, tada nisam mogao slutiti da se radilo o našem posljednjem ovozemaljskom susretu.

Vrijeme i događaji radili su i dalje protiv njezina povratka. Konačno, baš na Uskrs 1998. g. dobio sam dobru vijest - dolaze, ali su opet "vjetrovi bili protivni". Naime, do 1. svibnja nije bilo zrakoplovne veze između Zagreba i Zadra pa je trebalo pričekati još samo dvadesetak dana...

Veoma kratka bolest učinila je svoje i Helga je umrla 29. srpnja 1998. u dalekoj Americi. Nedokučivi Božji putevi

Ipak se vratila u Hrvatsku!

Dana 7. kolovoza u zagrebačkoj zračnoj luci Pleso ja i moj zet Tom dočekali smo oko 17 sati zrakoplov, kojim je dopremljen lijes. Moj je zet stigao nekoliko sati ranije drugim zrakoplovom. Mrtvačka su kola čekala i odmah krenula u Zadar, a mi smo sutradan autobusom, jer su sva mjesta u zrakoplovu bila rasprodana.

Ipak se vratila u Zadar - 7. kolovoza 1998. A bio je kolovoz, kada je otputovala...

Nažalost, nije ušla u svoju kuću, nego u obiteljsku grobnicu: 10. kolovoza predali smo njezino tijelo zemlji, iz koje je uzeta (Gen 3,19), gdje sada počiva kraj svojih roditelja i rodbine u očekivanju uskrsnuća.

Helga se ipak vratila! Vjerovala je u Božju volju i željela ju vršiti.

Lux perpetua luceat ei!

BILJEŠKE:

1 Aleksandar Solženjicin, *Arhipelag Gulag*, 1918-1956. Beograd, Rad, 1988., I. sv., str. 139.
2 *ibid.* III. sv., str. 266.
3 *ibid.* III. sv., str. 415.
4 Stéphane Courtois (et al.), *Il libro nero del comunismo*. Milano, Mondadori, 1998., str. 18.
5 *ibid.* str. 20.
6 *ibid.* str. 22.
7 *Marulić*, Zagreb, XXIX/1996., 2, 284-290.
8 Davor Krapac, Revolucionarno pravosuđe kao instrument političkog progona: političko lice kaznenog postupka totalitarističkih diktatura (u: *Odvjetnik*, Zagreb, 69/1996., 11-12, str. 76, bilj. 29).

Rajko GLIBO

Križ

sigurna žena u crnom
nesigurnost oko sebe prosipa
žena s druge obale
noćima ljubav priziva

kućišta tupih ženki
u sebi svoju toplinu melju
zemljotres priželjkujući
u pretoploj nutrini

na divljim usnama
cvate im šutnja
razbijene potpunosti
u njoj se vrpolji larva
Ozirisova krika napuštenosti

šutnjikave divlje usne
preživaju motiv putnika beskućnika
oči pune bola
pjevaju sebi svoju pjesmu

Tomislav KOVAČEVIĆ

Grijači snijega

Prolazim kroz svjetlost ...

Prolazim kroz svjetlost niti čovjek niti plin
prilagođen oblikom falkuši i drevnim saznanjima
o uzaludnosti ove i bilo koje druge plovidbe
prolazim nedorečeno kroz proroke i nevjernike
kroz tragove koje ostavljaju neoblikovane kretnje
i kruh na stolu prolazim kroz ljubav kao kroz
pogrdnu riječ kao kroz ono što se samo po sebi
razumije kao sol na rani i rasplamsali cvijet
sazidan od bezumlja neprekidno blagovanje siromaha
disciplinirano je izloženo zbunjenim očima grada
na boljim zemljovidima neuredno označenog kao veće
naseljeno mjesto
već mi je dosta istina koje u žurbi bezrazložno
donose vrapci i sušičavi rakijaši rušeći namjerno
cijenu plemenitoj ribi na sjevernom jadranu
prezrele usne razapinju podnoć izvorišta mrmoreći
bestjelesno o odlukama bezobrazno bačenih u zbunjeno
lice pustinje

...kakav takav uzmak bio bi blagonaklono
prihvaćen kao pobjeda...

Preplanule ribe napuštaju...

Preplanule ribe napuštaju u panici mrijestilišta
noseći otrcane riječi sabranih pjesama kroz snježni
krajolik trešanja i badema izmišljene kiše dosadno
rominjaju prijekore prenapučenim dlanovima drsko
polegnutim na paperjaste dojke i podatne bokove
jelovih šumaraka neznanje nas štiti od jasnih
odgovora u dubini usta nagomilane godine truju
gipku tminu neprilagođene nutrine propuštajući
nevoljko šutljive jestvine u slijepu klopku

uzalud mi je vrištati suzu pustiti mahnitati
ili unaokolo ujedati zarđale su rešetke spuštene
sjetni su šumovi precizno raspoređeni po pjeskovitim
obalama sat je blagovremeno navit (osjećam ludilo
koje će ga za koji trenutak obuzeti!) a zategnuti mi
proplanci nimalo ne pomažu razabrati mahnite mirise
čim pristojnije mogu odvajam jutarnju maglu od crvljivih
oranica ponesen plahim zvonima i nervoznim rzanjem konja

...svejedno mi je što će odgovori
preduhitriti zabludjela pitanja...

Mirisi gase svjetla ...

Mirisi gase svjetla oko tvojih koljena urezujući
prhku zimu u želatinaste obrise kuća orošeni bokovi
predgrađa marno ugađaju tankoćutnim uspomenama
žilava opstojnost nimalo ne ide na ruku tvojem
majčinstvu nad krpenim lutkama i mojim izranjavanim
koljenima iza bitaka koje službena povijest uporno
prešućuje ne vjerujući da se bukovim mačem i limenom
kacigom napravljenom od kutije za bonbone "plavi 9"
ili "505 sa crtom" učas može pokoriti susjedna ulica
vrije zvijezda označavajući podne a potrošena pučina
prikriva sumaglicom punačke otoke i organizirani nered
bijega ribljeg jata pred lukavim kočama i galebovima
ponesen lakoćom pisanja ostavljam na mekom podu trag
suhih riječi koje mi se ni na koji način nisu uklopile
u izmišljenu stvarnost s morskim valom pod trbuhom
premjerava ushićena korablja neodređeno more dok
suludi mornari utapaju u rumu ono raspoloženje što
izvire iz spoznaje da ih sumnjivo nebo i primamljiva
kopna zaobilaze u širokom luku urezujući im pritom
na prsa i kvrgave nadlaktice znak i tugu izdomnika

... pjev svjetova ostavlja potpis sokolu pod krilo
znajući da je došlo vrijeme ismijavanja
i plaćanja računa...

Franko STIPKOVIĆ

Križ nad gromačom

Blagi je zapadnjak zanjihao lišće smokve, samonikle iz pukotine dvorišnoga zida. Skoro polovica dvorišta, popločanog izlizanim, nejednakim kamenim pločama, još se kupa u suncu. Po dvorištu se igraju djeca. Čuje se cvrkut lastavica. Kasno je poslijepodne.

U jednom kutu dvorišta, na kamenoj klupi, uza stol od kamena, sjedi žena. Onaj tko je ne poznaje pomislio bi, da joj je preko četrdeset ljeta. A u stvari, pleća i dušu joj pritišće tek trideset godina. Ime joj je Jaka.

Čisti "grudu" za večeru. "Gruda" je mješavina samoniklih trava: kostriča, komorača, žutinice, troskota... Zabrinuta je. Malo je "grude". Neće je biti dovoljno za večeru. Djeca neće biti sita. Ni Franko. On je sve mršaviji i mršaviji. Sama kost i koža. Srećom, zdrav je. Kada bi ga bolest dotakla, u grob bi ga onako suhog odvukla.

Cijelo jutro je po Prapatni i po Prihonji brala "grudu". Prošla je bezbrojne gromače i ledine. Prignula se stotine puta, skupljajući rijetke jestive stabljike. Ubola se nekoliko puta na bodlje tetevike. Duboko u mesu prstenjaka i sada je žari šiljak kupinova trna, koji nije uspjela izvaditi iz prsta. Umorila se, ali nabrala je malo, veoma malo. Ljeto je. Suša. A i drugi "grudu" beru.

Pozorno čisti trave. Otresa s njih grumenčiće masne, crvene zemlje. I ponekoga sitnog, plosnatog puža vinogradnjaka. Ostalo se ne smije bacati. Ni trunčicu.

Među prstima joj sada grančica komorača. Čista je, bez zemlje i bez puževa. Treba je odložiti na hrpicu već očišćene "grude". Međutim, Jaka ne učini to. Okreće glavu i zagleda se u Maricu i Marinku. Njezine kćeri stoje već izvjesno vrijeme tu pred njom i šute. U golemim im crnim očima zrcali se glad. Šute. I gledaju grančicu komorača u materinoj ruci.

Jaka im se otužno nasmiješi. Potom pokuša rukama prepoloviti grančicu komorača. Ne uspijeva. Komorač je žilav. A djevojčice čekaju...

Mati prinese komorač ustima. Zagriza grančicu po sredini. Komorač puca na dva dijela. Jedan dio daje Marici, drugi Marinki. Djevojčice pohlepno zagrizaju aromatičnu travu. Okreću se od matere. Odlaze u drugi kut dvorišta, k braći, koja se tamo igraju.

Jaka nastavi čistiti "grudu". Cijela joj se usna šupljina napunila gorkastotrpkim okusom pregrizene grančice komorača. Slina joj preplavljuje usta. Oštra bol ustali joj se u kostima donje čeljusti. U grudima joj odjednom olovna težina. Tek jedan ugriz komorača bio je dovoljan da probudi sablast gladi u njezinu tijelu. I ona je gladna. Ne samo Franko i djeca.

Franjo je najmlađi od trojice braće. Vidio je sestre, kako žvaču komorač. Otiđe do matere i stane pred nju, šuteći.

Mati ga pogleda.

"Što e, Franjo? Što biš tin?"

"Bokun morača."

Što sada? upita se Jaka. Ako da i njemu komad komorača, doći će i Ante i Petar po svoj komad.Što će onda ostati za večeru? Marici i Marinki je dala...

"Nin više morača. Ovo e za večeru."

"A mogla si dat Marici i Marinki!"

"Samo edan mali bokun."

"I jan bi isto mali bokun."

"Dobi ćeš, ka se svari. Za večerun."

U kutovima očiju gladnoga dječaka zablistaju suze. Olovne Jakine grudi otežaju još više. Ču se zujanje gundelja. Zlatnozeleni kornjaš obleti cijeli prostor dvorišta, potom poleti u visinu, preleti kuhinjski krov, pokriven sivim, djelomično pocrnjelim kamenim pločama pa poleti u smjeru sunca, koje se već priklanjalo zapadnomu nebištu.

Samostojeća kućica sa sjeverne strane dvorišta, građena u suhozidu, bila je kuhinja. Kada je Jaka ušla u kuhinju, noseći očišćenu "grudu", unutra je još bilo vidno, zahvaljujući dnevnoj svjetlosti, koja je prodirala unutra kroz jedini prozor i otvor vrata. Posred ognjišta Jaka stavi busen suhoga smilja, na njega složi nekoliko tankih, suhih prutova loze, povrh svega dvije cjepanice smrče. Zapali oganj. Miris dima, pomiješan s mirisom suhoga smilja, ispuni prostor kuhinje. Kroz dimnjak na krovu kuhinje prokulja gusti, bijeli dim.

Nad oganj Jaka stavi teški željezni tronožac, na njega veliki crni lonac. U lonac izlije svu vodu iz pocinčanoga vjedra. S praznim vjedrom iziđe na vrata. Zovne:

"Ante!"

"An?"

"Lamin e prazan. Zapuj vode za večeru!"

Najstariji sin uzme vjedro iz njezine ruke pa pođe prema bunaru cisterne, u samomu kutu dvorišta.

"E, vaska dvoica!", zovne mati Petra i Franju. "Brzo će večer. I otac će se brzo doma vratit. Vazmite vriću i hote pokupit lutinu goreka do Guvna!"

Rekavši to sinovima, Jaka se vrati u kuhinju. Čuvši što im je mati zapovjedila, dječaci nisu bili baš zadovoljni. Franjo protestno napući gornju usnu. Petar, mrmljajući si nešto u bradu, pođe u konobu po vreću.

Ante digne drveni poklopac bunara. Preplašeni pauk skrije se u raspuklinu rubnoga kamena bunara. Dječak veže ručicu vjedra krajem konopa pa spretnim pokretima spusti vjedro do tamne površine vode u cisterni. U trenutku kada vjedro dodirne vodu, s dna cisterne se pokrene zmijoliko tijelo pregladnjele jegulje, koja

se ponadala, da je u cisternu upalo bilo što jestivoga. Jegulja živi u cisterni već cijelo desetljeće. Unutra ju je ubacio otac obitelji, kako bi čistila vodu od upalih kukaca, pužića, pauka, macaklina.

Izvježbanim trzajem dječak preokrene vjedro na kraju konopa pa ono potone u vodi. Trenutak-dva potom počne istezati konop te podizati vjedro s vodom. Bučne vodene kapi, prelijevajući se s vrha vjedra, padale su natrag u dubinu, zaludujući izgladnjelu zmijoliku ribu, koja je strelovito plivala uokolo, uzalud pokušavajući širom rastvorenom gubicom zgrabiti jestiv zalogaj. Ante podigne vjedro na ru bunara, odrješi konop s njega, stavi vjedro s vodom na pod do bunara pa spusti poklopac na otvor bunara. U cisterni opet zavlada mrak, koji se crninom zastakli u unezvijerenim, poluslijepim očima zmijolikoga, vječitog zatočenika tame.

Trudeći se da prolije po dvorištu što manje vode iz prepunoga vjedra, Ante ga odnese u kuhinju i odloži ga na oniski drveni stolčić. Njegova je mati slagala "grudu" u lonac nad ognjem, u kojemu će voda uskoro uzavreti. U kutu prostorije, pri samom vrhu zida, neprimjetno se pomakne bezbojni macaklin.

Mlađa Antina braća morala su obaviti ružan, ali neizostavan zadatak. Trebala su proći cijelom ulicom, od svoje kuće pa do maloga trga, zvanoga Guvno te pokupiti s tla sav magareći izmet i staviti ga u vreću, koju su ponijeli sa sobom. Sakupljenu "lutinu" otac će sutra ujutro odnijeti sa sobom i upotrijebiti je kao gnojivo u polju.

Nisu našli puno magarećega izmeta. Možda je netko od susjedove djece već ranije, tijekom dana, pokupio "lutinu". Ipak, ono malo što su našli, pokupili su rukama s tla i ubacili u vreću. U jednomu komadu magarećeg izmeta Franjo ugleda nekoliko tamnosmeđih sjemenaka rogača. Netko je imao dovoljno rogača pa je njima hranio magarca. Dječačić prstićima iščeprka sjemenke iz "lutine" pa ih pozorno stavi u džepić hlačica.

Kada su se njih dvojica vratili kući, Petar odnese vreću s ono malo sakupljenoga magarećeg izmeta u konobu. Potom opere ruke i pođe u kuhinju. Tek kad on ode, i Franjo opere ručice. Onda izvadi iz džepića ono nekoliko nađenih rogačevih sjemenaka pa opere i njih. Zatim ih ubaci u usta i pojede.

Kako je u loncu bilo veoma malo "grude", brzo se skuhala. Mati je procijedi pa je prebaci u veliku posudu. Doda malo soli i dobro zalije maslinovim uljem. U "terini" je doista bilo malo "grude". Kako će tim nahraniti sedmeročlanu obitelj?

Kada je utrnula zadnja sunčeva zraka po busenju crkvine po zidovima dvorišta, Franko je došao kući. Bio je umoran. Oprao je samo ruke i lice. Ipak, bio je zadovoljan. Reče ženi:

"Gotova e još edna ograda. Sutra ću počet rit novu."

"Dobro. Drago mi e. Samo, nin se potriba jadno trudit. Vaja pazit na zdravje."

"Činin što možin."

Sjedoše svi za stol. Polovicu "grude" Jaka izvadi na prvi tanjur i stavi ga na stol pred muža. On radi po cijeli dan. Njemu mora dati najviše. Ostatak "grude"

podijeli na preostala dva tanjura. Jedan tanjur stavi pred sinove, a drugi pred kćeri i sebe. Potom se prekriži i sasvim tiho izgovori tek nekoliko riječi molitve. Franko i djeca se također prekriže. Počnu jesti u tišini.

Odjednom, Franjo se rasplače.

Otac ga upitno pogleda.

"Što e? Što se kriviš?", upita ga mati.

"Oni jidu brže od mene. Sve će mi izist", odgovori mališan kroz plač, optužujući stariju braću.

"Dobro, Ante i Petre, e li tuka tako?", upita mati prijekorno starije sinove. "Ne tičite Franjotov dil!"

Ukoreni dječaci prestanu jesti. Uplakani Franjo privuče tanjur bliže k sebi pa nastavi sam iz njega jesti.Poslije večere Franko reče ženi:

"Donesi za se i za dicu po edan rogač!"

"Hoću li donit i edan za te?"

"Ne, nin potriba za me. Umori san se danaska. Grin ća odma leć. Donesi mi u posteju ćikaru mažurane!"

Otac ustane od stola pa pođe u zahod. Mati ode u spavaću sobu. Klekne pokraj postelje pa izvuče ispod nje vreću s rogačima. Uzme šest suhih rogača pa vreću gurne natrag pod postelju. Vrati se u kuhinju i svakomu djetetu da po jedan suhi plod. Jedan ostavi za sebe.

Žvačući trpku, slatkastu masu rogača, Jaka ode preko dvorišta, zaobiđe kuhinju pa uz gornji zid priđe velikoj metalnoj bačvi, u kojoj su uzgajali mažuran i ubere nekoliko mirisnih grančica. Vrati se u kuhinju, ulije vode u lončić, stavi unutra ubrani mažuran. Potom stavi lončić na žar na ognjištu, da voda provrije. Poslije će vrući čaj uliti u glinenu šalicu i odnijeti ga Franku, koji je već legao. Čaj mu neće moći zasladiti, jer u kući nije bilo ni zrnca šećera.

Pala je noć. Kositrena mjesečeva svjetlost nahrupila je kroz prozor i razlila se po sobi. Franko spava. Hrče. Jaka je budna. Gleda kroz prozor. Kovinasta mjesečina blista u kristalima suza u kutovima njezinih očiju. Tužna je i uspaničena. Cijela joj obitelj gladuje.

Zaspala je poslije, ne čuvši lepet šišmiševih krila, kada je leteći noćni sisavac proletio pokraj otvorenoga prozora, odletjevši prema obrisu crkvenoga zvonika. Negdje daleko lavežom se javio pas.

Dvadesetak uznemirenih šišmiša otpustilo se od stropa špilje, obletjelo unutrašnjost špilje nekoliko puta pa tek onda kroz otvore Velog i Maloga ždrijela izletjelo u noć. Ne samo glad, vječita, iskonska glad, prostrujala je cijelim tijelom čagljice, koja je ležala u najtamnijemu kutu Vele spile. Bilo je tu još nešto, nešto neobjašnjivo, prijeteće, nemilosrdno. Čagljica se uspravi na noge pa pozorno pođe prema vratima špilje, pazeći da se ne oklizne po vlažnomu kamenju na podu, po kojemu su postojano kapale rijetke, ali krupne kapi vode sa svoda špilje.

Psetolika zvijer provuče se ispod granja ogromne smokve, koja je gustom krošnjom potpuno zaklanjala vrata špilje i nađe se na maloj zaravni. Pođe preko zaravni i zaustavi se na samomu njezinom rubu. Duboko dolje leži uski, razvedeni zaljev. Čagljica se zagleda u blistave odsjaje s površine mora. U dubini velike vode, negdje ispod te blistave površine, bilo je nešto prijeteće, nešto što je moglo naglo iskočiti i svojim zlom razliti se obalom. Ćuteći opasnost, čagljica zareži. Preko zaravni iza njezinih leđa neopaženo pretrči par mungosa.

Vela spila nalazi se na padini brda Pinski rat, nešto bliže samomu vrhu brda negoli podnožju, ponad uvalice Kale, sjevernoga rukavca zaljeva. Dolje, u Kalima, uza samu obalu, crkvica je Gospe od Začeća. More je u Kalima plitko, s muljevitim dnom. Pročulo se, da mulj iz Kali pomaže nerotkinjama, ako namažu njim tijelo pa se izlože sunčevim zrakama. Neki kažu, mnoge su žene zanijele i djecu rodile zahvaljujući plodnomu mulju. Drugi pak tvrde, da tu blato ne pomaže, već Gospa sa slike u crkvici Gospe od Začeća, kojoj se nerotkinja mora pomoliti. Unutrašnjost crkvice veoma je skromna. Unutra skoro ničega nema. Tek velika slika Gospe u bijeloj haljini, s dugim, plavim velom. Bosim nogama Gospa stoji na kugli zemaljskoj. Pod nogama joj zmija. Jednom nogom Gospa gazi glavu đavolskoga gmaza.

Pred crkvicom je mala popločana terasa. Na početku terase dvije su kamene stube. Okupan mjesečinom, sam, na stubama sjedi muškarac u bijelomu. Čovjeku je tek koja godina preko trideset. Lice mu mršavo, izduženo, pomalo blijedo. Čelo visoko. Oči velike, tamne. Pod pravilnim, istaknutim nosom tanki mu brčići. Njegovana, tamna bradica. Slapovi duge, crne, ravne kose slijevaju mu se po ramenima. Visok je to i vitak čovjek.

Pred njegovim nogama protrči mungos. Trk male zvijeri kao da ga je prenuo iz duboka razmišljanja ili sna. Uspravi glavu. Oslušne. Iz mora, tek desetak metara pred njim, čuo se duboki, prijeteći tutanj. Čovjek ustane i zakorači prema moru. Zaustavi se na samomu rubu obale. Pozorno se zagleda u morsku površinu. Pod sjajnom mjesečinom jasno je vidio jata uznemirenih ciplića, koji su bezglavo plivali uokrug, borajući morsku površinu sitnim valićima.

Čovjek ispruži desnu ruku prema moru. Spokojnim, tihim glasom zapovjedi:

"Smiri se!"

Prijeteći tutanj mora na trenutak još ojača. Kao da nevidljiva sila bijesno protestira na izrečenu zapovijed. Ipak, trenutak potom, tutanj potpuno utihne. Jata uznemirenih ciplića se primire. Cijela površina mora postane mirna, poput maslinova ulja u kamenici u konobi. Čovjek spusti ispruženu ruku.

Osvrne se oko sebe.

"Tu si?", upita u noć.

Kroz tišinu noći začuje se lepet ptičjih krila. Tamna sjena primiri se na grani obližnje masline.

"Motri!", naredi čovjek ptici.

Oslušne. Uvjerivši se, da u blizini nema nikoga, skine sa sebe bijelu košulju i složi je preko grane tamarisa, koji je rastao tik do mora. Pod košuljom čovjek ništa nije nosio. Njegova gola prsa i leđa bila su izbrazdana dubokim masnicama biča. Pod sjajnom mjesečinom na njegovu su se tijelu jasno isticale još nezacijeljele rane.

Bosonog, čovjek zagazi u plićak. Pod tabanima osjeti gnjecavu mekoću mulja. Njegova stopala skoro cijela potonu u njoj. Oko njegovih nogu podigne se s dna gust oblak uzgibanoga mulja. Po ranama na stopalima osjeti s olakšanjem blagi dodir mora. Zakorači dublje u more zaljeva. More mu se popne do iznad koljena, močeći vlažnom, tamnom mrljom bjelinu hlača. Pričeka da se slegne na dno podignuti oblak mulja pa se nagne prema naprijed i skupljenim dlanovima zahvati bistro more. Oprezno, veoma oprezno, čistom slanom vodom nakvasi bolne rane po grudima i leđima.

Uto se javi ćuk.

"Ćuuu! Ćuuu!"

Čovjek u moru naglo se uspravi. Okrene glavu prema tamnom obrisu maslinove krošnje.

"Što je, ptico?", upita poluglasno u noć.

"Ćuuu!", javi se još samo jednom noćna ptica.

Čovjek pozorno oslušne. Začuje korake i govor. Netko je dolazio putom uz obalu iz pravca mjesta.

Požuri iz mora. Uzme košulju s grane tamarisa, pređe preko puta, popne se stubama do terasice pred crkvicom, požuri terasicom i sakrije se u mraku za zidom crkvice. Posluša.

Putom je dolazilo dvoje. Žena i dječak drže se za ruke. To su Jaka i njezin najstariji sin Ante.

Mnogo prije zore Jaka je već bila ustala. Izvukla se iz postelje veoma pozorno, trudeći se ne probuditi muža. Skuhala mu je čaj od mažurana i ostavila ga u lončiću. Kad ustane, a i on će ustati prije svitanja, naći će barem skuhan čaj. Ništa drugo mu ne može pripremiti. Malo je to za naporan dan, koji ga čeka.

Pazeći da ne probudi ostalu djecu, brižnom rukom dotakne Antino rame. Desetogodišnji dječak se probudi.

"Ante! Pomalo! Probudi se! Digni se! Po ćeš s menun", reče mu šaptom mati.

"Ma, man, još e noć!"

"Ala, digni se! Brzo će svanut."

Dječak ustane. Poslije, u dvorištu, mati mu objasni:

"Po ćeš s menun u Privalu. Po ćemo parat lumpare."

"Oli nismo mogli poć malo kašnje?", upita je Ante, još uvijek nezadovoljan što ga je mati tako rano probudila.

"Kašnje! Kašnje! Ne možemo po ća kašnje.Tuka nan tamo doć prin sunca. Prin nego drugi dojdu. Prin nego drugi poberu sve lumpare. Sestre i braća su ti gladni. Danaska ćemo se svi naist lumpari."

Uzevši dvije platnene vrećice, u koje će stavljati ubrane priljepke, te nož, Jaka iziđe iz kućnoga dvorišta, praćena još pospanim sinom. Primi ga za ruku pa njih dvoje krenu "donjin putun" prema Kalima.

Približavajući se crkvici Gospe od Začeća, začuju glasanje ćuka:

"Ćuuu! Ćuuu!"

Malo poslije toga noćna ptica se oglasi još samo jednom:

"Ćuuu!"

"Man, što e to?", upita Ante mater.

"Nin se potriba pripadat! To e ćuk. Noćna zvir", odgovori mu mati.

"Zvir? Tica?"

"E, tica, zvir, to e isto. Kogo reče zvir, kogo tica", objasni mu mati.

Kada stigoše putom do crkvice, mati se prekriži.

"Moga bi se i tin uzlamenovat prid crikvicun!", reče Jaka Anti.

Dječak posluša mater pa se i on prekriži preko čela.

Stigavši do račvišta puta, u samomu kutu Kali, njih dvoje pođu lijevim odvojkom. Odjek njihovih koraka još se jedva čuo, kad iz sjene zida crkvice Gospe od Začeća pomakne se čovjek odjeven u bijelo. Okrenut u pravcu njih dvoje, čovjek podigne desnu ruku do visine očiju pa je spusti okomito, napravivši tako u zraku uspravan znak. Potom istom rukom učini vodoravni potez, završavajući na taj način znak križa. S grane obližnje masline otpusti se ćuk, učini nekoliko zamaha krilima pa se spusti na krov crkvice.

Jaka i sin joj išli su dalje putom. Vidljivost je bila poprilično slaba pa su morali paziti kako hodaju. U jednomu trenutku pred Antinim licem bučno proleti veliki noćni leptir te se dječak preplaši.

"Jo!"

"E moj sinko, nin se potriba od svačesa strašit! To e bi samo leptir", pouči ga i ohrabri mati.

"Kad e bilo iznenada", pokuša se opravdati dječak.

Veliki noćni leptir odjednom, kroz širom otvoren prozor, uleti u sobu, zaokruži unutarnjim prostorom pa kroz prozor opet izleti napolje. Njegov šumni let probudi spavača.

Franko otvori oči i zagleda se u strop. Još je noć. Osjeti da je sam u postelji. Znači, Jaka je već ustala. Rekla mu je sinoć da će ujutro poći s Antom do Privale, ubrati štogod priljepaka, ako vrijeme i more dopuste. Ako je ona već ustala, i njemu je vrijeme.

Ustane, odjene se, opere oči, popije čaj od mažurana, uzme u konobi vreću s ono malo gnojiva u njoj pa iziđe na ulicu. Još je mrak. Nigdje nikoga. Pođe polagano putom. Mačka mu pretrči preko puta. On joj podvikne:

"Mus!"

Mačka iščezne. On nastavi put.

Još prije dana Jaka i Ante stigoše do samoga rta Privala. Stadoše pod bor.

"Dobro e", reče mati. "Nin vitra. More će bit mirno, bez marete. Mo će se parat lumpare."

"Još se dobro ne vidi", reče Ante. "Što ćemo sad?"

"Lipo ćemo se malo ispružit odeka ispod bora. Po mekemu šušnju. I čeka ćemo jutro", odgovori mu mati. "Tin možeš malo zaspat. Jan ću te probudit."

Jaka sjedne na meki tepih od otpalih suhih borovih iglica.

"Ala, skalaj se! Možeš mi stavit glavu u krilo."

Sin sjedne pokraj nje. Legne, položivši glavu u materino krilo. Sklopi otežale vjeđe. Začas je tonuo u san, nesvjestan zuja komaraca.

Franko je stigao do Punte u cik zore. Sjedne na kamenu klupu pred kamenom poljskom kućicom, građenom u suhozidu i pokrivenom sivim kamenim pločama. Kućica se nalazi na samomu vrhu brda. Dolje, prema moru, pod Frankovim nogama, nižu se "gromače". Već nekoliko godina, na ovoj strmoj, kamenitoj padini on krči makiju i borove, slaže i gradi kamene ograde, oblikuje izdužene, uske gromače, u kojima čuva masnu, crvenu zemlju, pomiješanu s bezbrojem sitnih kamenčića. Iz već oblikovanih gromača iskopao je sve kamenje i uredno ga složio po ogradama. Međutim, među crvenilom zemlje u gromačama, ostale su brojne žive stijene, koje pomalo sliče otočićima u crvenomu moru zemlje.

Neke gromače su već sasvim uređene i okopane. U njima su već posađeni trsovi loze. U kutovima nekih gromača već se razlistala mlada stabla smokava. Međutim, cijelo krčenje još nije gotovo. Još je manji dio terena, dolje uza samo more, koji treba izriti. Franko procjenjuje, da će dolje moći napraviti još pet gromača. Ako ga zdravlje posluži, bit će gotov prije zime.

Jedna je sunčeva zraka pogodila suzu stvrdnute smole na napukloj grani bora pa, reflektirajući se, zatitrala po spuštenim vjeđama usnule žene. Jaka naglo otvori oči. Sa zaprepaštenjem ustanovi da je već jutro.

"Digni se! Brzo!", vikne Anti i objema rukama podigne mu glavu sa svojega krila.

"Što e, man?"

"Dan e već. Movimo se! Da nas kogo ne priteče!"

Uzbuđena, Jaka se uspravi na noge i pogleda prema obali. S olakšanjem utvrdi kako u blizini nikoga nema.

"Hodi!", reče sinu i krene prema moru.

Stigavši do hridine pokraj mora, Jaka časkom sjedne na golu, sivu stijenu i izuje cipele i čarape. Kada joj bosonogi dječak priđe, ona mu pruži cipele s čarapama u njima. Reče sinu:

"Tin ćeš mi čuvat postole i bičve i edan prazni sak. Nemoj bos hodat po mrkintama, jerbo e ovo kamenje jadno oštro paka se možeš cili izbost! Neka te

goreka po putu i po zemji! Jan ću u ovi drugi sak stavljat ubrane lumpare, a ka ga napunin, tin ćeš ga vazest, a meni dat ti prazni. E li dobro?"

"Dobro."

Ante uzme cipele s čarapama iz materine ruke pa ostane na puteljku uz grmlje. Njegova mati podigne suknju do iznad koljena, učvrsti je pod pojasom te oprezno zakorači u more. Bojala se hladnoće vode, ali more je blago, tek za nijansu svježije, negoli bi ona željela. Što se tiče topline mora, neće biti problema.

Držeći u lijevoj ruci platnenu vrećicu, a u desnoj nož, leđima okrenuta prema pučini, pozorno se zagleda u sivilo hridine pred sobom. Na granici mora i suhe stijene ugleda prvoga priljepka. Lijevom se rukom osloni o hridinu pa nagnuta prema naprijed, spretno nožem odvoji plosnatoga morskog puža od hridine. Ubranoga "lumpara" ubaci u prazni "sak". Samo da nađe i nabere dovoljno priljepaka pa da do sita nahrani obitelj...

Čim se pozlatilo nebo nad istočnim brdima, Franko ustane s kamene klupe. Uđe u kućicu i uzme motiku, kosor, sjekiru i pijuk. S po dvije alatke u svakoj ruci počne se spuštati uskim, strmim puteljkom uz gromače, dolje prema obali. Stigavši do zadnje gromače, koju je baš jučer dovršio, na donju kamenu ogradu odloži motiku, sjekiru i pijuk. S kosorom u ruci zagazi u makiju.

S prvim zrakama jutarnjega sunca počne kosorom sjeći grane češvine. Odsječene grane odbaci na ogradu gromače. Kad odsiječe sve grane grma, postane svjestan znoja, koji je vlažio cijelo njegovo mršavo tijelo. Uspravi se i osjeti kako mu se znojne kapi s čela slijevaju preko obrva, skupljaju se s obje strane nosa i cure mu prema očima. Otre znoj s čela i s očiju pa odloži kosor na ogradu i uzme pijuk u ruke. Prije negoli prvi put zamahne pijukom, na trenutak mu se učini, kao da nije sam. Osvrnu se uokolo, ali ne vidje nikoga. Slegne ramenima, stisne dršku pijuka objema rukama, podigne alatku visoko nad glavu pa je snažnim zamahom zabije u zemlju. Nije primijetio čovjeka tridesetih godina, odjevenog u bijelo, koji je nepomično stajao uz bor u obližnjemu šumarku i pozorno promatrao teški, trudni njegov rad. Jedan je žuti leptir doletio sa sunca pa sletio na rame nepokretnoga muškarca u šumarku. Dašak vjetra zanjiše duge, tamne vlasi koje se spuštaju do ramena mladoga čovjeka. Preplašeni žuti leptir odleti dalje.

Već prvim zamahom pijukom Franko pogodi u korijen češvine. Spretnim rukovanjem, malo po malo, izvadi cijelo korijenje iz zemlje i odbaci i njega na ogradu. Eto, započeo je s krčenjem nove gromače!

Na redu je stablo bora. Malo kosorom, malo sjekirom, Franko uspije otkinuti donje grane bora. Sada će biti muke i znoja s deblom. Ali, što se tu može? Bor se ne može preskočiti. Napravit će kratku stanku pa se prihvatiti posla. Bor mora pasti.

Jedan je bijeli galeb doletio iz plavetnila sjevernoga nebišta, letio nisko nad samom površinom mora, uzdigao se uvis tik pred obalom, zaokružio pa sletio na uzdignutu hridinu pokraj mora. Snažan udar sjekire u smolasto tkivo bora odjekne praskom. Velika, bijela ptica preplašeno zamahne krilima, otisne se snažno nogama

od hridine i poleti. Na usnama čovjeka skrivenog u šumarku, koji je to vidio, pojavi se trag osmijeha.

Postojanim, teškim zamasima sjekirom Franko je sve dublje zasijecao u deblo bora. U trenutku udarca sjekire u deblo, cijelo bi se tijelo drvosječe protreslo, s prvim najavama boli u mišićima ruku i leđima, uz prskanje kapljica znoja svuda uokolo. Zrak se zasićivao mirisom znoja i smole, miješajući se s mirisom alga i soli iz bliskoga mora. Javiše se prvi cvrčci, ali su odmah zamukli, preplašeni, valjda, glasnim udarcima sjekire u stablo.

Udarac za udarcem, dugotrajno i teško, ali Franko je uspio posjeći bor. Što kosorom, što sjekirom, sa srušenoga stabla odsiječe preostale grane. Granje i deblo složi na kamenu ogradu gromače.

Sljedeće što treba učiniti jest iskopati panj i korijenje. Osjećajući već umor, Franko je u dilemi, prvo se odmoriti pa se uhvatiti panja i korijenja ili napraviti taj posao pa se onda pošteno odmoriti? Odluči nastaviti s poslom.

Sunce je pripeklo. Franko nastavi svoju tešku, mučnu rabotu. Bol u mišićima ruku i u leđima sve je jača. Žuljevi na njegovim dlanovima podlili su se krvlju. Ali, upornost se isplatila. Panj je već iščupan iz zemlje. I većina korijenja.

S novim zamahom vrh pijuka pogodi u nešto tvrdo. Franko klekne pa rukama razgrne zemlju. Ugleda bijeli kamen. Kamen ili živa stijena? Ako je to kamen, Franko će ga izvaditi iz zemlje i složiti u ogradu nove gromače, a ako je živa stijena, ona će ostati u gromači.

Zainteresiran o čemu se radi, Franko počne kopati oko kamena. Trebalo mu je podosta vremena da utvrdi kako se ne radi o živoj stijeni već o kamenu veoma neobičnog oblika. Uspije iz zemlje iskopati gotovo pravilnu kamenu prizmu, dugu skoro metar i po, gotovo iste širine i visine, po dvadesetak centimetara. Objema rukama podigne jedan kraj kamena pa teškom mukom, uz ogroman napor, odvuče teški kamen do ograde gromače i nasloni ga na nju. Potom se udalji nekoliko koraka i pozorno se zagleda u taj bijeli, pravilni kamen. Što će s njim? Za sada će ga ostaviti tu, naslonjenoga na ogradu. Možda će mu doista jednom poslužiti za nešto posebno, a ako ne, onda će ga uklopiti u zid gromače.

Stojeći tako i promatrajući iskopani kamen neobično pravilna oblika, Franko mahinalno otkine rukom grančicu obližnjega komorača pa je stavi među zube i počne je sisati. Tad osjeti glad. Strašnu, muklu, bolnu glad. Nešto mora pojesti. Odluči se spustiti do mora i tamo pronaći barem nešto za jelo. Pođe puteljkom nizbrdo. Kad on siđe na obalu, iz šumarka neopaženo izađe čovjek u bijelomu pa se prikrade mjestu, gdje je do maloprije Franko radio. Čovjek se zagleda u bijeli, pravilni kamen. Ispruži desnu ruku pa dlan položi na bjelinu kamena. Kliktajem se javi galeb.

Franko se izuje. Potom zavrne nogavice do koljena i zagazi u more. Njegov se pogled zaustavi na morskoj kozici, tijela skoro prozirnoga, s velikim, tankim antenama na vrhu glavopršnjaka, koja je spokojno grickala morsku algu. Veoma

sporim pokretima ruku, Franko okruži dlanovima morsku kozicu. Potom naglo sklopi dlanove, zarobivši tako sitnoga morskog račića. Ubaci kozicu u usta i pojede je. Potraži pogledom po plićaku još koju morsku kozicu, ali ne vidje nijednu. Što će sada?

Na morskom dnu, u blizini svojih stopala, ugleda morske ježeva. Pokupi rukama nekoliko okruglih bodljikaša pa ih izbaci na kopno. Potom izađe na suho, uzme kamen i razbije oklope izvađenih morskih ježeva. Iz unutrašnjosti im pokupi prstom crvenkastu ikru i pojede je. Tako bar malo utoli glad.

Kada pred večer stigne kući, još u dvorištu osjeti ugodan miris. Jaka je danas, uz Antinu pomoć, nabrala dosta priljepaka pa ih je popržila u tavi na malo maslinova ulja. Večera bijaše obilna i nitko ne ostane gladan.

Sljedećih dana glad se vratila u obitelj. Jaka se dovijala na sve moguće načine, ali nahraniti sedam gladnih usta naprosto nije uspijevala. Jednoga je jutra sjedila u dvorištu, besposlena, utučena, položivši obje ruke na površinu kamenoga stola pred sobom. Tad, u jednomu času, sunčeva svjetlost zablista u zlatu vjenčanoga prstena na njezinoj ruci. Ona se upitno zagleda u zlatnu dragocjenost na svojemu prstu. Odjednom, čudan sjaj odluke bljesne dubinom njezinih brižnih očiju. Naglo ustane i požuri preko dvorišta. Otvori dvorišna vrata i izađe na ulicu.

Pođe do Madirove "butige". To je jedina prodavaonica u mjestu. Vlasnika prodavaonice, Madira, Jaka dobro poznaje. Neoženjen je, najbogatiji je čovjek u mjestu. Zna ona, da mu se godinama sviđa. Još i prije njezina vjenčanja, a i poslije, znao bi joj natuknuti, da mu se sviđa. Međutim, ona za nj nije marila.

Kada je ušla u prodavaonicu, unutra nije bilo nikoga. Tek Madir iza pulta.

"O, evo mi Jake!", dočeka je Madir. "Što hoće reć, lipa moja?"

Jaka priđe pultu.

"Faljen Isus, Madiru!", pozdravi prodavača.

"Vazda budi!", odzdravi joj on. "Koin dobrun?"

"Nin dobro, Madiru! Glad. Famia mi e gladna."

"E?"

"Vazela bi malo muke za ispeć kruh. Odavna mi dica nisu jila kruh."

"Dobro. Ima u mene uvik muke. A tin imaš solada?"

Jaka ničnno zatrese glavom.

"E, moga bi ti jan dat kilo muke, ma ne za ništa! Zaključajmo vrata od butige i ostani odeka s menun po ure paka ću ti dat kilo muke! Hoćeš li?"

Jaka ponovno ničnno zatrese glavom. Potom skine vjenčani prsten s prstenjaka lijeve ruke i položi ga na pult pred Madirom.

"Koliko ćeš mi dat muke za ovo?"

Madir uzme prsten i pozorno ga pogleda.

"Vera od zlata? Raje ćeš ostat bez vere, nego po ure leć s menun?"

"Reci, molin te, koliko mi možeš dat muke za veru?"

"Dva kila."

"Samo?"

"Samo."

"Dobro, daj mi dva kila muke!"

I tako, Jaka za zlatni vjenčani prsten dobije dva kilograma brašna. I ispeče kruh djeci i mužu. I nahrani obitelj.

Franko je nastavio svoju mukotrpnu rabotu krčenja, završivši i izgradivši još jednu gromaču. Njegovo obrađeno imanje na Punti primaklo se još nekoliko koraka moru. Jednoga dana, u kasno poslijepodne, spremajući se poći kući, ugleda na grmu kupine mnoštvo okruglih, crnih plodova. Jesu li to kupine već sazrele?

Ubere jedan plod i ubaci ga u usta. Zagrize ga. Sočan je i sladak. Zreo. Osvrne se uokolo pa sa stabljike divljega kupusa ubere širok list. Potom pobere sve plodove s grma kupine i zamota ih u list divljega kupusa. Ubrane plodove ponijet će djeci i Jaki. Bit će im drago. Na njegovom izmučenom, mršavom licu pojavi se grč osmijeha.

Sutradan, u kasno jutro, povede Jaka sve petero djece u berbu kupina.

"Man, di gremo?", upita je mala Marinka.

"U kupine. Gremo se naist kupina."

Pođu ulicom uzbrdo pa preko Guvna i Dolca, prođu pokraj zadnjih kuća u mjestu. Po prašnjavomu poljskom putu Jaka je išla prva, sva djeca u koloni za njom. Ugledavši rascvjetali sljez na putu uza zid gromače, Marinka upita mater:

"Man, koi e ovo cvit?"

Jaka zastane i pogleda u smjeru ispruženoga Marinkinog prstića.

"To e sliz."

"Lipi e. E li ga mogu ubrat?"

"Nećemo sad gubit vrime. Prvo gremo na kupine. Poslin možeš brat cviće."

Jaka krene dalje. Djeca za njom.

Uskoro skrenu s puta puteljkom do zapuštenih gromača. Nađu bodljikave grmove kupina pune sitnih, slatkih plodova. Počnu brati i jesti kupine. Uz česte ubode na oštro trnje, uz ponekada bolan usklik: "Jo!" te čak uz poneku suzu iz očiju najmlađih, najeli su se. Do sita.

Prva se zasitila Marinka. Dok su ostali još brali i jeli kupine, ona se odvoji od njih i pođe prema nekoliko žutih maslačkovih cvjetova, koji su rasli uz ogradu gromače. Priđe k cvijeću, čučne i ispruži ručicu, namjeravajući ubrati cvijet. Međutim, njezina ruka ne dotakne žuti maslačkov cvijet, već ostane ispružena, nepokretna, kao skamenjena. U njezinim očima bljesne iskonski strah, a na širom otvorenim ustima zaledi joj se krik. Na kamenu, na ogradi tu odmah iza žutih cvjetova, ugledala je žuto-smeđu zmiju i ukočila se od straha.

Ni mati ni itko od braće ili sestara u tomu času nisu pazili na Marinku pa tako nisu ni vidjeli u kakvoj je opasnosti. Međutim, par tamnih, ozbiljnih očiju motrio je

djevojčicu. Priljubljen uz čvorugasto deblo stare masline, stajao je čovjek u bijelomu. Među svojim sklopljenim dlanovima nježno je držao sitnu, smeđodlaku životinju. Primijetivši da se malena djevojčica približila opasnosti, prigne se, spusti dlanove do tla, razdvoji ih i tako oslobodi vitku, izduženu životinjicu kratkih nogu. Pogladi je nježno po leđima.

"Trči!", zapovjedi joj.

Mungos potrči poput strijele. Dotaknuti njegovim trkom, zanjišu se bijeli cvjetovi tratinčica, razasuti među zelenilom trave po ledini. Šarena zmija podigla je glavu s kamena i svoj hladni pogled usmjerila prema ispruženoj ruci djevojčice. Prije negoli je napala, na nju se nešto obruši. Oštrim zubićima mungos joj smrvi kralježnicu tik iza glave. Noseći zmiju u gubici, mungos pobjegne prema grmu planike.

Marinka uspije kriknuti:

"Man!"

Jaka se naglo okrene. Požuri prema Marinki.

"Što ti e?", upita je. "Zašto vičeš?"

"Guja!"

"Guja? Di e guja?"

"Odni e manguc."

"E li te guja upecla?", upita zabrinuto mati djevojčicu.

"Nin."

"O, fala ti, Bože!"

Jaka se prekriži. Na licu čovjeka uz maslinu pojavi se osmijeh.

Dlanom Jaka si obriše znoj s čela.

"Man, čelo ti e krvavo!", reče Marinka materi, ugledavši crvenu mrlju krvi na njezinu čelu.

"Što to govoriš?", upita je začuđeno mati pa se zagleda u svoj desni dlan, kojim je maloprije otrla znoj s čela.

Tek sad osjeti bol i peckavost na dlanu. Ugleda nekoliko krvavih zareza po dlanu i mrlje krvi.

"O, nin ovo ništa! To san se rasparala po drači kupine, ka si tin viknula zbog guje", objasni Jaka Marinki i sebi odakle joj krvave posjekotine po dlanu.

Skriveni čovjek u bijelomu zagleda se u svoje dlanove. Iz rana po sredini njegovih dlanova još se vidjela svježa krv.

Franko nije uspio završiti posao oko gromača prije zime. Posljednju gromaču, dolje uza samo more, privodio je kraju za prohladna poslijepodneva početkom zime. Još od rana jutra puhala je dosta jaka bura. More pred Puntom uzburkalo se. Valovi su bučno udarali u hridine. S uspjenjenih krijesta sivih valova vjetar je u naletima otkidao bijelu čipku pjene i vlažnom slanošću škropio oznojeno Frankovo tijelo. Znao je on, da bi bilo najpametnije prekinuti s današnjom rabotom i poći kući, jer

ovako vruć i znojan, pod udarima hladnoga vjetra i škropljen morskom pjenom, lako bi se mogao razboljeti. Međutim, kako prekinuti s poslom, kada mu treba još samo iskopati pijukom iz zemlje nekoliko preostalih kamenova i uredno ih ugraditi u ogradu gromače? Neće stati, već će danas završiti svoj teški, mučni, višegodišnji posao.

Iskopa iz zemlje sve kamenje, ostade još samo jedan bijeli kamen. Počne oprezno pijukom razgrtati zemlju oko kamena i malo po malo izvadi ga iz tla. Kao i onaj bijeli kamen, koji stoji još uvijek naslonjen na ogradu u jednoj od gromača i ovaj je veoma pravilna oblika, veoma sličan prvomu. Kao da je neki nepoznati klesar isklesao ove dvije izdužene prizme pa ih zakopao u zemlju na dva različita mjesta.

Franko se zamisli. Što s ta dva pravilna kamena? Pogled mu odluta do donje ograde gromače. Tada mu sine misao! Podignut će križ nad gromačom. Za sjećanje na muku dok je sam u ovomu krševitom, strmom terenu gradio gromače. I u znak zahvalnosti Svevišnjemu.

Popne se do pete gromače. Objema rukama obuhvati kamen pa ga uz silan napor podigne. Teško hodajući, gotovo teturajući, ponese teški teret. Odmarao se nekoliko puta, ali ipak uspije prenijeti kamen do ograde u najdonjoj gromači. Razmakne nekoliko kamenova na ogradi pa u nastalu rupu uspravno postavi doneseni kamen. Kamen stajaše stabilno, bez opasnosti od prevrtanja. Uz novi velik napor, Franko podigne drugu kamenu prizmu i uspije ju položiti simetrično na vrh okomite prizme. Nad gromačom stajaše veliko, kameno slovo T. Franko pronađe još jedan manji, koliko-toliko pravilan kamen pa ga stavi simetrično na vrh svoje građevine. Tako napravi križ nad gromačom.

Umoran, silno iscrpljen, ali sretan, Franko nježno dotakne dlanom križ. Potom pokupi alatke i noseći ih u rukama, pođe puteljkom uzbrdo, prema kamenoj poljskoj kućici. Kad utihne odjek njegovih trudnih koraka, iz obližnjega šumarka izađe čovjek u bijelom i pođe preko gromača. Dođe do tek podignutoga, kamenog križa pa sjedne na ogradu pokraj njega. Bijesni udar bure zamrsi mu dugu, crnu kosu, donoseći s kapljicama mora slani osjet soli.

Stigavši do poljske kućice, Franko uđe unutra. Odloži sjekiru, pijuk, motiku i kosor. Tad osjeti slabost. Drhtave noge jedva mu drže tijelo, a vid mu se muti. Sjedne, kako se ne bi srušio s nogu. Disanje mu je teško, ubrzano. Što mu je?

Pričeka da mu se snaga vrati u oslabljeno tijelo. Ustane, izađe iz kućice, zatvori vrata za sobom i pođe kući. Počne padati kiša.

Mokar i promrzao, sav drhteći u hladnoj groznici, konačno stigne kući. Vidjevši ga tako slaboga, Jaka se zaprepasti.

Odvede ga u sobu, skine mokru odjeću s njega, odjene ga u suho i toplo. Međutim, on se još uvijek grozničavo trese. Ne može primiriti donju čeljust pa mu zubi cvokoću.

"Studeno mi e. Le ću", reče ženi.

Jaka ga smjesti u krevet. Nabaci na njega sve deke koje imaju. On se i nadalje trese.

"Zima mi e."

"Svari ću ti čaj. Topli čaj će te zgrijat."

"Neka kogo od dice svari mi i donese čaj! Tin hodi u Madira po malo rakie! Samo me rakia može zgrijat."

"Dobro. Grin. Grin."

Jaka otrči do kuhinje. Zapovjedi najstarijemu sinu:

"Ante, svari ocu čaj od mažurane i odnesi mu popit u kamaru! Jan grin ća edančas u butigu. Odma ću se vratit."

I ovaj put, kada je ušla u Madirovu prodavaonicu, unutra nije bilo nikoga osim vlasnika "butige".

"Što hoće reć, Jako?", upita je Madir.

"Daj mi bocu rakie!"

"Bocu rakie? Imam jan bocu rakie. Ma ne za davat, nego za prodat."

Jaka ga pogleda ravno u oči. Potom se naglo okrene i pođe prema vratima. Vrata bijahu zatvorena, s ključem u unutrašnjoj strani brave. Jaka okrene ključ i tako zaključa vrata. Potom se vrati do pulta.

"Zaključala san vrata. Niman solada za rakiu. Ma, da ću ti onu stvar za bocu rakie. Samo nemojmo dangubit!"

"A što ti e priša?", upita je Madir.

"Muž mi e bolestan. Cili cvokoće od studeni. Rakia bi ga zgrijala."

"Franko ti e bolestan? Nisan zna. Ža mi e!"

Madir ode u drugu prostoriju i vrati se s bocom rakije.

"Evo ti, Jaka, rakia! Ka e za bolest, vazmi! Nin potriba da mi zbog bolesti daš onu stvar."

"Fala ti, Madire! Neću ti nikad ovu jubav zaboravit."

Jaka uzme bocu iz njegove ruke pa požuri kući.

Franka zateče u vrlo teškomu stanju, skoro bez svijesti. Njegovo mršavo tijelo treslo se u groznici. Podigne mu gornji dio tijela pa mu za leđa stavi jastuk, kako bi mogao biti u polusjedećemu-poluležećem položaju. Skine čep s boce s rakijom.

Miris rakije razbudi Franka. Drhtavim rukama prihvati bocu, koju mu Jaka pruži. Zabaci još više glavu, prinese grlić boce ustima i počne požudno piti. Kada prestane piti i odahne, u boci ostane manje od polovice rakije.

"Moj Franko, koliko si to popi? Nin rakia zdrava. Može te prisić", brižno primijeti Jaka, vidjevši koliko je popio.

"Moran se zgriat", odgovori joj muž pa ponovno potegne iz boce.

Pola sata kasnije Franko potpuno izgubi svijest. Jaka otrči k liječniku.

Na stropu Vele spile jedan je šišmiš umro od starosti. Njegovo beživotno tijelo otpustilo se od stropa i palo na kameni pod špilje, tik pred glavom čagljice. Zvijer se prene pa onda ponjuši sitno, mršavo tijelo pred sobom. U nekoj drugoj prigodi čagljica bi pojela takav nenadani zalogaj, ali sada samo bezvoljno okrene gubicu na drugu stranu. Nije joj do jela.

A nije baš sita. Noćas nije išla u lov, što inače čini svake noći. Doduše, izlazila je iz spilje nekoliko puta tijekom noći, ali samo bi oprezno prešla preko male zaravni pred špiljom i zaustavila se na samomu rubu. Tada bi pogled svojih žutih očiju uperila prema moru, dolje u zaljevu. Nešto bezglasno, ali ipak prijeteće, zastrašujuće, javljalo se iz ogromne, tamne vodene mase. Opasnost je tu, veoma blizu i svakoga trena može buknuti. Na nevidljivu, pritajenu kob čagljica bi samo veoma tiho zarežala pa se vratila u sigurnost špilje.

Nezainteresirana za mrtvoga šišmiša, čagljica se uspravi na noge pa veoma sporo pođe prema izlazu. S otvora Maloga ždrijela, u tamu špilje počne tonuti suhi list, otpao s grane grma, koji je rastao na samomu rubu špiljskog otvora, tridesetak metara iznad poda špilje. Čagljica se provuče ispod stabla smokve na ulazu u špilju i pođe preko zaravni prema rubu. Razdanjuje se.

Stigavši do ruba zaravni, čagljica se odmah zagleda u morsku površinu. Naglo ustukne korak-dva, a onda se vrati do ruba, režeći prijeteće. More, koje se već dobro vidjelo, dizalo se u zaljevu, prelijevajući se već preko puta pred crkvicom Gospe od Začeća, grizući slanim očnjacima osjetljivo korijenje i stabla tamarisa uz obalu. Diže se plimni val.

Ogromna količina mutne morske vode podigla se ispred Bajinih kuća, u Lučici, u malomu "mandraću", na Badu, u Bobovišća i prelila se preko obale. Divovskom snagom podigla je usidrene barke i otplavila ih na kopno, među palme i borove. Nezaustavljivi plimni val nahrupio je u kuće uz obalu, plaveći Duvanu, školu, Madirovu "butigu"...

U Kalima je gusta morska voda, noseći sa sobom crnu mutež mulja, s intenzivnim smradom po truleži, sumporu i pokvarenim jajima, najprije prekrila prvu stubu pred crkvicom Gospe od Začeća, potom drugu i već se počela razlijevati po maloj terasi. Gromače u blizini mora punile su se silnom slanom, blatnjavom vodom. Stabla maslina u gromačama opkoljena su ubitačnim slanim morem. Katastrofa!

Plima je preplavila terasicu pred crkvicom, narasla za visinu niske stube na vratima te se razlila po podu crkvice. Bez zaustavljanja, smrdljivo se more počelo velikom brzinom penjati uza zidove crkvice, puneći cijeli prostor. Veoma brzo more je već skvasilo donji dio Gospine slike, obješene visoko na zidu.

Na Punti, na hridini tik uz more, stajaše čovjek u bijelomu. Već duže gledao je u more, koje se ovdje pred Puntom nije dizalo, ali svejedno, slutila se njegova zastrašujuća prijetnja. Tad, odjednom, čovjek podigne glavu i oslušne. Negdje

poprilično daleko odjekne bolni ženski krik, nečujan, ali očutljiv. Jedna se bora tuge ureže duboko u visoko, lijepo čelo mladoga čovjeka.

Liječnik nježno prijeđe dlanom preko lica mrtva čovjeka i sklopi mu vjeđe. Jaka bolno krikne:

"Franko! Čoviče moj!"

U očima čovjeka na hridini zastakle se suze. Okrene se od mora pa napravi nekoliko koraka do kamenoga križa nad gromačom. Nasloni se leđima na križ i raširi ruke, kao da je raspet. Iz njegovih dlanova poteče krv. Otvore se rane na njegovim stopalima. Bjelina njegove odjeće okiti se krvavim cvjetovima ruže. Svoj bolni pogled usmjeri prema nebu, prema sivim, tmastim oblacima. Poviče iz dubine svoje napaćene duše put nebesa:

"Zašto? Zašto je to potrebno?"

Tišina. A onda, sasvim nisko iz istočnoga nebišta, između dva tamna oblaka, probije se prva sunčeva zraka. Udari u staklo prozora pa se odrazi u sobu s mrtvacem i uplakanom udovicom, puneći je zlatnom svjetlošću.

Kao da se preplašio sunčeve svjetlosti, morski demon je stao. Plima u crkvici Gospe od Začeća prekrila je cijelo tijelo zmije pod Gospinom nogom na slici i tu se zaustavila. Potom, malo po malo, plima se počne povlačiti.

Čovjek spusti raskriljene ruke uz tijelo, odmakne se od kamenoga križa nad gromačom i sjedne na ogradu gromače. Iz blještave svjetlosti s istočnoga nebišta izleti bijeli galeb pa snažno mašući krilima, praćen čovjekovim pogledom, poleti nad morem. Na kamenomu križu nad gromačom, iza čovjekovih leđa, jasno se vide crveni tragovi krvi.

Godine Gospodnje tisuću devetsto trideset četvrte.

Gojko POLEGUBIĆ

Epitet

U onoj kućici
što ju je tajanstvenost dodirnula krilom
u onoj gdje se to moglo i ne dogoditi
kao zagrljaj svetaca preko stola
u mučnini kajanja
koju čovjek mora
iskusiti posve sam
i poći kao što djeca veselo idu za
magarčićem

poslije im kažu
tu niste stanovali,-

Stanislava ADAMIĆ

Igra lisice il tigra

Je li igra lisice il tigra
Il treće
za kaplju Sreće?
Jesam li cinik
uznik
isposnik -
pobjednik nisam.
Svi smo putnici
na stazama Opsjene i Kušnje.

Čupam cvijeće
ubirem smeće.
Pogled u sunce osljepljuje
Nebeska zviježđa
ńisu igrokaz za dokone.
Meni i ure
opijela i - uskrsne psalme zvone.

Je li u igri janje
lisica ili zmija -
Ljudske oznake ima.
Ja se u krotkosti, gordosti
i u strahu - lomim.

Biti sam

Dobro je biti sam
biti dan
molitvene zahvale Tebi
Podupri srce, Bože
da dulje tinja
ako već ne svijetli.

Plamen bi htjelo
i nebu
i svemirima

Usprkos tijelu.

Gospodine, oprosti
svakom slogu
riječi
ako ne pjeva.
Tvoja su jutra i noći.
Ne zamjeri
ako su oči slabe
govor neprodoran.

Tako se teško srcem gleda.

Zoran KATIĆ

Čudo istine

- Ako se Istina slijedi bez kompromisa, kamo se stigne? Što je na kraju puta? - pitali proroka.

- Križ! - odgovori ovaj.

- Kako to?

- Ako se dosljedno traži Istina, mora se doći do Boga. Jer On je Istina! Ići putem Istine, znači slijediti Boga kada je koračao svijetom. A na kraju puta je - križ!

- Tvrd je to govor. Tko to može razumjeti?

- Ne može se Istina govoriti drveću i pticama, to je kao da riba pliva na suhom. Samo kada uđe u naša srca, ona je to što jest. Njen zavičaj je u ljudskom srcu. Zato onaj tko spozna Istinu, ne može šutjeti. I to je njeno prokletstvo: mora se propovijedati! Istina je tako čudesno lijepa i neodoljiva da, kada se jednom pođe za njom, više se ne može odustati. Ona je ono najljepše! Ne može se zaboraviti, zaobići ili odbaciti, mora se slijediti. Njen sjaj sve drugo pretvara u ništavilo i besmisao. A to je ono najzagonetnije, ono što nikada nećemo shvatiti makar cijeli život pred tim stajali i plakali: njena moć! Tko jednom očuti taj zov više nikamo ne može pobjeći i skriti se, za njega više ne postoji oaza razumijevanja i sreće, mora ostati i boriti se protiv laži i zla. Iako najslabiji, snagom svoje vjere mora povesti druge. Mora se poniziti, prositi, praštati i ljubiti svoje neprijatelje, samo zato da bi otvorio njihova srca, da im postane svjetlo i ljubav. A to je težak put, put samoće i odricanja, patnje i boli, put na kojem te vrijeđaju i pljuju, muče i razapinju. Put na kojem se život daje. Ali i put na kojem se događa čudo: gdje se bol i patnja pretvaraju u radost i sreću! Put kojim je Bog išao po svijetu!

- Nitko nikada nije ovako govorio - šaptali su. - Zaista je prorok!

Neizrecivo

- Postoji li put do Tajne? - upita mladić mudraca.

- A što je za tebe Tajna? - odgovori mudrac pitanjem.

- Ono neshvatljivo i neiskazivo u dubini bića, ono iz čega sve drugo proizlazi. To što slutimo da je iznad nas, ono najviše, sveto i božansko. Što neprestano pokušavamo zahvatiti, a ono uvijek ponovo izmiče. To što osjećamo da je bitno, a nemoguće je i nedostižno.

- To pripada tebi. Samo ti možeš dati odgovor na to.

- Ali Tajna bi trebala biti ista za sve. U najvećoj dubini bića moramo biti svi isti. Ona je jedno, a opet sve! Ne pripada li to mudracima?

- Nitko drugi ne može izreći ono neizrecivo u tebi. Zato i postojiš: da otkriješ

što je to! I da nam kažeš. Jer mi u sebi nosimo i osjećamo nešto drugo. Možda je baš u tebi skriveno najveće blago? Možda ćemo tek tada shvatiti koliko je ono božansko beskrajno i neizmjerno! I naučiti se mudrosti?

- To je nemoguće, ja naprosto nemam snage za to. Uvijek sam pred Tajnom osjećao nemoć i strah. A i ne želim zbog toga protratiti i izgubiti život. Toliki su tragali za Tajnom, obrazovaniji i mudriji od mene, mučili se i odricali, pa opet ništa nisu otkrili. Postoje u životu i druge vrijednosti!

- Ipak je ono skriveno u nama - najvažnije! Sve drugo je nebitno i gubljenje vremena. Možeš se oglušiti o Tajnu, ali ćeš samo izgubiti. Jer odbacio si ono najvrednije što ti je dano, ono čudesno i božansko, a prihvatio nešto nevažno i besmisleno. Možeš tada lutati i tumarati svijetom koliko hoćeš, nikada ništa nećeš naći. Odabrao si put na kojem se životu odriče njegovo najveće bogatstvo: to da je život čudo! I zašto uopće misliš da se ono skriveno osvaja mudrošću? Što ako je baš suprotno, ako se mudrost crpi iz Tajne? Možda mudrost nije ništa drugo nego stupanj našeg poniranja u dubinu bića?

- Koji je to onda put? Znanje, ljubav, ili možda vjera?

- Hrabrost! Naša snaga leži u srcu. Ne vjeruj onima koji tvrde da je Tajna nedostižna. Traži ono što slutiš da je bitno i bit ćeš sve mudriji. To je umijeće kao i svako drugo, ali dugotrajnije i složenije. Nikada ne smiješ bježati od onoga u sebi, tu su odgovori. Samo ti možeš ostvariti svoje snove. Slijedi svoj put bez straha i bori se za ono što voliš, tako da jednoga dana možeš reći: napravio sam ono što sam htio! I tada ćeš uvidjeti da se može to što ti sada izgleda neshvatljivo i nemoguće. Ali ćeš osjetiti i jedan drugi strah, užasniji i veći, strah koji poznaju samo rijetki: strah od lakoće kojom se izriče neizrecivo!

Rajko GLIBO

Komadići neba

Slušam kako se
Pjesma čežnja
Jača s pjesmom slutnjom
Kako trišćice riječi
Izvorno stablo traže
Vješanjem o zvijezde
A stablo se izgubilo
U dubinama neba
Tek skitnja komadića neba
Izgubljenošću bljeska
Nemuštim kajajem
Pred vratima utekle misli

Enver MEHMEDAGIĆ

Njegov rođendan

Čitam da se za njegovih
Dana
Živjelo bolje

Svi umiru a on uskrsava
Rus kojega sam 45. vidio
na Markovu trgu
O vjernicima se šuti
Nevjerniku pale svijeću
Tamo u Kumrovcu

Otišao je a sada je opet
Naš
Kažu...
U njegovo smo se doba
Svi poštivali
Tko?

One jame pune tjelesa
Ne znače ništa
Ne pokriva ih ploča nego cvijeće
Što buja
Samo od sebe
Sveti Grgur i Goli
Pusta su imena
Brisana u buri

Stoljećima smo pokapali naciju
A sutra ćemo kroz integraciju
Tražiti Kroaciju

Ivan Grozni ostavio je svoj trag

Marijan BLAGIĆ

Za bíće bolje

Trošim put
s vječnom nakanom.
Listam dane
al bit će bolje!

Palim noći
ogrnut ljubavlju.
Usnulo jutro budim
al bit će bolje!

Svetkujem trpljenje
umnožavam praštanje
jasnovidnu moru obeshrabrujem
al bit će bolje!

Uho bešćutnosti
zagušljivo pametari
tijelo se valja
al bit će bolje!

U rastvoreni dan
ušetala tama
svjetlost opijenu smirila
al bit će bolje!

Plamičak molitve
ožutio večer
postelju prostro šaptu sanja
za BÍĆE bolje.

Sanja VULIĆ

Knjiga za hrvatsku djecu u Mađarskoj

*(Đuro Franković: **Eci, peci, pec...**, Informativni centar Virovitica i Glavnogradska hrvatska samouprava u Budimpešti, Virovitica 1998.)*

Poznavateljima kulturne djelatnosti Hrvata u Mađarskoj dobro je poznato ime prof. Đure Frankovića. Taj marljivi etnolog već niz godina prikuplja narodno blago Hrvata u Mađarskoj. Pritom se susreće s ne malom poteškoćom velike subetničke raznolikosti Hrvata u toj zemlji, počevši od narječne i dijalekatne raznolikosti, do teritorijalne raspršenosti i različitoga stupnja asimiliranosti u mađarskoj sredini. Rad Đure Frankovića posebice vrijednim čini njegova težnja da svu tu raznoliku građu prikupi u jednu cjelinu i zajedno ponudi čitateljima. U tom je pogledu osobito dosljedan kada su u pitanju hrvatska djeca u Mađarskoj. Svjestan vječnih težnji za dijeljenjem hrvatskoga nacionalnoga bića na različite subetničke skupine, Đ. Franković svoje knjige redovito namjenjuje svoj hrvatskoj djeci u Mađarskoj, nastojeći da ta djeca, neovisno o tom kojoj subetničkoj skupini pripadaju, prihvate, prepoznaju i zavole cjelokupnu kulturnu baštinu Hrvata u Mađarskoj kao svoju, a ne samo onaj mali dio koji pripada njihovoj subetničkoj skupini. Upravo je na takav način koncipirana i knjiga *Eci, peci, pec...* koja sadrži pjesme, molitve, zagonetke i pitalice s odgonetkama i odgovorima te poslovice i narodne pripovijetke namijenjene djeci. Zato i autor Predgovora knjizi dr. Joža Skok ističe "dijalektalnu *raznolikost*, ali i dijalektalnu *autentičnost*" tekstova kojima su "sve hrvatske pokrajine u Mađarskoj...adekvatno zastupljene". Budući da se zbog takva izbora tekstova s pravom pretpostavlja kako svi mali, ali i veliki čitatelji neće jednako razumjeti sve priloge, na kraju se knjige nalazi mali tumač riječi strukturiran kao rječnik u kojemu je uz natukničku riječ (koja redovito ne pripada hrvatskom standardnom jeziku nego nekom od mjesnih govora i dijalekata) donesen prijevodni ekvivalent na hrvatskom standardu. Taj je postupak uglavnom ispravno i dosljedno proveden uz neznatne iznimke, kao npr. kada je kao natuknica navedena hrvatska standardna riječ *puran* kojoj se za prijevodni ekvivalent donosi riječ *ćuran* iz srpskoga standardnog jezika (str. 97).

Za svoju je knjigu Đuro Franković odabrao tekstove iz doslovce svih subetničkih skupina Hrvata u Mađarskoj, a nije zaboravio ni podskupine. Svoj izbor započinje prilozima koji pripadaju subetničkoj skupini bunjevačkih Hrvata iz sela Gare, Kaćmara, Čavolja i Baškuta te grada Baje u mađarskom dijelu Bačke, a izvan Mađarske iz Subotice. Zato su ti tekstovi nastali i objavljeni na novoštokavskom ikavskom dijalektu štokavskoga narječja. Jezične posebnosti bunjevačkih govora

jasno su prepoznatljive i u odabranim prilozima, a ovom ću prigodom izdvojiti tek glagol *sigrati se* s protetskim *-s* (str. 82) i hungarizam *mali birov* (str. 89) u značenju 'sudski pomoćnik'.

Ovom je prigodom Đ. Franković odabrao i priloge iz obiju podskupina unutar skupine podunavskih Hrvata u Mađarskoj. Iz podskupine podunavskih Hrvata koji, kao i bunjevački Hrvati, govore novoštokavskim ikavskim dijalektom štokavskoga narječja, izdvojio je tekstove iz Tukulje na Čepeljskom otoku na Dunavu te Erčina južno od Budimpešte. Erčinski Hrvati sami sebe nazivaju subetničkim imenom Raci. Toj podskupini podunavskih Hrvata u Mađarskoj pripadaju i uvršteni prilozi Hrvata iz gradića Sentandrije sjeverno od Budimpešte. Premda se govor danas već asimiliranih sentandrijskih Hrvata bio postupno ekavizirao pod utjecajem brojnih sentandrijskih Srba, taj je govor genetski pripadao istom štokavskom dijalektu kao i govori Tukulje i Erčina. Inače, sentandrijski su se Hrvati nazivali subetničkim imenom Dalmatini. Njihovi su predci došli u Sentandriju uglavnom potkraj 17. stoljeća, kada su govornici novoštokavskoga ikavskoga dijalekta u Dalmaciji sebe obično nazivali Dalmatinima. Tako npr. u 18. stoljeću franjevački novoštokavski pisac iz Dalmacije Jakov Pletikosa stanovnike Dalmacije ne naziva Dalmatincima, kako je danas uobičajeno, nego Dalmatinima. Iz druge podskupine podunavskih Hrvata u Mađarskoj, Franković je odabrao priloge iz dvaju velikih sela u Bačkoj, a to su Baćin i Dušnok čiji govori pripadaju slavonskom dijalektu štokavskoga narječja, i to grupi govora sa sačuvanim nereflektiranim jatom. Kao i erčinski Hrvati, bačinski i dušnočki Hrvati rabe subetničko ime Raci.

Iz baštine šokačkih Hrvata koji žive u mađarskom dijelu Bačke i Baranje, Franković je odabrao priloge iz Santova u Bačkoj te Vršende, Šaroša, Minjoroda, Kozara, Katolja, Olasa, Semartina i grada Šikloša u Baranji, a također i priloge šokačkih Hrvata iz grada Mohača i sela Kašada. Prema tome, riječ je o prilozima na slavonskom dijalektu štokavskoga narječja. Govori Santova i Vršende pripadaju grupi govora slavonskoga dijalekta s ikavskim refleksom jata. U Santovu se, kao i u ostalim govorima Hrvata u mađarskom dijelu Bačke, inicijalno *s-* u pojedinim primjerima zamjenjuje fonemom *š-*, npr. u horonimu *Šlavonija* (str. 87). Grupi govora slavonskoga dijalekta s ikavsko-jekavskim refleksom jata (u kojima se ikavski jat ostvaruje u dugim slogovima, a jekavski u kratkim) pripadaju tekstovi temeljeni na govorima Kozara, Katolja, Olasa i Semartina. S druge strane, prilozi iz Kašada temeljeni su na grupi govora slavonskoga dijalekta s ikavsko-ekavskim refleksom jata u kojima se također ikavski jat ostvaruje u dugim slogovima, ali se u kratkim slogovima realizira ekavski refleks.

Iz kraja južno od Balatona u knjigu je uvršten prilog iz mjesta Sentpala. Sentpalski su Hrvati, poput inih Hrvata u tom kraju uglavnom asimilirani, a nazivali su se Totima. Naime, Mađari su međuriječje Save i Drave (odakle potječu Hrvati južno od Balatona) nazivali Totország, a doseljenike iz toga kraja Totima. Doseljeni

su Hrvati s vremenom i sami prihvatili to ime. Govori asimiliranih totskih Hrvata bili su nenovoštokavski ikavski i najvjerojatnije su pripadali slavonskom ili pak istočnobosanskom dijalektu.

Iz subetničke skupine bošnjačkih Hrvata koji žive u mađarskom dijelu Baranje, a govore istočnobosanskim dijalektom štokavskoga narječja, Đ. Franković je odabrao priloge iz Udvara, Kukinja, Semelja i Salante. U prilogu iz Semelja zabilježen je glagol *sigrati* (str. 11), kao i u jednom od odabranih tekstova iz bunjevačkoga sela Gare.

Uvršteni prilozi iz subetničke skupine podravskih Hrvata pripadaju objema njihovim podskupinama. Iz kajkavske su podskupine, čiji govori pripadaju grupi podravskih govora križevačko-podravskoga dijalekta kajkavskoga narječja, odabrani prilozi zabilježeni u Križevcima, Bobovcu, Novom Selu i Lukovišću. Premda se obično samo govor Lukovišća ističe kao primjer kajkavskoga govora spomenute skupine koji je pod utjecajem obližnjih podravskih štokavskih govora, u ovoj je knjizi i u prilogu iz Novog Sela zabilježen turcizam *divanit* (str. 83), inače karakterističan za podravske štokavske govore. Naravno, jezične značajke u prilozima iz Novoga Sela u cjelini pokazuju da je riječ o kajkavskom govoru. U tom je kontekstu moguće npr. izdvojiti podravski kajkavski deminutivni sufiks *-ok* u primjeru *praščok* u značenju 'praščić' (str. 83). Iz štokavske podskupine, čiji govori pripadaju slavonskom dijalektu, i to grupi govora s ekavskim refleksom jata, objavljeni su prilozi iz Starina, Potonje i Martinaca. Ti su govori inače pod osjetnim utjecajem susjednih podravskih kajkavskih govora.

Đ. Franković također donosi priloge iz grada Pečuha u kojemu žive šokački, bošnjački i podravski Hrvati. Iz već otprije navedenoga jasno je da je riječ o skupinama Hrvata nenovoštokavaca. Zato je zanimljivo istaći da tekst *Laža i paralaža* koji je zabilježen u Pečuhu sadrži i neke jezične elemente karakteristične za novoštokavske govore, kao što je npr. najnovije jotovanje u glagolskim oblicima *ćeraj*, *oćeram* (str. 86).

Iz subetničke skupine pomurskih Hrvata u Mađarskoj, čiji govori pripadaju međimurskoj grupi govora zagorsko-međimurskoga dijalekta kajkavskoga narječja, odabrani su tekstovi iz Kerestura, Serdahela, Sumartona i Pustare.

Naravno, u knjizi nije zaobiđen ni dio gradišćanskih Hrvata u Mađarskoj. Đ. Franković je za ovu prigodu odabrao tekstove zabilježene među govornicima svih triju podskupina gradišćanskih Hrvata u Mađarskoj. Iz podskupine čiji govori pripadaju rubnomu poddijalektu srednjočakavskoga dijalekta čakavskoga narječja, donio je priloge iz Bizonje, Kemlje, Koljnofa, Unde, Plajgora, Prisike i Židana. Pri čitanju tih tekstova zabunu mogu prouzročiti primjeri kao *cijesta*, *nevjesta* (str. 35) u prilogu iz Židana, u kojima Franković bilježi (i)jekavski refleks jata. Zato valja reći da se u tim primjerima refleks jata zapravo ostvaruje kao dugo *e* koje se, kako je to često u čakavaca, diftongira u zatvorenom pravcu prema samoglasniku *i*, pa

navedeni primjeri zapravo glase *ciesta, neviesta*. Inače u židanskim se tekstovima također mogu susresti tipični hungarizmi iz govora Hrvata u Mađarskoj, kao npr. *katana* (str. 37) u značenju 'vojnik'. Iz druge su podskupine odabrani primjeri iz Čatara, Hrvatskih Šica i Petrova Sela čiji govori pripadaju mješovitom gradišćanskohrvatskom štokavsko-čakavskom dijalektu s ikavskim refleksom jata. Prilozi iz Vedešina pripadaju trećoj podskupini gradišćanskih Hrvata u Mađarskoj, a to su kajkavci južno od Niuzaljskoga jezera čiji govori pripadaju starom istočnokajkavskom dijalektu kojega u Hrvatskoj više nema.

Iz navedenoga je jasno da je Frankovićeva knjiga za djecu ujedno i svojevrsni vodič kroz hrvatske govore i skupine u Mađarskoj pa, osim djeci, može biti vrlo zanimljiva i odraslima.

Milan RADIĆ

Vedrina

Na jedno oko već žmiri dan.
Smiješe se maglice,
love se,
hvataju, iskre i poniru
u plavo svjetlo nebeskoga kandila.

Šuma u zelenu tamburu svira.
Slavlje počinje.
Tisuće se ruku bjelasaju, talasaju,
grle, miluju, rukuju i brate.
Plešu maglice.
Svijaju se plavi bokovi,
nabrekla su stegna,
kose im zvijezde boje.

Sviraju i trave zlatnim gudalima,
breza u bijeloj haljini šeta,
a noć je sve dublja, jedrija i teža.

Kupa se cesta u rijeci vatrometa
i grabi široko nemirnim rukama.
Luduje cesta:
javi se, skriva,
zapjeva, postane plava,
pa siva,
a onda se propne iznad triju rijeka
crvena, vruća,
upaljena, teška
i tutnji
i grmi
i zvijezde plijeni.

Poskakuje i noć i pjeva tamnim glasom
uspavanku snima ispod crnih krovova.
Vedrina neba noćas dječji obraz ima.

Josip MARUŠČEC - ROKINA

Šum Podravine

Šume, šume,
Gornje Šume,
DRAVE,
Gore Bilogore,
i podravski bregi,
tak ljubljeni, rodeći,
zeleni - tak HARNI;

... i sneni!

Šume, šume,
GORE BILOGORE,
Drave - Gornje šume,
i RAVNICE.

PREŠTIMANE PODRAVINE!

Po ljubavi,
u ŽIVOTU,
i patnjama,
STRADANJIMA,
krvi, znoju - po LUDBREGU,
ZAGOVORU DOMOVINE!

Šume šume,
ti Podravski Bregi,
PRIJESTOLJE NAIVE - HLEBINE,
drhteće, rodeće - DOLINE,
DIŠEĆE,
tak HARNE,
zelene,

tak sene!

Šume, šume,
VETRI NEGDA KILOMETRI,
po Peskima, Đurđevcu, Koprivnici i Podravki,
Drnju, Ferdinandu, Pitomači, Novigradu, Kalinovcu,
Miholjancu, Čingi-Lingi, Legradu, Đelekovcu,
Ždali, Goli, Gradinaru i GRADINI ... Kloštru,
Peterancu, Šemovcima, Molvama, Konaku,
SREČI, PLAČU I PLAĆI,
po Ce. Pe. eS. otrovu, zrušeni cigleni, TVORNICI;
Čikadi-Prekodravlju,
jadu i jalu - viru!

I ne samo po othičenom, zapuščanom, ponosnom - VIRJU!

ŠUME ŠUME, Gore Bilogore, DRAVE,
Gornje Šume - i podravski bregi,
tak HARNI, rodeći, zeleni!

... tak sneni!

Željko VEGH

Pred slikom Majke Božje Kamenite

Pripovijedajte mi, dragi nezaboravljeni prijatelji, drage nezaboravljene prijateljice, o gričkim Kamenitim vratima, u kojima smo toliko puta molili za naše prijateljstvo, molili ustrajno, molili svakodnevno za ljubav našeg grada. Pripovijedajte mi, molim vas, ali nemojte me draškati dugim uvodima, mada znate da ih volim. Znam da želite govoriti o Družbi braće hrvatskoga zmaja, smještenoj u kuli iznad Kamenitih vrata, jer znate koliko smo Braću poštovali i cijenili, i sjećate se kako smo u društvu s Velikim meštrom, prazmajem brloškim, Emilom Laszowskim, putovali više puta vlakom iz Zagreba u Družbin grad Ozalj na izlete, na kojima smo toliko naučili o Hrvatskoj! Da, da, sjećam se i pjesme, koju smo od velikog meštra naučili:

Mi smo zmaji, ljuti zmaji,
Kad nam prijeti dušman klet,
U čast Boga i domaji
Spremni živjet, spremni mrijet!

E da, prije svega živjeti, prijatelji i prijateljice moje, jer živjeti za domaju i Boga je zahtjevno! A mi to dobro znamo, zar ne? Nismo mi živjeli za neka sitna zadovoljstva, nismo služili svojim ni tuđim trbusima, nismo se klanjali ni palačama

ni novcu, već smo, moleći se Mariji, klečali pred ljekovitom slikom Majke Božje u Kamenitim vratima, jedinim sačuvanim, istočnim, vratima srednjovjekovnog Griča.

O tim mi vratima pripovijedajte, prijatelji moji, prijateljice moje, pripovijedajte mi i ono što znam i ono što ne znam, pripovijedajte mi i o onome što je uhu ugodno čuti i ono što nije ugodno čuti, jer volim slušati vaše glasove, mile i tople, kao što upaljena svijeća u Kamenitim vratima voli slušati molitve vjernika.

Svako marijansko svetište u svijetu nosi znak nekog Marijinog čuda, pa tako i svetište Majke Božje Kamenite. U Kamenitim vratima, točno na mjestu gdje se Kamenita ulica lomi pod kutem nešto većim od pravoga, iza željezne ograde, po kojoj je umjetnička ruka gričkog obrtnika posula u XVIII. stoljeću biljne urese ubrane u Marijinom vrtu, na crnom oltaru, između bijelih kipova sv. Petra i Pavla i bijelih anđela, iznad cvijeća ispranog rosom koraka bosonoge Marije, uramljena molitvama vjernika u zlatni okvir, stoji čudesna slika Majke Božje s Djetetom Isusom u naručju, naslikana u XVII. stoljeću, slika koja je 31. svibnja 1731. bila jedini zapaljivi predmet u Kamenitim vratima koji nije izgorio u velikom požaru koji je prošao Gričem. Zbilo se to u doba biskupovanja Jurja Branjuga, tako da je ime toga zagrebačkog biskupa zauvijek povezano s imenom zaštitnice grada Zagreba, Majkom Božjom Kamenitom.

Majka Božja Kamenita ponizna je putnica, koja je s Djetetom Isusom stala na gradska vrata, učinivši cijeli srednjovjekovni Grič svojom crkvom, ispraćujući blagoslovom vjernika koji je napuštao, izlazeći kroz Kamenita vrata, sigurnost gradskih zidova Marijina Griča, i dočekujući ga s utješnim osmijehom pri povratku u grad. Poslije, kada se Zagreb izlio preko gričkih zidova na dolinu ispod Gričkih gorica, Kamenita vrata dala su Zagrebu otvoreno marijansko srce, iz kojega se Marija nudi gradu kao Kraljica, kao Ona koja pročišćuje od grijeha svakodnevni život građana, kao Ona koja nam pomaže da ostanemo budni, da uvijek budemo pripravni za susret s Bogom. Nema Zagrepčanke i Zagrepčanina koji nije barem jednom, bio vjernik ili ne, u svome životu prošao kraj Majke Božje Kamenite. A upravo se i zbog nevjernika Majka Božja spustila u gradski prolaz, da im poruči, s Djetetom Isusom u naručju, da su svi ljudi njezina djeca, makar odbijali Mariju priznati svojom Majkom. "Niste sami u životu, i nikada niste nevoljeni", poručuje Blažena Djevica Marija onima koji se još nisu obratili, a svoje vjernike, koji Mariju štuju kao Majku Božju, Marija podsjeća da ni u jednom časku svoga života ne zaborave na Nju, da Mariju nose u svome srcu svaki dan, pri obavljanju svakodnevnih poslova, pri odlasku na tržnicu Dolac, pri šetnji Gornjim gradom, kada gostima ponosno pokazuju svoj Zagreb.

Vjernici hodočaste u Kamenita vrata i kleče pred Majkom Božjom da bi od Marije izmolili mudrost u rješavanju životnih nevolja; mole Mariju za zdravlje svojih bližnjih, za mir duša svojih dragih umrlih. Jeka zahvalnih riječi upućenih Majci Božjoj Kamenitoj za uslišane molitve vjernika zapisana je na mnogim pločicama pričvršćenima za zidove Kamenitih vrata.

Svoje vruće molitve upućene Majci Božjoj vjernici osnažuju paljenjem svijeća. Na plamenu svijeća gore molitve vjernika. Od milijuna izgorjelih molitava potpuno je potamnio svod Kamenitih vrata. Od milijuna molitvenih koraka pocrnio je svod Kamenitih vrata. Crni svod Kamenitih vrata govori nam da je i Majka Božja Kamenita Crna Madona, iako Njezino lice i Njezina haljina i plašt nisu crni, kao što su crni u Majke Božje Bistričke. Jer, kao i svod Kamenitih vrata, i kip Majke Božje Bistričke crn je od milijuna izrečenih molitava, od milijuna zahvalnih pogleda, od jeke milijuna hodočasničkih koraka, crn je od hodočasničke ljubavi prema Mariji. Crni svod Kamenitih vrata hodočasničko je zrcalo Majke Božje Kamenite, u kojemu se Ona ogleda kao Crna Madona, žrtvenim svijećama voljena.

U Kamenitim vratima, na žrtvenoj svjetlosti svijeća za drugoga gradi se nebeski svod vječnoga života. Bez crnog svoda, zavjetnog svoda, molitvenog svoda, na kojemu su ostali tragovi izgorjelih žrtvenih molitava tisuća naših dragih umrlih, Kamenita vrata ne bi bila živa vrata, vrata Blažene Djevice Marije u kojoj vječno gore vatre naše ljubavi prema djeci, roditeljima, prijateljima, umrlima, Bogu.

Od razornoga gričkog požara čudesno sačuvana, na zapaljivu platnu naslikana nezapaljiva Majka Božja Kamenita slika je dimenzija 57x47 cm. Prikazuje Bogorodicu koja sjedi na kraljevskom prijestolju, odjevena u haljinu grimizne boje, boje grožđa s Gričkih gorica, boje zagrebačke kraljevine - Zagreb je grad izrastao na Gričkim vinogradskim goricama. Bogorodica je preko haljine prebacila zvjezdani plašt, kojim zaštitnički grli svoje Dijete Isusa, kojeg drži na desnoj ruci - Majka Božja svim zvijezdama svemira štiti i čuva ljudski rod. U lijevoj ruci drži Kraljica vladarsko žezlo, a pod nogama Marijinim je Mjesec. Oko Majke Božje lebde oblačići s nebeskog svoda Apokalipse, te, sa svake strane, proviruje po jedan anđelčić.

Dijete Isus je golo, u lijevoj ruci nosi zlatnu jabuku, dok desnu zaigrano pruža prema Majci.

I Majka Božja i mali Isus nose na glavama krune, kao vladari neba i zemlje. Krunama od dragulja okrunjeni su 1931., u prigodi proslave dvjestogodišnjice postojanja svetišta Kamenitih vrata.

Obratimo prvo pozornost na Majku Božju, na položaj Marijine glave, na Marijin pogled, na Djevičino lice. Odnos između položaja Bogorodičine glave i Njezinog pogleda otkriva nam sve blago Marijinog duhovnog života. Jer, okrenuvši glavu na desnu stranu, prema svome Djetetu Isusu, i vrlo, vrlo blago nagnuvši glavu prema Djetetu, Bogorodica je svoj pogled, vrlo, vrlo blago usmjerila prema gore, prema Bogu Ocu. Svojim licem Marija gleda u maloga Isusa, dok svojim očima gleda Boga Oca u oči. Zbog takvog dvostrukog pogleda Bogorodičino je lice na dječji način blago lice, dječjih obraza, čime je Njezin slikar naglasio Marijinu čistoću i bezgrješnost. Lice Majke Božje Kamenite potpuno je čisto, od sjene svakoga grijeha očišćeno lice jer istodobno gleda svoje Dijete i Boga Oca - maloga

Isusa gleda majčinski nagnutim licem prema Djetetu, dok Boga Oca gleda pogledom beskrajne zahvalnosti za Dijete koje Joj je darovano. Da je slikar naslikao Mariju glave okrenute prema Bogu Ocu, Ona bi izgubila svoju majčinsku dimenziju, te ne bismo osjetili Marijinu majčinsku brižnost, a ni to, da je Marija Majka Bogu, koji se rodio u obličju čovjekovom, da bi proživio svoj zemaljski život. A da je slikar naslikao Mariju kao Majku koja je i glavom i pogledom zagledana u maloga Isusa, na slici ne bi bio prisutan Bog Otac, ne bi bio prisutan Onaj, bez kojega ne bi bilo ni Marije kao Majke Božje ni Djeteta Isusa kao Božjeg Djeteta. Na slici Majke Božje Kamenite Bog Otac naslikan je u Marijinom pogledu usmjerenom k Njemu, u pogledu blago podignutom prema gore.

Svojim pogledom podignutim prema Bogu Ocu Marija pokazuje svoju potpunu predanost Bogu, svoju odlučnost i volju da u svakom času svoga života sluša Božji glas, koji dolazi s visina. Ali, pogledom podignutim prema gore Marija prije svega iskazuje svoju ljubav prema Bogu. Kada nekoga zaista volimo, želimo ga neprekidno gledati, pa je pogled najočitiji znak ljubavi. Kako Marija voli Boga i Božjeg Sina, Ona svojim očima gleda Boga, a licem maloga Isusa, dva središta svoga života. Tako nam marijanski slikar odgovara na pitanje: tko je Bog? Bog je ljubav, odgovara slika Majke Božje Kamenite, i odgovaraju vjernici, dok s ljubavlju gledaju sliku Marije s Djetetom u Kamenitim vratima.

Postoji mnogo raznih shema prikazivanja Majke Božje s Djetetom Isusom u marijanskom slikarstvu: Marija se igra s malim Isusom gledajući Dijete, Marija promatra vjernike ponosno im pokazujući Dijete, Marija se klanja Djetetu ruku sklopljenih u molitvi ... Ali, samo ona Marija koja svojim licem voli maloga Isusa, a pogledom Boga Oca, iskazuje se kao posrednica, kao jedina, od roda ljudskoga, koja može u svakom času potpuno otvoreno gledati Bogu u oči. U Bogu je jedini izvor stalne i vječne ljubavi prema djetetu, čovjeku, prema drugome, prema životu. Samo gledajući Boga možemo čvrsto i postojano voljeti svoju djecu, roditelje, suprugu, supruga, prijatelje, sebe, ljude. Svojim licem i pogledom uprtim u Boga Oca Marija se pokazuje vjernicima kao zagovornica ljudi kod Boga, kao zaštitnica roda ljudskoga. Znali su to dobro stari Gričani, koji su na sliku Majke Božje Kamenite vješali svoje zavjetne darove, svoja zavjetna marijanska srca, pa je slika Majke Božje Kamenite bila sva izbodena čavlima o koje su Gričani vješali darove. Ali, nije bilo izbodeno Marijino lice, nisu bile izbodene Marijine oči, nije bila izbodena Njezina ljubav.

Zaista, sve može podnijeti Marijina ljubav prema rodu ljudskome.

Gledam u Marijino čisto, djetinje lice, djevičansko lice, u Njezin pogled podignut k Bogu, žedan Boga, pogled bezgranične vjere, kojim Marija u potpunosti predaje sebe i Božje Dijete u Božje ruke, i pitam se, koliko bih ja dugo mogao gledati Boga oči u oči, koliko bih dugo mogao izdržati Njegov pogled? Koliko, a da se ne zasramim, zastidim, da ne spustim pogled prema dolje? Časak? Dva časka? Ono što je dolje, to je glina tijela koja nas zove prema podzemlju, prema tami.

U Djevičinom pogledu vidim Božji pogled pun ljubavi prema Mariji i Djetetu Isusu, vidim Božju ljubav koja se ogleda u kraljevskom prijestolju, koje je Marija zaslužila rodivši Bogu Dijete, ljubav koja se ogleda u zaštitnom plaštu, koji je Bog Otac darovao Mariji da njime štiti Dijete Isusa, i djecu svega roda ljudskoga, plašt satkan od zvijezda, a ne praha zemaljskoga. Plašt satkan od zvjezdanog svoda, svemirskog svoda, koji daruje ljudima svjetlost i toplinu. U Marijinom pogledu vidim Djevičinu zahvalnost Bogu za svako dijete ljudskom rodu darovano. Jer, svako ljudsko dijete je Božje dijete, od Boga darovano dijete, u svakome je djetetu dah Božje ljubavi prema ljudskome životu.

Marijino Dijete Isus na slici u Kamenitim vratima razigrano gleda svoju Majku pogledom beskrajnog povjerenja, beskrajne ljubavi. Svojim se pogledom mali Isus potpuno predaje Majci Božjoj. Mali Isus osjeća se potpuno sigurnim na Majčinoj ruci, na zvijezdama Majčine ljubavi, iako je potpuno gol. Dijete Isus pokazuje vjernicima i svim prolaznicima kroz Kamenita vrata svoj goli trbuh, svoju dječju nemoć, svoje dječje povjerenje. Dok gledam goli trbuh Djeteta Isusa, pitam se, znaju li prolaznici kroz Kamenita vrata da prolaze kraj golog Djetetovog trbuha, toga "hrama Boga živoga", kako je u uskršnjim brojevima svetojeronimske "Hrvatske straže" tridesetih godina XX. stoljeća pisao zaboravljeni povjesničar kršćanske umjetnosti Ivo Delalle. Pisao je Trogiranin Delalle o tome, kako su nekada kršćani ljubili svoju tek rođenu djecu u trbuh kao u hram Boga živoga, i, prije nego vas pitam, ljubite li i vi svoju djecu kao hramove Boga živoga, reći ću: one žene i muškarci, koji hodaju gradom golih trbuha, ne ljube i neće ljubiti svoju djecu kao hramove Boga živoga, jer ne pokazuju svoj goli trbuh da bi pokazali svoju nevinost i nemoć, već da bi zaveli. One žene i muškarci, koji se, hodajući gradom golih trbuha, rugaju hramu Boga živoga, rugaju se Bogu, rugaju se ljubavi, rugaju se životu, rugaju se Djetetu Isusu i Majci Božjoj, rugaju se Kamenitim vratima, rugaju se Srcu Marijinom, rugaju se dostojanstvu ljudskoga života, kojemu je izvor u Bogu.

Pitam i vas, kršćani, ljubimo li mi svoju djecu kao hramove Boga živoga? Znamo li da u našem djetetu živi dah Božje ljubavi prema djetetu? Ljubimo li svoju djecu prije svega kao Božju djecu? Ili ih pak ljubimo kao svoje vlasništvo, pogleda spuštenog prema glini tamnih podzemlja? Ljubimo li svoju djecu kao životinje, dakle samo kao svoje biološke izdanke, koje trebamo dobro pripremiti da zauzmu što bolje mjesto u stadu ili krdu? Držimo li svoje dijete u naručju tako, da barem koji put pogledamo prema gore, prema Bogu? Ljubimo li Boga, izvire li naša ljubav prema djetetu iz ljubavi prema Bogu, ili ljubimo Boga povremeno, kada nam On zatreba? Držimo li svoje dijete u naručju kao dijete darovano od Boga, spoznajući kako nemamo pravo odlučivati o životu i smrti darovanog djeteta? Nemamo pravo odlučivati o životu i smrti začetog djeteta, jer začeto dijete, razigrano u majčinoj utrobi, od Boga je darovano dijete. U ubijanju začete djece, u pobačajima najjače je izražen bezbožni duh današnje trgovačke potrošačke civilizacije, u kojoj se o životu i smrti živoga Božjega djeteta odlučuje kao o odustajanju od kupovine nekog

proizvoda. Predomislili smo se i vraćamo proizvod trgovcu - Bogu. Jer, u trgovačkoj civilizaciji i Bog je postao trgovac od kojega se kupuje, ali i kupac, kojemu se prodaje rog za svijeću. "Vraćamo Ti, Bože, ovo dijete, nismo ga željeli, bili smo malo neodgovorni. Hvala lijepa, drugom prigodom!" - tako govore majke i očevi ubojice Bogu, vraćajući Bogu Njegovo dijete, vraćajući ono što se ne može vratiti. Za takve majke i takve očeve dijete je proizvod kupljen u Božjoj trgovini, na kojemu piše da se u nekom roku može vratiti trgovcu - Bogu. Kako je moguće da majke i očevi osuđuju na smrt Božju djecu, odakle im takva silna oholost, odakle im uvjerenost da smiju ubijati živi Božji dar? Očito je da takve majke i očevi ne vjeruju u postojanje Božje duše, koja je u čovjeku, u začetom djetetu već udomljena, dakle ne vjeruju da je čovjek Bogonosac, a o čovjeku kao Bogonoscu također je pisao Ivo Delalle. Takve majke i takvi očevi, koji nagovaraju svoje žene na pobačaj, ne ljube Boga, već vjeruju samo u kratkotrajni život tijela, a za vječni život duše, čini se, nikada nisu čuli. "Od čega ćemo živjeti ako nas bude petero u obitelji?" - takvim se bijednim isprikama opravdavaju majke i očevi ubojice, objašnjavajući nam tako da Božji život nije ništa prema udobnim stanovima, zgradama, novcu, te da je novac mjerilo koje određuje hoće li neko dijete biti ubijeno ili ne. A one majke ubojice, koje objašnjavaju, kako nisu htjele "ostati trudne s njim", da nisu htjele "njega" za oca svome djetetu, ili da još nisu spremne biti majkama, pitam: zašto pijane hodate svijetom? Zašto se opijate svojom požudom? Zašto nagoni gospodare vama, umjesto da vi gospodarite svojim nagonima? Zašto liježete s onim koga ne volite, koga čak i ne poznajete, zašto liježete bez ljubavi? Ako liježete bez ljubavi, onda liježete kao životinja koja se želi pariti, a onda pogotovo nemate pravo biti iznenađene svojom trudnoćom, jer ste, ne znajući to, lijegale kao da želite trudnoću.

Veliki hrvatski slikarski prorok Josip Restek prorekao je da će ljudima XXI. stoljeća vladati nagoni, i to upravo stoga, što su ljudi u XX. stoljeću konačno napustili zemlju i prenapučili gradove, stvorivši tako svjetsku trgovačku civilizaciju velegradova. Samo na svojoj rodnoj grudi, pod plavim nebom, pogleda uprtog u nebo, čovjek nosi svoje lice, ima osobnost, dok trgovački velegradovi uzimaju ljudima lice, uzimaju ljudima vidike na široko plavo nebo, uzimaju ljudima vrijeme za nebo, za drugoga, za ljubav. Restek je slikajući pustu zemlju slikao pustoš u čovjeku bezzavičajniku, velegradskom čovjeku kojim vladaju nagoni za užitkom. Grafikom (duboki tisak) kojoj je dao naziv "Uzbuđenje" ("Aufregung"), iz 1970., Restek je prikazao ljude XXI. stoljeća kao beznačajne glinene mrljice, kojima kovitlaju silni nagoni. Slikarski prorok iz Volavja na toj je grafici oblikovao podlogu tamnožutozelene boje, boje izmeta, na kojoj su, jedna kraj druge, dvije male mrlje, crvena i plava. Iz tih dviju mrlja izlaze crni, kruti, dugački izdanci sabljasto oštrih završetaka, koji su međusobno isprepleteni te potpuno premrežuju podlogu slike. Tim mnogim crnim oštrim izdancima Restek je naslikao pogubnost nagona kojima robuju ljudi bez lica - stanovnici velegradova. Čovjek bez lica, čovjek kojemu pogled nije podignut prema nebu, koji nema vremena za drugoga, ne zna što je to

erotika, pa čak ni što je spolno uzbuđenje ("Erregung"), jer on više nikoga ne primjećuje, pa ni drugi spol, već zna samo za vlastiti užitak. Čovjek bez lica ne može se uzbuditi prepoznavanjem poznatog pogleda, poznatog glasa, poznatog pokreta ruke, poznatog smiješka. Žene i muškarci bez lica, stanovnici velegradova XXI. stoljeća, ispuštaju iz sebe šiljke opasnog uništavajućeg uzbuđenja. Stanovnici uzbuđenih i nadraženih velegradova XXI. stoljeća postaju mrlje bez lica jer su proizvodi koji se međusobno konzumiraju i vraćaju poslije upotrebe, robujući sve više nagonima, jer neprekidnim konzumiranjem drugoga za zadovoljenje svojih nagona sve više čulno otupljuju te trebaju sve pogubniju vrstu podražaja da bi zadovoljili svoje nagone za užitkom.

Kada mogu stanovnici današnjih svjetskih velegradova na miru promatrati nebo? Gdje mogu naći svoj mir? Zar u crkvama koje su neprimjetne među trgovačkim neboderima? Kada je Zagreb bio Grič, kada je Zagreb bio grad na Gričkim goricama, kada je Zagreb bio velik kao jedan vinograd, građanin je mogao pribrano, molitveno gledati nebo, pribrano se moliti Bogu. Jedino je vinogradar s Gričkih gorica znao da Dijete Isus na slici u Kamenitim vratima drži u lijevoj ruci zlatnu jabuku plodnosti prirode, plodnosti Božjega svijeta, i da rađanjem djece slavimo Božju plodnost, kao što pjeva vinogradarska pjesma koja je nekada odjekivala zagrebačkim vinogradarskim goricama:

Potočil Jezuš zlatnu jabuku,
Hvaljen je Jezuš Marija,
Uvijek je Jezuš Marija.

Potočil Jezuš zlatnu jabuku,
on ju potočil vu naše selo,
naše je selo zdravo veselo.

On ju potočil vu naše polje,
naše je polje liepo rodilo,
liepo rodilo zlatnu šenicu,
s čim se alduju se Božje meše,
pod Božjim krovom na Božjem stolu.

On ju potočil vu naše brege
naši su bregi liepo rodili,
liepo rodili z vinskom jagodom,
š čim se alduju se Božje meše,
pod Božjim krovom na Božjem stolu.

Dok gledam naše drage majke i bake, kako prije odlaska na tržnicu Dolac pale svijeće u Kamenitim vratima za svoju djecu i unuke, za svoje najdraže, sjećam se Isusovih riječi izrečenih u prvoj propovijedi u Galileji, sjećam se prvog od osam blaženstava: "Blago siromasima u duhu, jer je njihovo kraljevstvo nebesko!" (Mt 5,3). Hrvatske majke i bake ne kleče u Kamenitim vratima pred bogataševom palačom, ne kleče pred ministrima i sucima, ne kleče pred saborskim zastupnicima, ne kleče pred titulama i društvenim položajima, ne kleče pred vlašću, ne kleče pred Majkom Božjom zato što je Ona bila snalažljiva pa je zauzela tako "dobro" mjesto u gradu, ne kleče pred Marijom zato što je Njezin plašt vrijedan milijun kuna, ne kleče zato što će Marija svojim uglednim položajem u društvu osigurati njihovim sinovima dobro plaćen posao, ne kleče zato da bi Marija svojim društvenim vezama omogućila njihovim kćerkama upis na željeni fakultet; jednom riječju, majke i bake ne kleče u Kamenitim vratima pred duhom ovoga svijeta. Jer, kao što reče sv. Pavao u Prvoj poslanici Korinćanima: "A mi nismo primili duha ovoga svijeta, nego Duha koji dolazi od Boga, da upoznamo darove koje nam Bog dobrostivo darova" (1 Kor 2,12). I dalje: "I mi o tom govorimo, ne riječima kakve uči ljudska mudrost, nego riječima kakve uči Duh, izražavajući duhovnim pojmovima duhovne stvarnosti. Zemaljski čovjek ne prima ono što dolazi od Duha Božjega, jer je to za nj ludost. On to ne može ni upoznati, jer se to mora uz pomoć Duha prosuđivati" (1 Kor 2,13-14). Oni "vjernici" koji se mole Majci Božjoj kao bogatašici, ministrici, društvenoj moćnici u teškoj su zabludi, jer se "mole" duhu ovoga svijeta, po kojemu čovjek živi točno onoliko, koliko dugo živi zemaljskim životom. Zemaljski se ljudi klanjaju zakonima kojima čovjek služi, a duhovni se ljudi mole za zakone koji služe čovjeku; zemaljski ljudi grade zgrade za ljude bez lica, a duhovni ljudi grade zgrade da bi sačuvali ljudsko dostojanstvo; zemaljski ljudi grade sebi piramide kao grobnice, a duhovni ljudi zadovoljni su malim grobnim humkom; zemaljski čovjek kleči pred novcem, a duhovnom čovjeku novac je sredstvo da bi pomogao ljudima; zemaljski čovjek sebe mjeri veličinom kuće koju je sebi načinio, a duhovni čovjek sebe mjeri brojem braće i sestara kojima je u nevolji pomogao. Zaista, kažem vam: onaj koji sebi gradi kuću kao grobnicu, taj gradi grobnicu svojoj duši, koja nikada neće naći put u kraljevstvo nebesko. Nemojmo biti zemaljski ljudi i klečati pred bogatašem, nego budimo duhovni ljudi i kleknimo pred siromahom, baš kao što ne klečimo pred Majkom Božjom Kamenitom kao pred bogatašicom, nego kao pred Onom koja osjeća sve naše nevolje, naše boli, naše poniženosti, naše siromaštvo, jer je i sama u nevolji, u boli, ponižavana, siromašna.

Pitaš li me, bogatašu, a zašto bi klečao pred siromahom, odgovaram ti: ne samo pred siromahom, nego treba klečati i pred zlostavljanima, odbačenima, od ovoga svijeta prezrenim ljudima. Jer, duša Božja najvidljivija je i najprisutnija upravo u onima koje je duh ovoga svijeta odbacio kao nekorisne, na ulicu izbacio i u hladnoći ostavio, gladne i bose. Duh onoga svijeta, Njegov glas, čuju duhovni

ljudi, čuju glas Božji koji nam govori: Udomite me! Zagrijte me! Nahranite me! Ugasite mi žeđ! Liječite me! Obucite me! Saslušajte me! Utješite me! Pomozite mi! Jer, nije čovjeku život darovan da bi se klanjao novcu i moći, nego Bogu! Darovan je čovjeku život da bi volio Boga, a ne novac i vlast nad ljudima. Život nam je darovan da bismo Isusa primili pod svoj krov, mada nismo toga dostojni. Život nam je darovan da bismo Isusa udomili, nahranili, gasili Mu žeđ, liječili Ga, slušali Ga, tješili Ga, pomogli Mu u nevolji, a ne da uvijek iznova budemo oni, koji Isusa pribijaju na križ. Zemaljski čovjek okreće se od Isusa i ne želi mu pomoći, čak želi da Ga nema, pa govori Isusu: "Isuse, Ti ne postojiš, ti si samo tlapnja vjernika!" O, kako su jadni zemaljski ljudi u hladnoći svoga srca, kada misle da Onoga koga ne vole svojom ravnodušnošću sele u nepostojanje!

Sve što zemaljski čovjek čini okrenuto je protiv Isusa, a sve što stvara duhovni čovjek, izlazi iz ljubavi prema Isusu.

U Kamenitim vratima, pred slikom Majke Božje, klečimo pred Duhom onoga svijeta, Duhom koji svoj "rad" na spašavanju života ljudi ne mjeri koristima koje zagovara duh ovoga svijeta. Stoga, molitva pred slikom Majke Božje Kamenite prigoda nam je da se molimo Majci Božjoj da nam pomogne kako bismo bili što manje zemaljski ljudi, a što više duhovni, oni ljudi koji će više služiti i ljubiti Duh onoga svijeta, nego duh ovoga svijeta.

Prijatelji moji, prijateljice moje, klečeći pred Majkom Božjom u Kamenitim vratima molili smo za ljubav a ne za ravnodušnost, molili smo da ljudi čuvaju svoja lica a ne da ih prodaju za novac, stoga smo molili za domovinu jer čovjek bez domovine nema svoga lica. Molili smo Majku Božju da budemo duhovni ljudi a ne zemaljski, molili smo za djecu a ne za palače, molili smo ponajviše za druge a manje za sebe, molili smo za život a ne za smrt, molili smo za mudrost Knjige a ne za mudrost ovoga svijeta. Majka Božja Kamenita zaštitnica je života naših dragih, zaštitnica je nevine djece, zaštitnica je Knjige života, koju ispisuju oni koji ljube Duhom onoga svijeta, a siromašni su duhom ovoga svijeta. Stoga nije neobično da 1907. godine nije u Kamenitim vratima utemeljena gradska banka, nego Gradska knjižnica, te Gradski muzej i Gradski arhiv, sve zahvaljujući našoj Družbi. I nije neobično da je prvi zagrebački nadbiskup i kardinal Juraj Haulik otvorio 1858. godine u Kamenitoj ulici broj 2, u kućici koja se dijelom naslanja na Kamenita vrata, posudbenu knjižnicu dobrih knjiga.

Prijatelji moji, prijateljice moje, zapisao sam glasove vaše ljubavi prema Majci Božjoj Kamenitoj, prema životu, djeci, Knjizi, Bogu. Znam, znam, svaka će napisana riječ jednoga dana biti prah, svaka će slika biti prah, svaka će glazba biti prah. Ali, mi znamo, prijatelji i prijateljice moje, da ljubav koja je te riječi pisala, slikala i svirala nikada neće biti prah. Svako će ljudsko djelo jednoga dana biti prah, ali neće biti prah ljubav koja je stvorila ta djela. Ali nikakvog traga neće ostati od onih djela koja nisu stvorena iz ljubavi, već iz mržnje, ili pak iz ravnodušnog

poigravanja riječima, bojama, notama. Kao što neće ostati nikakvog traga od onih ljudskih djela koja su nastala iz ravnodušnog poigravanja s ljudima i Bogom. Sve ono što je stvoreno u duhu korisnosti ovoga svijeta nestat će, a sve ono što je stvoreno u Duhu ljubavi onoga svijeta živjet će vječno.

Prijatelji moji, prijateljice moje, slijedim pogled Majke Božje u Kamenitim vratima, i moj se pogled, kao i Marijin, zaustavlja na crnom svodu Kamenitih vrata, svodu koji je stvorila ljubav. "Molim Te, Marijo, nemoj gledati naše grijehe, nego gledaj našu ljubav, ..." molim se u Kamenitim vratima, prijatelji i prijateljice moje, molim se za vas, dok osluškujem jeku vaših glasova zapisanu na crnom svodu, jeku naše ljubavi prema Majci Božjoj Kamenitoj.

Gojko POLEGUBIĆ

Oda mojim mrtvima

Pod plavim svodovima tražio sam znak
same vječnosti.
Ali ništa nisam našao osim malog puta
i vjetra što mi briše usne.
Ništa osim blaženih tišina
u kojima stanuju i moji mrtvi.

Smrt je isušila očne šupljine,
voćnjake što su upijali svjetlost.
Ništa ne prodire kroz prozore očiju
lijepih kao limunovi u cvatu.

Čujem pjevate:
"O, najdraža, siđi sa zvijezda
i uljepšaj nam noć".

Možete li boljeti oči?
Gdje su vaša zrcala
tajne što sažižu dušu?

Pod plavim svodovima tražio sam znak
vječnosti.
Ali ništa nisam našao osim malog puta
i vjetra što mi briše usne.

Boris-Jakov BARUN

Moj prvi dan u samostanu

Jednog petka, davne 1931. godine, a bilo je korizmeno vrijeme, moj vjeroučitelj fra Vjenceslav Vlahović, izabrao je mene i još dvojicu mojih vršnjaka da ministriramo "Put križa" u župnoj crkvi u Ljubunčiću.

I kad sam prvi put obukao ministrantsko odijelo, pogledao sam se više puta ni za se i uza se, i pomislih da sam u najmanju ruku pao s neba. Ljudi koji su me gledali, kasnije su govorili kako bih ja bio zgodan "pratar". Malo pomalo, pa sam i ja počeo o tome razmišljati. Svakim danom sazrijevala je u meni misao da bih jednoga dana to mogao i postati.

Moj otac Jure, koji je u to vrijeme radio kao radnik u Luksemburgu, jednog dana pisao je mojoj majci Ani, koju smo svi zvali "Neša", da on želi, ako bih ja htio, da poslije osnovne škole pođem u "franovačku školu". Tako je on pisao. To mi je dobro došlo, jer sam i sam upravo to želio.

Nakon jedne nezgode na poslu, otac se vratio kući. Na Tijelovo pošli smo zajedno u Livno na misu i tijelovsku procesiju. Prije procesije bili smo na misi u samostanskoj crkvi na Gorici. Jedan fratarski brat-laik skupljao je milostinju za vrijeme mise. Bio je odjeven u fratarski habit. Na bosim nogama imao je sandale. Velika krunica s križem visila mu je o pojasu kojim je opasao svoj habit. Kad sam ga ugledao onako odjevena, blaga pogleda i nasmiješena lica, još sam više poželio postati fratar.

Na Tijelovo znalo je doći na misu u Livno i do deset tisuća vjernika iz cijelog Livanjskog polja. Sjećam se dobro kako je moj otac, koji je bio jako bogobojazan i pobožan čovjek, ružio neke žene koje su stalno pričale i smijale se za vrijeme procesije, umjesto da se pobožno vladaju. Iza procesije potražili smo gvardijana samostana Gorice, koji je i sam bio u procesiji. Moj otac ga zamoli da me primi u samostan, jer želim postati fratar. On je rado pristao i odredio dan kada bismo trebali doći.

Taj dan sam očekivao s velikim nestrpljenjem. I kad je došao, te noći nisam nikako mogao zaspati od uzbuđenja. Sutradan sam ustao vrlo rano. Moja majka Ana spremila me za put kako je najbolje znala i mogla. Obukao sam nove opanke s "bilom oputom", koje je izradio Mirko Sučić, naš rođak iz Ljubunčića, jer je on bio vrstan majstor u izradi opanaka. K tomu mi je majka dala da obučem "misnu košulju" - košulju raspuhanih rukava. Kapu ne znam da li sam imao. Prije polaska majka nam je spremila dobar i obilan doručak. Bila su na tavi pržena jaja sa slaninom. To se nije jelo svaki dan u našoj kući, iako smo bili među bogatijim kućama u selu. Bili smo brojna obitelj. Tridesetak osoba.

Sjećam se dobro, kad smo odlazili moja je majka gledala za nama sve do Hrstinih kuća, gdje smo zamakli od njezina pogleda. Osvrtao sam se i ja, i gledao

prema njoj. Ona je plakala. Ne znam ni danas da li od radosti i ponosa što joj sin ide u fratre, ili od žalosti što više neću biti uz nju kod kuće.

Kad smo došli u Livno, moj otac Jure svratio je kola puna žita da ga samelje u Kajića mlinu. Divio sam se ocu kako on to sve zna: gdje se ostavljaju kola, gdje se vežu konji, kako prijateljski razgovara s mlinarom Pericom Propadalom, koji će kasnije biti moj krizmeni kum.

Otac je zamolio Pericu da mu što prije zgotovi "mlivo", jer sutra ima kod kuće nekakav važan posao. Pošli smo pješice do samostana Gorice. Kad smo došli do velike crkve sv. Petra i Pavla s dva zvonika i do velikog samostana, kao da sam se malo i uzoholio, što ću stanovati u tako velikoj kući.

Pozvonili smo na samostansko zvono. Izišao je pred nas gvardijan samostana dr. fra Alojzije Ćubelić, kasnije provincijal franjevačke provincije Bosne Srebrene.Otac ga je pozdravio i s njim se "upitao" za zdravlje. Ja sam, već prema našem starom običaju, prišao i poljubio mu ruku.

- Blagosivajte ujaci! - kazao sam gvardijanu.
- Bog te blagoslovio, sinko! Kako ti je ime?
- Jako - odgovorio sam.
- Jako, dobro došao u ovu našu fratarsku kuću. Ti sada ostani malo pred samostanom dok ne dođu đaci iz škole, koji će te u sve uputiti. Malo razgledavaj. Tu, na kraju samostana nalazi se kuhinja, pa ako budeš gladan, ili žedan, Ana će ti dati sve što ti bude trebalo.

Ovaj njegov dobronamjerni savjet skupo će me poslije stajati.

Otac i ja smo se rastali. On mi je dobacio samo nekoliko riječi, jer ni inače nije puno govorio.

- Sine moj, lijepo se vladaj i uči dobro!
- Hoću, ćaća! Zato sam i došao ovamo! - bio je moj odgovor.

Otac je otišao, a ja sam gledao za njim. On se nije ni okretao. Neko sam vrijeme razgledavao veliku bašču sa stablima kojima nisam znao nazive. U oči su mi upala stabla dva velika kestena ispred samostana pod kojima sam kasnije naučio i zavolio nogomet sve do dana današnjeg. I dok sam tako sve to razgledavao, iz samostana se pojavi fratar. Bio je to fra Ljubo Galić. Prema našem starom običaju htio sam mu poljubiti ruku, ali on mi je pružio samo redovnički pas da ga poljubim, što sam i učinio.

- Blagosivajte, ujaci!
- Bog te blagoslovio, sinko! - odgovorio je. - Odakle si, dijete?
- Iz Lusnića.
- Jesi li došao ovamo postati fratar? - upitao me on.
- Jesam, ako bi se dalo učiti! - odgovorio sam.
- Sinko moj, možeš li ti pojesti tovara....?

Ostao sam iznenađen tim pitanjem.

- Bože prosti, ujače, kako može insan, čovjek, jesti....? - odgovorio sam.

- Sinko moj, ja ti kažem, ako nisi spreman pojesti i nekoliko tovara, odmah idi kući odakle si i došao.

Ostao sam zapanjen tim pitanjima i odgovorima. Poslije sam saznao da je fra Ljubo donekle bio razočaran svojom situacijom. On je stalno tvrdio da je bolestan, a fratri mu nisu vjerovali. Napustio je župu razmjerno mlad, i povukao se u samostan. Kad je poslije operiran, i pod operacijom umro, tek onda su fratri povjerovali da je bio bolestan.

Nakon tog neočekivanog razgovora, a đaci još nisu stigli iz škole, sjetio sam se da mi je gvardijan rekao da mogu navratiti u kuhinju. Za nas, u selu, bila je to velika čast ući u fratarsku kuhinju. O takvom sretniku se pričalo.

Ušao sam u kuhinju bez kucanja, i pozdravio kuharicu Anu Badrov, koja je bila obučena u turske dimije, suknju, s maramom na glavi, i sandalama na nogama koje su stalno klapale kako se ona kretala. Ona je bila majka poznatog franjevca dr. fra Bonifacija Badrova, dugogodišnjeg profesora na gimnaziji u Visokom i bogosloviji u Sarajevu. Kazao sam kuharici kako me je uputio gvardijan, da mogu ovdje čekati đake dok ne iziđu iz škole. Ona mi reče:

- Eto, "traže jedan", uzmi skemliju, i sidi tute.

Ona me pitala tko sam, zašto sam došao u samostan, i odakle sam. Ja sam s velikom radoznalošću sve razgledavao. U oči mi je upao najprije veliki šporet i puno posuđa na njemu. U nas, kod kuće, uvijek se kuha u jednom bronzinu (loncu), ili bakri, kad se kuha pura. Gledajući tako oko sebe i pomalo se diveći svemu, vidim ja kako iz jednog zida teče voda. To do sada nisam još vidio. Upitam Anu:

- Baba! - jer se svakoj fratarskoj kuharici tako kaže - ja bi se napio vode!

- Eto, "traže jedan", uzmi čiku i napi se - kaže mi ona.

Uzeo sam posudicu i htio natočiti vode, ali kako sam jako otvorio slavinu, ona skoči iz svog ležaja, voda prsnu do plafona i na sve strane po kuhinji.

- Vraže jedan! Što mi to uradi!? Tko te dovede ovamo da mi činiš šćetu! - zavika ona na mene. Brzo je popravila slavinu, ali se to isto poslije i njoj dogodilo. Ja sam šutio i gledao u pod, sretan što nisam dobio varnjačom po glavi. Više nisam bio žedan, iako se nisam vode napio.

Kuharica Ana bila je vrlo jezičava, ali duša od žene. Poslije smo bili jako dobri prijatelji, a mogu slobodno kazati da je izdahnula na mojim rukama.

Mojim iznenađenjima još nije došao kraj. Dok sam sjedio i šutio u kuhinji, promatrao sam Anu kako se vješto kreće oko peći i onih zdjela na njoj. Sad zaviri u jednu, pa u drugu, pa u treću, malo promiješa hranu, i tako redom. Trebalo je dosta toga spremiti, jer osim domaćih fratara, od kojih neki nisu smjeli jesti svaku hranu, a među njima je bio i fra Ljubo o kojem sam već prije govorio, bili su u samostanu tek obučeni novaci, jer je tu bio novicijat, godina kušnje i spremanja za Franjevački red.

U kuhinju stiže Zvonko Kuprešak, samostanski ovčar, i moli Anu da mu dade nešto za jesti, jer on danas striže ovce u štali zajedno sa Perom Krkom iz Brzine. Tako on, jedući, reče Ani:

- Ne znam što bih s ostriženim ovcama? Šteta što ne pasu, kad je ovako lipo vrime.

- Eto ti te "dasine" iz Donjeg polja! Goni mi ga iz kuhinje! Neka pusti ostrižene ovce u Orlovaču!

Mislim u sebi, kako je baba odlučila da me sasvim dotuče. Zašto i dođoh u kuhinju? Nitko me nije tjerao. Sad, sokole moj, snalazi se kako znaš.

Kako je rekla Ana, tako je i bilo. Spremila mi je nešto sira i kruha, ali crnog, jer su đaci i sluge jeli crni kruh od ječma, a fratri bîli, od pšenice. To mi ona zamota u neki papir, neke novine, što je zapravo bilo, ne sjećam se.

I tako sve mislim: šta se to događa? Inače sam kod kuće, u selu, dobro prolazio. Oko mene uvijek se okupljala djeca, i koliko mislim, bio sam dosta popularan među vršnjacima. Ovo sve danas nisam očekivao. Šta će biti sutra? Zar sam došao ovamo da mi jedna baba zapovijeda? Kako ću ja sada čuvati ovce? Ne znam terena. Ne znam gdje se smije pasti, a gdje ne smije. Bilo mi je teško. Možda da odmah krenem za ocem natrag? Ali kuda je on otišao? Kojim putem treba krenuti?

I tako su mi navirale razne misli. Pa šta bi reklo selo da se isti dan vratim natrag u Lusnić? Rekli bi u selu sigurno, kako je onaj Kusanov, tako su zvali mog strica Ivu, izdržao u pratrima dvije godine, a ovaj Jurin nije mogao ni jedan dan? Ovdje se radilo o mome stričeviću Marijanu, koji je zbog nekog nesporazuma otpušten iz gimnazije u Visokom, na traženje fratara iz Gorice. One govorljive žene sigurno bi me ogovarale: "Znale smo mi da od njega neće biti pratra. Najžegarniji u selu, pa da bude pratar?" Kako bi bilo pri srcu mojim roditeljima? Ne, ja to zbog njih ne smijem učiniti. Posebno ocu, koji me je jako volio. Moram stisnuti zube i sve izdržati. Uza sve moje nestašluke, kojih je bilo dosta, nikada otac nije spuštao ruku na mene. Kad bi se najviše razljutio, tada bi mi rekao: -Poljički magarče!- kao da je time i nehotično pokazao gdje su nam korijeni, jer smo starinom potekli iz Poljičke Republike kod Omiša, u Dalmaciji.

Ovčar Zvonko, i ja, razlučili smo ostrižene ovce, i ja sam ih potjerao na pašu. Kad sam prelazio preko mosta potoka Brine, koji je tih dana bio jako nabujao, nešto me steglo, i nisam više mogao izdržati. Bacim onaj sir i kruh u potok i nešto opsujem. Nisam se tada, niti ikad poslije u životu "penjao na gore". Ostao sam pri zemlji. Počnem gorko plakati. I tako plačući, tvrdo zaspim. Ovce su radile svoj posao. Pasle su, i išle kamo god su htjele.

Navečer, kad je ovčar Zvonko došao po ovce i sve ih našao na broju, mene nije mogao pronaći. Gvardijan samostana se zabrinuo, jer je morao voditi brigu o dječaku kojeg je danas primio u samostan. Pozvao je sve sluge, đake, i neke fratre, da me traže. Tako lutajući, nađe me jedan fratar, fra Anto Brešić, samostanski vikar,

inače strah i trepet djece. On me probudi, a ja onako pospan zaplačem, prenem se oda sna i uskliknem, pogotovo kad sam vidio pred sobom fratra:

- Isuse moj, gdje sam ja to?
- Jesi li ti onaj što je danas došao u naš samostan? - upita me fra Anto.
- Jesam. Oprosti ujače, ja sam zaspao - odgovorio sam sa strahom.
- Nemoj se ti ništa bojati! Sve će biti u redu - tješi me fra Anto. Iza toga me upoznao s novim kolegama, pa i s Anđelkom Duvnjakom iz Čuklića, koji se danas kao duhovnik nalazi negdje u Austriji u nekom staračkom domu, te s Aleksom Mišićem iz Vidoša, kojeg su 1945. g. kao bogoslova ubili partizani u Krapini. Poslije rukovanja malo sam se pribrao i ocijenio situaciju u kojoj se nalazim. Nakon toga slatko sam se svemu nasmijao, kao da sam predvidio da će poslije, u životu, biti mnogo lijepih i ugodnih dana...

Strane riječi i lokalizmi u tekstu: skemlija - šamlica, niska sjedalica, čika - zdjelica, šćeta - šteta, dasina - primitivac, najžegarniji - najstrašniji.

Ivana RADIĆ

Mala lipanjska slika

Ivanjski cvjetovi u visokoj travi
uz potok rišu nazubljeni krug,
brezove klupe prijatelji pravi
dječjeg su doba prvi vidokrug.

Tu meka šutnja nježi bijele lati
dok vilin konjic iskušava skok,
tu lipanj pjeva melodiju vlati
i k nebu baca zelen vodoskok.

Livado sanjo, neka tvoja svila
umekša nozi korak tvrd i dug
i budi opet ono što si bila
zlatnoga doba prvi vidokrug.

Neven BOGDANIĆ

Samoća

"U samoći osjeća bijednik svu svoju bijedu,
veliki duh svu svoju veličinu."
Schopenhauer

Samoća? Što je samoća? Je li to probdjevena noć, kad se javljaju prizori i lica našeg djetinjstva. Prizori već dugo zaboravljenih igara, nestašluka, lakomislenosti? I lica kojih više nema.

Samoća? Je li samoća trag neuslišane ljubavi? Sunčeva zraka utrošena sjaja? Glazba utihla zvuka? Smiješak malaksale privlačnosti? Djelić izmakla užitka? Kad su sve bezbrižnosti u drugima. A veselja daleko od nas. Da li to u nama jecaju naše klonulosti?

Samoća? Jesu li to pogledi ljudi u mimoilaženju? Ljudi, koji ne mare za naše tegobe. Koji ne haju za povike našeg srca. Oni u vrtlogu užurbanosti prepoznaju samo sebe. I svoje sitne oholosti. Nisu li to oni za koje je u svom neprestanom osmišljavanju slobode Sartre kazao: "Prokletstvo, to su drugi ljudi"?

Samoća? Je li to misao na prošlost? Na dane utekle, nedohvatne. Kad je naše bivanje protjecalo lagodno, lelujavo. Jesmo li živjeli u maštanjima ili su fantazije treperile u nama? Zar je sve nestalo bez odsjaja ljepote? Bez ushita koji su usmjeravali korake naših pregnuća?

Samoća? Jesu li to naše unutarnje tišine? Nemiri srca, uzdasi duše? Iznemoglosti tijela? Sve je otišlo nepovratno, a toliko smo očekivali, i još više željeli. Da li se uopće ostvaruju naše čežnje? Obistinjuju li se sni? Ili su čovjeku dostupne tek varljivosti?

Samoća? Jesu li to godine starosti? Doba kad nas nitko ne posjećuje? Na ulici smo sami, bez ikoga. Kao neki pusti otoci. Mladi nas ne zamjećuju, naša je generacija iščezla. Razdiru nas prividi. Čarolije. O, dokle će naše vatre i strasti nestajati s oblacima fatmorgane!

Samoća? Odjekuje li to u nama samoća dok šumi lišće u krošnjama umorna drveća? Dok cvrkuću zrikavci u omari ljetna podneva? Dok bruji potočić u bešumlju doline? Odagnava li tutanj samoće naše napasti? Blaži li sjete? Utihnjuje li nespokojstva? Tko zna. "Buka me progoni, a osama je moćnija od svega" - govorio je Kafka.

Samoća? Je li to pustinjaštvo? Život daleko od ovog uskomešana, neuglađena, egocentrična svijeta. Život osamljenički, isposnički, asketski; onaj što su ga provodili starozavjetni proroci Ilija i Elizej. Proroci koji su radi unutarnjih spiritualnih

pobuda odabrali samotništvo. Prihvatili samoodricanje, poniznost, poniranje u sebe, molitvu i kontemplaciju. "U tišini i samoći napreduje pobožna duša" - rekao je jedan od najpoznatijih srednjovjekovnih mistika.

Gdje su danas pobožne duše? Što to čovjek radi da umakne iskušenju zla? Možda današnji osamljenici i bespomoćnici u ovoj divljoj jagmi za probicima, kao i drevni eremiti, samo traže sebe. Svoju duhovnost. I mrvicu izgubljene ljudske topline.

Samoća? Može li nas samoća deprimirati? Slomiti? Tragični poet, hrvatski emigrant Viktor Vida je skršen pjevao:

"Sada sam se pomirio s tim da sam sâm,
neizlječivo, bez nade, izgubljen u svijetu."

Zašto je teško odoljeti kušnji samoće?

Samoća? Je li to otok? Usamljen otok na pučini, daleko od kopna? Komadić zemlje okružen morem koji tuku vali, biju vjetri, a mûk njegovih šuma razdiru gromovi. Nisu li to Jabuka ili Svetac? Male nenaseljene oaze u bisernoj nisci jadranskog otočja.

"Otok je ob-tok," - kaže zaljubljenik u ove naše samotne hridi J. Božanić - "otok je zemlja morem optočena, zemlja tokom obuhvaćena, nad morem podignuta. Otok je kamen što se iz dubina mora prema suncu nad more uspeo. Otok je planet u svemiru mora. Ali otok je i čovjek koji na njemu živi. Taj čovjek njegovo je sjećanje, njegova mudrost, njegovo znanje, njegova bol i njegova radost, njegova pjesma i jezik njegov. Bez čovjeka otok ne pripada povijesti, ne pripada ljudskom vremenu. Kad umire njegov posljednji stanovnik umire i on - otok."

Nedavno je na Svecu umrla posljednja žiteljka njegova. Tamo više nitko ne prebiva. Sve pomalo izdiše. Gromače, bilje, stabla. I ono nekoliko napuštenih kuća, čije ispucale škure u općoj pustoši i samoći lamatanjem i škripom stravično odzvanjaju. Kao plač za umrlim. U zatišju orkanskih lebićada i bijesnih bura možda stvarno i sâm otok tiho umire. Nestaje u osamljenosti svojoj.

Samoća? Jesu li to mnogomilijunski gradovi? Svjetski megapolisi u kojima se ljudi kreću sami ili bezlični u gomilama? Ne prepoznajući se međusobno, ne razlikujući se odijelom, navikama ni izgledom. Bez svoje vlastitosti, lišeni osobitosti, potpuno depersonalizirani. Kinematografi, kazališta, crkve, sajmovi, ulice, parkovi, stadioni puni su naizgled vedrih i nasmijanih lica. Krinke. Maske koje kriju otuđenost, osamljenost, umor, obeshrabrenje. Što nas to tjera da se utopimo u anonimnost i pustoš veleurbane aglomeracije?

Samoća? Je li to prazan dom? Jedino majka u njemu. Žena poodmakle dobi - ostavljena, zaboravljena. Djeca se razišla, supruga se gotovo ne sjeća. Prijatelji više ne dolaze. Stara mati u opustjeloj kući. Sama sa svojom usamljenošću. Ona, i njezine uspomene. Pisma, stare slike, dječje igračke. Njezine tuge i njezin plač.

Čitav jedan dugi život sažet u nekoliko požutjelih fotografija. I pregršt suza. O, zar se radosti naše ne vraćaju?

Samoća? Je li to osobni automobil? Samohodni četverokotač? Limenoplastična karoserija, koja čitavo stoljeće bezglavo juri asfaltnim cestama i autostradama. Zatvorena krletka uvijek u trci, u kojoj suvremeni homodigitalis misli, živi i gine. U čijoj nedostupnosti, izoliranosti i hermetizmu krijepi sebeljublje i svoju taštinu.

Nekoć smo se vozili karocama, kočijama, fijakerima. Istina, sporo - ali nam se nikamo nije žurilo. Svega toga više nema. Iščezle su i diližanse. I vremena kad su se danima čekala poštanska kola, a u njima list s onom čarobnom rečenicom: "Volim te." Tko još grafemima kazuje svoje osjećaje? Znamo li uopće pisati ljubavna pisma? Danas se ljubav izriče na brzinu, u hodu. Usput. S odlaskom diližansi kao da je nestalo i romantike ljubavi. Prave, poštene ljubavi. I nježnosti sadržane u skrivenim tajnama naših pisama. Davno zaboravljenih pisama.

Samoća? Što je to? Imamo li svi svoje vrijeme samoće? Pohode li nas ure usamljenosti? Kad u napregnutosti nutrine tražimo sebe. I beskorisno prizivamo odgovore na nemire svoje.

Samoća? "Najveća naša muka u životu proizlazi odatle što smo vječno sami, a sva naša nastojanja, svi naši čini teže za tim da izmaknemo toj samoći" - uzviknuo je znameniti novelist i samotnik Guy de Maupassant.

Jesu li osame prostori šutnje, intervali sabranosti? Izvori snage i nadahnuća? Ili su to časovi potištenosti? Lomovi duše? Vulkanski krici gorčina naših?

Samoća? Zaista, što je samoća? O, Ti koji si nedokučiv i možeš sve! Rastjeraj oblake čovjekovih neznanja. Raspršigraničenosti obzorja naših. Neka se nazre svemoć i slabost samoće.

Zašto strepimo od samoće? Možda su osame trenuci slutnji. Zanosa. Naše nečujne sreće.

Školjke na stolu

Sličice iz Šparadića

Njuci i Anti

Otvoriv' vrata
"Dobro ti jutro more"!-
već na teraci.

Zalijevanje vrta-
ćutim zavist biljaka
u tuđem vrtu.

Oprana rajčica-
nasmiješeno lice
bez očiju.

Čišćenje ribe -
galebov strah i pohlepa
drže razmak.

Na oštroj buri
jasan čisti krajolik,
otoci lebde.

Nakon oluje
bonaca ... naborano
lice ribara.

Prsno plivanje -
nježnim pokretima
razmičem suton.

Na bonaci
oleandri, masline...
malko nejasni.

Noćno kupanje -
ježinci na morskom dnu
omjesečeni.

Spremnik zagrijan
podnevom...tuširanje
pod zvijezdama.

Plutača vjerna
svojem sidru zapleše
na svakom vjetru..

Bljesci na moru -
u tihom šumu kiše
obris otoka.

Noću komarac
zuji na uho spreman
na intimnosti.

Ljetna kiša -
prigušeni odrazi
svjetala u lučici.

Kroz ljetnu kišu
s teškoćom se probija
seosko zvono.

U ljetnikovcu
noćni dažd donosi san -
glazba žlijebova.

Školjke na stolu
na terasi preko noći
oprane kišom.

Bezakonje i mržnja

Zima je na izmaku. Suhi, sparni vjetar. "Pašioni" s juga prelijeću preko brda i kovitlaju se kuštravi, isprekidani, rastrgani. Iza podneva kadikad se pojavi sunce kroz oblačne pukotine, ali ga namah prekriju bakreno crvene oblačne krpe. Predvečer kroz oblačnu raščupanu zavjesu ispružile se kao prijeteći prsti crveno-krvave trake sunca koje nestaju tonući na morskom obzorju.

Stari Matan uporno prisiljava ostarjele noge na hodanje, uputio se u vrtove zarasle u korov. Traži žutinicu, maslačak, kostrič i ostale jestive trave, s naporom se sagibajući uspio je nabrati rukovet za večeru.

Od suhog juga škriplju mu kosti u nagrišpanoj koži i vise mu mlohavi mišići. Vraćajućeg se kući sporim koracima, najednom ga obuhvati nemir. Uskomešale mu se misli kako je s ostalim seljanima okružen po danu od okupatora, a u noći šumskim vlastodršcima, i zasjele mu misli na mozak kao tmurni oblaci na vrhove Pelješca.

Prekine mu misli doziv: "Gdje si, kolega!?" To je Bartul, u pratnji supruge, jer je skoro oslijepio: "Baš mi je drago, već duže Te ne viđu!" "I meni je od srca drago, kolega Bartule, da se u ovoj samoći razgovorimo. Ovo malo što nas je ostalo u selu sklanjamo se prije noći kao kokoši", odgovori Matan i proslijedi: "Naši šumski golobradići nedozrili i napuhani kao zadule smokve. Zeleni crvendaći. U srcu crveni, u mozgu zeleni ne vide da ginu za drugog pa tuđin zadovoljno trlja ruke." A Bartul mu odvrati: "Doša anćikrst na svit, nova Babilonija, Božije pripuštenje. I bez rata nas biju svakojake nevolje. Di su nam ona lipa vrimena u Zelandi? Blažena zemlja! Svi poštuju zakon, zakon poštuje svakoga. Deset godina smo skladno živili rujući tuđu zemlju." A Matan odvrati: "A kako se ne sićam, dragi kolega. I umorni i neispavani, a nikad se nismo priričili." "Ajde dosta, skoro je noć, ne smimo da se zateknemo izvan kuće", opominje ih stara Rozarija. Odlazeći, Bartul mu govori: "Dođi ako ćeš i sutra, pa da se razgovaramo." "Ako Bog da, doći ću", odvrati Matan. "Pričinja mi se kao da se rastajemo za duže vrimena, kao u Aucklandu prije četrdeset godina. S Bogom i neka nas Bog čuva", nadoda Matan, gledajući za njim dok nisu zamakli. Osjeti olovnu težinu u čitavom životu i produži kući još sporijim koracima.

Misli mu kljuju mozak: "Ne, ne!?... Nemoguće!" I jednom rukom kao da nešto tjera od sebe: "Ne, ne!" Još više se sagne upirući se o štap te produži šaptom: "Još ćemo se vidjeti i razgovarati..." Tako stigne kući zadihan.

Nevjesta mu reče: "Odmori se dok skuham zelje." Te on sjedne na naslonjač prevrćući misli o svojem životu kao kada čitalac prelistava već pročitanu knjigu.

Do malo oglasi se sa zvonika Zdravomarija podsjećajući mještane da je minuo još jedan dan. Stari Matan i nevjesta se prekriže, zahvaljujući Bogu na dobroti i u završnoj molitvi u Božije ruke predadoše svoju budućnost.

Tamna zavjesa noći sve više prekriva tužnu zemlju, još se nazire uzavrela morska površina uz jaukanje vjetra i krkljanje valova, a ćuk i sova se oglasiše iz čempresa šematorija. Stari zvonar izašavši iz crkve i zatvarajući vrata, pogleda prema sjeverozapadnoj prodolini. Ispod mosta niz potok ugleda četvoricu prekrivene šatorskim krilima kako se spuštaju prema seoskom putu. Nasuprot njima uz potok šulja se mačka sa svjetlećim očima i kada ih ugleda, pobjegne uz prizide vrtova.

Zvonar zavrti glavom te izusti: "Hm!" i požuri kući. Vidi: njih četvorica šuljaju se koracima hijene ogledavajući se oko sebe. Popevši se na put prvi zastane, za njim i ostali ustavivši dah...Tišina. Nigdje žive duše. Šapat se prenosi od jednog do drugog. Prvi, krupan, mahne ručetinama kao da vesla, a dvojica požure do njega. Četvrti zaostane. Dvojica dolaze pred kuću. Na glas ćuka s čempresa svi se trznuše... Kroz prozor u prizemlju žmirka uljanica. Dvojica uđoše u dvorište stišćući šake. Četvrti nasred puta upiljio oči u daljinu i naćulio uši istovremeno prekoravajući sebe što je poslušao naređenje. Ona dvojica tucnu na vrata, iziđe sredovječna žena, tiha isposnica. Prepozna obojicu, uhvati se za vratnice i ukoči... Mlađi zvani Bazdan reče: "Trebamo domaćina!" Ona stoji bez daha. "Iziđi, stari, vani!" Oštrim tonom poviče Šarenac. "Tko me treba i zašto?" odazove se Matan iz kuće. Polako izlazi pridržavajući se kamenih pragova vrata. Nevjesta kad ugleda "svijetlo oružje junaka" - zausti: "Ajme ti ga nama, jadnim i kukavnim...", a Bazdan hitro lijevom šakom začepi joj usta, a Šarenac promuklim kiklopskim glasom zareži: "Smrt fašizmu! Naređeno je da ideš s nama!" Stari Matan, videći da njegov višegodišnji dužnik iskaljuje mržnju zbog oduzetog maslinjaka, odgovori: "Šest puta sam preplovio ocean da u blatu i šumama lomim kosti: posudim novac i evo sada... Ne idem iz kuće ni dvorišta! Noć je vaša moć. Ne želim da mi tamo zvjerad kosti razvlači..."

Dotrči prednji stražar i šapne: "Brže! Čuje se putem bat..." Bazdan veli Šarencu: "Ne želim opet biti u neprijateljskim šapama, zato zadovolji svoju želju." Šarenac nabusito dobaci Matanu: "Ja ću Ti suditi, lihvaru!" i iskesi vučije prorijetke žute zube, a Matan diže ruke i oči prema tmurnom nebu i zavapi: "Bože! Primi moju dušu, a mojim uboj...", pucanj mu je presjekao riječ te se on uz štropot sruši. Jauk nevjeste, poškropljena krv po zidovima, i metci u zidu ostadoše jezivi znamen...

Godinama Šarenca nemir izjeda, i jednog tmurnog, suhog juga s hridine zaroni u dubine morske u nepovrat. Sudeći drugom i sebe je osudio.

Bruno BARŠIĆ

Venčec za Mariju Ivić

Z Knigom vu ruki išla je prek Placa,
Govorila svima da je blizu Kraj,
Ljudi se smejali, pravili norca,
Oni njoj psovku, ona njima raj.

Došla je do dečkih kaj sede na terasi,
I uz gemište broje štih na štih,
Ona im rekla za nju važnejše,
Zmed herca i kare deklamerala je stih.

Sam su se smejali, ti muži zadrigli,
Pod njene noge bacili su čik,
Pak su joj rekli : 'Ti baba bedasta,
Za nas su glavni bela, tref i pik.'

Došla je do cirkve gde se s' i ljube,
Donesla je osmeh, glasno rekla falu,
A njeni su bližnji pokazali joj zube,
I rekli: 'Čkomi, naj delat z' sebe budalu!'

A gda se je došlo do prve himne,
Iz duše je svoje popevala glasno,
Nota je bila nekak hripava, falšna,
Grdo su gledeli jer se ne bilo s' e jasno.

Pa kaj ak je i neka nota falšna,
Ak se remeti činovnički sklad,
Sam bi vam štel reči, najte mi zamerit,
Tu sem staru tetu imal nekak rad.

Ona je popevala,
Sunčece je v' pesmu dela,
Ona je popevala,
Kak da je ftiču pesmu zela.

(1999)

Božidar BREZINŠČAK BAGOLA

Domagojeva priča

(radiodrama)

LICA

DOMAGOJ, bogoslov i pjesnik
JOŽA, Domagojev prijatelj
MELKIOR, bogoslov buntovnički raspoložen
FRANJO, bogoslov skolastički samouvjeren
DUHOVNIK, srednje životne dobi, asketski blag
ŽUPNIK, seljački jednostavan, svemu vičan
DOMAGOJEV OTAC, težački pobožan
DOMAGOJEVA MATI, pobožna domaćica
TETA JUSTA, seljanka koja rado ogovara
IRENA, usidjelica, trećoredica i tračara
DOROTEJA, Irenina prijateljica, istih nazora
ZVONAR, stari zajedljivac i svadljivac
PRODAVAČ MOLITVENIKA, kramarski dosadan
REKTOR BOGOSLOVIJE
UREDNIK
DOPISNIK
SKITNICA
TAJNICA

PRVI PRIZOR

U kapelici

(Završni akordi preludija na orguljama)

DUHOVNIK: Dakle, sam sakrament ili otajstvo đakonskog ređenja slavi se pod svetom misom. Odmah nakon evanđelja čitač predstavlja preuzvišenom Nadbiskupu kandidate imenom i prezimenom, abecednim redom. Potom će Preuzvišeni održati propovijed o službi koja će vam biti povjerena. Prije prinošenja žrtvenog dara pitat će svakoga ponaosob da li prihvaća đakonsku zadaću. Slijedi polaganje ruku i posvetna molitva. Svaki posvećenik prima štolu i dalmatiku, evanđelistar i poljubac mira. (*Stanka*). To bi bilo sve. Je li kome potrebno podrobnije objašnjenje?
FRANJO: *(Prilično drsko i zajedljivo)* Bilo bi zacijelo potrebno gospodinu Domagoju

koji, kako vidimo, nije stigao na generalnu probu.
DUHOVNIK: *(Pomirljivo)* Domine, nije na nama da mu sudimo. Ponovit ćemo još jedanput Litanije svih svetih. *(Orgulje zasviraju)*
JOŽA: *(Solo)* Oče nebeski, Bože!
ZBOR: Smiluj nam se!
JOŽA: Sine otkupitelju svijeta, Bože!
ZBOR: Smiluj nam se!
JOŽA: Duše Sveti, Bože!
ZBOR: Smiluj nam se!
JOŽA: Sveto Trojstvo, jedan Bože!
ZBOR: Smiluj nam se! *(Promjena melodije)*
JOŽA: Da se dostojiš na pravu pokoru nas privesti.
ZBOR: Molimo te, usliši nas!
JOŽA: Da se dostojiš nas same u svetoj službi ohrabriti i očuvati.
ZBOR: Molimo te, usliši nas!
JOŽA: Da se dostojiš svijet od pošasti, glada i rata očuvati.
ZBOR: Molimo te, usliši nas!
JOŽA: Da se dostojiš svim narodima mir i pravu slogu darovati.
ZBOR: Molimo te, usliši nas! *(Pjevanje se nastavlja, sve udaljenije i tiše)*

DRUGI PRIZOR

U bogoslovskoj sobici

(Kucanje na vratima)

DOMAGOJ: Slobodno!
JOŽA: Tako, dakle, ti se ne vraćaš na vrijeme!
DOMAGOJ: Stigao sam u Zagreb s prvim putnicima i popio kavu s izgubljenim tipom u čekaonici drugog razreda... Pričao mi kako su ga strpali u ludnicu i nakon godinu dana pustili. Filozofija mu uglavnom leži, vjerovao ja to ili ne, ponavljao je neko vrijeme, a potom se zavukao u ćošak i zaspao.
JOŽA: Duhovnik je sve zabrinutiji zbog tvojih nastupa i objavljenih priča.
DOMAGOJ: Da ti je samo bilo vidjeti i čuti u kolikom broju i s kakvim žarom se mladi Koprivničani zanimaju za pitanja koja načimam svojim pisanjem.
JOŽA: Zar ti se barem ponekad ne čini da načimaš previše? Da potežeš vraga za rep? Napasnika koji se tvojoj duši prikrada u likovima znatiželjne mladeži, osobito ženske?
DOMAGOJ: Ti uvijek jedno te isto, ženske pa ženske!
JOŽA: Pričao sam ti kako nam je bilo na mladoj misi u Legradu, gdje se naš bivši kolega zaljubio u župnikovu kuharicu, te je župnik na njemu slomio i kuhaču i metlu.

DOMAGOJ: Ženske pa ženske! Ali ne kao Božja stvorenja, već kao đavolji soj, kao Eva s jabukom u ruci.
JOŽA: Mogu misliti na kakvoj se muci nađeš poslije književne večeri, kad sve sabereš, a pred očima ti lebdi jedno jedino, najslađe djevojačko lice?!
DOMAGOJ: Mladi Podravci htjeli su me pod svaku cijenu zadržati još jednu večer. Jedva sam ih uvjerio da je današnji dan za mene presudan, da moram obavezno sudjelovati na generalnoj probi đakonskog ređenja - prvog stupnja svećeničkog zvanja koje sam slobodnom voljom sebi izabrao.
JOŽA: A vidiš *à propos* slobodnog izbora, otac naš duhovni upravo me sinoć pozvao u svoju sobu i u povjerenju pitao za tebe - da nisi možda na bilo koji način bio prisiljen stupiti u bogosloviju, da te na bogohulno pisanje ne potiče možda tjelesno sladostrašće, ili da nisi možda prodana duša?
DOMAGOJ: Bogohulno pisanje?
JOŽA: U priči koju si prekjučer objavio.
DOMAGOJ: *(Primjetno potresen i prkosno uzrujan)* Ali zašto bogohulno? To je priča o bogoslovu kojemu je stalo do pobune samo zato što su dobrog Boga posvojili crkveni dužnosnici kojima se dotični bogoslov ne može i ne smije pokoravati.
JOŽA: Domagoju, imam osjećaj da je čaša napunjena do vrha i samo što se nije prelila. Duhovnik je uvjeren da u tebi prevladava strastveni duh razaranja... *(Oponaša duhovnika)* ... "duh koji nema ničega Božjeg na sebi".
DOMAGOJ: *(Obrambeno svađalački)* Ali on je znao gdje se nalazim i na čiji poziv!
JOŽA: Utoliko više njegovu je savjest kopkalo nagađanje hoćeš li se na vrijeme vratiti. Mora da je noćas provjeravao brojčano stanje u bogosloviji. I po svoj prilici već je donio odluku o tebi. *(Jedva čujno kucanje)*
JOŽA: To je on. Ja ću otvoriti.
DUHOVNIK: Hvaljen Isus i Marija!
JOŽA i DOMAGOJ: *(U jedan glas)* Navijeke!
DUHOVNIK: Domagoju, vi ste se ipak vratili?
JOŽA: Ja ću vas ostaviti.
DUHOVNIK: Ne morate, Jože. Baš je dobro da popričamo utroje. *(Neizvjesna stanka)*. Dečki, razgovarajmo iskreno i otvoreno. *(Napetost izražena mrtvom tišinom)*. Jeste li vi, Domagoju, nakon svih ovih godina provedenih u dječačkom sjemeništu i bogosloviji shvatili bit kršćanske poslušnosti? *(Stanka)*. *(Ispitljivo)* Znadete li vi koje vrline su najpotrebnije za đakonsku službu? Jeste li razmišljali o raspoloženju duha s kakvim je Božji poslanik uvijek spreman tražiti ne svoju, nego volju onoga koji ga je poslao? Pastoralna ljubav tjera pastire Božjeg naroda da svoju volju posluhom posvete službi Boga i braće, primajući i izvršavajući u duhu vjere ono što Vrhovni Svećenik i vlastiti biskup te ostali pretpostavljeni nalažu ili preporučuju. *(Stanka)*. *(Prijekorno)* Samo poniznošću te odgovornom i dragovoljnom poslušnošću svećenici se suobličuju Kristu koji je bio poslušan do smrti.

DOMAGOJ: *(Očigledno zatečen pitanjima i naglašavanjem poslušnosti, odgovara prilično odlučno i samouvjereno)* Poslušan... hmm... bit kršćanske poslušnosti...? Dakako, bit kršćanske poslušnosti temelji se na Božjem pozivu i čovjekovoj vjernosti tom pozivu, na dostojanstvu čovjekove savjesti. Čovjek ima u srcu zakon što mu ga je Bog upisao. U pokoravanju tom zakonu očituje se čovjekovo dostojanstvo i po tom zakonu će mu se suditi - stoji u pastoralnoj konstituciji "Gaudium et spes" o Crkvi u suvremenom svijetu. *(Predah, uzimanje zraka)*. U svjetlu te konstitucije najviše sam razmišljao o tome kako većina bogoslova nastoji da im vrijeme u bogosloviji što bezbrižnije prođe, te da se što prije domognu svoje crkvene uloge, da postanu župnici određenih župa, svoji na svome, zadovoljni sobom, a još više vjernicima, pogotovo ako su dobre ovčice te primaju svaku pastirovu riječ sklopljenih ruku.
DUHOVNIK: *(Prepoznatljivo uzrujan)* Vama sklopljene ruke očito smetaju?
DOMAGOJ: *(Sabrano i spremno)* Mene ne muči toliko bit kršćanske poslušnosti, Velečasni, koliko bit samog svećeništva. Često se pitam tko su bili sedamdesetidvojica Isusovih učenika koji se raspršiše po svoj Palestini? Jesu li se ti učenici odlikovali kršćanskom poslušnošću ili ponajprije dosljednim svjedočenjem? *(Samouvjereno)* Osobno dajem prednost svjedočenju.
DUHOVNIK: *(Prijekorno)* I zato se sve otvorenije ponašate kao pjesnik i buntovnik, da ne kažem koju težu riječ.
DOMAGOJ: *(Zdvojno)* Zašto sam zbog pisanja pjesama sumnjiv u vašim očima?
DUHOVNIK: Ja sam iskreno zabrinut za vaše svećeničko zvanje, Domagoju. Želite li doista postati svećenik, vi morate shvatiti i prihvatiti učenje Crkve, učenje po kojemu Krist hoće suradnike koji ga ljube i koji mu svim srcem služe.
DOMAGOJ: *(Odrješito)* Pa ja upravo to shvaćam i prihvaćam. *(Citira)* "Sve što je istinito, časno, pravo, nevino, ljubezno, što je na dobru glasu i sve što je kreposno i hvalevrijedno, to neka budu vaše misli", piše apostol Pavao i ja ga u tome nastojim slijediti. Sva ostala nesuglasja pripadaju povijesnim naslagama i neslogama crkvenog i društvenog ustrojavanja, pripadaju licemjernom pozivanju na poslušnost mimo čovjekova moralnog dostojanstva.
DUHOVNIK: Domine, slušao sam vas proteklih mjeseci prilično pozorno, pročitao sam vašu priču vrlo pažljivo, i moram vam otvoreno kazati: *(Upozoravajuće naglašeno)* Svojim pjesničkim zanosom i izazovnim pisanjem prkosite jedino sebi. *(Stanka prije potresnog priopćenja)* Preuzvišeni otac Nadbiskup reče mi da će danas još jednom odlučivati o vama. Nisam siguran da će moja preporuka ovoga puta biti dovoljna.
DOMAGOJ: *(Osjetno potresen priopćenjem)* Velečasni, vi poznajete moje roditelje. Oni sutra dolaze na đakonsko ređenje. I brojna rodbina s njima. *(Gotovo vapijuće)* Velečasni, molim vas i zaklinjem!
DUHOVNIK: Pomolite se obojica Blaženoj Djevici Mariji, Gospi od Zavjeta! *(Izlazi, zatvaranje vrata)*. *(Stanka u trajanju od tri otkucaja sata na katedrali)*

JOŽA: *(Prijateljski sućutno)* Znao sam da je sav na iglama. Od prekjučer, kad je objavljena priča. Zašto su ti baš sada morali objaviti tu priču?
DOMAGOJ: *(Pribrano)* Jože, život bi zacijelo bio mnogo bezbolniji kad bih ga živio izvana, pored sebe. Ali ja ga živim iznutra, kao posvemašnju neizvjesnost i predanje, kao svoj život, jedan jedini.
JOŽA: *(Bodri ga podsjećanjem)* Ne zaboravi da si krenuo u dječačko sjemenište s određenom nakanom. Možda te dobra mati zavjetovala Majci Božjoj Bistričkoj, kao što je moja mene, a pobožni otac svake godine hodočastio za tvoje uzvišeno svećeničko zvanje Gospi Trsatskoj... Domagoju, svojim dolaskom u bogosloviju odlučili smo se za služenje biskupu. Prema tome, mi živimo više za druge negoli za sebe.
DOMAGOJ: *(Odlučno)* Nije istina! Kršćanin sam ukoliko uspijevam pronaći sebe, ukoliko uspijevam zrnu života, koje klija u meni, dati što obuhvatniji smisao.
JOŽA: *(Popustljivo)* Slažem se, što obuhvatniji smisao - to znači biti čovjek i svećenik, pastir i vjeroučitelj, pjesnik i propovjednik.
DOMAGOJ: Sve ću to biti, uvjeravam te. Zašto ste počeli sumnjati u mene?
JOŽA: Ja uopće ne sumnjam u tebe, samo se pribojavam.
DOMAGOJ: *(Više uplašeno nego zabrinuto)* O Bože, zar je moguće da ću na samom vrhuncu bogoslovske zrelosti ostati bez svećeništva?

(Glazbena kulisa koja melodijama marijanskih pjesama predočava slušateljima ozračje zavjetnih crkvica Hrvatskog zagorja)

TREĆI PRIZOR

U župnom uredu

ŽUPNIK: *(Nevoljko)* Velim, zasad o Domagoju ne znam ništa drugo nego da je objavio nekakvu priču u novinama i njome uvrijedio preuzvišenog oca Nadbiskupa.
IRENA: *(S posebnim zadovoljstvom)* Znala sam ja da on nije za svećenika. *(Laskavo i zajedljivo)* Sjetite se samo koliko puta sam vas upozoravala da se druži s ništarijama, a vi biste jednostavno odmahivali rukom.
ŽUPNIK: Nije posrijedi druženje s ništarijama, nego sa ženama, ženska glavo! *(Ljutit zbog Irenine nazočnosti)* Koliko je meni poznato, Domagoj se u domaćoj župi ponašao pristojno.
IRENA: Ne bi se baš moglo reći. Poznavali ste ga dosta površno, samo za vrijeme jutarnjih misa i na doručku.
ŽUPNIK: *(Razdraženo)* Eto, opet je sve ispalo po tvome!
IRENA: Pa da, nisam li vas pravodobno podsjećala da bogoslovu ne dolikuje odlaziti na večernje kinopredstave, organizirati prigodne akademije s onim guskama od naših učiteljica, zalaziti u seosku krčmu... Aha?! Upozoravala sam vas na sve te

pojedinosti, a vi ste se uzvišeno smijali i bezobrazno mi predbacivali zašto se radije nisam na vrijeme udala. Zapeli ste na godinama kao da je to sva istina o meni. *(Zastane, ne bi li što jače naglasila svoju nevolju)*. Čovjek se s mukom probija od obećanja do ljubavi, od ljubavi do laži, da bi na kraju postao nečija igračka ili žrtvena obmana...
ŽUPNIK: *(Dušobrižnički)* U tebe se uvuklo previše ovozemaljskog kolebanja, ljubavnog strahovanja i sitničavog uzrujavanja. Nježnost i suosjećanje se izjaloviše.
IRENA: *(Pakosno)* Pa ipak, Domagoj je ludo zaljubljen, velim vam. A ne razmišlja, jadnik, da ga njegova velika ljubav može jednog predvečerja dočekati suznih očiju, ili mrtva pijana.
ŽUPNIK: *(Zajedljivo i sućutno istovremeno)* Irenice, ti već godinama strahuješ zbog duše, a stradavaš tijelom... Zaboravljaš da je zaljubljenost slatka varka kojoj se ne smije priznati ni poraz ni pobjeda.
IRENA: Zar ste vi svećenici stvarno najpametniji?
ŽUPNIK: Čitavu mladost valja žrtvovati da bi se u zrelim godinama moglo razlikovati ljubav od sebeljublja, kršćansku ljubav od naslade, stvaralačku ljubav od samozavaravanja.
IRENA: Znala sam da ste od samog početka podržavali Domagoja.
ŽUPNIK: Jednom zgodom nastojao mi je interpretativno obrazložiti svoje stihove:

"Sva usijana urliče Žena
obasjana tmurnom prijevarom samoće."

(Nastavlja pričati s velikom naklonošću prema Domagoju) Nastojao me uvjeriti kako to zapravo Istina urliče nad stvarnom podlošću. Istina koju ne mogu prepoznati uniformirani predstavnici crkvene i svjetovne hijerarhije. I moram priznati da me svojom iskrenošću uspio uvjeriti. Vjerujem da je u Domagojevu slučaju riječ o istinskom pjesniku. Zato me to što sam čuo nimalo ne iznenađuje.
IRENA: *(Podrugljivo)* U novinskoj priči javno se očitovao kao ljubavnik prvorazredni, što je u stvari bio sve ove godine.
ŽUPNIK: *(Ljutito odmahuje rukama)* Apage satanas!
IRENA: *(Otrovno se nasmije i otvori vrata)* Izvolite, samo izvolite, gospodine!
DOPISNIK: Hvaljen Bog, Velečasni!
ŽUPNIK: *(S osjetnom nelagodom)* Navijeke budi hvaljeno ime Gospodnje!
DOPISNIK: Sinoć sam obavio razgovor s vašim bogoslovom i pjesnikom. Došao sam i vas zamoliti za rečenicu-dvije, a potom jurim u Zagreb da predam razgovor što prije uredniku.
ŽUPNIK: Razgovarao sam s Duhovnim stolom u Zagrebu i rekao im da se Domagoj u domaćoj župi ponašao pristojno. To je sve što mogu kazati o njemu, dragi gospodine.

DOPISNIK: Baš ni jednu rečenicu više?
ŽUPNIK: *(Odrješito)* Niti jednu!

(Glazbena kulisa koja najavljuje toplinu razgovora u zagorskom toplom domu)

ČETVRTI PRIZOR

U roditeljskom domu

TETA JUSTA: *(U razgovoru ugodnom i dijalektalnom)* Pak bu opet, Bogu budi fala, veselje vu ovoj hiži. Kak je i negda bilo. Se zrajtaš, bratec, kaj su nam pokojni dedek pripovedali o svojem stricu?
DOMAGOJEV OTAC: O stricu Bartolu... Kak se nebi zrajtal, za pet ran Božjih!
TETA JUSTA: Imel je svoju kuriju i kuharic sake fele. Znal je lepo prodikvati, a još lepše živeti...
DOMAGOJEV OTAC: Vrag je njega stvoril i dal!, brundal bi naš pokojni dedek i gladil svoje mustače.
TETA JUSTA: Njegova najbolša medicina bil je po sakem jelu pehar vina.
DOMAGOJEV OTAC: Pravi zagorski tič kraj pisanih pečenk i devenic. Za njegovu kuriju vu Novoj Vesi znali su Zagreb, Pešta i Beč. Bil je per-so-na gra-ta, kak se temu veli.
TETA JUSTA: I dokaj hitro pozabil je na brata.
DOMAGOJEV OTAC: Ah, prešli su cajti...
TETA JUSTA: Denes mu ni grobek ni moči najti vu mirogojskom hladu. Daj mu Bog mir duši tam gdi počiva.
DOMAGOJEVA MATI: *(Iznenađena neočekivanom pričom)* Ne mislite morti da bi z našim Domagojem moglo kaj naopak biti?
TETA JUSTA: Domagoj bu velečasni gospon kak se šika. On vam je zaljubljen vu knjige, nebu vam on kapelan, niti običan župnik. On bu profešor, a morti denes-zutra i biškup...
DOMAGOJEV OTAC: Iz tvojih vust vu Božja vuha! Daj, spijme si za Domagojevu hasnovitost.
DOMAGOJEVA MATI: (*Zadovoljno*) Orehnjača i makovnjača su pečene, a još bum i kifleke spekla.
TETA JUSTA: Moju mađaricu bumo zutra probali.
DOMAGOJEV OTAC: *(Ko grom iz vedra neba)* Ženske drage, a kaj bi bilo da se Domagoj spunta? Mi dojdemo s punimi košarami na Kaptol, a vratar nam veli da je mladi gospon pobegel...
DOMAGOJEVA MATI: Naj se zmišljavati i norce delati!
DOMAGOJEV OTAC: *(Mora kazati ono što je sanjao)* Draga moja, em se ja niš ne zmišljavam. Kaj sem rekel, to sem bog-i-bogme tu noč senjal. Senjal sem čudne

senje, Domagoja vu reštantskoj rubači, kak da se pred nekim skriva vu našoj kleti, i kak mu je jedina želja prek granice pobegnuti.
TETA JUSTA: *(Glatko poput gatare)* To, bormeš, more i dober znak biti. Bute videli, Domagoj bu denes-zutra prešel v Rim. Nebu vam on kapelan, kaj sem vam rekla, niti bu obični selski župnik.

(Glazbena kulisa koja hodočasničkim napjevima dočarava prostor oko zavjetne crkvice za vrijeme proštenja)

PETI PRIZOR

U cinktoru župne crkve

PRODAVAČ MOLITVENIKA: *(Nadglasava žamor pobožnog puka)* Najnoviji molitvenici: Izvor života, Oče nebeski, Nedjeljni i blagdanski misal za narod!
IRENA: Misal za narod, Misal za narod... Vidite li kako se prodavač ulizuje župniku, a Majku Božju bi prodali! Naumili su to bravurozno izvesti, u ime umjetnosti, pod izgovorom da se ne uklapa...
ZVONAR: Župnik je protestant, velim vam!
GLASOVI: Trebali smo ga dobro stamburati i za navek oterati!
IRENA: Da, trebao je biti odmah smijenjen. Čudim se preuzvišenom Nadbiskupu da to nije smjesta učinio.
DOROTEJA: Hajte, molim vas! Nadbiskup ga ne želi vidjeti, zato ga je ostavil kod nas.
ZVONAR: Vidite s kim se druži - s prekupcem i prevarantom!
PRODAVAČ MOLITVENIKA: Molitvenici, najnovija izdanja: Izvor života, Oče nebeski, Nedjeljni i blagdanski misal za narod!
IRENA: Uistinu je žalosno da se nimalo ne srame počinjenog izdajstva. Ni župnik ni prekupac.
GLASOVI:
Prevaranti! Prevaranti!
IRENA: I nije čudno da za vrijeme njegova župnikovanja nemamo nijednog pobožnog bogoslova... Osim gospodina Domagoja čiji gen je možda blagoslovljen, ali genitalije su mu svakako bezbožne...
DOROTEJA: Ne samo da ima djevojku, on ima raspuštenicu! Proveo je dvije godine u Njemačkoj i zna što je danas moderno!
IRENA: Toliko se zacopao da je odlučio pogaziti sve katoličke svetinje.
ZVONAR: Njega je župnik, naš domaći župnik pokvaril!
PRODAVAČ MOLITVENIKA: Izvor života! Oče nebeski! Najnoviji molitvenici!

(Nadvikivanje se gubi u žamoru i naposljetku u posvemašnjem muku)

ŠESTI PRIZOR

U kavani

UREDNIK: *(Čuje se buka gradskog trga)* Čestitam! Od srca, mladiću! Doista potresna priča. Mogu misliti kako je tek potresla presvijetlu gospodu na Kaptolu. Izvrsno, Domagoju!
DOMAGOJ: *(Zamišljen, sav u sebi)* Kad sam se jučer pozdravio s nekolicinom župnika iz Podravine, nekoji između njih me zgranuto upitaše pišem li doista pjesme, nakon čega nismo imali više o čemu razgovarati.
UREDNIK: Ne preostaje ti ništa plemenitije od Jobove drskosti: "U tjeskobi duha govorit ću sada, u gorčini duše ja ću zajecati". *(Bodri ga udarcem po leđima)* Srećom ti si u stanju izdržati svaki udarac sudbine.
DOMAGOJ: *(Tonom ispitivanja savjesti)* Voljeni sin i brat, bogoslov i da ne kažem pjesnik... U očima drugih ono što nisam niti mogu biti, a u vlastitim očima onakav kakvog me nitko od njih ne želi vidjeti... *(Priznanje na rubu očaja)* Strašno je htjeti i ne htjeti u isti mah. A možda je izgubljen predmet htijenja? Možda je već davno sve izgubljeno? *(Analizira samoga sebe)* Još u gimnaziji postao sam svjestan činjenice da se moje pisanje ne podudara s prilikama sjemenišnog obitavanja. Izmišljao sam posebna slova za pisanje svojih stihova, istina, nerazumljivih ponekad i meni samome. U bogosloviji sam živio takoreći dva života: unutarnji za sebe i izvanjski zbog sebe. Ta dvostrukost življenja bivala je u mom bogoslovskom zanosu sve složenija. Povlačila je za sobom nesporazume s crkvenim poglavarima, ali i nesporazume s mojim snovima...
UREDNIK: Zato si stalno smišljao nova bježanja, iz bogoslovije u bogosloviju, od Zagreba, preko Ljubljane, do Münchena... Zanosio se svećenicima koji su ujedno bili veliki pjesnici, poput slovenskog slavuja Simona Gregorčiča, ili manje poznatih hrvatskih pjesnika Izidora Poljaka i Alekse Kokića. Svi su oni imali poteškoća s crkvenim vlastima, ali su ih svladavali, što i tebi jamačno predstoji.
DOMAGOJ: *(Potišteno)* Mislim da meni to više ne predstoji. *(Neobazrivo)* Ja sam previše olako nasjeo vama, gospodine uredniče! *(Na optuženičkom odstojanju)* A možda vi i niste urednik? *(Goropadno dosljedan, kao da se domogao neoborive spoznaje)* Tek profinjeni isljednik!
UREDNIK: *(Nasmije se licemjerno)* Klerikalac na zadatku, zar ne? Hajde, molim te, Domagoju!
DOMAGOJ: *(Rezigniran i utučen)* Sve se zbiva protiv moje volje. *(Ponovno sav u sebi)* Pobožna mati othranila me na zagorskim njivama. Pričala mi o zmijskom ujedu koji je vješto spriječila svojim žuljevitim rukama. Nije me, dakle, zmija ujela, ali me priroda učini škorpionom i ne dopušta mi da ijednu namjeru ostvarim po svom prohtjevu.

UREDNIK: Pa ipak, ti unatoč svemu ostaješ dosljedan u pjesničkom ispovijedanju.
DOMAGOJ: Zato mi stihovi naprosto cvokoću od neodlučnosti.
UREDNIK: Što tebi, Domagoj, u biti znači osobno svjedočenje?
DOMAGOJ: Nipošto nekakav proročki zanos koji se na Zapadu posve izjalovio, degradiravši čovjeka na razinu snova i gatanja, na nestašnu igračku među preciznim strojevima, na slijepog miša u genocidnim betonskim zgradurinama...
SKITNICA: *(Iz pozadine, uletio je u kavanu i glasno se zaklinje)* Matere mi moje predobre i pokojne, vjerujte mi, u ovom gradu već godinama ne susrećem Krista... *(Izazovno zastajkuje)*. Da, moja gospodo, nema ga među običnim preljubnicima, pijancima i izgubljenim sinovima. Postao je službeno božanstvo, Njihova Ekscelencija, stanuje u svom veleposlanstvu... *(Kao da ga odjednom nešto prenerazi, glasno se nasmije i još glasnije poviče)* Vidi, vidi! Njihovu Ekscelenciju, Gospodina Našega Isusa Krista, štiti čak domaća i međunarodna policija, hahahahaha... Daleko je on od svojih klošara i proroka! *(Čuje se komešanje, vjerojatno ga policajac izvodi iz kavane)*
DOMAGOJ: (Poslije kratke stanke, sa zaprepaštenjem) Evo, čovjek je degradiran na nestašnog zabavljača. Najteže je osloboditi se kršćanskog samoljublja, igre dobra i zla u kojoj se iz dana u dan osjećam sve izigranijim, nemoćnim za radikalno samoostvarivanje i puninu postojanosti.
UREDNIK: Tek rijetki pojedinci uspijevaju sačuvati izvornu draž instinktivnog nemira.
DOMAGOJ: Instinktivnost smo podredili zdravom razumu. Čovjek se najlakše domogne nekih objektivnih istina, međutim, osobno vjerovanje ponajmanje ovisi o ispunjavanju propisa. Vjerovanje kao otvoren i duboko proživljen stav prema vječnoj Tajni. Volio bih da mi izvornost bude jedina zasluga, a osobno svjedočenje stalan napor.

(Glazbena kulisa od srednjovjekovnih crkvenih napjeva koja dočarava slušateljima hodnik bogoslovije)

SEDMI PRIZOR

Na hodniku bogoslovije

MELKIOR: *(U bučnoj skupini bogoslova)* Ruku na srce, gospodo, meni se Domagojeva priča svidjela i ne zamjeram mu na erotskom naboju, dapače, čujmo i počujmo! *(Napeta tišina, pročita glasno odlomak priče)* "Ljubica je redovito odlazila u crkvu nedjeljom i crkvenim blagdanom. U crkvi ga, istinabog, nije toliko zaokupljala jednostavno zato što je bila predmet pohlepnog ogledavanja njegovih kolega." *(Zastane, pa dometne)* Ha, čujete li istinu o nama! Pažljivo slušajte!

(Nastavlja s čitanjem) "Ostajao je ravnodušan prema njezinim sklopljenim rukama i izazovno nakrivljenoj glavi. Ali kad bi se u gradskom autobusu, vješto koristeći jutarnju gužvu, pripio uz njezina leđa i strahovao da ga zbog nasilničkog pripijanja ne ošamari, ili da kojim slučajem ne osjeti njegov ukrućeni ud na svojoj guzici, bivalo mu je više nego jasno da se neće tako lako osloboditi pritajenog izgaranja." *(Ponovno zastane, pa dometne)* Ljepšeg ispovjedno-lirskog zapisa nema ni u svetog Augustina!

FRANJO: *(Himbeno i podrugljivo)* Ali, amice, ima u toj priči još jedan odlomak, dozvoli da i njega čujemo! *(Otvara svoj primjerak novina i glasno čita)* "Zašto bi u dvadesetoj godini morao biti ogorčen stvarnošću, mučen vječnim pitanjima, proganjan smislom postojanja? Nije li bolje pobožno klečati pred kipovima i slikama? Ljudi su općenito skloni klečanju i podilaženju drugima, nebeskim i zemaljskim bogovima. Mučenici poraznih vrlina." *(Zastane, potom se inkvizicijski obrati nazočnima)* Gospodo, nisu li te rečenice izravno uperene protiv kršćanske poslušnosti?

MELKIOR: *(Spreman za skolastičko nadmudrivanje)* Ništa tu nije upereno protiv nečega. Riječ je o izuzetno profinjenoj ispovjednoj prozi koja se, ruku na srce, ne uklapa u naša suhoparna jutarnja razmatranja. Jer Domagojev junak najiskrenije razmišlja. *(Čita novi odlomak priče)* "Pomislih u sebi: zašto baš sve osuđivati za račun usiljenog čistunstva? Zašto sam čitavo vrijeme bio preplašen njezinim tijelom? Strepio od njezinih pokreta? Njoj, naprotiv, nije imao tko godinama trubiti o šestoj Božjoj zapovijedi, o paklenim mukama i anđeoskoj kreposti svete čistoće. Za razliku od moje umišljene ljubavi njezina je, prije svega, tjelesna. Ona slobodno raspolaže svojim tijelom, dok mu ja svakim danom ponovno robujem."

GLASOVI: Robujem! Robujem! Robujem!

FRANJO: *(Nadvikuje ostale)* Domagojeva priča svjedoči jedino o tome da je imperativ erotike uzdrmao u njemu gramatiku Očenaša!

JOŽA: Ova ti je odlična, amice!

FRANJO: Istinabog, Domagoj je marljivo studirao, pokoravao se donekle dnevnom redu, ali... Gospodo, on nije naš, on razmišlja previše individualistički i pjesnički.

MELKIOR: *(Uzvraća mu također povišenim tonom)* Ti bi Domagoja pošto-poto htio prepoznati u pogubnom svjetlu odmetništva, a ja ti, amice, savjetujem da probaš sebe odvagnuti u njegovoj priči.

FRANJO: *(Inkvizitorski slavodobitno)* Oho, vidi, vidi, ima on i sljedbenika!

MELKIOR: *(Razjareno)* Kako te nije sram govoriti o pjesničkom razmišljanju kad u životu nisi pročitao nijedne pjesme koja bi ti ostala u sjećanju barem dvije minute!

JOŽA: *(Zafrkantski)* Ni Pjesmu nad pjesmama ne bi bio pročitao da nije morao polagati ispit iz Starog zavjeta!

FRANJO: *(Neoprostivo bijesan)* E, moji domagojevići, daleko ćete vi dogurati!?

JOŽA: *(Podrugljivo)* Dogurat će oni do svojih zaručnica, amice, a nama preostaje tek gundranje kuharica!

(Glazbena kulisa s lavinom smijeha dočarava slušateljima ozračje uredništva dnevnih novina)

OSMI PRIZOR

U uredništvu

TAJNICA: *(Piskutavim glasom)* Nemoj mi samo govoriti da nemaš vremena.

DOPISNIK: Neće li se urednik ljutiti na mene?

TAJNICA: Ako si mu donio zanimljiv prilog, bit će ti zahvalan. Evo, odmah ću ja kavicu. *(Odlazi u priručnu kuhinjicu)*

DOPISNIK: *(Malo glasnije, kao da više za njom)* Velim ti, riječ je o jedinstvenom tipu, buntovnom pjesniku i izgubljenom bogoslovu. U stihovima mu ništa nije sveto, a u stvarnosti izgleda poput svetog Alojzija, zaštitnika svete čistoće.

TAJNICA: *(Iz priručne kuhinjice)* Zaštitnika čega?

DOPISNIK: Svete čistoće iliti djevičanstva.

TAJNICA: Tko je zaštitnik?

DOPISNIK: Sveti Alojzije s bijelim ljiljanom u ruci.

TAJNICA: Prvi put čujem.

DOPISNIK: I prekasno, nažalost! *(Zlurado se nasmije)*

TAJNICA: Na što misliš?

DOPISNIK: Na ljiljan svete čistoće.

TAJNICA: *(Više uobraženo negoli uvrijeđeno)* I gdje baš ti, tako neozbiljan i bezbožan, nađe bogoslova?

DOPISNIK: U Koprivnici, na galavečeri kod gradonačelnika. Vidio sam da se ne snalazi baš najbolje u visokom društvu. Bilo mu je zapravo neugodno.

TAJNICA: I ti si to iskoristio po svom starom običaju?! *(Provokativno)* Zabilježio si sve što je izgovorio, pa i ono što nije, ali je trebao izgovoriti, zar ne? *(Naglo otvaranje vrata)*

UREDNIK: *(Dobro raspoložen)* Je li me tko tražio?

TAJNICA: Nekoliko poziva imate na stolu, a evo, čeka vas gospodin iz Varaždina.

DOPISNIK: Moje poštovanje, gospodine uredniče!

UREDNIK: Izvolite sa mnom. *(Otvaranje i zatvaranje vrata, škripa stolica)*

DOPISNIK: Donio sam vam zanimljiv razgovor s autorom nagradne priče. Razgovarali smo nakon književnog susreta s mladima u Koprivnici. Vrlo zagonetna osoba, kažem vam, i povrh svega bogoslov koji bi sutra trebao biti zaređen za svećenika.

UREDNIK: Za đakona, molit ću lijepo! To je tek prvi stupanj svećeništva.
DOPISNIK: Za đakona, tako je, baš mi je drago da je i vama to poznato. *(Čuje se šuškanje papira)* Izvolite pročitati, vidjet ćete da je riječ o pravoj poslastici.
UREDNIK: Nazovite me za koji dan.
DOPISNIK: Hvala vam, gospodine uredniče! *(Škripa stolice, otvaranje i zatvaranje vrata)*
UREDNIK: *(Prevrće papire na svom neurednom stolu, podiže slušalicu, bira telefonske brojeve)*. Bog, stari moj!Jesi li pročitao priču bogoslova o kojemu smo razgovarali? Reče mi danas da ga nadbiskup ne želi zarediti... *(Sluša sugovornika, napeti muk)*. Stari, mislim da je naslov priče "Žrtva unatoč svemu" baš kao naručen. Na pomolu je zanimljiva crkvena afera. Dečka će istjerati iz bogoslovije, a mi udri po njima! *(Sluša i lista po rokovniku)*. Tako je, imam već nekoliko udarnih naslova. Vidimo se navečer u klubu. Bog, Bog!

(Glazbena kulisa od srednjovjekovnih madrigala dočarava slušateljima sobu za inkvizicijska saslušanja)

DEVETI PRIZOR

Kod rektora bogoslovije

REKTOR: Izvolite sjesti, domine.
DOMAGOJ: Pozvali ste me, Presvijetli.
REKTOR: *(Otvara novine i glasno čita)* "Bogoslov kojemu je stalo do pobune, bez imalo nade u prekogrobni zadah kapelice." *(Inkvizitorski zastrašujućim glasom)* Domine, takvo pisanje priliči bezbožniku i neprijatelju evanđelja. *(Zastrašujuća stanka)*. Godinama smo vas pratili, upozoravali vas, opraštali vam, a trebali smo vas istjerati već u prvoj godini. No, nismo to učinili, misleći da ćete se opametiti i upokoriti, ali vi ste očito prezreli molitvu i pokajanje, duboko nas ranivši svojim huljenjem na svetinje Crkve Gospodnje. *(Sa sudačkom oštrinom izriče najstrožu kaznu)* Preuzvišeni gospodin Nadbiskup ne želi vas više ni vidjeti ni čuti! *(Naglašava naredbu)* Do sutra navečer morate napustiti bogosloviju! Da, domine! Nastavite živjeti s bezbošcima, gdje vam je i mjesto!
DOMAGOJ: *(Mireći se sa sudbinom)* Znači, otpušten sam. A još jutros mi duhovnik reče...
REKTOR: Zagovarao vas je otac duhovnik koliko je mogao i umio. No, preuzvišeni Nadbiskup donio je čvrstu odluku.
DOMAGOJ: Otpušten sam, dakle, zbog iskrenog svjedočenja o sebi i svojim unutarnjim mukama? *(Zastane, pa nastavi povišenim tonom)* Ne, nipošto zbog iskrena svjedočenja, otpušten sam ponajprije zato što ne posjedujem institucionalnog licemjerja!

REKTOR: *(U naporu odleđivanja)* Vi svakako umijete lijepo pričati, domine, ali vi niste pobožni. Vašim pričanjem obmanuli ste svoje divne roditelje koji i ne slute da će im sin umjesto đakonom postati odmetnikom.
DOMAGOJ: *(Samoprijegorno i dosljedno)* Nikada odmetnik od svojih roditelja i njihove ljubavi, nikada! Oni me vole, iako ne razumiju moje pisanje, za razliku od vas koji dobro razumijete o čemu pišem i zato me prezirete. *(Odsječno, riječ po riječ, zadaje protuudarac)* Vama je stalo do hijerarhije, Presvijetli gospodine, a meni ponajprije do vjere. Nije mi žao što je priča objavljena. Žalim jedino što se to dogodilo uoči ređenja. Žao mi je sirotog oca, matere i rodbine, koji se uzalud raduju obrednim svečanostima u katedrali.

(Glazbena kulisa obrednog pjevanja Litanija svih svetih dopire iz prvog prizora i brzo nestaje u nedostižnoj i nedokučivoj dubini)

SVRŠETAK

Stanislava ADAMIĆ

Molitva u času sumnje

Ti što Jesi
Htjeli bismo vjerovati
da jesi
sada
kad opipljivi su samo
kamen
pijesak
i magla -
Ako čuješ, oprosti
ovom pokušaju vjere
ovom izgledu nevjere.

Na koncu konca
sve su naše riječi i djela
bez prave mjere.

Ti, ako jesi -
budi kao nekad na Križu
strpljiv
I kraljuj srcu!

Svi su mu svemiri mali.

NOVE PUBLIKACIJE

1. **Casimiro Gastaldi: TRINAEST UTORAKA SVETOM ANTUNU,** HKD. sv. Jeronima, Zagreb 2000.
2. **Marija Marušić Goričan: JEKA S DALEKIH STAZA,** HKD sv. Jeronima, Zagreb 2000.
3. **Zvonko Marić (urednik): ZBORNIK RADOVA O KNJIŽEVNIKU MILI BUDAKU II,** BRATTIA d.o.o. Split 2000.
4. **Stjepan Babić: CRVENA MAGLA,** SN "PRIVLAČICA" d.o.o., Vinkovci 2000.
5. **Stjepan Babić: VEDRE PRIČE,** "Ekološki glasnik" d.o.o., Zagreb 2000.
6. **Alojz Buljan: OD ZAGREBA ZA BEOGRAD,** Matica hrvatska Novska, Novska 2000.
7. **Ivan Lerotić: SVJETLOZOR,** Matica hrvatska Zaprešić, Zaprešić 2000.
8. **Ivan Lerotić: ZVJEZDOZOR,** Zagreb 1999.
9. **GLASNIK SRCA ISUSOVA I MARIJINA 7/8/2000,** Hrvatska pokrajina Družbe Isusove, Zagreb 2000.
10. **ŽIVO VRELO 8/2000,** Hrvatski institut za liturgijski pastoral, Zadar 2000.
11. **KATEHETSKI GLASNIK 2(3)/2000,** Nacionalni katahetski ured Hrvatske biskupske konferencije, Zagreb 2000.
12. **ZVONIK 6(68)/2000,** Rimokatolički župni ured sv. Roka, Subotica 2000.
13. **GLASNIK HRVATSKOGA KATOLIČKOG LIJEČNIČKOG DRUŠTVA 1 - 2/2000,** Hrvatsko katoličko liječničko društvo, Zagreb 2000.
14. **FONTES - IZVORI ZA HRVATSKU POVIJEST 4,** Hrvatski državni arhiv, Zagreb 2000.
15. **STUDIA CROATICA 1(141)/2000,** Instituto Croata Latinoamericano de cultura, Buenos Aires 2000.
16. **NAPREDAK 2/2000,** Hrvatski pedagoški-književni zbor, Zagreb 2000.
17. **ČASOPIS ZA SUVREMENU POVIJEST 2/1999,** Hrvatski institut za povijest, Zagreb 1999.
18. **CRKVA U SVIJETU 2/2000,** KBF - Split, Split 2000.
19. **MI - list mladih 6-8/2000**, Hrvatski katolički zbor, "MI", Zagreb 2000

Marka (Velika Gorica)
i
Matica hrvatska (Zagreb)

objavili su dosad najopsežnije djelo latinsko - hrvatske leksikografije:

LATINSKO - HRVATSKI ENCIKLOPEDIJSKI RJEČNIK

koji možete naručiti na adresi:

Marka, d.d.
10410 Velika Gorica
Kralja S. Tomaševića 9

ili telefonom

+ 385 - 1- 6226738
098 - 382350

Cijena Rječniku je:
1450,00 kn.;

za kupce iz inozemstva:
368 DEM.

Mišljenja i reagiranja

Prilozi u ovoj rubrici iznose osobne stavove svojih autora, s kojima se uredništvo može, ali i ne mora slagati.

Hrvatski ulični "trainspotting"

Prva rečenica nekad kultnog manifesta Komunističke partije, izdanog krajem veljače revolucionarne 1848. godine glasila je da "bauk komunizma kruži Europom" (pri čemu su autori, naravno, pojmu "bauk" pridavali pozitivne konotacije, doživljavajući ga kao nešto što će u najmanju ruku uzdrmati lagodno samozadovoljstvo tadašnje ranokapitalističke klase). Danas, nekih 150 godina poslije, bauk droge više ne kruži, već galopira Europom i svim onim ostalim dijelovima svijeta uređenim po mjeri europske moralne permisivnosti.

Iako problem narkomanije gotovo neizbježno treba promišljati globalno, oni koji su u Hrvatskoj uspjeli dočekati 21. stoljeće - preživjevši usput i nametnuti rat - a da su uspjeli i sebe i svoju djecu sačuvati od pakla droge, morat će se od 6. svibnja osjećati ugroženom vrstom (ako su pametni, toga su bili svjesni i davno prije). Toga dana je, naime, u središtu Zagreba upriličeno svojevrsno "događanje" naroda (analogija s onim drugim "događanjem naroda" ciljana je golema većina narkomana postali su to što jesu kao ŽRTVE sustavne manipulacije i pranja mozga, pri čemu je fetišizacija rock-glazbe osnovni katalizator takve rabote), nazvano *Milenium Marijuana March,* navodno istovremeno s još 80 gradova svijeta ("pobratimstvo narkomana u svemiru"). "Čast" da povuče prvi *joint* preuzeo je na svoja slabašna pleća izvjesni sredovječni propalica i "organizator Festivala alternativnog kazališnog izričaja" (za sretno neupućene - "optimist danas može biti jedino onaj tko nije dobro obaviješten", rekao je još 50-ih godina engleski književnik J.B. Priestley - to je ona vrst teatra u kojem "glumci" autistički krešte i krevelje se, a i trzaju se poput galvaniziranih žaba!), koji je svoj mesijanski program zaludivanja otvorio - čujte i počujte! - ovim riječima: "(Ovo je) mali *joint* za čovjeka, ali veliki za Hrvatsku" (stara izreka kaže: "Čega se pametan stidi, time se budala ponosi!"). A zatim, kako egzaltirano objašnjava Tomislav Krasnec u "Jutarnjem listu", "dim iz stotine slobodno zapaljenih jointa na Trgu bio je protest protiv zakona koji kriminalizira uživanje marihuane, a demonstranti su slali jasnu poruku vičući: Legalizacija! Drogo, slobodo - drogo, slobodo!!!"

Komentirajući ovu paradu beščašća i kolektivnog novomilenijskog *dance macabre-a* (jer, narkomanija je zapravo mazohistička apoteoza smrti!), Ante Gugo u svom napisu u "Slobodnoj Dalmaciji" od 10. svibnja postavlja zanimljivo pitanje zašto na ovom prosvjedu nije bilo policije (onaj barba koji je zapalio prvi *joint* razdragano je izjavio reporteru "Jutarnjeg lista": "Drago mi je da ne vidim kordone policije na ovom događaju"), kao, primjerice, na prosvjedima pauperiziranih radnika ili frustriranih dragovoljaca. Pored ovog retoričkog pitanja, Gugo zapaža i nešto još važnije: "A činjenica da se više stotina uživatelja te droge okupilo na jednom mjestu i da su svi imali drogu govori o tome da je netko negdje uzgojio ili prošvercao u zemlju veću količinu

droge, ali da policija to nije znala." Što nas opet dovodi do našeg barbe kao organizatora skupa ("Ako je organizator skupa poznat", pita se dalje Gugo,"kako to da, zahvaljujući metodama koje policija svuda u svijetu primjenjuje, nisu došli i do glavnog raspačavača droge") - a možda, naravno, i nekog još mnogo važnijeg igrača!

Sljedeća Gugina analogija: kako bi, recimo, policija reagirala "da nekoliko stotina ljudi s kioska uzima novine bez novca, želeći imati pravo na besplatnu informaciju", zanimljiva je upravo u kontekstu osnovnog zahtjeva "protestanata", tj. legalizacije lakih droga. Iako sâm Gugo u sljedećoj rečenici ublažava jačinu svoje prispodobe, pa kaže kako "možda krađa novina i prosvjedni marš za legalizaciju lakih droga i nisu najbolja usporedba na razini samog čina", upravo se ovako postulirani problem čini relevantnim. Jer, zahtjev za legalizacijom lakih droga (onim Hrvatima koji su uspjeli proživjeti razmjerno normalan život i omogućiti život bez te kuge svojoj djeci i unučadi živo se fućka spadaju li neke droge u laku, polutešku, velter- ili bantam-kategoriju!) odista je zgodno prispodobiti zahtjevu za legalizacijom lakših krađa. U takvom kontekstu iskazivanje neposlušnosti krađom novina s kioska kao vid prosvjeda zbog općeg siromaštva, kudikamo je benignije od bukačke apologije takvoj grozoti kao što je droga! Osim toga, prisvajanje novina bilo bi još jedan primjer bunta pauperiziranih, dok je narkomanski "marš na Zagreb" prvi javni prosvjed onih koji imaju sredstava i mogućnosti za nabavu droge, dok su drugi gladni kruha.

U situaciji kada nerede na nogometnim stadionima u Splitu, Puli, Zagrebu i drugdje ipak stvaraju u prvom redu drogirani huligani, a tek onda (te iste) osobe frustrirane nekim drugim čimbenicima, udvaranje aktualne vlasti narkomanima (uostalom, ona SDP-ova ženskica s kosom obojenom u crveno pustila je probni balon zahtjeva za legalizacijom lakih droga u Saboru) pokazat će se u krajnjem ishodu politički kontraproduktivnim. Jer, sviđalo se to nekome ili ne, prevagu na slobodnim izborima još uvijek donosi "tiha većina" (hvala Bogu, još uvijek u golemoj većini nenarkomanska), koja je - i opet, hvala Bogu! - izuzetno osjetljiva na to hoće li njihova djeca i unučad odrasti u bolesnom narkomanskom okružju ili u psihofizički zdravoj sredini (u onolikoj mjeri koliko je to danas uopće moguće!).

Kritiku dosadašnjeg učinka nove vlade najčešće upućuje deklarirana desnica, pa u tom kontekstu upravo zapanjuje da takve kritike, koje su nerijetko (ali ne i uvijek) neodmjerene, uglavnom zbog težnje da se od svake krivnje ekskulpira mafiokracija kojaje netom sišla s vlasti, gotovo potpuno zanemaruju činjenicu da su ovom vlašću sasvim zadovoljni jedino narkomani i njihovi mentori (opet naš barba - i to u dvostrukoj ulozi!). Da odmah bude jasno - HDZ nema odista nikakvog razloga likovati zbog dijela prethodne rečenice iza zadnjeg zareza, jer, za razliku od onoga što se tvrdi u onom ridikuloznome "Izbornom pojmovniku HDZ-a", samozatajan posao preodgajanja i liječenja narkomana vršili su i vrše pojedine humanitarne udruge i onaj dio klera koji nije sluđen nacionalističkom mitomanijom (uglavnom časne sestre), dok se stranka kao cjelina odredila prema tom zlu na način koji bitno ne odudara od stava liberalno usmjerenih stranaka - štoviše, najmanje dvojica od desetak najgorih medijski eksponiranih propaliteta, dvojica od onih čija se svaka riječ i čin u najdoslovnijem smislu izruguju temeljnim vrijednostima kršćanskog morala, bili su (pitanje je, naime, jesu li i ostali?) glasni simpatizeri HDZ-a (ipak, *nomina sunt odiosa!*). Osim toga, ogroman dio

zabavnog i filmskog programa na HTV, koja je odista bila pod punom kontrolom vladajuće stranke, promicao je podljudske supkulturne sadržaje (npr., filmovi poput "Zabave" /*Fun*/, ili famoznog "Paklenog šunda" /*Pulp Fiction*/, "Klinci" /*Kids*/ su, istini za volju, prikazani tek nedavno, u travnju), koji se - da ponovimo - u najdoslovnijem smislu izruguju temeljnim vrijednostima kršćanskog morala. Naravno, samo netko tko je sasvim lud ili naivan može pomisliti da će vlast čiji se čelnici ponosno uslikavaju s drogiranim rokerom u tom pogledu išta promijeniti.

(Prije samog kraja, evo primjera koji ćemo zbog specifičnosti uokviriti zagradama. Ako sam na TV-dnevniku dobro razumio - a najvjerojatnije jesam - promidžbeni spot u povodu pompozno prezentiranih prvih sto dana Vlade izradio je stanoviti "popularni dizajnerski dvojac" /citat iz novina/ pod znakovitim nazivom "Božesačuvaj", iz Zagreba. Stvar je u tome da je taj "dvojac bez kormilara" pred nekoliko mjeseci, kako nas upućuje napis iz jednog ranijeg broja "Jutarnjeg lista", na ulazu u Multimedijalni kulturni centar u Splitu izvjesio plakat koji je ovdje preslikan, a govori dovoljno sam za sebe. Inače spomenuti napis u "Jutarnjem listu" izvještava da je dotični dvojac u Splitu "održao svoju izložbu, a koju su Splićani inače odlično primili" /ne'š ti argumenta - ko voli, nek' izvoli!/.

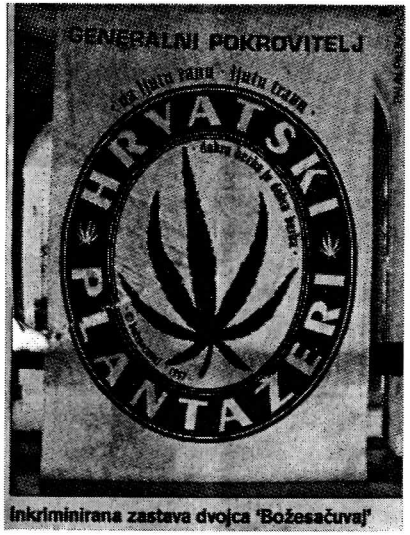

Inkriminirana zastava dvojca 'Božesačuvaj'

Spomenuti plakat inače je samo jedan u nizu svojevrsnih grafita koji kod nas promiču narkomaniju. Pa ako bi se i moglo očekivati da promidžbene spotove od TAKVIH naručuje, recimo, Malnarova Republika Peščenica, vlada koja je, tek nekoliko dana nakon skupe proslave "stotice", paketom odluka izvršila udar na standard ne bogatih - kako to demagoškim formulama pokušava dokazati - već onog srednjeg sloja koji čak ni HDZ-ova mafiokracija nije uspjela dokrajčiti, morala bi pokazati mnogo veći socijalni senzibilitet, iz jednostavnog razloga što je to mnogo važnije i od smjernog antišambriranja pred odajama svjetskih moćnika, a o jeftinom podilaženju rokerima i

narkomanima da i ne govorimo!.

I što, na samom kraju, reći o onome što smo u naslovu nazvali "hrvatskim uličnim *trainspotting-om*"? Ništa drugo nego da je to značajan i opasan segment onoga što je Bogdan Tirnanić - prikladnom sintagmom Freudovog učenika Wilhelma Reicha - nazvao "emocionalnom kugom", koja je po njemu, "odraz u psihi individue, bolesnog društvenog stanja, koje, istovremeno, kugom obuzeta ličnost postavlja kao model zdravlja sopstvenim društvenim položajem unapred onemogućena da spozna stvarne uzroke bolesti, kako na njenom individualnom tako i na njenom opštedruštvenom planu".

U takvom širem kontekstu Tirnanić govori o "uništenju duha", pa lucidno zaključuje kako je takvo uništenje "postalo kontinentalni proces u koji se uključuje sve veći broj ljudi, disciplinovano zauzimajući svoja mjesta u redu pred plinskim komorama duha i dokazujući da u modernim ... ritualima savremenog sado-mazohističkog sveta žrtva ima značajnu ulogu koju sa ponosom vrši..."

I to je to - u tome je sva mudrost (ako mudrost i ljudskost još ikoga zanimaju u ovom poludjelom svijetu)! *Sapienti sat!*

Ante Gradiška

Fusnota:

U međuvremenu se opet (po)javio naš (sad već odista neizbježni) barba. Čujmo i počujmo njegovu izjavu u "Večernjem listu" od 22. svibnja:

"Ulazak prijedloga o dekriminalizaciji lakih droga pozitivan je pomak, koji se mogao i očekivati. Mislim da su političke promjene najviše utjecale na to, jer je nakon izjava pojedinih vodećih političara bilo očigledno da je klima među njima bitno drugačija. Ako se ta reforma usvoji, mislim da će percepcija i prihvaćanje korisnika lakih droga biti puno pozitivniji, ali pretpostavljam da će taj proces puno brže ići u urbanim sredinama..."

Also sprach unser barba. Amen!

O prof. dru Milanu Šufflayu

Sa zadovoljstvom sam pročitao članak g. Emila Čića ("Marulić" br. 2/2000. str. 359-361) o osnivanju udruge "Dr. Milan Šufflay".

Spadam u mali broj Hrvata koji se mogu sjećati tragične smrti pok. dra Šufflaya na uglu Frankopanske i Dalmatinske ulice, umlaćena toljagom po glavi, od organa zagrebačke policije.

Ne sjećam se da sam ikad išta čitao, što bi na hrvatskom bio napisao pok. Šufflay, ali on bi neke stvari rekao svojim prijateljima, koje nije bilo moguće napisati, a ovi prijatelji bi rekli svojim prijateljima i tako bi to kolalo od usta do usta po Zagrebu, pa nije isključeno, da je došlo i policiji do ušiju. Možda je on, u svojim privatnim zabilješkama, to bio i zapisao, ali nakon njegova ubojstva policija je ušla u njegov stan i sve to sekvestrirala, pa je zauvijek to ostalo tajnom.

Nakon ove brutalne smrti jednog hrvatskog znanstvenika poznatog i europskim znanstvenicima protestirali su Albert Einstein, Thomas Mann i drugi.

G. Čić navodi da "Udruga intenzivno radi na prevođenju Šufflayevih radova s njemačkog, mađarskog i latinskog jezika na hrvatski jezik. Nadalje u pripremi je

izdavanje svh Šufflayevih djela..."

Koliko mogu razumjeti iz članka g. Čića, teško mi je vjerovati da su gg. Sagrak i Čić bili rođeni prije smrti pok. Šufflaya, a ukoliko su i bili rođeni, bili su djeca, pa ću navesti dvije stvari, dva "proročanstva" pok. Šufflaya za koja oni možda nisu čuli, a ima ih malo u Zagrebu, koji se toga još mogu sjećati.

Prvo "proročanstvo": "Karađorđevićevo će se prijestolje razbiti na zagorskoj riti". Kako smo vidjeli, ovo se proročanstvo pok. Šufflaya ispunilo!

Često je bio osuđivan na zatvor. Kad mu je jednom prigodom sudac pročitao osudu na 6 mjeseci zatvora, Šufflay mu je odgovorio: "Gospodine suče, meni je kao filozofu isto, bio ja u malom zatvoru na koji ste me vi osudili, ili bio u velikom zatvoru, koji se zove Jugoslavija".

Drugo "proročanstvo": Kad je iz jednog takvog zatvora izišao, pripovijedao je prijateljima, da je imao viđenje - ne nadnaravno - nego više filozofsko, da će 2047. svijetom vladati Kina.

Imajmo u vidu da je pok. Šufflay ubijen prije 69 godina, a 2047. nije baš jako daleka. Mlađi koji će doživjeti 2047. vidjet će da li će se i ovo Šufflayevo "proročanstvo" ispuniti.

Vjerujem da je dobro i ovo, za svaki slučaj, zabilježiti, ukoliko nije već u javnosti poznato.

Mirko Živković

Uvijek aktualna Oršanićeva politička filozofija

Ivan Oršanić: "Vođa i pokret" (Croatiaprojekt, Biblioteka "Hrvatsko kulturno naslijeđe", Zagreb, 1999. godine, strana 116)

Riječ je o tri značajna filozofsko-politička eseja koje je u hrvatskoj politološkoj literaturi mimoilaženi i zato slabo znani *Ivan Oršanić* napisao prije 6 desetljeća, a čija je "aktualnost" - kako ističe urednik izdavačke Biblioteke "Hrvatsko kulturno naslijeđe" *dr. Franjo Letić* "- gotovo zapanjujuća, kao da se u Hrvatskoj od njihova nastanka do danas ništa nije promijenilo". Ti su eseji: *"O pokretu i vođi pokreta"*, *"Pokvarena gospoda i tuđinci"* i *"Male i velike države"*, objavljeni u hrvatskom nacionalnom časopisu *"Hrvatska smotra"*, a godine 1942. i u knjizi *"U prelomu Europe"*, a današnja njihova aktualnost nalaže ponovno njihovo objavljivanje, koje će ujedno skrenuti pozornost na njihova autora Ivana Oršanića, za koga u sjajnom proslovu ovoj knjizi po svemu sudeći vrstan znalac *Mladen Schwartz* ističe da je *"... jedna od onih markantnih figura nacionalnoga lagera kao što su Budak, Pilar ili Šuflaj; Blaž i Mladen Lorković, Filip Lukas, Dušan Žanko, Ante Ciliga ... - koje je pogodila jugo-titoistička urota šutnje"*.

U ovom Schwartzovu Proslovu nalazimo i zanimljive pojedinosti bitne za život Ivana Oršanića i njegovu političku filozofiju, kao i zanimljivo i poučno Schwartzovo

tumačenje pokreta kao snage koja je možna izvući narod iz krize i nagomilanih poteškoća i protuslovlja, dakako, oslonom na Oršanićevo shvaćanje uloge i smisla pokreta. Hoće li se ostvariti Schwartzovo vjerovanje da će se u našoj Hrvatskoj *"pravi pokret javiti tek kad sazrije nova ideja, koja više neće biti ideja egzistencije države, jer smo državu dobili, nego ideja njezine esencije"* i da će *"taj pokret, po svemu sudeći, biti desno-konzervativni, možda nalik onima iz Oršanićevih dana, budući da su se ljevičarske varijante iscrpile i osramotile!"*

Bez pretencioznosti, ja bih Mladena Schwartza dopunio uvjerenjem *da su nam i te kako nužne snage koje će u krvi izvojevanu Hrvatsku Državu i očuvati, pogotovo u vrijeme kakvo je danas kad se "demokratski" moćnici diljem europskoga i anglosaskoga svijeta svim snagama uz pomoć omlitavljene naše državotvorne svijesti i naše hrvatske izopačene savjesti upinju da našu Hrvatsku negiraju kao suverenu i samosvojnu državu!*. Tim više što je i glavna misao vodilja mislioca katoličke nacionalističke orijentacije Ivana Oršanića bila *da narodu treba država i da je obrambeni nacionalizam uvjet narodnoga opstanka!*

Esej *"O pokretu i vođi pokreta"* sastoji se od 8 dijelova. To su: *"Psihološki temelji pokreta"*, *"Tajna vođe"*, *"Dvije faze pokreta"*, *"Pokret - stvaralački čimbenik"*, *"Revolucionarni značaj pokreta"*, *"Umor, bolest i teškoće pokreta"*, *"Apostoli i skorojevići"* i *"Totalitarnost i radikalizam pokreta"*.

Iz temeljne postavke da pokret nastaje u nesrećama i teškoćama, Oršanić zaključuje da je *nesreća majka svakog velikog pokreta* i da *nijedan veliki pokret nije luksuz, nego borba života*. To stvara revolucionarnu narav svakoga istinskoga pokreta, koja se sastoji u jasnom oblikovanju novoga stanja kao pobjede u borbi života. "Samo oni pokreti koji su sebe usvijestili u revolucionarnim porivima doživljuju starost. Pokret, kojega život apsorbira - nestaje, *dok pokret, koji stvara život, taj ostaje!"* Međutim, ne rađaju se ideje i njihov pokret u isto vrijeme, jer se ideje javljaju najprije u tzv. *nadgradnji*, u književnom, naučnom i filozofskom obliku, i tek kasnije se utjelovljuju u pokretu. *Svaka politička revolucija ima svoj početak u revoluciji u svijesti, u filozofiji*, ili kako Oršanić kaže: *"Rađanju pokreta prethodi veliko pripravljanje i pokret se nikada ne pojavljuje kao da je pao iz oblaka, iznenada, nego ima svoju organsku logiku"* - a da se ideje utjelove kao pokret, nužna je pogodna povijesna aktualnost.

U odnosu između pokreta i njegova vođe Ivan Oršanić vođi pripisuje *ulogu genija, "... koji iz dubine tajanstvene veze između sebe i povijesne životne logike vadi određenja, misli, namjernice, razloge i putokaze."* U svim je pokretima konstitutivni element *vjera*, čvrsta vjera svakog člana pokreta u vođu kao u onoga koji je posjednik i gospodar sve istine koja se odnosi na pokret i život pokreta. *"Za svaki pokret najznačajnija je upravo ova vjera, koja stvara čudesa, a daje ljudima i osjećaj sreće, čak i kad ljudi daju svoj život, i upravo onda možda najveću sreću. Pokret u kojemu nestane ova vjera"*, tvrdi Oršanić, *"propao je, kao što je i svaki čovjek bez vjere uopće propalica. Ta vjera je najjači razlog jedinstva i stege u pokretu, a sve drugo je tehnika, vještina i organizacija. Zato je"*, kaže Oršanić, *"osnovni cilj promidžbe u svim pokretima održavanje vjere i pouzdanja u vođu."*

Razmišljajući dalje o vođi pokreta, u eseju *"Tajna vođe"*, Ivan Oršanić tvrdi da

se svaki vođa, usprkos tomu što ima golemu moć i vlast, osjeća oruđem nečega nepoznatoga, u čemu crpi beskrajno pouzdanje u pokret i u sebe kao dio vječnosti i povijesti. A tu svjesnost vođe, ističe Oršanić, ne smije se miješati s ambicijom pojedinaca željnih da postignu veliki položaj, moć i vlast, kako bi se smatrali od Boga pozvanim da nešto veliko stvore. Suprotno ovima i za razliku od ovakvih, *"vođu ne goni ambicija da nešto veliko postane, nego nerazjašnjiva unutrašnja sila da to i to mora ostvariti. Vođa postaje vođom po tom što vođa jest po svojoj unutarnjoj vrijednosti, nosilac genijalnog naslućivanja, beskrajne vjere i sigurnosti, najjača dinamička veza između ideja i prilika. Vođe se ne bira, nego slijedi. Vođe se ne pita, nego im se vjeruje... Vođa ne trpi diskusiju, jer je diskusiji osnov sumnja, i svaki vođa je autoritativan... Vođa je genij vjere i pouzdanja."* Pa čak i kad riskira i kad svojim potezima podsjeća na kockara, poradi čega ga ponekada mnogi i poistovjećuju s njim, vođa je genij stvaratelj, a ne kockar! Ili kako to kaže Oršanić, *"vjera i odluke vođe stvaraoca nisu isto što vjera i odluke kockara."*

Razmišljajući o fazama pokreta, Ivan Oršanić vjeruje da svaki pokret, da bi bio uspješan, treba imati dvije faze: prvu, *fazu spašavanja* i drugu, *fazu ostvarivanja.* Dogodi li se da pokret nakon uspjeha u prvoj fazi i dolaska do vlasti, biva nesposoban za stvaralačke vrijednosti, ne preostaje mu drugo, nego da se nasiljem i diktaturom zadržava na vlasti. Zato je nužno da pokret kroz fazu spašavanja izgrađuje smjernice prema izgradnji namjernica pozitivnoga značaja i tek kroz to pokret dolazi do svoga stvaralačkoga života i do svoga uspjeha. *"Pokreti koji nijesu izvršili djelo spasa, djelo pobjede i djelo uspjeha, to su osobe, umrle u dječjoj dobi, pa makar u svojoj jezgri bile i genijalne, ipak su kao genijalna djeca rano umrli."*

Osobito zanimljiv i poučan u ovoj zbirci Oršanićevih eseja jest onaj s naslovom *"Pokret - stvaralački čimbenik masa"*, u kom pisac jezgrovito tumači kako svaki iole značajan pokret obuhvaća znatan broj ljudi, tj. masu, koja je "kao skup pojedinaca anarhična skupina u kojoj ključaju različiti dodirni elementi, težnje, nastojanja, osjećaji pokušaji, očekivanja, uviđanja itd., iz kojih pokret stvara jednostavnost u jedinstvu". Uključeni u pokret kao u organizam djelotvornosti pojedinci u pokretu bivaju sjedinjeni i zato jači i sigurniji. *"Pojedinci iz anarhične mase, neodlučni, rezignirani, slabići - postaju po pokretu ljudima iznad svoje normale"*, i zato je prirodno da su im, zahvaljujući pokretu, njihove duševne snage i veće i jače, nego su bile prije. "Po pokretima", kaže Oršanić, "masa je našla oblik i metodu da postane stvaralačkim činiocem".

Krivo bi bilo misliti da je pokret *organizacija,* za koju pisac ovih eseja tvrdi da je *"više umjetničko-tehnička pojava"*. Za razliku od organizacije, *"pokret je organizam, jer ima dušu i jer se rađa, razvija, raste, zrije, stari, boluje i raspada"*. Razmišljajući o umiranju i o nestanku pokreta, Oršanić uči da pokret nestaje kad se izgubi bilo koji od elemenata koji čine njegovu narav, a da su dva najjača i najsigurnija znaka da je pokret u nestajanju: *kad vođa pokreta izgubi autoritet i kad nestane vjere u pokretu.*

Razmišljajući o učinkovitosti pokreta u odnosu na zbiljnost u kojoj se rađa, Oršanić ističe revolucionarnost pokreta i tvrdi da: "Sâmo osvajanje vlasti ne mora značiti pobjedu pokreta, jer posjedovanje vlasti je vanjska strana pobjede, dok je unutrašnja i stvarna strana pobjede u izvršenju revolucije, tj. u stvaranju novoga stanja

u svim područjima javnoga života", a budući da se to ne postiže naređivanjem i naprečac, već kroz duži kontinuitet izgradnje, za pokret vrijedi da je on *"neprestana stvaralačka dinamika i proces nastajanja i kontinuirane revolucije."* Zato u ocjeni jednoga pokreta treba *"uvijek voditi računa o pozitivnim stvaralačkim inicijativama u dužem vremenskom periodu. I taj proces neprestane revolucije pokazuje pravu genijalnost nekoga pokreta, i tu vođa i njegovi pomagači moraju pokazati besprimjernu povijesnu veličinu."*

U posebnim poglavljima autor ove zbirke eseja raspravlja *o umoru i o teškoćama pokreta, o njegovom starenju i mogućnosti umiranja i nestajanja, kao i o njegovom ozdravljenju i pomlađivanju vezanom uz snaženje i revitalizaciju njegove začetne ideje.* Jednako zanimljivi i poučni su i eseji *"Apostoli i skorojevići"* i *"Totalitarnost i radikalizam pokreta"* u kojima je niz fascinantno točnih tvrdnja za svakoga tko je proživio kao aktivni, ili kao postranični sudionik bilo koji pokret.

Drugi dio ove Oršanićeve zbirke, pod naslovom *"Pokvarena gospoda i tuđinci"*, sastoji se od esejâ: *"Pokvarena gospoda"*, *"Ljudi i načelo odgovornosti"*, *"Psihologija klike"* i *"O tuđincima"*. Svi su nabrojani eseji napisani 1942. godine, a svaki od njih vrlo je aktualan i karakterističan i za naše vrijeme.

Jednako je aktualan, zanimljiv i poučan i treći dio ove knjige pod naslovom *"Male i velike države"*, napisan također 1942. godine.

Na kraju je *"Oproštaj"*, u kom je Nadgrobni govor, koji je *Ivan Korsky* održao na pokopu Ivana Oršanića 18. prosinca 1968. u Remedios de Escalada, Provincia Buenos Aires u Argentini. Taj je govor objavljen u časopisu *"Republika Hrvatska"*, br. 76. u prosincu 1968. godine.

Nikola Bićanić

OBLJETNICA SLOVAČKOG PISCA MARTINA KUKUČÍNA, VELIKOG HRVATSKOG PRIJATELJA

Godine 1931. Knjižnica dobrih romana - Jeronimska knjiga izdala je roman "Kuća na obronku", slovačkog autora Martina Kukučína a u prijevodu A. Šimčika. M Kukučín pravim imenom Matej Bencúr, došao je krajem 1893. na mjesto mjesnog liječnika u Selca na otoku Braču po nagovoru čuvenog bračkog vinara Marka Didolića.

M. Kukučín je namjeravao u Selcima ostati tri godine, dok ne vrati svoje studentske dugove, no životni put mu je bio predodređen: da se ovdje zaljubi, a kasnije i oženi (1904) Pericom Didolićevom. Krajem 1907. na lokalnim izborima gubi Didolićeva struja, M. Kukučín odlazi u Južnu Ameriku sa suprugom i mnogim mještanima, koji su napuštali svoj kraj u potrazi za boljim životom. Nakon kraćeg boravka u Argentini, odlazi u Čile.

Za boravka u Selcima napisao je roman o životu i ljubavi otočana "Kuća na obronku", a u Južnoj Americi "Mati zove" u kojem također vjerno opisuje težak život naših otočana u tuđini.

Ove godine, 17. svibnja bila je 140. obljetnica rođenja ovog velikog slovačkog pisca i hrvatskog prijatelja, te je Matica slovačka, Zagreb, u suradnji s Društvom hrvatsko-slovačkog prijateljstva, Poglavarstvom općine Selca i Kulturno-umjetničkim društvom "Hrvatski sastanak 1888" a pod pokroviteljstvom Ministarstva kulture RH upriličila trodnevni posjet otoku Braču sa svečanim obilježa-vanjem ove obljetnice u Selcima.

Osim polaganja cvijeća ispod spomen-ploče na zgradi u kojoj se nalazila liječnička ordinacija M. Kukučína i evociranja uspomena, poklonili smo preslik romana "Kuća na obronku" ravnatelju osnovne škole Dominiku Vlahiniću. O životu i djelu M. Kukučína govorili su načelnik općine Bruno Štambuk, župnik don Stanko Jerčić, Zlatko Jevak, predsjednik MS Zagreb, prof. dr. Ante Vukasović, predsjednik društva hrvatsko-slovačkog prijateljstva, mr. Zrinka Kovačević i PhDr. Elena Melušová.

S obzirom na to da se Kukučínov roman "Kuća na obronku" nalazi još jedino u Sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, obećali smo pokušati objaviti njegovo reprint-izdanje ili novi prijevod ako osiguramo za to potrebna sredstva.

Veliki naš kipar Ivan Meštrović 1957. god. izradio je kip M. Kukučína, odljevi se nalaze u Bratislavi, SAD-u i Kanadi,a Selčani su izrazili želju da dobiju barem poprsje tog odljeva.Time bi dopunili postojeći broj spomenika znamenitih osoba, jer u središtu mjesta imaju već poprsje Lava Tolstoja (iz 1914. g.), Stjepana Radića, rad Antuna Augustinčića 1938, poprsje H. D. Genschera (1994), te kip pape Ivana Pavla II. iz čuvenog bračkog kamena, rad Kuzme Kovačića 1996. Osim toga u prekrasnoj župnoj crkvi sv. Ćirila i Metoda izgrađenoj također iz bračkog kamena, na glavnom oltaru nalazi se brončani kip Srca Isusova, koji je darovao Ivan Meštrović (1956), a izliven je iz topničkih čahura, sakupljenih nakon II. svjetskog rata po otoku Brača.

U Selcima djeluje Kulturno -umjetničko društvo "Hrvatski sastanak 1888.", osnovano 12. kolovoza 1888. god. Njegov je djelatni član i nekoliko godina predsjednik bio Martin Kukučín, a prvim počasnim članom postao je biskup Josip Juraj Strossmayer.

Selca su urbanistički suvremen gradić, koji nema uske dalmatinske uličice (kale), a u kolovozu 1943. spalili su ga na povlačenju talijanski vojnici, kada je izgorjelo više od 90% zgrada. Selca danas broje 1117 stanovnika.

Martin Kukučín, vratio se iz Čilea 1922. godine, a nakon kraćeg zadržavanja u Slovačkoj, ponovno je došao u Hrvatsku, te je živio u Zadru, Crikvenici i Zagrebu, a posljednje godine života proveo je u Lipiku, umrijevši 21. svibnja 1928. god. Bio je šest mjeseci pokopan na zagrebačkom Mirogoju, a onda je Matica slovačka njegove posmrtne ostatke u listopadu iste godine prenijela na Narodno groblje u Martin. Grob je izrađen iz bračkog kamena s argentinskim metalnim odljevcima, koji povezuju kamene stupce.

Zlatko Jevak

ROSANDIĆ - GOSPIĆU

Rijetki su ljudi poput sveučilišnog profesora dr. Dragutina Rosandića. On nikada ne zaboravlja svoj rodni kraj, svoj Gospić i Liku. A imao je razloga i za suprotno. Rođen je u Kaniži 1930. godine. Nižu gimnaziju i tri razreda učiteljske škole završio je u Gospiću. Ondašnje vlasti prišile su mu nacionalizam pa je četvrti razred i maturu završio u Zagrebu.

Od 60-ih godina Rosandić ne prekida veze s gospićkim prosvjetnim i kulturnim radnicima. Održao je niz predavanja, organizirao veliki broj susreta. Naročito je vodio brigu za ovo područje u vrijeme Domovinskog rata. Stalno nas je hrabrio i odazivao se na kulturne priredbe i promocije svojih i tuđih knjiga.

Najnovija Rosandićeva gesta zaslužuje posebnu pažnju. Poklonio je Visokoj učiteljskoj školi oko sedam stotina knjiga, među kojima i kompletnu lektiru za sve četiri godine srednje škole. Za uručivanja poklona (27. 3. 2000.god.) upriličio je predavanje za sva studentska godišta na temu: "Razvijanje kulture čitanja". Budući pedagozi bili su svjedoci što znači potpuno se predati plemenitom prosvjetnom pozivu.

Dr. Rosandić nije zaboravio ni građanstvo koje ga je mnogo puta pozdravilo u Domu kulture. Za njih je u večernjim satima upriličio predstavljanje iznimne pjesničke ličnosti u osobi Anke Petričević alias sestre Marije od Presvetog Srca. Pjesnikinje, koja se, završivši filozofski fakultet, povukla u samostan, u najstroži red klarisa. U predstavljanju njezine poezije pomogla mu je dr. Manja Kovačević i studentice: Sanja Juran, Tea Škrobonja, Radenka Đurić i Ljubica Ilijevska. One su krasnoslovile duhovnu poeziju ove pjesnikinje, koja je kvalitetom svoga stvaralaštva pri samom vrhu

hrvatskog pjesništva, prošlog i sadašnjeg. Na klaviru je pratio Danko Ivšinović.

Cjelokupnu organizaciju imali su preko sebe prodekan Braco Tomljenović i prof. Visoke učiteljske škole Vesna Pražić - Grahovac.

Grga Rupčić

"KAMENINE"

Libuša Kirac: "Naši kameni" (Izložba slika), Bribir, 1999.

Ako su pjesnici "čuđenje u svijetu", što tek reći za slikare? I jedni i drugi gledaju na svijet kroz neku svoju izokrenutu dioptriju, ni jedni ga ni drugi ne objašnjavaju grubom i pomalo nes(p)retnom preslikom u riječ i u boju. Srećom, svijet se uvijek ne slaže sa svojim odrazom u ogledalu, on želi biti drukčiji (ljepši, uglavnom!), svijet želi čuti o sebi i onaj naoko nevažan trač, odgovaralo to njegovoj dokazanoj narcisoidnosti ili ne. Tu leži razlog postojanju i pjesnika i slikara...

No, ostavimo ovom prilikom pjesnike na miru, okrenimo se slikarima...

Zidovlje Poglavarstva Općine vinodolske oplemenile su sredinom srpnja kamenine akademske slikarice i grafičarke Libuše Kirac. ...Zašto "kamenine"?... Kad smo se nedavno našli u priručnom crikveničkom atelieru ove umjetnice, zaokružila je rukom po prostoriji i rekla: "Ovo su moje kamenine."... A umjetnica zasigurno najbolje zna što je uokvireno na zidovima rečene prostorije...

Svojevremeno sam trošio oči diveći se majstorima koji su od neuglednih komadića aluminijskog lima ili mesingane ploče u sarajevskoj "Baščaršiji" kuckanjem malenim čekićem stvarali predivne šare ili neke lokalne motive, oblikujući iz tog lima, te ploče, uporabne predmete... Nešto slično fasciniralo me je u nastajanju Libušinih kamenina. Doduše, ovdje se ne radi o filigranskom čekićanju, ovdje je u pitanju jednako precizna i strpljiva upotreba oka, ruku i mašte, da bi iz minijaturnog materijala - pijeska i kamenčića - pričvršćenjem na podlogu i naknadnim bojenjem, kao iz čarobnjakova šešira, doplivale do nas šarene ribe, procvali i zamirisali buketi cvijeća, podvoltale se ozbiljne crkve, iznikli zvonici, gospo-darske zgrade i zgrbljene starine obiteljskih kuća... Poneki portret nenametljivo nam daje do znanja da ni sâm čovjek nije izmakao pažnji ove umjetnice... Zacijelo bi ihtiolozi i profesionalni ribari našli na kameninama riba poneku krljušt previše, a botaničari bi se iščuđavali nepostojećem cvijeću i njegovom koloritu, no, ovoj slikarici nije ni bila namjera korespondirati s Prirodom, nije joj bilo ni na kraj pameti surađivati sa stvarnosti. Namjera joj je, očigledno, bila učiniti otklon i iz imaginarnog svijeta doživjeti stvarnost kao nešto nemoguće, kao nešto što bez intervencije sa strane ne bi moglo opstati... Ponekad bi, odmora radi, složila neku monokromatsku cvjetnu fantaziju ili portret, a zatim se vratila boji, sačuvavši učinjenu ekskurziju u najljepšoj uspomeni...

Gledajući slike, uglavnom se ne obaziremo na okvire. Da nas netko iznenada upita "Što je okvir slici i što je slika okviru?", našli bismo se u neobranom grožđu!... Gledatelju je okvir nešto što se, jednostavno rečeno, podrazumijeva uz sliku i on o okviru ne razbija previše glavu, učinivši mu tako veliku nepravdu... Jer, slikar koji imalo drži do svoje profesije, jednako će brižno izabrati okvir, njegovu jednostavnost ili kićenost, kao što bira platno, lesonit ili boje za slikanje... I dok je još u zanosu stvaranja, dok se još bori sa slobodnom/zadanom temom, on luta kraičkom oka po atelieru, tražeći između pomno složenih letvica one najprikladnije za uokviriti sliku na kojoj upravo radi... Samo tako može dobiti odgovor na netom postavljeno pitanje... Jer, okvir ne dozvoljava slici da svoj smisao prolije izvan zadanog prostora, izvan strogo oblikovane zamisli, okvir brani sliku, okvir, također, i hrabri sliku, okvir sliku i objašnjava; ona se na njega naslanja kao na rame teško izborenog ljubavnika...

...I kada vam na nekoj izložbi slika učini radost oku, posvetite barem minutu i okviru, toj Pepeljuzi slikarstva... Bit ćete bogatiji za još jednu dimenziju slike... I za spoznaju da se slika i okvir vole t(r)ajno...

Tomislav Kovačević

RAOSOVI DANI 2000 *

Ovogodišnji su, već sedmi po redu, *Raosovi dani* (7. - 8. srpnja 2000.) u Imotskom i piščevu rodnom Medovu Docu, protekli još jednom ne samo u znaku književno-zavičajno-životopisno-povijesnih raščlambi života i djela Ivana Raosa, nego jednim svojim dijelom i u znaku Kvizorame, njezina prošlog broja s prilozima posvećenim obilježavanju obljetnice književnikove smrti (8. srpnja 1987., ne 7. srpnja kao što pogrešno piše u *Hrvatskome leksikonu*!) i nagradnoga natjecanja u rješavanju talijanke profesora Zdravka Žarkovca, rodom Poljičanina, također sudionika ove tradicionalne manifestacije, kojoj je vaš urednik, s velikom radošću i zadovoljstvom, prošle subote nazočio prvi put.

Raosovi dani svečano su otvoreni u petak 7. srpnja navečer na imotskome Gradskom trgu pozdravnim riječima organizatora, domaćina i predstavnika Društva hrvatskih književnika, izvedbom ulomaka iz Raosovih djela, te otvorenjem izložbe slikarice Anne Paparelle. Središnja događanja okupila su brojne sudionike sljedećega dana u Medovu Docu pred piščevom rodnom kućom, odvela ih na misu zadušnicu u mjesnoj crkvi i polaganje vijenaca na književnikov grob, te ih vratila pod Ivanovu kostelu (*Celtis australis*) ispred rodne kuće gdje su, među ostalim, Sandra Krgo i Robert Pehar govorili stihove posvećene sjećaniku. Uslijedio je domjenak uz jelo, pilo i nagradnu talijanku s tematskim pojmovima *Ivan Raos, Navik on živi ki zgine pošteno* i *Nemojte nama kosti pretresati* koje su najbrže riješili, pa će iz redakcijskih pričuva na svoj naslov primati *Kvizoramu* šest mjeseci (pobjednica Ana Lederer), odnosno po tri mjeseca (drugo i trećeplasirani: Srećko Franić i Ivan Knežević).

Naposljetku, promovirana je i publikacija pod naslovom *Raosovi dani 2000.* kojom će ovogodišnja priredba ostati trajno zabilježena proslovom profesorice Branke Buljan, Raosovim portretima iz radionica naših brojnih likovnjaka i poetskim prilozima Ante Žužula, Mladena Vukovića, Anke Petričević, Vlade Gotovca, Jure Ujevića i drugih. Završna pak zbivanja Raosovih dana protekla su u subotnjim večernjim satima u imotskoj Gradskoj vijećnici, gdje se uz književnu riječ o Raosu i njegovu djelu opet mogla čuti i njegova riječ u interpretaciji imotskoga glumca Ilije Zovka.

Tako Raosovi dani učvršćuju svoje mjesto u kalendariju tradicionalnih kulturnih zbivanja u Imotskoj krajini posebno, ali i u cijeloj Hrvatskoj uopće.

* Razumijevanjem inž. Borisa Nazanskog, glavnog urednika Kvizorame, prenosimo njegov uvodnik iz 432. broja te popularne zagonetačke revije (nap. ur.).

SUNCE SA ŠEŠIROM

("Radost pisanja" Wislave Szymborske, pjesme u izboru, prijevodu i s pogovorom Zdravka Malića, Nova stvarnost, Zagreb 1997, 149 str.)

Pjesme poljske nobelovke (Nobelova nagrada za književnost 1996.) tiskane su u 1. kolu Književnosti Srednje Europe. Ta nakladnička cjelina Nove stvarnosti omogućuje našemu čitateljstvu bolje upoznavanje s vrednijim predstavnicima češke, slovačke, mađarske i poljske književnosti. Knjiga *"Radost pisanja"* sadrži ukupno sedamdeset i tri pjesme koje je priređivač izabrao iz osam zasebnih zbirki. Pjesničke zbirke Wislawe Szymborske nastale su u velikom vremenskom rasponu: prva od njih *Dozivanje Jetija* (= *Wolanie do Yeti*) potječe iz daleke 1957. godine dok je posljednja, *Život s nogu* (= *Zycie na poczekaniu*), izdana godine 1996.

Izbor Zdravka Malića zaokružen je dvjema predstavnicama zbirke *Kraj stoljeća* (= *Koniec wieku*) iz godine 1993. Pjesme *Nekima je draga poezija* (= *Niektórzy lubia poezje*) te *Kraj i početak* (= *Koniec i poczatek*) predstavljaju individualne egzemplifikacije u duhu svršetka dvadesetog stoljeća. Ostali stihovi nisu poredani ni po kronološkome ni po tematskome načelu. Zanimljivo je da su dvije pjesme navedene paralelno u izvorniku i u prijevodu (*Odziez* = *Odjeća* i *Wieczór autorski* = *Književna večer*). Malić je na kraju svojega predgovora napisao da mu je Szymborska na jednoj svojoj knjizi, uz pozdrav, nacrtala sunce sa šeširom na glavi čime mu je dala do znanja da je njezin lirski govor raznolik, da nije tipičan. Stoga nam je pjesnik prevoditelj predočio ovo pjesništvo kao svojevrsni **mozaik** koji je on samostalno složio "da ga imamo na dohvat i kada nam sunce sja, i kada kiša pada".

Da bismo shvatili Szymborskine duhovite i najčešće neozbiljne stihove te u njima nezaobilaznu prisutnost pokreta, svjetla, dekora i kostima, moramo otkriti njezinu pjesničku filozofiju. Pjesnikinja neprestano provjerava stanje sveukupne znanosti o čovjeku, sučeljavajući biološke mogućnosti ljudske egzistencije s povijesnim, filozofskim i svakodnevnim iskustvom. Zamišlja i izmišlja novi svijet, pjesnički ga dotjeruje. U pokušaju kreiranja drugačijih ljudi ne osuđuje ljudske mane i manjkavosti. Samo dokazuje da čovjek nije savršen, "da dobar i snažan čovjek još su uvijek dva čovjeka" (*Na izmaku stoljeća* = *Pod koniec wieku*).

Neprestanim izmišljanjem nove stvaralačke materije pjesnikinja prisiljava svoj lirski subjekt na rješavanje neograničena broja metafizičkih i egzistencijalno-metafizičkih zagonetaka. Stalni su motivi njezina pjesništva velika otkrića, veliki ratovi, veliki brojevi... i velika bojazan stanovnika male Zemlje od neminovna svršetka. Szymborska se rado služi terminima "sve" ili "ništa" dok s prozora gleda na obična zrnca pijeska (*Vidik sa zrncima pijeska* = *Widok z ziarenkiem piasku*).

Szymborskino pjesništvo nije umjetnost bestjelesnog bića koje samo tako može doseći razinu ideala. Kako ipak pjesnikinja polazi od teorije da je čovjek produkt biokemijske evolucije, zadovoljna je i ulogom ribe u Heraklitovoj rijeci (*U Heraklitovoj rijeci* = *W rzece Heraklita*).

Priznaje postojanje "ribe nad ribama" koja se od ostalih riba razlikuje većim spoznajnim čežnjama i zbog toga smrtno stradava.

Szymborska stvara iluziju izravne, ispovjedne lirike služeći se "ich"-formom. Svojim ženskim šarmom i intelektualnom ženstvenošću estetizira užas (*Vijetnam* = *Wietnam, S neobavljena pohoda u Himalaje* = *Z nieodbytej wyprawy w Himalaje, Mučenja* = *Tortury* i dr.). Specijalnom ženskom poimanju svijeta prilagođena je odgovornost za djecu - svoje vlastite pjesničke kreacije: pokušava spasiti "napisanu srnu" koja trči kroz "napisanu šumu", od lovaca koji vrebaju u tinti (*Radost pisanja* = *Radošć pisania*). Poetika dječje poezije odlikuje također pjesmu *Mačka u praznom stanu* (= *Kot w pustym mieszkaniu*). Da ne bi izravno izrazila strepnju za one koji ostaju sami nakon smrti bliske osobe, pjesnikinja uvodi mačku kao lirski subjekt. Životinja čeka svojega vlasnika, buni se zbog njegova nedolaska, priprema ljutit doček. Čovjek je u takvoj situaciji skoro jednako bespomoćan, iako se od mačke razlikuje tim što zna razlog nastale praznine.

Govoreći o smrti Szymborska skriva čovjekovu patnju i u dobrovoljnomu odricanju jednoga dragoga vidika (*Rastanak s vidikom* = *Pozegnanie z widokiem*). Bolna sjećanja na umrloga svladava konstrukcijom višestruke negacije, primjerice: "Ne zamjeram proljeću", "Ne krivim ga", "Ne zadaje mi bol", itd. Time demonstrira psihičku ravnotežu koja je za nju važnija od očajničkih lirskih izljeva.

Smrt je sveprisutna, iako nije svemoguća. U pjesmi *O smrti bez pretjerivanja* (= *O šmierci bez przesady*) pjesnikinja personificira smrt kao nestručan lik, ismijava njezinu navodnu moć: "Tko tvrdi da je svemoguća, sam je živ dokaz da svemoguća nije".

Predočavanje filozofskih pitanja povezano je sa Szymborskinom osjetljivošću na **pojedinačnost** ljudskog postojanja. Ona se za nju izjašnjava u *Velikoj brojci* (= *Wielka liczba*) godine 1976. Svoj stav potvrđuje u pjesmi *Može biti bez naslova* (= *Moze być bez tytulu*) iz godine 1993: "Četiri milijarde ljudi na ovoj zemlji, a moja je mašta ista kao nekoć [...]. Još uvijek ju uzbuđuje pojedinačnost."

Pitkim i nestašnim tekstovima pjesnikinja zadire u politiku (*Mi smo djeca epohe* = *Jestešmy dziećmi epoki, Osmijesi* = *Ušmiechy*) zamjerajući političarima licemjerne osmijehe kojima prikrivaju neugodne istine: "Stomatologija u službi diplomacije [...] Očnjaka dobre volje i složnih sjekutića ne može nedostajati u prijetećoj situaciji".

Ironična slikarica sebe i ljudi oko sebe ne zapostavlja ljubav; ne odbacuje tjelesnost. U njezinim pjesmama susrećemo raspjevane i nasmiješene ljubavnike "začuđene sobom" (*Zaljubljeni* = *Zakochani*) nasuprot nemirnim, palim, u prah pretvorenim ljubavnicima (*San* = *Sen*). Szymborska je također autorica *Sretne ljubavi* (= *Milošć szczešliwa*) u kojoj iz dvostruke negacije i skepse izranja oprezna afirmacija sreće koja nikada nije zaslužena, te istodobno pohvala onih koje sudbina nagrađuje dubokim osjećajima.

Szymborska se pretvara da je pisanje vrlo lako. Za razliku od drugih poljskih pjesnikinja, bliskih joj povijesnim kontekstom, primjerice Anne Świrszczynske (1909-1984) i Malgorzate Hilar (1930-1995), koje su žalile zbog prolaznosti ljepote i nisu se uspjele u potpunosti udaljiti od "marksističkih zadataka" pjesništva, Szymborska je, na sreću svih nas, još u ranoj fazi stvaralaštva, doživjela

svoju pjesničku evoluciju. Poezija je za nju samo "vlast nad riječima" i "obično umijeće kompariranja" (*Rehabilitacija*). Međutim, njezin govorni jezik, kojim se služi u pisanju svojih pjesama, samo je stilizacija. On je sredstvo kojim pjesnikinja koketira s čitateljem oblikujući pri tome nebrojene metafore, poredbe, pitanja i paradoksalne sintagme kako bi ga prisilila na shvaćanje dubljega smisla njezine poezije. Koristeći se često poetikom negiranja, brani svoja nenametljiva stajališta i svoje varijante ponuđenih odgovora na svjetska, ljudska i sva životna pitanja.

Malićeva slutnja odlaska i Szymborskina zaokupljenost "mnoštvom pitanja na koja ne znamo siguran odgovor" ujedinjuju njihovu egzistencijalnu zapitanost za sudbinu čovjeka "u svijetu velikih brojki i velikih, nama nedohvatnih sila." Malićeva zaljubljenost u poljsko pjesništvo te Szymborskin omiljeni izričaj, nalik na mediteransko pučko kazalište, donose nam vjerne, ali ujedno i stvaralačke prijevode. U njima pjesnik prevoditelj uspostavlja koheziju između svoje osjetljivosti i autoričine kreativnosti.

Elžbieta Vladović-Relja

DOBAR I KORISTAN ZBORNIK

(Umijeće interpretacije. Zbornik radova u čast Ive Frangeša. Priredili Dunja Fališevac i Krešimir Nemec, Matica hrvatska, Zagreb, 2000)

Rođen 15. travnja 1920., Ivo Frangeš proslavio je 2000. 80 godina života ispunjena radom, neumornim proučavanjem književnosti, prvenstveno hrvatske književnosti. Dobro znani proučavatelj bitno je obogatio hrvatsku znanost o književnosti, kako je općenito poznato. Široko je poznato i njegovo djelo, opsežno i sadržajno. Poznavanju Frangešova djela pridonio je i upravo objavljeni zbornik radova u čast 80. godišnjice njegova rođenja. *Umijeće interpretacije* lijepo je odabrani naslov zbornika koji počinje predgovornim riječima Krešimira Nemeca, slijedi životopis Ive Frangeša, zatim i bibliografije, jedna što popisuje Frangešove radove, druga što donosi izbor iz literature o Ivi Frangešu. Pjesničke čestitke slavljeniku uputili su Dragutin Tadijanović i Mirko Tomasović, dok je Radoslav Katičić člankom "Frangešovo doba" izvrsno ocrtao atmosferu koja je u drugoj polovici 20. stoljeća vladala oko toga znalca hrvatske književnosti, također i značajke što ih je tom razdoblju utisnuo naš jubilarac.

Suradnici zbornika, njih dvadesetak, prinijeli su svoje prinose poznavanju hrvatske književnosti. Prvenstveno su to učenjaci iz Zagreba (Eduard Hercigonja, Zoran Kravar, Josip Bratulić, Dunja Fališevac, Ivo Pranjković, Nikola Batušić, Stipe Botica, Stjepan Damjanović, Miroslav Šicel, Branko Vuletić, Viktor Žmegač, Aleksandar Flaker, Pavao Pavličić, Cvjetko Milanja, Krešimir Nemec, Marko Samardžija, Tonko Maroević, Julijana Matanović, Vinko Brešić), uz to i drugi znanstvenici, domaći (Luko Paljetak) i strani (Joanna Rapacka, István Lökös). Može se reći da će taj zbornik svakako biti čitano i traženo štivo, jer sadrži niz nezaobilaznih priloga proučavanju hrvatske književnosti.

Sigurno je vrlo dragocjeno da Nedjeljka Paro detaljno popisuje Frangešove radove. Moram priznati kako bi me veselilo da je uložen povećani napor da ta bibliografija bude potpuna, iako se, naravno, zna da su bibliografije već po definiciji nepotpune. Moglo bi koga npr. zanimati je li članak "Pjesničko stvaranje Ungarettia" napisao Ivo Frangeš. Taj je tekst objavljen u *Hrvatskom narodu* 10. ožujka 1943., u br. 677, a potpisan je skraćenicom I. F.-š. Izostao je npr. članak "Naši pisci u talijanskim prijevodima" objavljen u 7. broju *Republike* 1950. U istom godištu *Republike* tiskan je esej "Lirska proza Elija Vittorinija", pa je naslov u bibliografiji donesen netočno ("Lirska poezija Elija Vittorinija"). Neuvrštenih Frangešovih članaka našlo bi se još, npr. u *Hrvatskom tjedniku* (sjećam se nadgrobnoga govora Maku Dizdaru, a i drugih tekstova) i u *Hrvatskom sveučilištu* 1971; čini mi se da je u *Hrvatskom sveučilištu* bio članak o Evgeniju Kumičiću. Također bi se u časopisu *Dubrovnik* tih godina (1970-1971) našlo nešto Frangešovih prinosa, među njima jedan o Supilu. Radovi o Ivi Frangešu doneseni su u izboru, pa se u načelu ne može prigovarati. Svejedno bih spomenuo neke prikaze njemačkoga izdanja Frangešove *Povijesti hrvatske književnosti;* sjećam se da je u *Vjesniku* prikaz objavio K. Nemec, u *Večernjem listu* Dubravko Jelčić, oba na početku 1996.

Ukupno uzevši, *Umijeće interpretacije* dobro je i korisno izdanje.

Josip Lisac

POEZIJA LJUBAVI

(Prikaz zbirke pjesama Gordane Tanger: "Diši na mene" u pripremi kod izdavača Hrvatskog katoličkog zbora "MI".)

Gordana Tanger opjevava ljubav u široku registru sublimno tjelesnog i duhovnog. Ljubav je nježnost, čežnja i radost, ljubav duševno-tjelesna, puna prožetosti i drhtanja. Od erotskih tonova danih sublimnim simbolima, preko strastvena sebedarja, do pretapanja i poistovjećivanja ljubljenih, do poetske mistike.

Pjesnikinji je svojstven osebujni pleter Božjeg i ljudskog u ljubavnoj poeziji. Prepleće različite ljubavi, kadšto ih i stapa, što može uzrokovati nesporazume, a možda bi i neke, neupućene, moglo dovesti u sablazan? Gdje se dvije osobe vole, to se uvijek zbiva u Duhu. U ovim je pjesmama čak i međuljudska ljubav ćutilno čista, uzdignuta do čežnje za drugom osobom, do sebedarja. Stoga nije čudno da i ljudsku ljubav, uronjenu u tjelesnost, uzdiže do simbola transcendencije. Isto je tako ljubav između nje i Boga izražena ćutilnim bogatstvom, kadšto i tjelesnom prožetošću. U ponekoj se pjesmi tek po vrlo diskretnoj erotskoj crti vidi da se ne radi o Bogu, već o mladiću, kojeg voli, ili je voljela.

Gordana Tanger rođena je 1970. godine u Puli, gdje završava srednju medicinsku školu. Dalje obrazovanje nastavlja u Zagrebu. Godinu poslije mature radi kao stjuardesa-medicinska sestra na međunarodnim linijama. 1990/91. upisuje novinarstvo na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu. Istovremeno započinje rad na odjelu neuro-pedijatrije KBC Rebro u Zagrebu. Na drugoj godini studija novinarstva započinje raditi u časopisu "Zaposlena" kao prevoditelj s talijanskog jezika i piše tekstove socijalne tematike. U tome razdoblju postaje član lista katoličke mladeži 'MI', za koji piše na filozofsko-socijalne i umjetničke teme. Polovinom 1995. vraća se u KBC Rebro, u referalni centar intervencijske gastroenterologije, gdje i sada radi. Već tri godine aktivno sudjeluje u gastroenterološkoj

sekciji HUMSA, gdje obnaša dužnost tajnice sekcije. Na raznim skupovima i kongresima sudjeluje referatima o korisnosti psihološke pomoći.

U petom je razredu osnovne škole napisala svoje prve stihove. U osmom razredu započinju teme prve mladenačke ljubavi, ostvarenja i razočaranja. Volonterski rad srednjoškolke na psihijatrijskom odjelu pulske bolnice utjecao je na opijevanje odnosa život-smrt. Za vrijeme studija veliku su joj pomoć ukazali prof. dr. Slobodan Elezović i prof. dr. Mijović Kočan, kako u poticaju za dalje pisanje, tako i u slaganju dosadašnjih rukopisa u određene cjeline.

U zbirci pjesama Gordane Tanger "Diši na mene" često nailazimo na pjesme dijaloškog odnosa, premda je tu riječ o protejskom dijaloškom pjevanju, koje dijalog ima u središtu, ali se raznovrsnim oblicima i udaljuje od njega. Dijalog je stopljen s prirodom (muški i ženski elementi obgrljeni su u ljudima), često je nalik monologu što kruži oko šutnje drugog, kadšto teži dvošutnji.

Glinom ću namazati lice,
jer ona se mijenja.
Noćas su nad Jurjevskom padinom
blistale smrznute note.
U kući,
na stolu miris ljiljana i svježih dunja.
Tvoja molitva
i struja koja te rađa.
Još jednom
tako istinski,
tako živo.
TI što nebo nosiš u grudima,
Bože, ne napuštaj me.

Zbirku nose i daruju joj osnovnu intonaciju ljubavne pjesme, osobito one u kojima lirski subjekt opijeva čežnju za drugim. Oduhovljena ljubavna žudnja, izrečena je sublimnom simbolikom, čak i kad nije riječ o Bogu, već o voljenom mladiću.

Nezrelost i razlivenost ljubavnog promišljanja, odnosno nedorečenost tipično ženskog pisma, primijetio je Božidar Petrač, spašava izvorna i neobična metaforika. Petrač je posebno istakao iskrenost, prostodušnost, jednostavnost i čistoću njezine ćutilnosti.

Skrivam svijet u noćnu lampu,
među latice od kiše.
Tvoje lice ne umije biti neiskreno.
Ja sam putnik.
Samoću sebično čuvam.
Davna misao tek je slika u plavom.
Noćas kapi sasvim sitno kaplju.
Kao svjedoci.
Vrijeđam se molitvom u sebi,
a ipak ne umijem ne voljeti te.

Pjesnikinja pjeva često u prvom licu jednine (ispovijedi); potom se obraća drugom licu jednine (ljubavne izjave mladiću ili Bogu, ali i kritike i osude mladića); kad piše u trećem licu jednine, susrećemo fenomenologiju prirode ili poeziju u prozi koja razvija rudimentarnu poetsku priču o muškarcu i ženi, o njihovim nesporazumima i opraštanju, ali i druge teme, kao što je fantazmagorična priča o osamljenoj djevojčici.

Dolaze, jedan, stotine. Zelenog pogleda i beskonačnih trepavica. Kolovoz se smračio, kolodvorom lagano već igra jesenja vreva. Na nebu odzvanja križni put, sve su tiši koraci i sve prolazi.

Dolaze, jedan, stotine. Samo je ona posve sama, djevojčica s kišobranom od papira. Dogodi se, pokoji osmijeh, drhtav, uplašen. Na kratko ostaje, ugrije stvarnost, umije tužne oči zlovoljnom tišinom... pa ga ponovo nema i ne čuje ga nitko i ne da da ga itko osjeti.

Dijete neprimjetno nestaje u igri sretnih ljudi, nestaju i svi njezini stihovi o vrućem ljetu, o bosim nogama na užarenom pijesku.

Podojena bolom zaspala je, na postelji od lišća i večeri, najnevinijim snom jeseni.

Gdjekad i o sebi samoj pjesnikinja progovara u trećem licu. Pjeva i u prvome licu množine. Često počinje ispovijed u prvome licu, pa najednom pređe u izjavu ljubavi u drugom licu.

Zbirka pjesama "Diši na mene" pretežito je napisana u stihovima, u manjoj je mjeri poezijom u prozi. Svježina i snaga njenih metafora u bitnoj je svezi s duhom evanđelja, utjelovljenim na posve poetski način. Metafore su ponesene duhom koji lomi, transcendira i preobražava postojeće, obrće ustaljene pojave u egzistencijalnu novost epifanije. Novost evanđelja biva dočarana novošću slika, simbolikom koja nije posve izreciva i objašnjiva. Otajstvo je nesvodivo i otajno, u tome je osnovna vrlina ovoga pjeva.

Bilo te je posvuda.
U zimskoj žeravici,
u pepelu dogorjelom,
u skupocjenim haljinama,
na usnama u vjetru,
u tišini,
u tami potkrovlja,
na hrapavom papiru stranih časopisa,
na ulazu u brodski grad,
bilo te je i u mojoj novoj ljubavi.
Sad si dio mog postojanja,
trenutak bez kojeg se gušim.

Čak i stil pisanja pokazuje neke protejske osobine. Pišući u stihu često je lapidarna i ekonomična. Takva pjesma može imati tek nekoliko stihova, kratkih i jezgrovitih, gotovo haikua, no, već u susjednoj pjesmi nailazimo na fluidnu fugu poezije u prozi, na preobilni tok fenomenološkog inventara prirode i subjektivnih sanjarenja, na blagoglagoljivo rasipanje riječi:

"I pade list i nasta tišina. Priroda spokojna, razbacana jesen. List šapne par nježnih misli i probudi nemir. Vrtlarova kočija bešumno jezdi parkom, njegova vremešna brada, razlivene bore oko usana, šutnja u godinama. Koraci uspavanih prolaznika, prvi sunčevi zraci, nebeski plava idila. Svjetlost budi stihove, budi sanjarenje, sklapa dlanove djetinje ljubavi. Misli se dijele, kiši žuto lišće. Ruke razgrću šumarak složenih misli na zemlji... razmišljanje. I pade list, još jedan... i nasta ponovo muk."

Vidimo je, kadšto, kako se kreće u smjeru hermetičnosti. ("Kći sam gluhonijemih detalja na zidu.") Premda je tu potreban oprez, ne treba brkati zamućenu pličinu s nedogledivom dubinom, trivijalnu hermetičnost sa simbolikom otvorenom beskonačnom značenju i racionalno nespoznatljivom sadržaju, neodređenoj transcendenciji ili osobnome Bogu.

Ženska osjetljivost pjesnikinje kadšto radikalizira izričaj do okrutne slike.

Netko iza prostora.
Netko u tišini.
Netko - tišina.
Progovorim li
izumrijet ću.

Lomnih, bogatih i proturječnih čuvstava propituje tamu u svjetlu i svjetlo u tami, samoću u ljubavi, puninu u ovostranosti.

Tematika je mnogostrana, a ljubav je

njena dominanta. Upravnim se govorom obraća ljubljenom i pjesničkim sredstvima dočarava ljubavnu prožetost. Često se sjeća minulih djevojačkih ljubavnih iskustava i lomova, pa ih prepleće sa sadašnjim iskustvom Božje ljubavi i tajnom transcendencije.

Svaki tvoj trenutak uglazbljen je u moje vrijeme.
Svako je tvoje svitanje prosanjano u meni.
Svaka je tvoja slika ogledalo u mojem ateljeu.
Zbivanja za nama.
Ostaje miris mošusa nakon umivanja,
misli odjevene u drhtanje,
ledena svila razlivena po zidovima,
tihi prostor prenapučen tragovima.
Kuda ćeš sad?

Kadšto imamo obraćanje drugom mladiću i Bogu umah, ili, pak, molitvu Bogu da voljeni mladić ostane s njom.

Monolog čezne za dijalogom, vidimo upravni govor nepostojećem ljubavniku iz snova; a možemo naići i na paradoksalan i proturječan vapaj drugome za ljubavlju, koji je pomiješan umah sa željom za samoćom.

Kada dozivlje ("diši na mene") dah voljenog koji daruje "čistu nevinost", riječ je o Bogu, čak i kada je riječ o čovjeku, jer svako ljudsko biće koje ljubi daruje ljubljenom biću Boga kojega nosi u sebi.

Zaboravi more,
ljude oko nas,
sve zaboravi
i diši na mene.
Diši samo na mene.
Tako trebam malo čiste nevinosti u sebi.

Pjesma je kadšto hvalospjev Bogu koji je "oko na dnu" i "čista šutnja", gdjekad vidimo prosidbenu molitvu Bogu. Pjesnikinja moli patnju kao pokoru za očaranost duhom i ljubavlju. Kadšto moli Boga da odagna zlo, ili ga moli da bude naprosto prisutan.

Nevidljiva tišina grli tamu u duši.
Poslije svih lutanja,
smrznutih koraka čekam pred vratima
sagrađenog svijeta o tebi.
Stojim i prkosim zaboravom.
Daljina vraća dio koji ti pripada,
trenutak koji si i ti sam.
Umireš lagano,
dok ja rastem kroz sjećanje
i vjerujem u smisao.
Ovdje život prestaje biti lutanje.
Preklinjem te
s jutrom koje te budi,
odagnaj zlo.
Oprosti, Oče.

Izriče Bogu svoj "vjerujem", ispovijeda mu se tako da ništa prosidbeno ne traži, već ga samo ispituje, čudi mu se i divi, osjeća ga svim bićem. Kad opijeva obraćenje, sebe poistovjećuje s prirodnim elementima i daljinama. Poistovjećuje se s liturgijom svih bića.

Bog je prisutan i netematski. Fenomenološko zrenje prirodnoga okoliša otkriva mističku šutnju iza pojava. Priroda je prozirna. Ona je prednji plan duhovnoga svijeta, duševnih stanja, anđela i Boga. Pjesnikinja apostrofira kadšto "dubinu", ili sličnu pojavu iza koje se krije Bog inkognito.

Naići ćemo i na ispovijed o jalovom traženju Boga i nalaženju krivnje umjesto njega, premda je čak i pritom ostavljen izlaz i tračak nade. U ispovijedanju vlastitih fantazmagoričnih želja i osujećenosti, niže slike transcendencije i eshatona (želi se odjenuti u planine i postojati u zaustavljenom vremenu).

Poželim ponekad izbrisati putovanja.
Vrijeme me zaustavlja.
Mrak predugo caruje,
kiše neumitno padaju.
Poželim odjenuti planine.
Vjetrenjače mi sude.
Samotnjaci čuvaju svoje oružje,
i nestaju njihova godišnja doba.
Vjerovanja gube snagu,
poželim ponovo voljeti zoru.
Tisuće valova igra se u mojim mislima,
lagano prebiru istinu.
Zašto ljudi sve manje razumiju?

Odsutnost eksplicitne teme Boga ne znači odsutnost implicitnih sadržaja kršćanske simbolike. Nailazimo i na budnice, apele i pozive na korjenito obraćenje prema novosti i Bogu, ali i na suprotnu čežnju za mirom i smještajem. Uz hvalospjeve i himne nailazimo na tamne tonove, na raskrinkavanje lažnih teoloških kreposti i lažnog zajedništva. U njenim se stihovima, izuzetno, javlja i domovinski rat, ali on je tek pozadina intimnih lomova, čežnji i sputanosti, i početni impuls unutrašnjih viđenja.

Poezijom u prozi priča o mitskom djetetu i o padu čovječanstva u privid, o udaljavanju od Boga, ili sućutno priča o ženi koja se lomi...

Nabrojio bih tek neke značajnije motive: transcendencija (raj, Bog, anđeli, a rijetko i prikriveno, smrt), egzistencijalni strah, lomnost, mistična šutnja, darovanost, čarolija svijeta, romantična patnja i užitak. Vrijeme koje prolazi nepovratno pa osjećamo kadšto pjesnikinjin horror temporis. Preplet strahova i čežnji, sanjarenja i straha od stvarnosti. Prepleću se eros i stvarnost, radost ljubavi i ledeni snijeg zbilje. No, ranjenost može biti i izvor pjesme, njen sadržaj i smisao, pa opjeva križ kao prosvjetljenje.

U široku registru tamnih i svijetlih tonova, nadopunjuju se ono negativno i razarajuće s onim blagotvornim. Na najgrubljoj razini, kad su u pitanju najjednostavnije slike, vidimo preplet tame i hladnoće noći s darovanom svjetlošću i toplinom, preplet lutanja i blizine voljenog. Kadšto nailazimo na ekscentrične ekspresije ženskog tonaliteta: jesen prlja i zebe, čak i anđela prlja!

Čitava je zbirka natopljena čežnjom, ne samo za drugim, dragim i ljubljenim, već i za "zemljom ispred vremena", nejasnim utoposom biblijske čežnje, za rajskim stanjem i vjerom u to stanje.

"U svijetu živi mnogo likova.
Karavane muških profila ipak odlaze...
Vulkan tišine uznemirit će prolaznike.
Neki ljudi otapaju ledena jutra na mom licu.
Iza tajne je prolaz, iza prolaza svjetlost.
Jedan za drugim silaze.
Ako negdje caruju anđeli,
letjela bih ka sedefnom nebu,
tamo gdje vječnost postaje oblutak.
No, zemlja me čvrsto vezala nitima igre.
Na putu mi je pijesak blijede iskričavosti.
Zebnja, vapaj.
Pomozi mi, dubino,
progutaj moje riječi,
morem me ogrni...
Da povjerujem
da anđeli ipak negdje caruju..."

San je mjesto za smještaj poželjnog. Raj je tamo, ali i ovdje u rijetkom trenutku milosti.

U ljubavi se voljeni međusobno susreću kao u ogledalu, zrcale se jedno u drugom. No, drugi je ogledalo koje može

biti i tijesno. Nastaju drame o njemu i njoj, o njihovim nesporazumima i opraštanju. Kadšto ne bez ženske ranjenosti i osvetoljubivosti.

Gdje se dvoje grle, tu oni zajedno grle nebo. Imanencija u sebi krije transcendenciju. Bog je prisutan i u njenoj ljubavi s mladićem. Više se ljubavi pretapa u jednu ljubav. Obraćanje čovjeku prelazi u obraćanje Bogu, a gdjekad se obraća i neodređenom drugom, koji može biti čitatelj, ljudski zaručnik, ili, pak, Bog. Kadšto, pak, skriven i dalek drugi, ili Bog inkognito.

Osobito je vrijedna, snažna i izvorna metaforika Božje prisutnosti i sveprisutnosti. Simbolika eshatona i transcendencije, Boga-Iskona svijeta, koji ljubi, ucjeljuje, oprašta i daje smisao. Novost i svježina slike čini našu pjesnikinju jednom od najboljih pjesnika kršćanskoga nadahnuća u nas. Kadšto njezin, inače razliven i neuhvatljiv, ženski impuls dobiva oblik poetske teologije: "Priroda se bez tvojih portreta zavlači u tamu."

Mnogim je pjesmama implicitna čežnja za vječnošću i nadvremenim, no ništa manje učestala nije mistika prisutnosti vječnog u vremenu. Nailazimo na paradoks vječnosti i vremena: kratki trenutak nam daje disati duž čitava toka vremena. Raznovrsna je simbolika jedinstva s Bogom. Bog je u čovjeku, čovjek je u Bogu.

Moja čudesna misao
tvoj je memento.
Moja snaga
tvoja je ruka.
Moja dosljednost
tvoje su oči.
Moj dim je tvoj pepeo.
Noćas ću te sanjati,
istovjetno ljubavno.

Kadšto jedinstvo dočarava meditativnim uranjanjem, poniranjem u dubinu vlastitosti, ili, znatno rjeđe, opijeva narcističko uranjanje u jastvo, i metamorfoze vlastitog tijela: "postat ću cvijet". Metaforička mistagogija otkriva mistički muk iza pojava.

A sad bih zaspala na granju.
Nepovezani sati
sklopite ruke u jedno naručje.
Neka radost zasja u stijegu stvarnosti.
Pospremit ću svoje krpice,
zasvirat ću poput cvrčka
i neću željeti da me čuju.
Usnula bih na poljima makova,
na valovima toploga ljeta.
Iako je sasvim daleko,
tako bih rado sanjala na slanome žalu.
Trčala bih bosa,
ispod lišća otkrila bih lice pticama i vjetru.
Bez prestanka,
bez disanja,
bez vrhova prstiju.

Kad je riječ o mistici istovjetnosti, onda iz Boga teče sve, misao, snaga i dosljednost. Dobivamo međusobno prožimanje i zrcaljenje, postojimo u ljubljenom i ljubljeni postoji u nama, onda je "tvoj trenutak moje vrijeme, tvoja slika moje ogledalo", darovani smo prepoznavanjem vlastitosti: jastvo je daljina, ušće u širu rijeku transcendencije, "aura mojim tragovima". Pjeva poetskom mistikom i kada piše o zemaljskoj ljubavi; gdje je ljubav tu je Bog:

"Jer... nije bilo ljubavi uobičajene, ova je trajnija, ja sam dio tvoje pjesme, a ti, ti si dio moga ruba. I nitko nikada nije dotakao među nama svetost, bjelinu bjelju od tišine, plavilo iskrenije od neba. Pa ni TI, ni JA."

Josip Sanko Rabar

DAR ZA NAŠE VRIJEME

(Ivan Golub: Lice prijatelja Kršćanska sadašnjost, - Zagreb 2000.)

Početkom mjeseca travnja u prostorijama Društva hrvatskih književnika predstavljena je neobična i jedinstvena knjiga Ivana Goluba: Lice prijatelja, a sve to u povodu sedamdesete obljetnice Ivana Goluba, njegove pedesete obljetnice zapaženog književnog djelovanja, te sedamdesetog mu profesorskog semestra na Katoličkom bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.

O knjizi "Lice prijatelja" govorili su Josip Bratulić, Stjepan Kušar, Anđelko Novaković, Vlaho Bogišić, te direktor "Kršćanske sadašnjosti" Stjepan Pogačić. Za interpretaciju Golubovih tekstova pobrinuo se dramski umjetnik Zlatko Crnković.

Na više od sedamsto stranica pjesnik i teolog Ivan Golub sabrao je sve ono što je bilo vrijedno svrstati u ovu knjigu od poetskih zapisa, do dnevnika, duhovnih razmišljanja, putopisnih crtica, propovijedi, nadgrobnih slova pa i govora, a sve ga je to i nekako bunilo, ali je uvjeren da čovjek zapravo piše jednu jedinu knjigu i da se ona svakim danom nadopunjuje. Knjiga kao takva slična je "enciklopediji za svaki dan". "Za kreativnu snagu treba postojati odluka", istaknuo je Vlaho Bogišić. Unatoč čestoj ironiji u Golubovim tekstovima razvidna je lirska tjeskoba i melanholija, ali unatoč tomu sažeta je mirnoća da se u domaćoj rečenici otkriva ono najviše nacionalno i opće. Važan je duhovni intelekt i spoj sveopćega. Na sreću uvijek se može govoriti jer "jezik otkriva osobu i sve što se događa". Govoreći, Golub polazi od sebe, stvari naziva čistim imenom, a tako i ljude s kojima se susreće. No najveći prijatelj mu je Isus Krist. Dragi su mu i crkveni pisci i naučitelji Crkve. Prirodni i proživljeni događaji potiču ga na razmišljanje o tome što je i tko je čovjek. Lice mu služi da bi se ogledao, da bi se prepoznao. Ono je kao učitelj koji se daruje.

Lica prijatelja i kroz knjigu i kroz život prelamaju se kao kroz prizmu.

Tu je dakako najvažnija ljubav kao predmet izbora i koja se razlaže sve do iskona. Po Golubu i teolozi trebaju predstavljati otajstvo spasenja, tako da se dogodi puni čovjek sa svim svojim iskustvima... Pjesnik i teolog Ivan Golub svojim življenjem i djelovanjem to je zasigurno bio i jest.

Listajući njegovu osebujnu knjigu oko mi se zaustavi na odabranu naslovu "Tko izgubi nadu izgubio je sve".

Tekstovi u ovoj knjizi "Lice prijatelja" objavljivani su u periodičnim publikacijama gotovo svih značajnih revija.

Dvorana DHK ovaj put bila je premala primiti sve poštovatelje i prijatelje Ivana Goluba. Njegova knjiga zasigurno je osvježenje i obogaćenje kako njegovo tako i naše. Ona je dar na kojem smo mu zahvalni.

* * *

Majko Marijo, dnevno dolazim preda Te. Ti znadeš zašto! Hoću postati vjeran učenik Tvoga Sina, hoću se boriti pod Njegovom zastavom. Znadem da taj rad iziskuje velike napore i žrtve. Ja i ne

tražim da me mimoiđu te poteškoće. No ja sam mlad, neiskusan.

Zato trebam tvoju pomoć. Trebam majčinsku ruku, koja će me odgajati.

A ima li, Marijo, veće Odgojiteljice, veće i bolje Majke od Tebe, koja si odgojila Boga - Čovjeka Gospodina Isusa.

Tebi se preporučam, Tebi se posvećujem. Velika Majko Velikog mog Vođe, usko me poveži sa Sobom. Privedi me što bliže k Svojemu Sinu. Učini me velikim, nesebičnim, svetim. Daj mi čisto, apostolsko srce: "Srce veliko za žrtvu, nježno za sućut, srce koje ne zatvara nikakva nezahvalnost, ne umara hladnoća, srce slično Tvome Prečistom Srcu."

Ivan Golub: ("Mladić Mariji")

Gojko Polegubić

SONETNI PLANETARIJ ANTONA KOŠTRE

(Anton Koštre: SJETNI SONETI, Knjiga poezije, Nakladnik "Agapa", Kloštar Ivanić, 2000. godina)

Mnogi su se pjesnici okušali u pisanju soneta. Nekima od njih soneti su bili omiljena pjesnička vrsta u poetskom stvaralaštvu. No vrlo je malo pjesnika koji su gotovo cjelokupno svoje stvaralaštvo posvetili ispisivanju soneta. Jedan od njih je slikar i pjesnik Anton Koštre.

Od svoje prve pjesme s naslovom "Kod ministrova šefa kabineta" koju je, sada već daleke 1939. godine, objavio u časopisu "Glasnik svetoga Ante" u Sarajevu, pa do smrti koja ga je iznenada otrgnula iz ovozemaljskog svijeta početkom dvijehiljadite godine, Anton Koštre ispisao je na stotine soneta i naslikao na stotine slika. Veliki broj soneta objavio je u časopisima *Hrvatski rukopis, Hrvatsko slovo, Kolo MH, Marulić, Most* i drugim. Slike je izlagao na samostalnim i skupnim izložbama u mnogim gradovima diljem Europe i domovine nam Hrvatske.

Osim slikarstvom i pisanjem poezije, Tonči Koštre bavio se i književnim prevoditeljstvom. Preveo je s njemačkog na hrvatski jezik poznati Wassermanov roman "Afera Maurizius", zatim poeziju R.M. Rilkea i djela mnogih drugih autora. Na njemački je jezik preveo i objavio djela D. Demetera, M. Machieda, Z. Makovića, N. Šopa, Z. Mrkonjića i N. Mihanovića. Posebno je zapažen njegov prevoditeljski opus poezije Nikole Šopa, kojim je obuhvatio gotovo cjelokupno Šopovo pjesništvo.

Pišući sonete, Anton Koštre izgradio je svojevrsni sonetni planetarij u koji je smjestio sve lijepo i dojmljivo, što ga je za života pratilo i opčinjavalo. U središtu svega je ljubav kao kozmička odrednica ljudskoga bitisanja. Ljubav prema ženi--biću pjesničkih sanja, ljubav prema prirodi koja budi želju za životom i ljubav prema životu kao mjeri svih zadanosti.

Slaveći ljubav kistom i stihom, Anton Koštre je slikarskom preciznošću skladao sonetne simfonije, ponajprije za svoju dušu, a potom i za dušu svojih štovatelja i čitatelja. Premda je sonete ispisivao duže od pola stoljeća,nije ih blagovremeno pohranio u knjigu svoga života. Desilo se, nažalost, da je Antonova prva knjiga objavljena samo nekoliko dana nakon njegove smrti.

Naslov knjige "Sjetni soneti" tako je pojačao sjetu i tugu njegovih prijatelja i znanaca. Tužno je kad se rodi prva knjiga nakon pjesnikove smrti. To je kao kada roditelj napusti svijet prije rođenja prvog djeteta. No gorka zbilja nema milosti. Ona ne bira vrijeme kada će nas preseliti na drugi svijet. Da je ta zbilja imala zrno

milosti, dopustila bi pleme-nitom čovjeku i pjesniku Tončiju Koštri da osjeti radost objave svoje prve knjige. I svima nama da mu čestitamo i zahvalimo za radost čitanja soneta kakvi se rijetko pojavljuju na našim prostorima.

Knjiga "Sjetni soneti" koju je uredio i za tisak pripremio Tončijev prijatelj Tvrtko Klarić, sadrži preko 140 soneta. Nisu to obični soneti. To su kristali prosuti na poetskom nebu, koji svijetle poput zvijezda i bude naša čula iz apatičnog sna svakodnevlja. Bude i naša sjećanja na dane, koje je istopila prošlost skupa s pjenom po kojoj smo plutali ili beznadno plutamo. Oni ponajbolje potvrđuju istinu da mladima ostaje svijet, a starima sjećanje. Uloge su, nažalost, privremeno takve, jer s vremenom one se izjednačavaju i potiru u neobilaznom nestajanju. Samo pjesma ostaje da osvjetljava put dolazećim generacijama. Isto je to u Koštrinu kao i u Petrarkinu vremenu, bez obzira što ih dijele mnoga stoljeća. Pjesma je dio vječnosti, a sonet oblik pjevanja u kome vječnost dokazuje svoje lirsko trajanje.

Soneti što su uvršteni u knjigu, grupirani su, uvjetno, u četiri ciklusa. Prvi ciklus s naslovom "Bijelim dušama" sadrži samo dvije pjesme, koje nas uvode u svijet soneta Antona Koštre. To je podjednako njegov svijet koliko i svijet njegove majke Antonije i poočima Nikole Šopa, znamenitog hrvatskog pjesnika, porijeklom iz Bosne.

Pjevajući sonet majci o petogodišnjici njezina usnuća, Koštre u pjesmi "Sanjam Te" naslućuje puteve odlaska kao zakonitost ljudskoga življenja.

"I noćas tako sanjah Majko Tebe,
mračnosti neke gone me i muče
i zimska je stud i t'jelo mi zebe,
a Ti me griješ, pokrivaš kaputom
pa zagrljeni, ko da sve je juče
stupamo skupa zajedničkim putom."

Svoju ljudsku i pjesničku vezanost uz poočima Nikolu Šopa, Koštre nježno priznaje u pjesmi "Orozovi" u kojoj kaže:

"Oponašam te Šope, bdim dugi mrak
pa pišući i ja zadrijemam za stolom,
prignute glave tu nad daskom golom
u muku mukom treperi topli zrak.

* * *

Ko da će sada dan svanuti novi
čudesni glasi lome se u noći,
to zoru bude Tvoji orozovi."

I nakon pjesama posvećenih osobama koje su mu udahnule život i poeziju kao Božje i svjetovne darove, Anton Koštre vraća se zavičaju kao sjeti i čežnji i kao sponi što vezuje bliskost neba i dubinu mora. Vraća se Šibeniku i zaleđu njegovom, ispunjenom mirisom soli i oštrim dahom vjetra.

Drugi ciklus s naslovom "Zavičaj", neiscrpni je rudnik pjesničkih emocija i ljubavi spram podneblja gdje je rođen i kome se uvijek rado vraćao. Ta veza kazana jezikom poezije potvrđuje nepresušnu želju pjesnikovu da se vrati u svoj rodni kraj i da kosti svoje prisloni uz vreli kamen iz kojeg su iznikle. To se ponajbolje odcrtava u pjesmi "Dugo već nisam".

"Hridi b'jela, stino moja dragam
pod borom crnim ljepoto skrivena,
u tebi leži snaga prikrivena
djetinjstva moga sa kamenog praga."

Ovaj ciklus ispunjen je pjesmama što govore o rodnom podneblju i ljudskoj tjeskobi u velikom svitu. Tu nepreglednu prazninu u oku i duši pjesnik zalijeva sjećanjem na minule dane provedene uz kamen i vodu. Bliskost mora i daljina neba odslikani sunčevim zracima, draga

su uspomena koju pjesnik nosi putujući svjetskim transverzalama. I sama pomisao na tu ljepotu od iskona, proizvodi neograničenu dozu sjete i ljubavi spram svega što budi emocije i život čini sadržajnim i poželjnim. Kad je čovjek sam, tada su mu misli prijatelji i sugovornici s kojima provodi duge dane i besane noći.

U trećem ciklusu Koštre pjeva o ljubavi. Vječnu pjesničku temu i temeljni sadržaj ljudskoga življenja on razmatra iz svih relevantnih pjesničkih aspekata. Ljubav je ljepota, cvjetanje duha, tjelesni ugođaj, rađanje bića, uskrsnuće sreće, beskrajna toplina, sadržaj nade i sve što želimo. Ljubav je i tuga, bol, patnja i nesan. Ono što nas diže u sazviježđe neba. Ono što nas baca u grotlo vulkana. Ljubav dolazi, traje i prolazi. Blijedi i kopni kao i naš život. Baš onako kao što pjesnik ispovijeda u pjesmi "Znam".

"Znam, sve će proći, ništa neće biti
ko što je bilo dok smo mladi bili,
iz čaše jedne mi smo sreću pili,
iz starog vrča još ćemo je piti.

\- - -

Da, sve je prošlo, sve sa našim grobom
da ništa više natrag neće doći,
ni ljubav naša, nosimo je sobom.

Sve jest prolazno, kao i naš život. Ali, pjesnik ima pravo sačuvati nešto iz obilja prošlosti što mu budi nadu i raduje misli.

U četvrtom ciklusu koji nosi naslov "Sjeta", Koštre dopunjuje svoju sonetnu ogrlicu biserjem sjećanja na dane iz nezaborava. Tu on pjeva o prijatelju vjetru, sanjama i morama, slavujima i ljiljanima, zvijezdama i beskrajnim morima, jesenjim kišama i bijelim pahuljama. Sve ga je to pratilo od rodnog Šibenika, preko srijemskih ravnica, wiesbadenskih predjela slikanih svježim čajem i inih prostora kojima je za života hodio i brodio. I svuda gdje je bio nosio je poruku, svoj životni "credo" izrečen u pjesmi "Gdje god da budem":

"Nikad se neću mladosti odreći,
gdje god da budem bit će mi u pratnji
i u radosti i boli i patnji,
nikada, nikad neću je poreći".

Zato je u vječnost Anton Koštre otišao mlad, premda je odživio 76 godina. I baš onako kao što sin njegov Stjepan Adrian napisa u posliježivotnoj pjesmi s naslovom "Moj otac je otišao bez suza":

"Moj otac je otišao kao dijete,
bez straha u susret muku,
kao sunce ususret sjeni,
kao brod što uplovljava u luku".

Na odlasku Anton Koštre ostavio nam je u naslijeđe stotine slika i pjesama postumno objavljenih u knjizi "Sjetni soneti". Sjeta je i u mojoj duši dok ispisujem ove riječi o dragom znancu i štovanom kolegi i prijatelju Antonu Tončiju Koštri. Neka njegova djela žive njegovim časnim i plemenitim životom.

Ivo Mijo Andrić

VATROSLAV MURVAR "NA IZVORIMA NEISTINA"

(Ponovljeno izdanje knjige iz 1941. godine, izd. Naklada društva hrvatskih književnika Herceg-Bosne, Mostar 1999., 158 str.)

Ponovljeno izdanje knjige znak je pažnje prema čovjeku i znanstveniku kojeg je iznjedrio Mostar. Knjiga je zanimljiva iz dva razloga. Prvo, jer se nije ništa promijenilo ni nakon 58 godina. Drugo, jer ljudi današnjeg Mostara slabo poznaju ili gotovo ništa ne znaju o svom sugrađaninu i znanstveniku dr. Vatroslavu Murvaru.

Dr. Vatroslav Murvar rođen je u Mostaru 1920. godine, u hrvatskoj katoličkoj obitelji. Odgojen je u znaku domoljublja i domoljubnih ideja. U školi je spoznao plemenite korijene svoga naroda i hrvatske povijesti. Pučku školu završio je u rodnom gradu, srednju kao pitomac Napretka u Sarajevu, a pravni fakultet u Zagrebu gdje je i doktorirao.

1945. godine ostao je bez doma i bez domovine. Uz pomoć prijatelja otišao je u SAD. Tamo je stvorio dom i obitelj. Postao je profesor sociologije na sveučilištu Wisconsin System. Pisao je stručne i zapažene članke. To mu je bilo zanimanje od kojeg je živio i uzdržavao obitelj. Volio je svoju obitelj, a jednako tako i svoju domovinu Hrvatsku. Posljednja želja njegova života bila je da mu kosti počivaju na katoličkom groblju Šoinovcu u Mostaru, na kojem su mu pokopani roditelji.

Već u 21. godini života Vatroslav je Murvar objelodanio knjigu *Na izvorima neistina,* u nakladi Matice hrvatske u Zagrebu 1941. godine. Poznato je da Hrvati olako preko svega prelaze pa je ponovljeno izdanje dobar potez protiv zaborava. Oba izdanja dakle su pogled u prošlost, ali i pokazatelj u našu budućnost.

Dr. Murvar upozorava svijet na okolnosti koje su u prošlosti kao čvrsta stega sputavale sve što je hrvatsko u korist jugoslavenstva koje je u dobroj mjeri bilo obojeno srpstvom, zahvaljujući i našim hrvatskim kompromisašima. Hrvati kao narod žive na svojim povijesnoetničkim prostorima. Imaju svoju zemlju, ali nažalost, ističe dr. Murvar, nisu imali svoju vlast u svojoj zemlji. Murvarovo poimanje hrvatske problematike prije 58 godina i naše današnje shvaćanje problema u slobodnoj i neovisnoj Hrvatskoj domovini nisu samo paralele koje nose sa sobom balast prošlosti nego nam postavljaju i danas mnoga pitanja na koja upozorava dr. Murvar.

Ova relativno stara a danas nanovo otisnuta knjiga lijepo je i promišljeno opremljena. Njen crno-bijeli omot mogao bi biti i znak današnje crno-bijele stvarnosti. Na 158 stranica teksta knjiga nudi bogato i nadasve zanimljivo štivo. Već u samom uvodu zapravo je iznesen kratki sažetak cijele problematike o kojoj govori dr. Murvar. Knjiga se odnosi na sve Hrvate i njihove tegobe, kao i na probleme pod tuđinskom vlasti u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, Dalmaciji, Srijemu i Sandžaku. Opće je stanje bilo posvuda jednako: čovjek se osjeća potlačen i neslobodan, a u takvim uvjetima življenja slabio je osjećaj za narodnost, jezik, povijest i kulturu, a posebno za hrvatsku državu i katoličku pripadnost Rimskoj crkvi.

Tragična sudbina nadvijala se stoljećima nad hrvatskim narodom, trajno pritisnutim od brojnih osvajača: Venecije, Austrije, Mađarske, Turske i Jugoslavije. Tragično je to kako nas je jugoslavenska vlast pritiskala i zatirala do te mjere da se sve hrvatsko moralo zatomiti, a isticati samo jugoslavensko, odnosno srpsko na teret nesrpskih naroda u zajedničkoj državi. Megalomanija bizantinizma obučena u jugoslavenstvo, nije prezala ni pred čim, a pogotovo ne pred neistinama.

Ne bih želio prepričavati sadržaj knjige *Na izvorima neistina* dr. Vatroslava Murvara, a niti napisano nadopunjavati.

Prije nego čitateljima i sebi postavim pitanje zašto je uopće napisana reći ću da je sramotno i štetno olako prijeći preko svega što se događalo u prošlosti, a isto

tako i po svaku cijenu, bezrazložno i neutemeljeno kritizirati ovo što danas imamo a to je jedina nam domovina Hrvatska. Vjerujem da bi se mnogi koji bi pročitali ovo Murvarovo djelo zastidjeli svoga nekonstruktivnog kritizerstva. Zbog čega je dakle nastala ova knjiga?

Na to pitanje jasan je odgovor dao pisac, citirajući iz tiska srpske neistine na račun Hrvata i hrvatskih zemalja. U zajedničkoj jugoslavenskoj državi Srbi su imali dominantan udio u odlučivanju. Kontinuitet srpske dominacije osjećao se od vremena Garašanina, Pašića, Stojanovića pa preko svih jugoslavenskih predsjednika i predsjedništava sve do stvaranja države Hrvatske.

Rado bih preporučio knjigu svakom Hrvatu, da bi se na taj način odužio pokojnim precima, a današnji naraštaj Hrvata upozorio na zlo koje nije nestalo.

Na 23. str. Murvarove knjige nalazimo: "Narod koji nema svoju prošlost, svoje značajne kulturne spomenike kao dokaz svoje duhovne i materijalne tvorevine kroz vekove, epsku poeziju i književni jezik, narodne junake i mučenike, koji ne zna zove li se Got, Slaven, Ilir, Jugoslaven ili Hrvat, a čija je država kao slobodna postojala ukupno 177 godina a robovao je 1000 godina može da prisvaja i grabi od susjeda sve ono što nema. Mi ne želimo podvrgavati kritici umjetnu tvorevinu hrvatske prošlosti, koja nema nikakve naučne podloge. ... Hrvatstvo je stvorila katolička propaganda..." (usp. *Srpski Borac,* Beograd, br. 51. od 26. siječnja 1940., 8. str. pod naslovom: *Srbija, Hrvatska i Dalmacija*).

Žalosno je što papir sve može podnijeti.

A na 24. str.: "Napokon se netko sjetio, da se prema Hrvatima srpsko stajalište ipak mora izmijeniti, pa se u Beogradu mjeseca lipnja 1940. godine pojavio tjednik 'Naša linija', u kojem se u jednom članku veli: 'Kao Srbin ja ću reći Srbima mnogo neprijatnih istina. Hrvate od Srba ne dijeli samo vjera. Pogrešno je mišljenje da su Hrvati neka vrsta Srba katoličke vjere. Osim vjere Hrvati se razlikuju od Srba mnogim odlikama, koje ih čine posebnim narodom, koji je Srbima veoma blizak, ali ne mnogo bliži od Bugara. Mora se reći, da hrvatski narod u većini govori jezik, koji za Srbe nije ništa razumljiviji od bugarskog ili slovenskog. Mi se u prošlosti nismo nikada susreli sa Hrvatima ni u dobru ni u zlu. Hrvati nisu bili 'robovi' Austrije i mi ih nismo 'oslobodili'. 'Slijedi oskudan i netočan prikaz hrvatske samostalnosti kroz vjekove, no prema svima ostalim srpskim piscima, ovaj je jedinstveni izuzetak. 'Hrvati su se uvijek smatrali domaćim u Hrvatskoj, Sloveniji i Dalmaciji, a tamošnje Srbe, koji su doseljenici, smatrali su svojim gostima.' Ovo srpsko priznanje ne bi bilo srpsko, kad bi bilo potpuno. Priznanje za Bosnu i Hercegovinu nije mogao ni ovaj pisac nikako pregoriti, jer mu je posve jasno, da je u Bosni i Hercegovini stanje potpuno jednako onom u ostaloj Hrvatskoj.

Makar i neznatno, ovo priznanje pokazuje, da se jedan Srbin u godini 1940. osjetio ponukan srpskoj javnosti otkriti da postoje Hrvati koji čak imaju svoju povijest i svoj komadić zemlje. Vrijedno je ovo priznanje za 'istinitost' srpske znanosti te vrlo zgodna sličica luđačke megalomanije, u kojoj se iživljavala srpska čaršija sve do svog tragičnog upravo apokaliptičkoga sloma u travnju 1941. god. Citat: iz 'Naša linija', Beograd, 1940., Miloš Milošević, c. 'Hrvatski Dnevnik', Zagreb, 8. lipnja 1940. god."

Cijela je knjiga napravljena od citata i popraćena argumentiranim komentarima dr. Murvara.

Dr. Murvar nas je poštedio jednog dijela istraživanja srpskih neistina. Pozvao nas je na oprez s bizantincima. On se iskreno nadao hrvatskoj državi. Dočekao ju je. Iskreno joj se radovao, iako se zbog starosti i zauzetosti nije vratio u Hrvatsku. Vjerujem da će se želja dr. Murvara ispuniti, da mu barem kosti budu prenesene na rodnu grudu.

Drago Pažin

ZA HRVATSKU RIJEČ

(Stjepko Težak, Hrvatski naš /ne/-zaboravljeni, Tipex, Zagreb, 1999.)

U razmišljanjima o hrvatskom jeziku često se ističe da je u slobodnoj i nezavisnoj Hrvatskoj interes za hrvatski jezik iznenada počeo bujati. Tako se spominju brojni napisi, prikazi, emisije i knjige kojima se sve više određuje pravo mjesto hrvatskom jeziku. To je u izvjesnom smislu točno, ali se pri tom zaboravlja da se i u vremenskim razdobljima od 1918. do 1990. ne rijetko, ali prikriveno pisalo i razmišljalo o jeziku Hrvata. Autor najnovije knjige o našem hrvatskom jeziku, prof. dr. Sjepko Težak, jedan je od onih autora koji su, snalazeći se na razne načine, pisali i govorili o značenju i ulozi hrvatskog jezika u kulturi hrvatskoga naroda, ali i u životu uopće. Bilo je to putem udžbenikâ za jezik, brojnih napisa u novinama i časopisima, predavanjima u školi i na fakultetu, na skupovima prosvjetnih djelatnika, radijskim i televizijskim emisijama, u susretima i na seminarima za đake i studente izvan domovine i u mnogim drugim prilikama. Desetljećima sam pratio to tiho, nenametljivo ali uporno vojevanje za hrvatsku riječ koje je u mnogim slučajevima palo na plodno tlo, razvijao osjećaj i ljubav za hrvatski jezik, a autoru dalo poticaja da uz već nabrojano djelovanje iznjedri i vrlo zapažene knjige.

Svojevrsnu trilogiju Težak započinje 1990. godine knjigom Hrvatski naš svagda/š/nji, zatim objavljuje 1995. Hrvatski naš osebujni, i, najnovije djelo, upravo objavljeni Hrvatski naš /ne/-zaboravljeni. No ni u kom slučaju tu nije kraj. Svakoga tjedna dr. Težak piše u Školskim novinama kolumnu "Riječ" i govori na Radiju Sljeme u emisiji Hrvatski naš svagdašnji, što je ishodište tekstova u objavljenim knjigama, ali i u onima koje će uslijediti.

Na svečanoj promociji knjige u Društvu hrvatskih književnika govorili su istaknuti stručnjaci Nebojša Koharović, Tomislav Ladan, Dragutin Rosandić i voditelj promocije Anđelko Novaković. Nije nevažno spomenuti da su svi govorili kako se radi o izuzetno vrijednoj knjizi. Bio je Stjepko Težak obdaren visokim ocjenama i vrlo laskavim priznanjima. Brojno slušateljstvo slušalo je o knjizi "svjetioniku" i autoru "pjesniku". Ipak, čini mi se najznačajnijom konstatacija da je knjiga "jezični prometnik" a ne "redarstvenik", što je osnovna karakteristika Težakova stvaralaštva u cjelini. Iako je knjiga napisana popularno-znanstvenim stilom, ona pruža obilje materijala za studente, novinare, stručnjake hrvatskog jezika i za znanstvenike jezikoslovce.

Iako Stjepko Težak u svojim promišljanjima nudi, a ne nameće, čitatelj treba naročitu pažnju zadržati na autorovim riječima: "Vjerujem da misaono aktivan čovjek neće odbiti zaboravljenu hrvatsku riječ samo zato što ga njezino uključivanje u jezičnu uporabu sili na određeni napor i

lišava stanovite duhovne udobnosti." Pristupimo li knjizi od tih riječi u Riječi uvodnoj, čitajućima knjiga će nam biti sve bliža, korisnija i bogatija sadržajima koji su predočeni naslovima: Riječi zaboravljene, Riječi hrvatske, Riječi tuđe i posuđene, Riječi srpske i slavenske, Riječi bliskoznačne i Riječ pjesnička. Već na prvi pogled uočavamo da je Težakov rad potkrijepljen brojnim primjerima, u prvom redu, iz hrvatske, ali i ne samo hrvatske književnosti. Već naslovi svih poglavlja najavljuju da je u cijeloj knjizi bitna riječ, da je ona u središtu autorova razmatranja i upravo zato ne čudi nas da se dr. Težak osvrće na tu riječ često tražeći izvore u brojnim rječnicima i drugim izvorima od Vrančića i Kašića sve do suvremenih ostvarenja, ali i u djelima stranih autora.

O Hrvatskom našem /ne/zaboravljenom može se mnogo pisati jer je to knjiga sa šezdeset i devet napisa koji prodiru u svakodnevni život, koji su obuhvatili život ulice, doma, škole, novina, članci koji mogu zagolicati interes i pažnju domaćice, učenika, studenta, stručnjaka i znanstvenika. Težakovo djelo pruža obilje materijala, predočeno je i ponuđeno i čitatelju koji nije jezični stručnjak, ali je živo zainteresiran da uđe u jezično tkivo, da ponuđenom pristupi i kritično, uvijek imajući na umu da mu je Težakov jezični savjetnik dobar vodič na putu koji ga vodi i jezičnim bespućima s namjerom da ga dovede prirodnim razvojem jezika do ljepote i bogatstva suvremenoga hrvatskoga jezika. Upravo zato sve ovdje napisano o knjizi ne će mnogo koristiti, ako ne potražimo knjigu, ako ne pročitamo sadržaje, više se zadržavajući uz sve one probleme koji se čitatelju nameću kao nerješivi ili manje poznati. Imajući sve to u vidu nameće nam se razmišljanje N. Koharovića: "Poznavajući autorovu vitalnost i jezičnu odanost, unaprijed se veselim i četvrtoj Težakovoj savjetničkoj knjizi." Dodajmo ovome da smo svjesni da će i sljedeće Težakove knjige biti značajan doprinos literaturi koja obogaćuje hrvatski jezik i sve one kojima je taj jezik jedna od dragocjenosti.

Branko Pilaš

SVJETLO KALVARIJE

(Josip Janković Svjetlo Kalvarije (zbirka pjesama), vlastita naklada Čakovec 1999.)

"Veće ljubavi nitko nema od te da svoj život dadne za prijatelje svoje." (Lk 15,13)

Koliko čovjek god razmišljao o Isusovoj ljubavi, ona će ostati uvijek nedovoljno izrečena. Poslan je na svijet od Oca koji je Ljubav (usp. 1Iv 4,16), živjeti život ljubavi. S ljubavlju je primao sve. S ljubavlju je oslobađao od grijeha, s ljubavlju je pomagao svima kojima je ljubav bila potrebna. Ali, nisu svi shvatili i prihvatili njegovu ljubav. Osudili su ga zbog djela ljubavi. No, i tada, on je prihvatio nepravednu osudu u ljubavi, i težak križ nosio kao znak ljubavi, za sve ljude. Ponizio se, ostao poslušan Bogu ljubavi sve do smrti na križu. Nesebičnom ljubavlju i dobrotom, taj znak prezira i sramote preobražava u izvor snage za svakog čovjeka.

Potkraj prošle godine, ugledalo je svjetlo dana treće djelo svećenika Josipa Jankovića (župnika župe Novo Selo na Dravi) "Svjetlo Kalvarije", koje istinski govori o ljubavi. O božanskoj i ljudskoj. Da, Kalvarija je simbol ljubavi, i to nesebične. Koliko god razmišljali o ljubavi Boga koja je bila potvrđena i na Kalvariji, u opasnosti smo da nešto prešutimo ili ne otkrijemo (u bojazni sam i ja dok pišem ove retke, da li ću u potpunosti otkriti Lj(lj)ubav darovanu ovim stihovima!). Ta Ljubav svaki dan donosi nove vidike i širi dimenzije ljudskoga duha. Stvarno, nema veće ljubavi od one kada netko daje svoj život za prijatelje, pa bio on Bog ili običan čovjek.

Tema Kalvarije i Križnoga puta neiscrpna je tema za mnoge umjetnike bilo da svoja djela ostvaruju perom i tintom, bilo čekićem i dlijetom, bilo kistom i bojom... Naprosto, ona omogućuje umjetniku da uđe u nutrinu svoga bića, u najskrovitije dijelove, gdje susreće svoga Stvoritelja. I daleko od vanjskog svijeta, buke i trke, može s Njim u tim skrovitim predjelima svoga bitka razmišljati, s Njim razgovarati i što je najvažnije biti s Njim. Tako je bilo i kod pjesnika Josipa Jankovića. Kao svećenik, sve ono što je stekao kroz izobrazbu i dugogodišnju praksu prenositelja vjere, pretače u stihove što otkrivaju da zna razgovarati/biti sa svojim nebeskim Učiteljem. Svoj život kao svećenik darovao je Njemu, da se posluži njime, da na najbolji način služi Bogu preko brata čovjeka. Ima mnogo načina služenja Bogu preko bližnjega svoga. Josip Janković izabire između ostalih i stihove.

Stihovi koje nam daruje u svojoj zbirci "Svjetlo Kalvarije", otkrivaju jednostavnost koja nikako ne umanjuje jačinu i snagu izrečenoga. S djetinjim izražajem srca (ali ne djetinjastim) promatra sebe i svijet, i to ne bez Isusa. Mjerilo života i djelovanja svakog Isusovog učenika jest upravo On sâm. U Sv. Pismu ostavljeno nam je kako se trebamo ponašati da bi nas svijet mogao prepoznati kao njegove. Zato i ne čudi što na kraju Jankovićevih pjesama znaju doći i stihovi koji upućuju na kao neki ispit savjesti pjesnika, ali preko njega i ispit savjesti svakog čitatelja koji se upusti "uhodati" u "avanturu" ljubavi, na Kalvariju, koji uzima u ruke knjigu i očima plovi kroz stihove ostavljene papiru, a koji duboko odjekuju u srcu i traže odgovor od samog čitatelja!

Sama zbirka podijeljena je na dva dijela; Isus na Kalvariji (Kalvarija Boga) i Kalvarija hrvatskog naroda (Kalvarija čovjeka). Je li Kalvarija bila samo onda kada je Isus nosio križ, primivši nezasluženu kaznu, ili se njegova osuda i Kalvarija utjelovljuju kroz mnoga stoljeća nakon njegova zemaljskog života? Odgovor daju i stihovi pred nama.

Stvarno, plastično, gotovo opipljivo rukama čitatelja, (a ne samo očima), iznijete su u stihovima istine o kojima slušamo na satovima vjerske pouke, na propovijedima u Sv. Misama, o kojima čitamo u raznim knjigama, ali i u Evanđelju. Jednostavni izričaji, dojmljivi i nenametljivi, darovani su pripadnicima

svih generacija. S lakoćom mogu ih čitati i djeca i mladi, dok kod starijih, zbog toga, neće gubiti na kvaliteti jer u njima mogu otkriti ono što se zbog ritma života može vrlo lako zaboraviti - a to je, da svaki čovjek u sebi nosi malo dijete koje promatra svijet ipak drugačije nego odrasli. A ono nas i više puta spašava da se posve ne utopimo u masu neosobnosti i bezličnosti.

Križni put posebno ne ostavlja čovjeka ravnodušnim (2/I). Tema križnoga puta, tema je koja iz svakog novog promišljanja otvara nove vidike jer u njoj se očituje ljubav Boga koji je postao čovjekom. Ljubav koja običnim ljudima nije samo pomalo nedostupna, nego više puta i neshvatljiva.

Hodajući postajama Križnoga puta, pitao sam se, čiji je to put križa? Da li samo nebeskog Učitelja? I dajem si odgovor: uz Isusa, i pjesnik hoda svoj put obilježen križem! Postaje su duboko ukorijenjene u život i svaku možemo pronaći u čovjekovoj svakodnevici. Postoji li čovjek koji se nije barem jednom osjećao nepravedno osuđen, koji nije možda drugoga pored sebe nepravedno osudio, brišući poput Pilata ruke o tu osudu? Postoji li čovjek koji ne želi živjeti, koji ne želi Veroniku da ga prati od kolijevke i kad je bolestan i kad je zdrav? Postoji li čovjek koji ne želi prijatelja Cirenca, onoga koji će znati dijeliti s njim i suze i smijeh, koji nije proračunat? Tko nađe takva prijatelja, našao je blago, poručuje mudri Sirah.

Ako pustimo Krista u svoj život, sve može biti drugačije. Križ nije kraj. Ne smijemo se nikada predavati i gubiti svaku nadu u budućnost, sve dok u nama srce otkucava život. Isus se također nije predavao. Nije sve ostalo na Velikom petku. Došla je i radost uskrsnog jutra. Ono što nam je obećano, potvrđeno je u Isusu. Ako nema uskrsnuća, uzalud je vjera naša, govori sv. Pavao. Život ne završava grobom. To je istina vjere. Život ne završava pod hladnom pločom mramora i u tišini žalosnih vrba i breza, a za to imamo i dokaza - Isusovo uskrsnuće! Bog je u njemu izveo najčudesniji zahvat u povijesti čovječanstva. Jesam li svjestan kakvog imam Boga? Jesam li spreman za njega dati svoj život i svjedočiti životom za njega? Pitanje je to koje si postavlja pjesnik, ali i pitanje koje si treba postavljati svaki vjernik.

Trećom glavom prvoga dijela nadopunjuju se scena Kalvarije (mrak, tama, Veliki petak) i protagonisti koji sa sobom donose i osobnu kartu svojih karaktera (Juda, Herod Antipa, Marija...), dok je četvrta glava uvertira u ono što će se dalje čitati na stranicama "Svjetla Kalvarije".

Mnogi su o onome, što se dogodilo hrvatskom narodu početkom 90-ih, vidjeli još jedan, narodni, križni put. Baš i o tome zbori i Kalvarija hrvatskog naroda - drugi dio zbirke. Narod nepravedno osuđen, bičevi progona i poginulih u cvijetu mladosti, zaplakana lica i pogled za pomoć... Zašto? Samo zbog želje za slobodom. "Što učiniste jednomu od ove najmanje braće, meni ste učinili" (Mt 25,40), odzvanjalo je našim gradovima i selima, trgovima i ulicama dok su bombe, rakete i meci sijali smrt! I opet Isus nakon dvije tisuće godina, po ne znam koji put, prolazi svoj križni put. (1/II)

Sv. Mise i molitve za poginule i nestale, svakodnevno uzlaze pred lice Svevišnjega. Na žalost, takovih molitava i Sv. Misa ima jako puno, jer ima mnogo i onih koji su se pridružili Kristu patniku i nepravedno osuđenome u liku običnog radnika, oca obitelji, mladića, liječnika, pa i svećenika. Ovo je rat koji nije birao svoje mete. (2/II)

Rat je ujedinio cijelu Hrvatsku. Nije bilo tada Međimurac - Zagorac, Slavonac - Dalmatinac, Istranin - Zagrepčanin. Svi su bili jedno, svi su bili HRVATI. Kao što crvena, bijela i plava boja zastave ujedinjuju cijelu zemlju, tako je i rat spojio sve krajeve, u kojima je strahom "poremetio" mir života. A na najrazličitije načine, ljudi su svoje živote prinosili na žrtvenik Domovine. Koliko je samo rat ostavio ožiljaka i otvorio rana u srcima, koliko je samo krvlju natopio hrvatsku grudu! To se ipak ne smije zaboraviti! (3/II)

Ne smije se NIKADA zaboraviti zbog poginulih branitelja i ljudi, zbog djece koja nikada nisu saznala što znači imati bezbrižno djetinjstvo, što znači nesmetano rasti, boreći se za svoju izobrazbu i kulturu, a ne za goli život! (4/II)

Ne smije se nikada zaboraviti i zbog Vukovara i zbog Ovčare i inih tala, na kojima čovjek mora izuti obuću jer su sveta. (5/II)

Ne, nikada se ne smije zaboraviti, ali ne smije se zaboraviti ni ono što je ostalo u mnogim čeznutljivim pogledima u daljinu gdje nebo ljubi zemlju - NADA U POVRATAK! NADA U USKRSNUĆE!

Uzimajući djelo svećenika Josipa Jankovića u ruke, osjećao sam se kao da uzimam i vjeronaučni udžbenik, a ne samo zbirku pjesama pisanih srcem i životom. Možda baš ne u strogom smislu vjeronaučni udžbenik, no, svakako, kao pomagalo koje može i te kako pomoći u kreiranju dinamičnosti i vizualnosti vjeronaučne pouke, ali ne samo vjeronauka, nego i nastave hrvatskog jezika, u kojima ne upoznajemo samo misterij Križa i ljubavi, nego i nacionalnu književnost najnovijeg doba (onu koju ne možemo pronaći u raznim nizovima književnih izdanja i za koju se ne bore velike izdavačke kuće).

Tema Isusovog križnog puta nalazi se u Planu i programu vjeronaučne nastave u osnovnoj školi. Ta je tema nezaobilazna i u religioznom odgoju predškolaca, ali i srednjoškolaca i ostalih vjeronaučnih dobnih skupina.

Negdje na početku, bilo je rečeno kako su stihovi pisani istinski jednostavno, plastično, dostupno ne samo očima čitatelja, nego i opipljivo njihovim rukama i osjećajima. To čini da učenik s lakoćom uzme ove stihove i da ih čita. To čini da bez zapreke dijete koje još ne zna čitati može osjetiti što mu pjesnik želi poručiti i da to izrazi na svoj način pomoću onih sredstava i tehnika koje su obljubljene u toj dobi, a to je crtanje pomoću flomastera, vodenih i drvenih boja, te pomoću govora, jer dijete jako voli izricati ono što osjeća. To čini da odrastao čovjek čita i razmišlja o pročitanom. Tako se uspostavlja interakcija s tekstom, komunikacija s njim (a vjerujem da je to i cilj pisane riječi - odjek u čitatelju). Interakcija teksta je metoda, koja se koristi u oživljavanju i približavanju nekog teksta kod učenika/čitatelja. U interakcijskom razgovoru možemo mnogo toga saznati o drugome, tako i u "interakcijskom razgovoru" s tekstom možemo otkriti što tekst u nama budi i donosi. Svakako, nije svaki tekst prikladan za ovu metodu približavanja ili otkrivanja tekstualnih dubina jer neki tekstovi proizvode teškoće shvaćanja kod čitatelja, neki su dosadni, pa tako gube na fokusiranju i koncentraciji. Neki tekstovi uopće ništa ne govore, na žalost, prazni su. Sa stihovima danim u ovoj zbirci, nije takav slučaj. S lakoćom je pjesnik stihovima prebrodio sve prepreke koje se mogu pojaviti upotrebljavajući interakcijsku metodu u radu s tekstom. Ovo su stihovi pisani srcem i životom, nisu izmišljeni poput bajki, zato su i toliko bliski čovjeku kome su i darovani. Ukorjenjeni u život, opominju i pozivaju

na etičnost i moral u životu, da živimo životom Isusovih učenika. To je jedan i od ciljeva cjelokupne vjeronaučne nastave.

Budući da stihovi otkrivaju religioznost, mogu dobro poslužiti i za meditativnu metodu (pogotovo u višim razredima osnovne škole i u srednjoj školi), jer meditacija je ono, što je u isti trenutak nešto nedovoljno "istraženo" kod učenika, ali jako primamljivo.

Prvi dio zbirke, možda bih više preporučio za rad s djecom predškolske dobi i za rad s učenicima do četvrtog razreda osnovne škole, premda uz određene prilagodbe i pripreme adresata, mogu se i ostali tekstovi koji govore o ratu i križnome putu hrvatskog naroda, dati na razmišljanje i na kreativno stvaranje. Ipak, mislim, da svu težinu rata i stradanja dijete ne može lako osjetiti ili shvatiti, jedino, ako na nesreću nije bilo i samo sudionikom teških ratnih razaranja, progonstva ili izbjeglištva, te gubitkom nekoga iz najužeg kruga obitelji. Tada rat ostavlja trajne posljedice koje se manifestiraju u različitim dimenzijama egzistiranja i komunikacije. Odrasliji bi, vjerujem, mogli više osjetiti poruku skrivenu u stihovima.

Ove će pjesme naći put do čitatelja. One su dane također i kao "male priče u stihovima". A priče vole svi. Priče mogu oblikovati naše ponašanje i razne stavove već od najranijih dana života. S pričama odrastamo, s pričama se družimo, s njima pokušavamo korigirati svoja životna mišljenja. Hoćemo li ili nećemo, rado posežemo danas za pisanom riječi koja nas može oplemeniti i ispuniti unutarnjim mirom i radošću. A ako je ta pisana riječ inspirirana riječima Učitelja nad učiteljima, Pedagoga nad pedagozima, onda je ona i vrjednija za nas kršćane.

Ovo je svakako jedna od onih zbirki pjesama koja se neće čitati samo jednom, koja se neće spremiti u ormar s ostalim, možda neinteresantnim djelima, da sakuplja prašinu. Ne, ona pomaže živjeti u svjetlu Kalvarije koje donosi Bog nazvan Ljubav, Bog koji je postao čovjekom, koji je Emanuel, Bog koji je ostavio svojim životom proglas življenja svojih učenika i kao vjernika i kao pripadnika bilo koje zemlje na svijetu...

U ladicama mnogih stolova ima neprocjenjivog blaga koje može obogatiti ljude žedne prave riječi u pravo vrijeme, riječi koje mogu usmjeriti na Riječ Života vječnoga. Želja mi je, da i ostali svećenici, redovnici ili redovnice vični pisanju, ponude svoja ostvarenja, te da se nađu dobri ljudi širokog srca koji će pomoći oko izdavanja tih djela.

Josip Šimunović

VRTLAR I RUŽA

(Gojko Polegubić: "Nebesko smilje", Zagreb, 1999. "Sv. Jeronim")

U pjesničkom mnogoglasju koje karakterizira suvremeni hrvatski pjesnički trenutak, Gojko Polegubić je ime koje nam dolazi iz nekoga zasebna pejzaža, zasebna mjesta zasebne stvaralačke pustolovine, čini se iz vrta koji je negdje po strani puta. Takvo mjesto kao da mu najbolje odgovara, mada nisam siguran da je ono po mjeri i volji sama pjesnika. Izdvojenost iz općih poetskih mjesta, te nepripadanje svom naraštajnom krugu u smislu prepoznatljivih poetskih opredjeljenja i traženja ovom je pjesniku priskrbilo stanovitu prednost: naime

njegova pjesma, upravo zbog navedenih razloga, postala je blagom, čistom, nekako izvijena potezom kojim Polegubić vlada bez straha i prevelika opreza pred mogućim slično-stima i ponavljanjima. U drugim jezičkim i književnim sredinama pjesnička je usamljenost na mnogo višoj cijeni nego u nas, te nas ne treba čuditi što Polegubićevo pjesništvo nerijetko ostaje izvan "sunčanih mjesta" tekuće kritike. No ono, priznati je, pulsira na zaista autentičan način : otkriva jednu novu duhovnost i prepoznatljivu svježinu u svojoj vokaciji, nudi povode za pristajanje bez ikakva tereta unaprijed prokazanih i prokazljivih vrijednosti koje su povlastice "drugih", zapravo onih iza kojih stoji naraštajno jednoumlje.

U "Nebeskom smilju" - svojoj četvrtoj pjesničkoj knjizi - Polegubić za razliku od svojih prethodnih knjiga ostvaruje nemali pomak u sasma novu poetiku u čijem su žarištu takozvane male stvari, one koje grade mozaik njegova djetinstva i uopće zbilje rasute oko jedne jedine istine postojanja i nestajanja, nastajanja i izdvajanja iz sivila i ustaljena poretka. Odustajući od redukcije, sažimanja i eliptičnosti u izričaju Polegubić u ovoj zbirci hrabrije no ikada ranije izlazi u širi i slobodniji prostor punog sintaktičkog iskaza koji se izjednačuje s govorom u prozi gdje bjeline nestaju oko riječi dopuštajući joj puninu disanja oko čvora koji je autor svezao na onom mjestu gdje sve polazi iz tajne, iz pitanja koje traži, a ne nalazi odgovora. Na rubovima što su namjerno naglašeni i osvijetljeni, Polegubić blago dodiruje prostor šutnje, dakako one koju je već Šimić naslutio "izvan stvari". Pjesnik ne teži velikoj istini svijeta, dovoljna je i ona najmanja koja bliješti u času kada je pomaknemo bjelini i neispisanosti svijeta, prostoru gdje prebiva smisao, ali i ništavilo, tajna, ali i veliki uskličnik. On nas okuplja pod svoje svodove gdje nam je putovati, ali kamo? Jamačno - u to nas izrijekom poziva pjesnik - u ružu, u Poeziju, u jedini ostatak svijeta kamo istina nije izvršila pustošenje i zalupila vrata. Vlastita tišina, mjesta gdje šutimo, mjesta gdje se pretvaramo u malene svijeće u tamnini - to su toponimi ove knjige pisane u nakani da se događaj i događajnost svijeta opijeva sve do ruže bez koje ne možemo. Da, pjesma je Polegubiću putovanje u ružu, a ne u himeru, putovanje u Moguće, a ne u već završenu istinu. U takvoj konstelaciji samo pjesništvo autoru će izgledati kao čin koji je jedini po mjeri nas samih, čak i ako on pripada sjeni Platonove ideje. Da bi pjev u nama opstao potrebno je, kaže Polegubić, svezati se za jarbol Odisejeva broda e da ne bismo skrenuli zavodljivu ali pogibeljnu zovu istine u glasu sirena što vrebaju s hridina istine. Neka pjev, pjesma bude istina, želja je pjesnika koji ispitujući odluku Odiseja ustvari ispituje razloge vlastita pristajanja na pjev. Uistinu, bilo bi nepodnošljivo živjeti ravnodušnost raspredanja svega čega smo dio u svim položajima, poretcima i zakonima. Dakle, pjesništvo, a i o njemu nenametljivo "skrivećki" na više mjesta zbori ova knjiga, iskušenje je pred mogućnošću da jednom ipak budemo moć, moć u sebi i nad sobom, moć koja nikada ne će otjerati sa svojeg praga pitanje, "Može li muha provući konopac kroz ušice istine?"

Motivi u ovoj knjizi raznoliki su mada gotovo svi na diskretan način korespondiraju s temeljnim pjesnikovim iskustvom da smo mi ustvari oni koji niz sve puteljke polako silazimo u srcište vlastita križa i iz njega odašiljemo istinu o tragičnom osjećanju života. Stoga će Polegubić tražiti blizinu Boga, onoga tko

svime ravna, i u svemu nalaziti nužnost dozrijevanja, preobrazbe i utočišta u njegovoj esencijalnoj protežnosti u svakoj stvari.

Polegubić u ovoj knjizi progovara smireno, utišano kao da ga je vodio jednostavni govor Tagorine priče. No o mogućem utjecaju ne želim u ovoj prigodi spekulirati. Izabrana "lakoća" govora, naravno obvezujuća je možda više od inih poetičkih eksperimenata od kojih Polegubić od svojih početaka zazire.

Na kraju istakao bih i to da Polegubić i ovom knjigom još snažnije odškrinjuje vrata iza kojih je preglasan naboj glasova drugih, njegove braće po peru, pjesnika dakako. To je razlog da mu pružimo podršku i odamo priznanje za novo obogaćenje, negovo vlastito, ali zahvaljujući njemu i naše.

Gojko Sušac

DRAGO ŠTAMBUK: UKLESANO U PLANINAMA

Drago Štambuk, rođen u Selcima na Braču 1950., poznati je liječnik, priznati diplomat i plodan pjesnik s više od dvanaest pjesničkih naslova. Novu zbirku pjesama "Uklesano u planinama", objavila je Matica hrvatska, Zagreb 1999., u svojoj Biblioteci Zvjezdarnica, knjiga 5, a urednica je Jelena Hekman. Ta zbirka pjesama kao da nas svojim naslovom želi podsjetiti na lapidarnost stila (uklesano) i trajnu vrijednost pjesnikovih poruka (u planinama). Istoj svrsi služi pomalo arhaičan jezik (neimam, str. 10, morjem, str. 18, e kako bi, str. 18. bilješka, misal, str. 33) i pravopis (angjelski, str. 9, angjeoski, str. 14).

U to nas uvjerava i motto knjige:

Služi da bi bio savršen.
Budi savršen da bi služio.

Taj motto zapravo je pjesma u dvostihu objavljena na str. 67. pod naslovom "Alfa". Na istoj stranici u istoj visini objavljena je analogna pjesma-dvostih "Omega":

Ljubi da bi bio savršen.
Budi savršen da bi ljubio.

Pjesme i pjesničke proze u knjizi raspoređene su u pet poglavlja: 1. je "Slavuj i tvrđava" (str. 7 - 23) u kojem dominira ljubav prema Bogu i ratom pogođenoj domovini koju simbolizira "Hrvatski zid plača" (22 - 23); 2. je "Kangra" (str. 25 - 62) i u njem indijske teme; 3. je "Škaje" (str. 63 - 77) koje pjesnika vraća u rodni Brač da nam podari duhovite minijaturne slike ispjevane djelomično u rodnom dijalektu; 4. poglavlje je "Sarkofag" (str. 79 - 103) u kojem varira mnoge teme, ali je naslov uzeo iz pjesme "Ruševina plača" u kojoj govori o svome pokojnom ocu: "Počivaš u mom srcu, / u njemu, oče, usađen je u tvoj grob ... Srce moje tvoj je vječni dom / i čempresi koji u njemu rastu / tebe slave / i onda kada te zaboravim. ... / Moje tijelo je tvoj sarkofag." 5. i posljednje poglavlje "Lovac na lososе" (str 105 - 108) donosi samo jednu pjesmu "Prsten Raymonda Carvera", pokojnog prijatelja Drage Štambuka. Jednu zimu nosio je autor taj prsten "s četvrtastim poludragim mjesečevim kamenom", a onda ga vratio pokojnikovoj supruzi.

Knjiga na kraju donosi zanimljivu *Bilješku o piscu* s kratkim životopisom i popisom objavljenih pjesama (str. 109 - 110), te *Kazalo* (str. 111 - 114).

Naš cilj nije prikazati pojedina poglavlja nego u cjelini knjige istaknuti i analizirati pojedine pjesme koje su bogatije religijskim temema.

Divan je pjesnikov doživljaj kad na

dlanu Božje ruke i zaštićen Njegovim krilima jezdi "sferama angjelskim prema androginoj zvijezdi zvanoj Hrvatska", ali nije posve jasno zašto zemlja u naslovu i zvijezda u pjesmi moraju biti androgine. ("Androgina zemlja", str. 9.)

Ključna je pjesma Credo angjeoski (str. 14 - 15). Početak joj glasi: "Vjerujem jer da ne vjerujem ne znam kako bih mogao ili smio postojati" (str. 14). Pjesniku je vjera u Boga temelj egzistencije.

A evo i divnog završetka: "Kao što biljka tjerana snagom uzgona raste tako i ljudsko biće tjerano vjerom izrasta u dijete Božje. Vođen vjerom čovjek ispunjava svoju misiju na zemlji u radosnom prepuštanju Božjem naumu. Vjera jest milost. Kristal iz tmine. Prepustiti se Njemu, ima li savršenijeg ispunjenje?" (str. 15)

Pjesmu "Spaljeno srce" posvećuje pjesnik Svetom Alojziju Stepincu, a napisao ju je doznavši u svibnju 1995. da je poslije obdukcije "kardinalovoga mrtvog tijela njegovo iščupano srce spaljeno e kako bi se ljubavi tronu zatro trag" (str. 18, bilješka).

Pjesma "Slavuj i tvrđava" (str. 10 - 13) poetsko je razmišljanje o domovinskom ratu. U njoj se najprije četiri puta spominje "poraženo srce", koje zatim postaje "pobjedničko srce" kojemu pjesnik želi da postane mudro "da nit Zagreb nit Split ne mole za prvenstvo juga ili sjevera" (str. 12).

Za kraj evo još povijesno-simbolična pjesma "Bračka katedrala" s podnaslovom "Katedrala dvaju srca" (str. 101). Sam pjesnik daje u bilješci povijesne činjenice da je u Selcima srušena crkva Gospe Miraške (od Čuda) i podignuta velebna crkva Krista Kralja i Meštrovićev spomenik Presvetoga Srca Isusova. Sada će nam biti razumljivi znakoviti stihovi: ..."Čudotvorna Gospa Miraška preuzeta srcem / Isusovim. Gospina crkva smrću svojom u Selcima rodi Issinu crkvu Presvetoga srca. / Od srca k srcu. Od majke k sinu. / Srce odispod srca."...

Dovoljno je pažljivo pročitati tih nekoliko prikazanih pjesama s religijskom tematikom, pa da nas pjesnik Drago Štambuk oduševi svojim prodorom u transcendenciju.

Vladimir Horvat

* * *

U Berlinu je 28. V. 2000. postavljen spomenik ocu hrvatske književnosti *Marku Maruliću*, rad Slavomira Drinkovića.

* * *

U "Etudes", br. 3/2000, *Michel Fédou* objavljuje članak "Lettre à un futur baptisé" (Pismo budućem kršteniku), a u br. 5/2000 *Philippe Portier* članak "Catholiques en politique au XXe siècle" (Katolici u politici u XX. stoljeću).

* * *

25. V. 2000. umrla je u Zagrebu naša suradnica prof. *Elvira Ivaštinović*.

* * *

Na Hrvatskoj televiziji (II. program) 28. V. 2000. u okviru emisije "Blagdansko jutro" direktor GK-a *Nedjeljko Pintarić* govorio je o vjerskim medijima. Čini se da su u posljednje vrijeme na svim takvim skupovima bili namjerno mimoilaženi predstavnici Jeronimskog društva, koje je "tu odvajkada", kako je nedavno rekao zagrebački nadbiskup Mons. *Josip Bozanić*.

* * *

U "Vjesniku" od 29. V. 2000. *Petar Selem* razgovara s *Dubravkom Vrgoč* o svojoj režiji opere *Frane Paraća* "Judita" prema *Marulićevu* spjevu.

* * *

Na Dan državnosti, 30. V. 2000., svetu misu u crkvi sv. Marka predvodio je zagrebački nadbiskup *Josip Bozanić* u prisustvu najviših državnih predstavnika (*Mesić, Račan, Tomčić, Ivanišević* itd.).

* * *

26. V. 2000. obilježena je u hotelu Palace 5. obljetnica "Hrvatskog slova" uz predstavljanje knjige *Svena Laste* "Iz glumčeva ugla".

* * *

"Matica slovačka" obilježila je u Zagrebu 5. VI. 2000. 140. obljetnicu rođenja *Martina Kukučina* (1860-1928). Njegov roman "Kuća na obronku" izdalo je u prijevodu *A. Šimčika* 1931. naše Jeronimsko društvo.

* * *

U časopisu "Herder Korrespondenz", br. 4/2000, *Ulrich Ruh* piše o molitvi *Ivana Pavla II.* za oproštenje u članku pod naslovom "Wie die Kirche Schuld bekennt" (Kako Crkva priznaje krivnju).

* * *

U "Vjesniku" od 31. V. 2000. *Vesna Kusin* piše o *Marulićevu* spomeniku u Berlinu u članku pod naslovom "S Marulićem u europsko zajedništvo".

* * *

Teolog *Stefano De Fiores* objašnjava značenje treće fatimske tajne u članku pod naslovom "Perché il Papa ha rivelato solo ora l'ultima parte del segreto di Fatima?" (Zašto je Papa tek sada objavio posljednji dio fatimske tajne? - F.C. 20/2000).

* * *

U "Vjesniku" od 1. VI. 2000. objavljen je kratak prikaz o knjizi *Tome Vereša* "Razmišljanja jednog kršćanina".

* * *

Kod "Ceresa" u Zagrebu objavljena je *Marulićeva* "Suzana" s komentarom *Mirka Tomasovića*.

* * *

U "Hrvatskom slovu" od 2. VI. 2000. *Boris B. Horvat* piše o dodjeli nagrade "Prix Marulić"

* * *

Josip Lisac piše o spomenicima hrvatskog jezika iz Zadra u Vjesniku od 3. VI. 2000. u članku pod naslovom "Zadar i hrvatski jezik".

* * *

U povodu XXXIV. dana sredstava društvenog priopćivanja održan je 7. VI.2000. okrugli stol "Crkva pred izazovom medija" na Tribini grada Zagreba, Kaptol 27., gdje su govorili *Anton Šuljić, Đuro Hranić, Mirko Matanušić, Ivan Miklenić, Suzana Vrhovski, Ilija Živković, Stjepan Lice, Vlado Košić* i *Bono Šagi*. U diskusiji su sudjelovali Drago Pilsel, Radovan Grgec, Ivica Relković itd.

* * *

"Fontes", br. 3/99, donose nekoliko priloga o kard. *Jurju Hauliku*.

* * *

"Matica", br. 5-6/2000, donosi prilog *Sanje Vulić* o karakteristikama jezika *Nikole Lukovića*.

* * *

"Mogućnosti", br. 7-9/99, objavljuju obilje prijevoda s portugalskog iz pera našeg suradnika *Nikice Talana*.

* * *

"Naša ognjišta", br. 6/2000., donose nekrolog *Josipu Velebitu*.

* * *

U "Školskim novinama" od 6. VI. 2000. *Željko Kliment* piše o knjizi *Mladena Jurčića* "Na izvoru ponoći".

* * *

Marijan Majstorović piše u "Hrvatskom slovu" od 9.VI.2000. o "Prepjevnim primjerima" *Mirka Tomasovića*, među kojima su i neki soneti *Marka Marulića*. U istom broju *Ivica Mlivončić* piše o izložbi nekih manje poznatih slika *Gabrijela Jurkića* u Franjevačkoj galeriji na Širokom Brijegu.

* * *

Na skupštini Matice hrvatske 10.VI.2000. za predsjednika je ponovno izabran *Josip Bratulić*.

* * *

IKA od 14.VI.2000. donosi vijest da je uoči blagdana sv. *Antuna Padovanskog* HKD sv. Jeronima objavilo knjigu "Trinaest utoraka sv. Antunu". Usto je objavljena vijest o 4. svečanom koncertu subotičkih zborova u organizaciji Glazbenog odjela *"Dr. Josip Andrić"* Katoličkog instituta za kulturu, povijest i duhovnost *"Ivan Antunović"*.

* * *

U "Etudes", br. 6/2000, *Charles Blanchet* objavljuje članak *"Jacques Maritain* et les artistes" (J. Maritain i umjetnici). Saznajemo, između ostaloga, kako su Jacques i Raïssa Maritain upoznali *Léona Bloya* i *Marca Chagalla*. Maritain se pozabavio problemima umjetnosti i umjetnika naročito u svojim djelima "Art et Scolastique" (Umjetnost i skolastika) i "L'intuition créatrice dans l'art et la poésie" (Stvaralačka intuicija u umjetnosti i poeziji). U njegovu prosuđivanju poezije naročitu su ulogu odigrali *Baudelaire* i *Rimbaud,* jer s njima umjetnik postaje svjestan svoje autonomije.

* * *

Gradišćanske "Hrvatske novine" od 9.VI. 2000. posvećuju više članaka Godini *Marka Marulića* (njegovoj aktualnosti i značenju za temelje europske i kršćanske kulture, njegovu spomeniku u Berlinu, itd.).

* * *

15.VI.2000. predstavljena je u Hrvatskoj paneuropskoj uniji zbirka pjesama *Sanje Fališevac* "Put prema izvoru" uz sudjelovanje *Josipa Milića, Nevenke Nekić* i *Ive Čuvalo*. Zbirku pjesama i skulptura izdao je Hrvatski pokret za život i obitelj.

* * *

"Nova Istra", 4/99, objavljuje priloge naših suradnika: *Danijela Načinovića, Nevenke Nekić* i *Tvrtka Klarića.*

* * *

Stanko Lasić u svojim "Autobiografskim zapisima" piše, između ostaloga, o kontaktima s obitelji *Tusun* i *Grgec* te s "Marulićem" i zbirkom "Reći ime".

Ivan Meštrović: Marko Marulić (*bronca*)

* * *

Stefan Orth u Herder Korrespondenz, br. 5/2000, objavljuje članak "Jesus 2000" o prikazivanju Isusova lika u suvremenim filmovima, kazališnim predstavama i mjuziklima. Podnaslov članka je "Der Nazarener in Popkultur" (Nazarećanin u popkulturi). Ta prikazivanja katkada ne izbjegavaju tjelesnost ni erotiku.

* * *

U argentinskom časopisu "Studia croatica", br. 141/2000, objavljen je nekrolog *Krešimiru Mikolčiću* iz pera *Mate Marčinka* (En recuerdo de Krešimir Mikolčić), dok o pokojnom *Mirku Mehešu* piše *Ante Čutić. Charles Béné* piše o knjizi *Mirka Tomasovića "Marko Marulić Marul". Anđelko Pavešković* objavljuje zanimljive podatke o kompozitoru *Josephu Haydnu* (José Haiden y los Croatas), rođenom u Gradišću.

* * *

Gradišćanske "Hrvatske novine" od 23. VI. 2000. pišu o izdanju knjige *Marka Marulića* na njemačkom jeziku (Knjiga o Maruliću na nimškom) i o 5. obljetnici *"Hrvatskog slova"*, obilježenoj u Zagrebu.

* * *

28. VI. 2000. predstavljena je knjiga *Pave Živkovića* "Studije iz povijesti "Bosanske Posavine, Usore i Soli".

* * *

U čitaonici "Bogdan Ogrizović" u Zagrebu predstavljena je 28. VI. 2000. knjiga *Blage Vrankića* "Ozarja"

* * *

Veliku je pažnju pobudila knjiga *Stanka Lasića* "Autobiografski zapisi". O njezinim predstavljanjima izvješćivala je redovito naša televizija i dnevni tisak. Npr. pisali su o njoj *Željko Krušelj* i *Ante Armanini,* koji kaže da Lasić u njoj "nekonvencionalno afirmira časopis *Marulić, Miru Dupelj, Borivoja Radakovića* ili pak *Tomislava Ladana* kao romanopisca" (Vjesnik od 22. VI. 2000.).

* * *

U "Večernjem listu" od 18. VI. 2000. o pravopisnim stavovima *Stjepana Babića* piše *Mirjana Jurišić* a o tri Babićeve knjige piše *Janja Košutić* u "Glasu Koncila" od 2. VII. 2000. Dvije od njih (Vedre priče i Crvena magla) predstavljene su u Školskoj knjizi u Zagrebu 20. VI. 2000.

* * *

U DHK-u predstavljen je 7. broj "Korabljice" 29. VI. 2000. Taj je broj posvećen istraživanju listova i časopisa u našoj dijaspori autorice *Sanje Vulić*, naše suradnice.

* * *

18. VI. 2000. umro je u Splitu *Mate Meštrović,* počasni kanonik, književnik i profesor, u 91. godini života. Isticao se lucidnim lingvističkim zapažanjima i kompetentnim literarnim kritikama.

* * *

28. VI. 2000. umro je u Rijeci nadbiskup riječko-senjski *Anton Tamarut* u 68. godini života.

* * *

U DHK-u predstavljen je roman *Kalmana Mesarića* "Poker Baltazara Bodora". Poznati kazališni pisac K. Mesarić bio je član i suradnik našega HKD-a sv. Jeronima i "Marulića". Njegov brat isusovac bio je jedan od naših prvih misionara u Indiji, umro je kao kartuzijanac.

* * *

U "Glasu Koncila" od 2. VII. 2000. *Adolf Polegubić* piše o izdanju Marulićeve Isusove muke (Svarh muke Isukarstove - Opuzen 2000).

* * *

20. VI. 2000. proslavljena je u HAZU u Splitu 500. obljetnica *Marulićeva* prijevoda Kempenčeva djela "Nasljeduj Krista". Lepoglavski prijevod toga djela iz pera kard. *A. Stepinca* objavilo je HKD sv. Jeronima u 4 izdanja.

* * *

Dr. Tomo Vereš imenovan je u svom redu (OP) "učiteljem u Svetoj teologiji".

* * *

Bruno Guigue objavljuje u "Etudes", br. 6/2000, članak "L'économie solidaire" (Solidarna ekonomija), koja bi prema njegovu mišljenju morala obuhvaćati tržište, preraspodjelu dobara i reciprocitet, odn. slobodno poduzetništvo, nacionalizaciju i socijalizaciju. Sve je to uključeno u pojam "samoupravljanja" (ali ne kao u bivšoj Jugoslaviji, gdje je taj izraz, kao i riječ "antifašizam", bio tek paravan za komunistički totalitarizam, o čemu smo pisali u ovogodišnjim brojevima "Marulića").

* * *

Za starokatoličkog nadbiskupa Utrechta imenovan je Flamanac *Joris Vercammen,* prijašnji katolički svećenik. Katolički utrechtski nadbiskup kardinal *Simonis* izrazio je mišljenje da bi taj izbor, zbog svećeničkog ređenja žena, mogao pogoršati odnose između dviju Crkava.

* * *

Novoimenovani splitski nadbiskup metropolita dr. *Marin Barišić* primio je u Rimu palij iz ruku *Ivana Pavla II.* 1.VII.2000.

* * *

26.VI.2000. predstavljeni su u Vatikanu memoari kardinala *Casarolija* "Il martirio della pazienza" (Mučeništvo strpljivosti). Na predstavljanju je Casarolijev nasljednik kardinal *Sodano* htio dokazati kako *Ivan Pavao II.* nije bio protivnik projekta "Ostpolitik" što ga je inicirao još *Ivan XXIII.*, a provodio Casaroli prema direktivama *Pavla VI.*

* * *

"La Croix" od 28.VI.2000. donosi članak *Christine Holzbauer* o izborima u Crnoj Gori i o antagonizmu između Đukanovića i Bulatovića.

* * *

"Stećak", br. 2/2000, izvješćuje o *Napretkovu* danu u New Yorku.

* * *

"Corriere della Sera" donosi čitavu stranu posvećenu *Françoisu Mauriacu,* koji je umro prije 30 godina a o kojemu pišu *Carlo Bo* i *Giuliano Gramigna,* ističući razlike između ovoga akademika i katoličkih književnika *Claudela* i *Bernanosa. Frédéric Boyer* izjavljuje da se Mauriacovom smrću Crkva udaljila od kulture. U njegovo vrijeme tiraža lista "La Croix" bila je 120.000, a sada je 86.000, "Etudes" se štampao u 13.000, Esprit u 10.000, a "La Vie" u 220.000 primjeraka.

* * *

Direktor časopisa "Famiglia cristiana" *Antonio Sciortino* dobio je nagradu "Louis Braille 2000" zbog objavljivanja priloga o invalidnim osobama.

* * *

"Etudes", br. 6/2000., donosi članak "Vers un protectorat généralisé dans les Balkans" (Prema općem protektoratu na Balkanu?).

* * *

U Slovačkoj u Devinskom Novom Selu održan je XII. festival hrvatske kulture, na kojem je *Ferdo Takač* proslavio 80. obljetnicu života. Sudjelovala je i "Horvatanka" iz Hrv. Groba. U Bratislavi je *Mirko Tomasović* u Sveučilišnoj knjižnici održao književnu večer u počast 550. obljetnice rođenja *Marka Marulića.*

* * *

29. VI. 2000. *Ivan Šporčić,* na sjednici Zbora savjetnika u Rijeci, izabran je za dijecezanskog upravitelja Riječko-senjske nadbiskupije.

* * *

Ivan Pavao II. 9.VII.2000. javno je protestirao protiv parade homoseksualaca (Gay Pride) u Rimu.

* * *

Na 63. obljetnicu pogibije Senjskih žrtava, koje su pale kao žrtve velikosrpskog terora, u crkvi Krista Kralja na Mirogoju predvodio je 9. svibnja o. g. misu zadušnicu i propovijedao tajnik HKD-a dr. *Stanislav Vitković.*

* * *

Na blagdan sv. Ćirila i Metoda, suzaštitnikâ Evrope te zaštitnikâ hrvatsko-slavonske crkvene pokrajine, slavljena je 5. srpnja o. g. u zagrebačkoj katedrali svečana koncelebrirana sv. liturgija (sv. misa) u bizantsko-slavenskom obredu. Propovijedao je tajnik HKD-a dr. *Stanislav Vitković,* istaknuvši osobito ulogu pape *Lava XIII., Ivana XXIII.* i *Ivana Pavla II.,* te biskupa bl. *Antona Martina Slomšeka* i sluge Božjega dr. *Josipa Langa* u promicanju štovanja slavenskih apostolâ sv. Ćirila i Metoda.

* * *

Sveti Otac Ivan Pavao II. proglasit će blaženima, 3. rujna 2000. u bazilici sv. Petra, časne sluge Božje papu Ivana XXIII. (*Angelo Giuseppe Roncalli,* 1881.-1963., papa od 1958.), papu Pija IX. (*Giovanni Mastai Feretti* 1792. - 1878., papa od

1846.) te irskoga benediktinca *Dom Columbu Josipa Marmiona* (1858. - 1923.).

* * *

14.VII.2000. otvoreno je Splitsko ljeto izvedbom opere "Judita" *Frane Paraća* (prema *Marulićevu* djelu).

* * *

U "Večernjem listu" od 11.VII.2000. *Strahimir Primorac* piše o *Maruliću 3/ 2000.*

* * *

U gradišćanskim "Hrvatskim novinama" od 7.VII.2000. objavljen je osvrt uredništva na 80. obljetnicu *Ferde Takača*, zatim članak o *Marulićevu* prijevodu Kempenčeva "Nasljeduj Krista" i osvrt na predavanje *Dubravke Sesar* o vitalnosti kajkavštine i čakavštine u ciklusu slavističkih predavanja u Beču 27. i 28.VI.2000.

* * *

U "Hrvatskom slovu" od 14.VII.2000. *Nevenka Nekić* piše o izložbi skulptura *Sanje Fališevac*, *Ivo Balentović* o nedavno preminulom *Ivanu Hermanu - Zizi*, a *Pavao Galić* o talijansko - hrvatskom poslovnom rječniku *Alda Luppija* i *Anite Jernej*.

* * *

Hrvatsko slovo od 24.6.2000. objavilo je 10-tak pjesama pjesnika *Gojka Polegubića*.

NARUČITE PRAVODOBNO NAŠA NAJPOPULARNIJA IZDANJA:

1. DANICA 2001. - knjiga na 224. stranice, zanimljiva, zabavna i poučna sadržaja, s dva priloga na obojenu papiru.

2. DŽEPNI KALENDAR - sa slikama hrvatskih teologa i filozofa.

3. ZIDNI KALENDAR - s reprodukcijom umjetničke slike.

Naručuje se kod izdavača

HKD SV. JERONIMA
10000 ZAGREB
Trg kralja Tomislava 21
Tel. 01 / 49 22 300

ISPRAVCI

U "Maruliću" br. 2 i 3/2000. u tekstu pod naslovom: Juraj Rebok, *Sjećanja na neke ljude i događaje iz NDH*, treba ispraviti nekoliko pogrešaka, tipkačkih odnosno lektorskih:

				Stoji:	*Treba biti:*
Br. 2,	str. 292,	r. 23.	odozgo:	dočekali	čekali
"	" "	r. 5.	odozdo:	u stipendiji	stipendij
"	" 295, bilj. 3,	r. 1 i 2.		1948., 1968.	1848., 1868.
"	" " "	5, r. 1.		Josipa	Josip
"	" " "	10, r. 1.		najznačajnijih	značajnijih

Br. 2, str. 294, redak 12-11. odozdo stoji:
Dido mu je odgovorio da se neće poduzeti ništa protiv njih.

Treba stajati: također bi mi bilo žao za neke' -'Meni ne!' odgovori Dido - 'ali se neće poduzeti ništa protiv njih.'

Br. 3, str. 526, redak 6 odozdo, stoji:
Ali, trebala je oštra i precizna vidovitost Solženjicina.

Treba stajati: Da se to izbjegne nije se trebala oštra i precizna vidovitost Solženjicina.

Prof. JOSIP BERKA

U Zagrebu je u 94. godini života 27. srpnja umro prof. Josip Berka, jedan od najistaknutijih katoličkih javnih radnika između dva svjetska rata i dugogodišnji profesor na Nadbiskupskoj klasičnoj gimnaziji,odnosno Interdijecezanskoj srednjoj školi u Zagrebu. Kao o zetu Milutina Mayera nedavno smo o njemu govorili na jeronimskoj književnoj večeri. Na gimnaziji je predavao hrvatski i latinski, a poslije 1945. i ruski. Bio je zaista savjestan i uzoran nastavnik. Njegovi ga đaci neće nikada zaboraviti. Neki od njih još uvijek pamte naizust Puškinove i Ljermontovljeve stihove s kojima ih je upoznao.

Bio je i dugogodišnji član HKD-a sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda) a neko vrijeme i njegov potpredsjednik. Tu je objavio i većinu svojih knjiga i priloga u "Maruliću" i u "Danici". Prve su mu pjesme izašle u "Omladini". Rodio se 1906. u Slavonskom Brodu, gdje je polazio osnovnu i srednju školu. Diplomirao je u Zagrebu. Pisao je također i u ostalim publikacijama kršćanskog usmjerenja (*Nedjelja, Hrvatska mladost, Novi čovjek, Zbornik Marulić* itd.). Njegova proza i stihovi odlikuju se snažnim vjerskim i rodoljubnim nadahnućem.

Prevodio je s latinskog i ruskog, a kao profesor priredio je za svoju školu priručnike "Iz teorije književnosti" i "Pismeni sastavi". Nastupao je kao predavač i govornik na javnim skupovima.

U HKD-u sv. Jeronima objavio je zbirku pjesama "Tihi trenuci" (1973), a zatim su mu tu izašle i sljedeće knjige: "Riječi pjevaju" (1976), "Lanx satura" (1980), "Iz mladih dana" (1988) i "Pod zvjezdarnicom na Šalati" (1994). Potonja knjiga govori o đacima i kolegama s gimnazije na Šalati, a na nju se nedavno u "Glasu Koncila osvrnuo Stanko Tenšek..

Tako je u visokoj starosti, ostavši, iako u krevetu, mentalno svjež do posljednjih časova života, otišao još jedan velikan hrvatskoga katoličkog pokreta, odgojivši mnoge generacije za ideale za koje je i sam živio i umro.

Radovan GRGEC

Radovan Grgec: Uz rub (132) 637
Matej Jeličić: Rječita šutnja 643
***Jessica Powers:** Mjesto svjetlosti 645
Tomo Vereš: Sveučilište u Zagrebu nije najstarije u Hrvatskoj 649
***Zoran Vranjican:** Zeus 658
Mladen Jurčić: Ogled o čistoći 660
***Mladen Jurčić:** Četiri pjesme 664
Stanko Tenšek: Provansalski pjesnici na hrvatskom 668
*** Boris Nazansky:** Kamen koji diše (haiku) 677
***Josip Sanko Rabar:** Dužnosnici; Budilica 678
Stanko Tenšek: Francuz opjevao hrvatsku pobunu 680
***Yves Mouly:** *Fils de Croatie* / Hrvatski sinovi 684
Mato Marčinko: Posmrtni razgovor sa slikarom Brunom Bulićem (II) 686
***Aleksandar Kalmar:** Riječi 695
***Katarina Pšak:** Tri pjesme 696
Zdravko Mužinić: Mozaik dragocjenih podataka 698
***Bruno Zorić:** Iza zatvorskih koliba 703
***Božo Kukolja:** Ravnodnevica 704
***Marko Malić:** Molitva 705
Milivoj Kovačić: Tri dobra prijatelja, ugledna građanina i lepoglavska zatvorenika 706
***Barbara Tanodi Kukolja:** Tri želje 712
***Zijad Duraković:** Tri pjesme 713
Marijan i Katarina Cipra: Marko Aurelije - car i filozof 714
Zdravko Kurnik: Misli 718
***Vjera Majstrović:** Haiku 719
Mirko Varga: Haiku za 3. milenij, Ludbreg 2000 720
***Mladen Jurčić:** Pečat 723
Pavao Galić: Ipak se vratila 724
***Rajko Glibo:** Križ 729
***Tomislav Kovačević:** Grijači snijega 730
Franko Stipković: Križ nad gromačom 732
***Gojko Polegubić:** Epitet 748
***Stanislava Adamić:** Igra lisice il tigra; Biti sam 749
Zoran Katić: Čudo istine 750
***Rajko Glibo:** Komadići neba 751
***Enver Mehmedagić:** Njegov rođendan 752
***Marijan Blagić:** Za biće bolje 752
Sanja Vulić: Knjiga za hrvatsku djecu u Mađarskoj 753
***Milan Radić:** Vedrina 756
***Josip Maruščec - Rokina:** Šum Podravine 757
Željko Vegh: Pred slikom Majke Božje Kamenite 758
***Gojko Polegubić:** Oda mojim mrtvima 767

Boris Jakov Barun: Moj prvi dan u samostanu 768
***Ivana Radić:** Mala lipanjska slika 772
Neven Bogdanić: Samoća 773
*** Tomislav Maretić:** Školjke na stolu (haiku) 776
Dominko Borić: Bezakonje i mržnja 777
*** Bruno Baršić:** Venčec za Mariju Ivić 779
Božidar Brezinščak Bagola: Domagojeva priča 780
***Stanislava Adamić:** Molitva u času sumnje 793
Nove publikacije 794

Mišljenja i reagiranja

Ante Gradiška: Hrvatski ulični "trainspotting" 796
Mirko Živković: O prof. dru Milanu Šufflayu 799
Nikola Bićanić: Uvijek aktualna Oršanićeva politička filozofija 800

Mozaik

Zlatko Jevak: Obljetnica slovačkog pisca Martina Kukučina, velikog hrvatskog prijatelja 804
Grga Rupčić: Dr. Rosandić - Gospiću 805
Tomislav Kovačević: Kamenine 806
Boris Nazansky: Raosovi dani 2000 807

Knjige

Elžbieta Vladović-Relja: Sunce sa šeširom 808
Josip Lisac: Dobar i koristan zbornik 810
Josip Sanko Rabar: Poezija ljubavi 811
Gojko Polegubić: Dar za naše vrijeme 817
Ivo Mijo Andrić: Sonetni planetarij Antona Koštre 818
Drago Pažin: Vatroslav Murvar: "Na izvorima neistina" 820
Branko Pilaš: Za hrvatsku riječ 823
Josip Šimunović: Svjetlo Kalvarije 824
Gojko Sušac: Vrtlar i ruža 828
Vladimir Horvat: Drago Štambuk: "Uklesano u planinama" 830

Vijesti

Iz domovine i svijeta 832
Posljednja vijest: Prof. Josip Berka (In memoriam) 840

MARULIĆ - hrvatska književna revija. Izdaje: Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima, Zagreb, Trg kralja Tomislava 21. Uređuje: Uredrički odbor. Glavni i odgovorni urednik: Radovan Grgec.

ISSN 0350-4220